

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БЕЗНОСЮК ОЛЕНА ІВАНІВНА

УДК 351: 379.85: 39 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ
ЛОКАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ РЕМЕСЕЛ

242 – Туризм

24 – Сфера обслуговування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 24 –
Сфера обслуговування

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.І. Безносьук

Науковий керівник: Любіцева Ольга Олександрівна, доктор географічних наук,
професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Безносьок О.І. Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку локального туризму в Україні на прикладі ремесел. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 24 сфера обслуговування за спеціальністю 242 «Туризм». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Дисертація є рукописом, у якому досліджено нематеріальну культурну спадщину як важливий ресурс розвитку локального туризму в Україні, а туризм представлено як дієвий спосіб збереження та популяризації живої культури на прикладі одної з її форм прояву - традиційних ремесел. В роботі обґрунтовано теоретико-методологічні засади і практичні рекомендації щодо формування сучасного різновиду туризму нематеріальної культурної спадщини. Також обґрунтовано перенесення фокусу уваги на ремесла, оскільки вони слугують зручним прикладом для формування унікального туристичного продукту.

Досліджено місце культурної спадщини як міждисциплінарного напрямку наукових досліджень. Визначено дефініцію нематеріальної культурної спадщини (НКС) та її правовий статус на основі міжнародного й національного законодавств, особливо Конвенції 2003 р. Проаналізовано прогалини у визначенні терміну «місце побутування елемента НКС», підкреслено значення автентичності місця як середовища передачі елемента наступним поколінням. Ігнорування цих аспектів загрожує ризиком підміни живої культури імітацією, що спотворює автентичний сенс нематеріальної спадщини.

У дослідженні систематизовано Директиви UNESCO щодо взаємодії НКС і туризму, визначено роль живої культури в туризмі, що потребує створення збірки для використання в освіті та роботі менеджерів НКС. Підкреслено важливість збереження матеріальної й нематеріальної спадщини для національної ідентичності та безпеки.

На основі праць провідних фахівців, ресурсів UNWTO та UNESCO в роботі проаналізовано зростання інтересу до досліджень НКС: ознайомлення, спостереження, вивчення, перейняття досвіду для унікальних вражень, що вирізняє його серед інших видів культурного туризму. Туризм НКС визнано відповідальним туризмом, який сприяє вивченню сталого способу життя громад-носіїв НКС, їхньому суспільно-економічному розвитку та досягненню ЦСР.

У дослідженні систематизовано теоретичні концепції різновидів культурного туризму, зокрема виокремлено групу різновидів, де пріоритетним об'єктом є нематеріальна культура. В результаті проведеного аналізу вдосконалено та розширено визначення терміну «туризм нематеріальної культурної спадщини» (туризм НКС), що є більш точним відображенням специфіки ресурсної бази цього типу туризму. Такий підхід дозволяє більш диференційовано розглядати туризм НКС у порівнянні з менш конкретизованими термінами, як-от «творчий туризм», «туризм спадщини», «креативний туризм» або «культурний туризм, пов'язаний з НКС», які часто зустрічаються в наукових працях [83,81]. У дослідженні порівняно туризм НКС з іншими видами етно-краєзнавчого туризму, систематизовано спільні й відмінні риси, що дозволило виділити цей різновид туризму як окремий напрям. Основна відмінність – акцент на збереженні спадщини та створенні умов для її передачі наступним поколінням, що забезпечує сталий спосіб життя громад-носіїв НКС. Проаналізовано ринкові ніші культурного туризму, підкреслено привабливість туризму НКС завдяки різноманіттю живої спадщини. Систематизовано принципи охорони НКС, які забезпечують відповідальне використання культури та захист від комерціалізації.

На основі досліджень UNWTO для UNESCO проведено комплексний аналіз розвитку об'єктів НКС в результаті взаємодії туризму та НКС [93,137,142,144]. Запропоновано схему використання ресурсів НКС як туристичного продукту для довгострокової економічної вигоди громад-носіїв. Визначено завдання бенефіціарів туризму НКС, окреслено ключові етапи інтеграції НКС у туризм, включно зі збереженням автентичності, сталим використанням та передачею

культурних знань через туристичні практики. Розроблено універсальні рекомендації для зацікавлених у розвитку туризму НКС.

На основі аналізу впливу розвитку туризму НКС на досягнення Цілей сталого розвитку запропоновано подати до Міністерства культури та стратегічних комунікацій і Державної агенції розвитку туризму рекомендації щодо впровадження практичних правил співпраці суб'єктів туризму з носіями НКС України. Ці правила мають відповідати міжнародним етичним нормам сталого культурного розвитку, збереження автентичності та рівності проявів НКС. Аналіз досвіду Іспанії, Саамського туристичного проєкту Фінляндії, Мексики, а також громад Румунії та Польщі, що межують з Україною, підтверджує перспективність запропонованої методики [6]. Для вивчення розвитку локального туризму НКС в Україні створено модель ресурсної бази, що включає документально зафіксовані елементи НКС, занесені до Національного та обласних переліків. Проведено їх якісний та кількісний аналіз, виявлено проблему недосконалості ведення регіональних списків: відсутність єдиної форми реєстрації носіїв НКС, недостатнє оновлення списків, а подекуди — їх повна відсутність. Це ускладнює комунікацію туристичних організацій із ресурсами НКС. Аналіз взаємодії державних, громадських та місцевих органів у процесі виявлення, документування, охорони та просування елементів НКС виявив протиріччя через декоординацію роботи УЦКД (Міністерство культури та стратегічних комунікацій) і ДАРТ (Міністерство інфраструктури). Це суттєво уповільнює розвиток туризму НКС.

Розроблено проєкт стратегії створення інформаційної платформи для підтримки розвитку локального туризму НКС в Україні. Платформа збирає інформацію про розміщення ресурсів туризму НКС в областях, їхню актуальність і додає практичну інформацію для участі в туризмі НКС. Рекомендовано каталогізацію місць побутування елементів НКС за методикою оцінки їхньої привабливості. Розроблено методику систематизації ресурсної бази, що визначає дискретні елементи туризму НКС – пункт, локація, центр, вузол-кластер – на основі туризмологічного дослідження. Логічний аналіз даних дозволяє індуктивно формувати методику для розвитку бази НКС для різних категорій відвідувачів.

Результатом систематизації стала принципова схема актуалізації НКС у локальному туризмі, що передбачає інтеграцію НКС у туристичні дестинації, як-от центр туризму НКС м. Косів у дестинацію «Гуцульщина». Також запропоновано об'єднати центри Опішні, Решетилівки, Петриківки у вузол-кластер, що створює унікальний туристичний продукт. За підсумками анкетування менеджерів та експертів із семи осередків НКС проведено первинну оцінку перспектив сталого локального туризму НКС. Результати враховані у SWOT-аналізі та алгоритмі авторської стратегії для створення моделі туризму НКС, яка може бути адаптована до інших елементів НКС. Запропоновано залучення носіїв НКС та громад до неформальної туристичної освіти через співпрацю з Академією сільського розвитку при «Спільці розвитку сільського зеленого туризму в Україні».

Практичні результати дослідження можуть бути рекомендовані для формування державної, регіональних програм і програм локального рівня розвитку культурного туризму НКС, зокрема для стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад, де зберігаються та розвиваються елементи НКС.

Результати дослідження використовуються в плануванні розвитку культурного туризму НКС в громадах: відділом культури і туризму Решетилівської міської ради Полтавської області в співпраці з Всеукраїнським центром вишивки та килимарства (м. Решетилівка), відділом культури і туризму Кролевецької міської ради Сумської області в співпраці з музеєм Кролевецького рушника. Взято до уваги принципово-логічну структуру організації локального туризму НКС на прикладі ремесл як різновид туристичної діяльності, який має сприяти зміцненню та розвитку автентичних ремесл і промислів як важливої складової культури українського народу Національною спілкою майстрів народного мистецтва України; взяті до уваги стратегія, план впровадження та надання рекомендацій практичних дій, з врахуванням способів мінімізації негативного впливу туризму на елемент НКС «Петриківський розпис» в організації Національної спілки художників України в Дніпропетровській області. Важливість розробки стратегії розвитку культурного туризму на основі НКС відзначено та взято до уваги Всеукраїнською громадською організацією

«Туристична асоціація України» в напрямі реалізації проєктів взаємодії між громадами, бізнесом та громадянським суспільством у рамках діяльності організації.

На кафедрі туризму Національного університету фізичного виховання та спорту України в рамках виконання наукової теми кафедри «Створення інноваційного конкурентоспроможного туристичного продукту» (державна реєстрація № 0121U108205), результати дослідження використовуються при викладанні дисциплін «Туристично-краєзнавчий практикум» (ОР Бакалавр), «Організація екскурсійної діяльності» (ОР Бакалавр), «Інновінг у туризмі» (ОР Магістр) з подальшим впровадження результатів, що дозволило здобувачам вищої освіти здійснити власні наукові дослідження.

Результати впроваджено в розробці наукової теми 19КП050-01 «Індикаторний аналіз сталого розвитку в Україні» (реєстраційний номер УкрІНТЕІ 0119U103875) у складі комплексної наукової програми «Регіональні проблеми раціонального природокористування» кафедри країнознавства і туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в період 2023-2024 рр. Отримані результати використовуються в роботі кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка, а саме в процесі викладання дисциплін «Міжнародний туристичний бізнес», «Основи регіонального розвитку» (ОР Бакалавр), «Наукові основи сталого розвитку туризму» (ОР Магістр). Додатково результати отримали впровадження в Косівському осередку НКС в рамках продовження проєкту «52 стилі життя в Карпатах. Співпраця у створенні продуктів автентичних культур праці на Івано-Франківщині» Косівським музеєм народного мистецтва та побуту (філії Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського).

Ключові слова: культурна спадщина, нематеріальна культурна спадщина, туризм нематеріальної культурної спадщини, культурний туризм, народні ремесла, локальний туризм, дискретні елементи територіальної організації, пункт,

локація, центр, вузол-кластер туризму НКС, сталий розвиток, сталий туризм, цілі сталого розвитку, каталог ресурсів туризму НКС, Україна.

ABSTRACT

Beznosiuk O.I. Intangible Cultural Heritage as a Resource for Local Tourism Development in Ukraine: The Example of Crafts. – A qualification scientific work in manuscript form.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of study 24 "Service Sector" with a specialty in 242 "Tourism." – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2024.

The dissertation is a manuscript in which intangible cultural heritage is studied as an important resource for the development of local tourism in Ukraine, with tourism presented as an effective means of preserving and promoting living culture, using traditional crafts as an example of one of its manifestations. The work justifies the theoretical and methodological foundations, as well as practical recommendations for the formation of a modern form of intangible cultural heritage tourism. It also argues for shifting the focus to crafts, as they serve as a convenient example for creating a unique tourism product.

The research examines the role of cultural heritage as an interdisciplinary field of scientific inquiry. The definition of intangible cultural heritage (ICH) and its legal status are determined based on international and national legislation, particularly the 2003 Convention. The study analyzes gaps in the definition of the term "place of habitation of an ICH element," emphasizing the significance of the authenticity of the place as the environment for transmitting the element to future generations. Ignoring these aspects poses a risk of replacing living culture with imitation, distorting the authentic meaning of intangible heritage.

The study systematizes UNESCO Directives on the interaction between ICH and tourism, defining the role of living culture in tourism, which requires the creation of a collection for use in education and the work of ICH managers. The importance of

preserving both tangible and intangible heritage for national identity and security is emphasized.

Based on the works of leading experts, and resources from UNWTO and UNESCO, the study analyzes the growing interest in ICH research: familiarity, observation, study, and the acquisition of experience for unique impressions, which distinguishes it from other forms of cultural tourism. ICH tourism is recognized as responsible tourism, promoting the study of sustainable lifestyles of ICH communities, their socio-economic development, and the achievement of SDGs.

The research systematizes theoretical concepts of cultural tourism varieties, specifically highlighting a group where intangible culture is the primary focus. As a result of the analysis, the definition of "intangible cultural heritage tourism" (ICH tourism) has been refined and expanded, offering a more accurate reflection of the specific nature of this tourism type's resource base. This approach allows for a more differentiated view of ICH tourism compared to less specific terms such as "creative tourism," "heritage tourism," "creative tourism," or "cultural tourism related to ICH," which are often found in scholarly works .

The study compares ICH tourism with other types of ethnographic and regional tourism, systematizing the common and distinctive features, which allowed this tourism type to be distinguished as a separate direction. The main difference lies in the emphasis on heritage preservation and creating conditions for its transmission to future generations, ensuring the sustainable lifestyle of ICH communities. Market niches within cultural tourism have been analyzed, highlighting the attractiveness of ICH tourism due to the diversity of living heritage. Principles for the protection of ICH have been systematized to ensure responsible use of culture and protection from commercialization.

Based on UNWTO research for UNESCO, a comprehensive analysis of the development of ICH sites as a result of the interaction between tourism and ICH has been conducted. A scheme for using ICH resources as a tourist product for the long-term economic benefit of communities has been proposed. Tasks for the beneficiaries of ICH tourism have been outlined, and key stages of ICH integration into tourism have been

defined, including the preservation of authenticity, sustainable use, and the transmission of cultural knowledge through tourist practices. Universal recommendations for those interested in developing ICH tourism have been developed.

Based on the analysis of the impact of ICH tourism development on the achievement of Sustainable Development Goals, recommendations have been proposed for submission to the Ministry of Culture and Strategic Communications and the State Tourism Development Agency regarding the implementation of practical cooperation rules for tourism stakeholders with ICH bearers in Ukraine. These rules should adhere to international ethical standards for sustainable cultural development, preservation of authenticity, and equality of ICH manifestations. The analysis of the experiences of Spain, the Saami Tourism Project in Finland, Mexico, as well as border communities of Romania and Poland, confirms the promising nature of the proposed methodology.

A model of the resource base for the development of local ICH tourism in Ukraine has been created, which includes documented elements of ICH included in the National and regional registers. A qualitative and quantitative analysis of these elements has been conducted, revealing the problem of imperfections in the management of regional lists, such as the lack of a unified registration form for ICH bearers, insufficient updating of the lists, and, in some cases, their complete absence. This complicates communication between tourism organizations and ICH resources. The analysis of the interaction between state, public, and local authorities in the process of identifying, documenting, preserving, and promoting ICH elements revealed contradictions due to the lack of coordination between the Ministry of Culture and Strategic Communications and State Tourism Development Agency. This significantly slows down the development of ICH tourism.

A project for the creation of an information platform to support the development of local ICH tourism in Ukraine has been developed. The platform gathers information about the locations of ICH tourism resources in the regions, their relevance, and provides practical information for participation in ICH tourism. Cataloging of the places of habitation of ICH elements is recommended according to a methodology for assessing their attractiveness. A methodology for systematizing the resource base has

been developed, defining discrete elements of ICH tourism—point, location, center, and node-cluster—based on tourismological research. Logical data analysis allows for the inductive formation of a methodology for developing the ICH base for different categories of visitors.

The result of the systematization is a conceptual scheme for the actualization of ICH in local tourism, which involves integrating ICH into tourism destinations, such as the ICH tourism center in Kosiv into the "Hutsulshchyna" destination. It is also proposed to merge the centers of Opishnya, Reshetylivka, and Petrykivka into a node-cluster, creating a unique ICH tourism product. Based on surveys of managers and experts from seven ICH centers, an initial assessment of the prospects for sustainable local ICH tourism has been conducted. The results are incorporated into the SWOT analysis and the algorithm of the author's strategy for creating a model of ICH tourism, which can be adapted to other ICH elements. It is also proposed to involve ICH bearers and communities in informal tourism education through collaboration with the Academy of Rural Development at the "Union for the Development of Rural Green Tourism in Ukraine."

The practical results of the study can be recommended for the development of national, regional, and local-level programs for the advancement of ICH cultural tourism, particularly for the development strategies of united territorial communities where ICH elements are preserved and developed.

The research results are being used in the planning of cultural ICH tourism development in communities: by the Department of Culture and Tourism of the Reshetylivka City Council in Poltava Oblast in cooperation with the All-Ukrainian Center for Embroidery and Carpet Weaving (Reshetylivka), and by the Department of Culture and Tourism of the Krolevets City Council in Sumy Oblast in cooperation with the Krolevets Towel Museum. The fundamental logical structure for organizing local ICH tourism using crafts as a form of tourism activity, which should strengthen and develop authentic crafts and trades as an important part of Ukrainian culture, has been taken into account by the National Union of Folk Art Masters of Ukraine. The strategy, implementation plan, and recommendations for practical actions, including ways to

minimize the negative impact of tourism on the ICH element "Petrykivka painting," were taken into account by the Dnipropetrovsk Regional Organization of the National Union of Artists of Ukraine.

The importance of developing a strategy for ICH-based cultural tourism was noted and taken into consideration by the All-Ukrainian Public Organization "Tourism Association of Ukraine" in the direction of implementing projects for cooperation between communities, businesses, and civil society within the organization's activities.

At the Department of Tourism of the National University of Physical Education and Sport of Ukraine, within the framework of the department's scientific research topic "Creation of an Innovative Competitive Tourism Product" (state registration № 0121U108205), the research results are being used in the teaching of the following courses: "Tourist and Local Lore Practicum" (Bachelor's level), "Organization of Excursion Activities" (Bachelor's level), and "Innovations in Tourism" (Master's level). The results enabled higher education students to conduct their own scientific research. The results were also implemented in the development of the research project 19KP050-01 "Indicator Analysis of Sustainable Development in Ukraine" (registration number UkrINTEI 0119U103875) as part of the comprehensive scientific program "Regional Problems of Rational Natural Resource Management" of the Department of Country Studies and Tourism of the Faculty of Geography of Taras Shevchenko National University of Kyiv during the 2023-2024 period. These results are used in the teaching of "International Tourism Business," "Foundations of Regional Development" (Bachelor's level), and "Scientific Foundations of Sustainable Tourism Development" (Master's level). Additionally, the results were implemented in the Kosiv ICH center as part of the continuation of the project "52 Lifestyles in the Carpathians: Cooperation in Creating Products of Authentic Labor Cultures in Ivano-Frankivsk Region" by the Kosiv Museum of Folk Art and Life (a branch of the Kolomyia Museum of Hutsul and Pokuttia Folk Art named after Y. Kobrynskyi).

Keywords: cultural heritage, intangible cultural heritage, ICH tourism, cultural tourism, folk crafts, local tourism, discrete elements of territorial organization, point,

location, center, ICH tourism node-cluster, sustainable development, sustainable tourism, Sustainable Development Goals, ICH tourism resource catalog, Ukraine.

Список публікацій здобувача

Стаття у монографії:

1. Безносьок О.І. Нематеріальна культурна спадщина України як туристичний ресурс культурного туризму. Колективна монографія «Напрями удосконалення соціально-гуманітарних відносин в сучасних умовах розвитку України та світу». - Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. - С.370-387 (*Розглянуто нематеріальну культурну спадщину як туристичний ресурс вітчизняного культурного туризму на прикладі Закарпатської області, Кодимської громади Одеської області, Решетилівщини Полтавської області – 0,5 авт. арк.*)

Статті у наукових фахових виданнях України:

WoS:

2. Beznosiuk O. Prospects of a tourist cluster based on the intangible cultural heritage of Opishne, Reshetylivka, Petrykivka. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2024. – №60. – С. 159-172 DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-60-11> (*Розглянуто можливості об'єднання центрів ремесел, які є осередками НКС: Опішні, Решетилівки та Петриківки у вузол-кластер культурного туризму НКС. – 1,75 авт. арк.*)

Категорія Б:

3. Безносьок О.І. Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс на прикладі Іспанії. Географія та туризм. – 2021. – №64. – С.13-20 DOI: <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.64.13-20> (*Розглянуто нематеріальну культурну спадщину України як туристичний ресурс та запропоновано алгоритм її використання на прикладі Іспанії – 0,75 авт. арк.*)

4. Безносьок О.І. Алгоритм пошуку нематеріальної культурної спадщини та її потенціал у розробці інноваційного туристичного продукту. Індустрія туризму і

гостинності в Центральній і Східній Європі. – 2023. – №9. – С. 20-29 DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-9-3> *(Розглянуто можливості використання алгоритму пошуку об'єктів нематеріальної культурної спадщини для подальшого створення туристичного продукту – 1,25 авт. арк.)*

5. Безносюк О.І. Нематеріальна культурна спадщина в загальному полі культурної спадщини: організаційно-правові і наукові підходи до вивчення. Географія та туризм. – 2024. - №. 76. С. 11-17 DOI: <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2024.76.11-17> *(Нематеріальну культурну спадщину розглянуто в рамках міждисциплінарного блоку напрямів наукового пізнання. Проведена чітка лінія між витоками досліджень, пов'язаних з нематеріальною культурною спадщиною та сучасними науковими дослідженнями в даній науковій царині – 0,5 авт. арк.)*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Beznosiuk O., Liubitseva O., Popovych S. Intangible cultural heritage as a resource for cultural tourism: the case of embroidery and carpet weaving in Ukraine. Studia Periegetica. - 2021. - no. 3(35). – p. 153-170. <https://DOI: 10.5604/01.3001.0015.6952> *(Особистий внесок автора: на прикладі вишивки та килимарства, розглянуто нематеріальну культурну спадщину України як ресурс культурного туризму – 1,08 авт. арк.)*

Наукові праці апробаційного характеру:

7. Безносюк О.І. Становлення творчого туризму заснованого на нематеріальній культурній спадщині. II Міжнародна науково-практична конференція «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика». Львів: Львівський торговельно-економічний університет, 27-29 жовтня 2021. С.16-20 <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/3216/1/conrefence-tourism2021.pdf#page=19> *(0,25 авт. арк.)*

8. Безносюк О.І. Можливості використання елементів нематеріальної культурної спадщини «вишивка білим по білому» та «рослинного килимарства» м.

Решетилівки як туристичного ресурсу. V Міжнародна науково-практична конференція-фестиваль «Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації», 19-20 травня 2022 (он-лайн, доповідь). URL: <http://knukim.edu.ua/nematerialna-kulturna-spadshhyna-yak-suchasnyj-turystychnyj-resurs-4/>

<http://knukim.edu.ua/nematerialna-kulturna-spadshhyna-yak-suchasnyj-turystychnyj-resurs-4/>

9. Безносюк О.І. Залучення потенціалу Всеукраїнського центру вишивки та килимарства в розвиток інклюзивного туризму. II Всеукраїнський науково-практичний симпозиум з Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму з міжнародною участю, 28 травня 2021 (он-лайн, доповідь). URL: <http://surl.li/eacvd>

10. Безносюк О.І., Вакуленко Н.В. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс. Протиріччя. Winter session of the international Carpathian school – 2022. «University education on the way to sustainable development: clean environment and life safety». Kyiv, Kosiv (UA), Kaunas (LT), Kalmar (SWE), online 24-27 February, 2022. Pp.29-31. URL: https://necu.org.ua/wp-content/uploads/2022/02/programa_zymova-sesiya-mksh-22-fin.pdf (0,19 авт. арк.)

11. Безносюк О.І. Елементи НКС як туристичні ресурси на прикладі створення нового маршруту в Одеській області. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки», Одеса, 23 грудня 2022. С. 36-41. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2022/12/RE-23.12.22.pdf>? (0,38 авт. арк.)

12. Безносюк О.І. Нематеріальна культурна спадщина України як туристичний ресурс культурного туризму. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання науки, освіти і суспільства в сучасних умовах», 21 грудня 2022 р. Полтава: ЦФЕНД. С. 66-69. URL: <https://www.economics.in.ua/2022/12/21-2022.html> (0,38 авт. арк.)

13. Кучерук В.В., Безносюк О.І. Роль нематеріальної культурної спадщини в туризмі. V Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій», 27–28 травня 2022 р., Одеса : ГО «Інститут інноваційної освіти», Науково-навчальний центр прикладної

інформатики НАН України. С. 62-64. URL: <https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2022/06/ModTrSc-Odesa-May2022Rev.pdf> (0,19 авт. арк.)

14. Безносьок О.І. Нематеріальна культура українців як формотворча основа національної культури та креативної економіки. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах сучасних реалій», 15 червня 2023 р., Полтава. С.238-240.

URL:<https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2023/mnpik-srvzusr/zbirnik.pdf> (0,38 авт. арк.)

15. Безносьок О.І. Приклади практик розвитку туризму на основі використання елементів нематеріальної культурної спадщини. III Міжнародна науково-практична конференція «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика», 23-24 листопада 2023 року, м. Львів. С. 135-138. URL: <https://fakultet.site/category/conferences/> (0,25 авт. арк.)

16. Безносьок О.І., Вебер Р.А. Інформаційні практики в туризмі. Міжнародна науково-практична конференція «Researching Advanced Horizons of Global Progress: Challenges and Innovative Concepts», 27-29 грудня 2023. Стокгольм, Швеція. С. 399-401. URL: https://isu-conference.com/modern-strategies-of-global-scientific-solutions/?utm_source=eSputnikpromo&utm_medium=email&utm_campaign=Zaproshennja_5_Var_2&utm_content=2241926521 (0,19 авт. арк.)

17. Безносьок О.І., Комарницька Л.Й. Вивчення питання нематеріальної складової дерев'яних церков Карпат - об'єктів UNESCO. Міжнародна карпатська школа, Зимова сесія, 21-25 лютого 2024 року, Косів. С. 220-223.

URL:https://www.researchgate.net/publication/382829714_KARPATSKA_SKOLA_Zimova_sesia_2024 (0,38 авт. арк.)

18. Вебер Р.А., Безносьок О.І. Адаптивний туризм як складова безбар'єрного суспільства на прикладі міста Ужгород. XVII Міжнародна студентська наукова конференція «Спорт та сучасне суспільство», 27 березня 2024 року, НУФВСУ, Київ. С. 57-59. URL: <https://uni->

sport.edu.ua/sites/default/files/vseDocumenti/zbirnyk_tez_xvii_sport_ta_suchasne_suspi
lstvo_13_05_24_0.pdf (0,38 авт. арк.)

19. Безносьок О.І. Рекомендації у сфері досліджень туризму на основі нематеріальної культурної спадщини. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «70 років України в ЮНЕСКО: освіта, наука, культура». 30 квітня 2024 року, Інституту культурології НАМ України, Київ (on-line, доповідь)

20. Безносьок О.І. Характеристики відновлення психофізичного здоров'я ветеранів з ураженнями опорно-рухового апарату, порушеннями зору, слуху та іншими засобами арт-терапії через майстер-класи від найвидатніших майстрів з усієї України VII Всеукраїнська електронна конференція з міжнародною участю «Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті та реабілітації», 31 травня 2024 року, НУФВСУ, Київ. С. 57-59 URL: https://drive.google.com/file/d/1uLW8tN98YwXt_VIDKMhxDq2KxuP5LhIE/view (0,38 авт. арк.)

21. Безносьок О.І. Рекомендації у сфері досліджень туризму на основі нематеріальної культурної спадщини. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики та актуальні проблеми науки, освіти та технологій», 23 жовтня 2024 року, Полтава. С. 52-54 URL: <https://www.economics.in.ua/2024/10/23.html> (0,38 авт. арк.)

ЗМІСТ:

ВСТУП	19
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ОБ'ЄКТУ ТУРИЗМОЗНАВСТВА	29
1.1. Явище культурної спадщини як об'єкт комплексного міждисциплінарного туризмологічного дослідження.....	29
1.2. Генеза визначення та визнання нематеріальної культурної спадщини у світі та Україні.....	40
1.3. Правовий статус та місце нематеріальної культурної спадщини в загальній структурі культурного туризму	50
1.4. Розвиток ідеї використання нематеріальної культурної спадщини як туристичного ресурсу та її роль у локальному розвитку туризму	62
Висновки до І розділу	70
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У РОЗВИТКУ ЛОКАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	72
2.1. Принципова модель дослідження і практичного використання НКС в актуалізації локального туризму	72
2.2. Методика туризмологічного дослідження нематеріальної культурної спадщини	81
2.3. Методика дослідження ресурсів НКС України для формування бази туризму НКС	95
2.4. Використання НКС в туристичній сфері	104
2.5. Засади функціонування дискретних елементів територіальної організації туризму НКС	112
2.6. Фактори актуалізації формування НКС як туристичного ресурсу.....	117
Висновки до II розділу	129

РОЗДІЛ 3. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	
ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ НКС УКРАЇНИ	130
3.1. Аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових туристичних ресурсів НКС	130
3.2. Аналітична оцінка привабливості елемента НКС.....	136
3.3. Аналітична оцінка територіальної концентрації носіїв НКС та територіальної структури на прикладі досліджуваних об'єктів	137
3.4. Аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових туристичних ресурсів НКС на прикладі м. Косів та окремих населених пунктів Косівського району Івано-Франківської області	138
3.5. Аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових туристичних ресурсів НКС на прикладі с. Опішні та м. Решетилівки Полтавської області, с. Петриківки Дніпропетровської області	145
3.6. Аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових туристичних ресурсів НКС на прикладі м. Кролевець Сумської області.....	155
Висновки до III розділу	159
РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ НКС В ТУРИЗМІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	161
4.1. Проблеми ресурсів та туризму НКС під час війни та у повоєнний період....	161
4.2. Оцінка перспектив використання ресурсів НКС для національної туристичної сфери в післявоєнний період	168
4.3. Умови актуалізації НКС для розвитку локального туризму на прикладі досліджуваних культурних осередків	170
Висновки до IV розділу	190
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ	224

ВСТУП

Актуальність теми. *Робота виконана підчас війни з великою Вірою в перемогу України над окупантами, з Мрією про розквіт і розбудову нашої країни.*

Ідея використання нематеріальної культурної спадщини (НКС) як туристичного ресурсу набула розвитку на початку XXI століття. Це порушило питання використання живої культури в туризмі з врахуванням принципів Конвенції UNESCO 2003 р., які підкреслюють важливість збереження автентичності НКС при її інтеграції у туризм [117]. Основним показником збереження є можливість передачі культурних проявів наступним поколінням. У світі зростає кількість прикладів успішної інтеграції туризму та НКС, що сприяє досягненню Цілей сталого розвитку.

Проте, попри наявність значної кількості реалізованих практик залучення НКС в туризм, ще не має уніфікованого визначення цієї взаємодії в світі. В науковій літературі воно губиться серед визначень: туризм спадщини, творчий туризм, креативний туризм. На нашу думку, доцільним є формулювання визначення «туризм нематеріальної культурної спадщини» (туризм НКС), яке зосереджене на їх інтеграції, взаємозв'язку та чітко визначає, що є об'єктом цього різновиду та його ресурсами.

Використання ресурсів НКС в розвитку локального туризму є особливо актуальним для України, враховуючи велику базу цих ресурсів в кожному регіоні, районі, громадах. Туризм НКС має потенціал забезпечити локальні економічні та соціальні вигоди.

Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи склали праці вітчизняних науковців, присвячені вивченню інтеграції та взаємовпливу НКС і туристичної галузі, а також просторово-ієрархічним складовим туристичних ресурсів НКС, зокрема це роботи А. Гаврилюк Х., Плещан, В. Антоненко, О. Дутчак, О. Любіцевої, І. Смирнова, М. Мальської, Л. Мелько, Т. Мазур, Н. Чорної, Н. Кудерської, І. Кудерської, Г. Денисенко, Т. Кононенко, О. Софій, В. Дем'ян, В. Литовченко, І. Френкель, В. Телеуці та інші. Також було враховано дослідження

іноземних науковців – N.Aikawa-Faure, G. Richards, M.Ilicic, E.Bruner, G.Kirshenblatt, C. Bertorelli, F. Ferreira, C. Castro, A. Gomes, W.Luo, Y.Lu, D. Timothy, X. Zang, M. Vecco та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної тематики кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема з науковою темою 19КП050–01 «Індикаторний аналіз сталого розвитку в Україні» (реєстраційний номер УкрІНТЕІ 0119U103875) у складі комплексної наукової програми «Регіональні проблеми раціонального природокористування» (довідка № 050/176-30 від 29 жовтня 2024 р.), засади культурного туризму НКС базуються на принципах сталого розвитку, безпосередньо елементи НКС є прикладом сталого способу життя, створення умов збереження проявів НКС ремесел відповідає 1,8,5,10,11,17, що і є індикатором цього процесу.

Всеукраїнська ГО «Туристична асоціація України» врахувала зазначене в дослідженні в контексті реалізації проєктів, спрямованих на взаємодію між громадами, бізнесом і громадянським суспільством в рамках своєї діяльності (Довідка № 22/12-2022 від 04.09.2024 р.).

Результати дослідження ефективно вплинули на проведення навчально-виховного процесу у викладанні ряду дисциплін кафедри туризму Національного університету фізичного виховання та спорту України та сприяли виконанню наукової теми кафедри «Створення інноваційного конкурентоспроможного туристичного продукту» (державна реєстрація № 0121U108205).

Мета роботи. Метою дисертаційного дослідження є науково-практичне обґрунтування алгоритму залучення об'єктів НКС як туристичного ресурсу та перспективи перетворення їх в суб'єкт туристичної діяльності.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні **завдання**:

- обґрунтувати теоретичні аспекти наукового дослідження нематеріальної культурної спадщини як об'єкту туризмознавства;

- розробити модель використання нематеріальної спадщини як туристичного ресурсу в розвитку локального туризму;
- розробити критерії привабливості ресурсної бази НКС;
- виходячи з гостроти питання, чи сприяє туризм НКС її збереженню, обґрунтувати необхідність сьогодні і в повоєнний період інтеграцію НКС в національну туристичну галузь не як додаткового ресурсу, а як головного формоутворюючого ресурсу самостійного різновиду туризму НКС;
- розробити стратегію моніторингу впливу туризму на НКС;
- розробити методологічні основи дослідження і використання нематеріальної культурної спадщини в розвитку локального туризму;
- виконати геопросторовий аналіз туристичних ресурсів НКС України на прикладі потенційного туристичного середовища осередків НКС с.Опішні, м.Решетилівки Полтавської області, с.Петриківки Дніпропетровської області, м. Косова та сіл Косівського району Івано-Франківської області, м.Кролевець Сумської області;
- розробити методику туризмологічного аналізу досліджуваних об'єктів НКС міст Решетилівки, Кролевця, Косова та сіл Петриківки, Опішні;
- запропонувати концептуально-логічну модель геопросторової організації туристичного середовища туризму НКС;
- проаналізувавши просторово-ієрархічні складові туристичних ресурсів НКС на прикладі с. Опішні та м. Решетилівки Полтавської області; с. Петриківки Дніпропетровської області; м. Косів, с. Смодна та Яворів Івано-Франківської області, м. Кролевець Сумської області;
- визначити переваги створення вузла-кластера Решетилівка-Опішня-Петриківка для розвитку локального туризму;
- Визначити проблеми та перспективи використання ресурсів НКС (на прикладі ремесел в досліджуваних осередках) для туристичної галузі підчас війни та в післявоєнний час.

Об'єктом дослідження виступає нематеріальна культурна спадщина України (елементи-прояви, носії, громади місць побутування на прикладі ремесел : вишивка, килимарство, ткацтво, гончарство, розпис)).

Предметом теоретико - методологічні дослідження та практичні напрями використання нематеріальної культурної спадщини як туристичного ресурсу для актуалізації туризму на локальному рівні.

Методологічна основа і методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять фундаментальні теоретико-методологічні положення туризмології, закладені в роботах вітчизняних (Я.Олійника, К.Мезенцева, О.Любіцевої, О.Топчієва, А.Чорноусова, О.Бейдика, М.Мальської, Т.Мазур, Н.Кудерської, І.Кудерської та ін.) і зарубіжних учених (С.Dawson, N.Aikawa-Faure, G.Richards, M.Iincic, M.Vecco та ін.) наукова діяльність яких пов'язана з проблематикою розвитку культурного туризму завдяки залученню ресурсів нематеріальної культурної спадщини, регіональним і територіальним управлінням, геопросторовою організацією туризму, а також розвитком локального та регіонального туризму НКС.

Із наукових підходів базовим визначено системний підхід і відповідний йому метод системно-структурного аналізу. Загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, оцінювання - використані при формуванні теоретичних положень дослідження, висновків та пропозицій; спеціально-наукові методи, такі як класифікація, типологізація, систематизація, порівняльний, в т.ч. порівняльно-географічний, статистичний, картографічний, а також методи маркетингового аналізу (SWOT аналіз) - є основою методики дослідження розвитку туризму НКС та чинників його локальної організації.

Інформаційними джерелами слугували наукові публікації, матеріали періодичних видань, всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій, директивні документи UNESCO, картографічні джерела, присвячені туристичній проблематиці НКС, вітчизняні форуми креативних індустрій, консультативні зустрічі з представниками сфери туризму.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці підходів і методики організації туризму НКС та чинників його локального розвитку на основі аналізу і оцінки ресурсного середовища осередків НКС: с.Опішні, м.Решетилівки Полтавської області, с.Петриківки Дніпропетровської області, м. Косова та сіл Косівського району Івано-Франківської області, м.Кролевець Сумської області.

Автором уперше:

- методику дослідження НКС як туристичного ресурсу для актуалізації розвитку туризму та рекреації на локальному рівні;
- розроблено базову схему використання ресурсів НКС у процесі формування туристичного продукту туризму НКС;
- розроблено універсальні рекомендації для розвитку локального туризму НКС на основі ремесел (вишивки, ткацтва, гончарства, розпису) в досліджуваних культурних осередках Решетилівки, Опішні, Петриківки, Кролевця;
- розроблено систему оцінки ресурсної бази туризму НКС, проведення її якісного та кількісного аналізу (методика аналітичної оцінки привабливості елемента НКС);
- розроблено проєкт стратегії формування національної інформаційної платформи локального туризму НКС;
- запропоновано поетапну каталогізацію місць побутування елементів НКС для подальшого використання на інформаційних платформах туризму НКС;
- запропоновано систематизацію ресурсної бази туризму НКС за дискретними елементами: пункт, локація, центр, вузол-кластер

удосконалено:

- типізацію елементів територіальної структури НКС;
- типізацію дискретних елементів територіальної структури НКС, шляхом введення понять: «пункт НКС» - місце, де відтворюється один унікальний вид НКС одним носієм - майстром або виконавцем або однією сім'єю, які є носіями унікального досвіду; «локація НКС» - дискретний елемент територіальної структури туризму НКС, в якому відтворюється один унікальний вид НКС 10-50 носіями в громаді поселення (села, селище, невеликого міста) з населенням

близько 2-5 тис. осіб; «центр НКС» місце, в якому сконцентровано два - три інституціолізованих види НКС, відтворюваних 50 - 100 носіями та більше, проживаючих в громаді селища, міста або ОТГ навколо невеликого міста людністю близько 5-10 тис. чол.; «вузол - кластер» - побутує громада носіїв більше 100 осіб, які практикують від трьох інституалізованих видів НКС і більше, проживаючи в різних населених пунктах декількох об'єднаних територіальних громад, які самі вже визначені центрами туризму НКС, об'єднані економічною моделлю регіональної співпраці;

- виділено та обґрунтовано концептуальне визначення терміну «туризм нематеріальної культурної спадщини» як складника культурного туризму;

- обґрунтовано виявлену проблему недосконалості ведення регіональних переліків, яка полягає у відсутності єдиної форми реєстрації без фіксації носіїв елементів НКС;

- концепцію співпраці суб'єктів галузі туризму з носіями НКС, які відповідають міжнародним етичним нормам сталого розвитку;

- запропоновано схему актуалізації НКС в розвитку локального туризму;

отримали подальший розвиток:

- теоретико-методологічні концепції та теорії, пов'язані з тематикою дисертаційного дослідження в процесі їх впровадження в роботу;

- концепція нематеріальної культурної спадщини як міждисциплінарного об'єкту туризмологічного дослідження;

- класифікація різновидів культурного туризму та обґрунтування їх спільних і від'ємних рис, порівняно з туризмом НКС;

- вироблено аргументацію пропозиції вирішення суперечності по неузгодженості діяльності двох ключових підрозділів виконавчої влади - важливих бенефіціарів туризму НКС: УЦКД (МКСК) та ДАРТ (МІУ), для усунення ускладнень, які є перепорою розвитку туризму НКС;

- алгоритм створення робочої моделі локального туризму НКС;

- удосконалено систему ведення регіональних переліків НКС;

- концепція освітнього процесу: організації галузевої неформальної освіти, яка створює передумови для трансформації громад-носіїв НКС із об'єктів туризму НКС у суб'єкти туристичної діяльності в колаборації з Академією сільського розвитку при ГО «Спілка розвитку сільського зеленого туризму в Україні».

Практичне значення отриманих результатів роботи полягає у розробці стратегії розвитку туризму НКС, зокрема локального туризму, на основі використання ресурсів НКС-ремесел, а в подальшому з можливістю залучення всієї ресурсної бази живої спадщини.

Узагальнення і висновки цієї роботи враховано в організаційно-планувальній діяльності відділу культури і туризму Кролевецької міської ради Сумської області (довідка №01-27/3900 від 04.10.2024 р.), Решетилівської міської ради Полтавської області (довідка №01-28/3981 від 08 жовтня 2024 р.), Всеукраїнського центру вишивки та килимарства (довідка №01-14/136 від 10.10.2024 р.), Дніпропетровської обласної організації Національної спілки художників України (с. Петриківка) (довідка №171 від 26.09.2024 р.), для яких дисертантка запропонувала підхід формування вузла-кластера Опішні-Решетилівки-Петриківки; Косівського музею народного мистецтва та побуту (філії Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського) (довідка № 165 від 15.07.2024 р.), де дисертантка запропонувала підхід формування центру туризму НКС м. Косова та громад Косівського району. В обох прикладах з'являється можливість створити спільну систему моніторингу (аудиту) збереження спадщини, створюються перспективи конкурентоспроможного туристичного середовища туризму НКС, оптимізується туристична діяльність окремих центрів (локацій і пунктів, які їх складають). Взято до уваги, що виокремлення напрямку «туризм НКС» дозволить визначати структуру цього різновиду культурного туризму, принципи його організації та потенціал. Систематизація дискретних елементів туризму НКС, таких як вузли, центри, локації та пункти, сприятиме вдосконаленню туристичної інфраструктури. Це дозволить створити ефективну систему навігації для туристів, полегшуючи їх доступ до культурних об'єктів і сприяючи кращому сприйняттю НКС.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою, в якій реалізовано теоретико-аналітичні основи туризмологічного дослідження геопросторової організації туристичного середовища на прикладі алгоритму побудови локального туризму з ресурсною базою осередків нематеріальної культурної спадщини. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Авторські пропозиції формують теоретичну основу та методичний інструментарій геопросторової оцінки туристичного середовища елементів нематеріальної культурної спадщини. Опубліковані наукові праці містять висновки і пропозиції, сформульовані особисто автором і відображають його внесок у розвиток туризмознавства.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення та матеріали дослідження знайшли відображення у публікаціях на міжнародних і вітчизняних платформах у вигляді проміжних й остаточних результатів, а також пройшли апробацію на науково-практичних конференціях: Winter session of the international Carpathian school – 2022. «University education on the way to sustainable development: clean environment and life safety» (on-line 24-27 February, 2022 Kyiv, Kosiv (UA), Kaunas (LT), Kalmar (SWE)), Міжнародній науково-практичній конференції «Researching Advanced Horizons of Global Progress: Challenges and Innovative Concepts» (27-29 грудня 2023р., Стокгольм, Швеція), II Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика (27-29 жовтня 2021р., Львів), V Міжнародній науково-практичній конференції «Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації» (25 травня 2021р., Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки» (23 грудня 2022 р., Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання науки, освіти і суспільства в сучасних умовах» (21 грудня 2022 р., Полтава), V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій» (27–28 травня 2022 р., Одеса), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах

сучасних реалій» (15 червня 2023 р., Полтава), III Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика» (23-24 листопада 2023 р., Львів), Міжнародній карпатській школі. Зимова сесія (21-25 лютого 2024 р., Косів), XVII Міжнародній студентській науковій конференції «Спорт та сучасне суспільство» (27 березня 2024 р., Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми науки, освіти та технологій» (23 жовтня 2024 р., Полтава), II Всеукраїнський науково-практичний симпозіум з Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму з міжнародною участю (27 травня 2021р., Умань), VII Всеукраїнській електронній конференції з міжнародною участю «Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті та реабілітації» (31 травня 2024 р., Київ); **фахових виданнях:** Prospects of a tourist cluster based on the intangible cultural heritage of Opishne, Reshetylivka, Petrykivka. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (2024, Харків); Intangible cultural heritage as a resource for cultural tourism: the case of embroidery and carpet weaving in Ukraine. (2021. 3(35), Studia Periegetica, Poznań); Алгоритм пошуку нематеріальної культурної спадщини та її потенціал у розробці інноваційного туристичного продукту. Індустрія туризму і гостинності в Центральній і Східній Європі (2023, №9, Київ); Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс на прикладі Іспанії. Науковий збірник Географія та туризм (2021. №64, Київ); Нематеріальна культурна спадщина в загальному полі культурної спадщини: організаційно-правові і наукові підходи до вивчення. Науковий збірник Географія та туризм (2024, № 76, Київ). Сутність базових питань висвітлено у **монографії:** Нематеріальна культурна спадщина України як туристичний ресурс культурного туризму (2022, Харків).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано та оприлюднено 21 наукову працю (з яких 14 одноосібних: 11 - друковані, 3 – доповіді; 9 - у співавторстві) загальним обсягом 11,43 д.а. (з яких 10,5 6 др. арк. належить особисто автору). Серед яких: 3 статті опубліковані у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science Core

Collection, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави; 1 – одноосібний підрозділ в монографії; 12 тез; 3 доповіді.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел (247 найменувань) і 53 додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 328 сторінок, з них основного тексту 180 сторінок. Робота містить: 56 рисунків, з яких: 10 малюнків, 6 картосхем, 11 схем, 16 діаграм, 14 таблиць та 54 додатки.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

	Повна назва	Абревіатура
1	Валовий внутрішній продукт	ВВП
2	Державна агенція розвитку туризму	ДАРТ
3	Туризм нематеріальної культурної спадщини	Туризм НКС
4	Культурна спадщина	КС
5	Локальний туризм нематеріальної культурної спадщини	ЛТНКС
6	Міністерство культури та стратегічних комунікацій	МКСК
7	Малі і середні підприємства	МСП
8	Національний перелік (реєстр)	НП
9	Нематеріальна культурна спадщина	НКС
10	Обласний(і) перелік(и)	ОП
11	Обласна державна адміністрація	ОДА
12	Обласна військова державна адміністрація	ОВА
13	Обласний центр народної культури	ОЦНТ
14	Цілі сталого розвитку	ЦСР
15	Український центр культурних досліджень	УЦКД
16	Український культурний фонд	УКФ
17	Територіальна організація	ТО
18	Centre for the Promotion of Imports from developing countries	CBI
19	Institute for Tourism Studies	IFT
20	International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property	ICCROM
21	Asian Academy for Heritage Management Network	AAHM
22	Food and Agriculture Organization	FAO
23	Forum of non-governmental organizations	NGO
24	Pacific Asia Travel Association	PATA
25	United Nations Development Programme	UNDP
26	United Nations World Tourism Organization	UN /UNWTO
27	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	UNESCO
28	United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific	UNESCAP
29	World Travel & Tourism Council	WTTC
30	World intellectual property organization	WIPO
31	Scientific, alternative, volunteer, educational	SAVE
32	US Embassy Fund for Cultural Preservation heritage	AFCP

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ОБ'ЄКТУ ТУРИЗМОЗНАВСТВА

1.1. Явище культурної спадщини як об'єкт комплексного міждисциплінарного туризмологічного дослідження

Надбання великої кількості поколінь, їх досвід, цінності набуті протягом багатовікової історії розвитку суспільства відтворювались та втілювались в культурній спадщині. До вивчення культурної спадщини протягом другої половини ХХ століття долучилася велика кількість академічних дисциплін і широкий спектр професіоналів. Це призвело до виділення окремої комплексної та міждисциплінарної науки про спадщину.

В загальному понятті, спадщина сьогодні - це не тільки сфера збереження природних та культурних ресурсів або управління ними, це вже культурна політика. Культурна спадщини (КС) як дисципліна вивчається культурологами, істориками, соціологами, музеєзнавцями, юристами, філософами, фахівцями з туризму та всіма, хто вивчає проблеми збереження культурної спадщини (рис.1.1).

**Рис.1.1. Поле взаємодії та взаємовпливу на комплексний міждисциплінарний
напрямок наукових досліджень культурної спадщини**

Джерело: розроблено автором за [24,33,34,37]

Важливим є вивчення питань, які сприяють визначенню поняття КС в контексті світового та сучасного українського законодавства. Зважене використання та збереження національних культурних надбань визначено одним із ключових напрямків Стратегії національної безпеки. Захист КС підпорядковано міжнародним законодавчим документам та має особливості на рівні окремих держав. У 1954 році міжнародна спільнота ухвалила Конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Дефініція поняття КС на міжнародному та національному рівнях окремих держав сформувалася внаслідок досвіду подій Другої світової війни [116]. За Конвенцією 1954 року, культурною спадщиною вважаються рухомі та нерухомі об'єкти, якщо вони мають значущу цінність для культурної спадщини кожного народу.

Детальніше поняття культурної спадщини сформульовано в Конвенції UNESCO про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року (Україною ратифіковано в 1988 році). В 1 статті Конвенції «культурною спадщиною» визначено великий перелік об'єктів, серед яких пам'ятки - твори архітектури, скульптури, живопису, форми та будови археологічного характеру; ансамблі, які об'єднують групи будівель, архітектура та єдність яких з навколишнім пейзажем представляє видатну загальноісторичну цінність або всесвітню цінність мистецьку чи наукову; визначні місця, які є результатом людської творчості або створені природою, або спільно людиною та природою, археологічні зони, які мають загальносвітове значення історичне, естетичне, етнологічне або антропологічне [119].

Зазначимо, що в Конвенціях 1954 та 1972 рр. не згадується поняття нематеріальної культурної спадщини.

Україна має багату історико-культурну спадщину, яка, перед початком повномасштабної війни, за даними наукових досліджень складала понад 140 тис. історико-культурних пам'яток. За часів незалежності наша держава демонструвала відповідальний та системний підхід до вивчення, підписання та ратифікації міжнародних конвенцій, спрямованих на збереження культурної спадщини в усіх її проявах: охорони підводної КС, архітектурної, археологічної

спадщини, конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, Рамкової конвенції Ради Європи про значимість культурної спадщини для суспільства.

Усвідомлення необхідності збереження та уважного ставлення до КС відображено в сучасному українському законодавстві. В загальних положеннях Закону України «Про охорону культурної спадщини» дефініцією культурної спадщини визначено комплекс об'єктів культурної спадщини людства отриманих у спадок від попередніх поколінь [108]. Об'єктами КС визначені збережені в автентичному стані природні або створені людиною визначні місця, які мають археологічну, історичну, етнологічну, естетичну, архітектурну, мистецьку або наукову цінність за категоріями – нерухомі та рухомі та пам'ятки.

Поняття КС не обмежується визначенням матеріальних категорій. До КС відносяться духовні та інтелектуальні надбання: музичні та літературні твори, освіта, наука, які є відображенням ступеню розвитку нації та нематеріальна культурна спадщина [108].

Терміном «нематеріальна культурна спадщина» (НКС) об'єднані унікальні звичаї, обряди, форми їх вираження та демонстрації; знання та навички, які в результаті постійного відтворення передавались і продовжують відтворюватись новими поколіннями, демонструючи досвід взаємодії спільнот і груп з оточуючим середовищем, природою та Всесвітом; самобутні традиційні ремесла, які демонструють культурне розмаїття і творчість людини, предмети та інструменти разом з процесами, які створюють автентичні культурні простори спільнот і у деяких випадках окремих осіб як частину їхньої культурної спадщини [117].

Сьогодні обговорюється питання інституалізації НКС. Хоча створення профільного міністерства наразі не на часі через військові витрати, розробка та ухвалення законопроекту й загальнодержавної програми розвитку НКС вже обговорюються на рівні МКСК [155].

Таким чином, вітчизняною законодавчою та нормативно-правовою базами регулюються взаємодії держави через вповноважені органи центральної виконавчої влади у сфері охорони КС з органами місцевого самоврядування, юридичними, фізичними особами по збереженню та охороні об'єктів та пам'яток

культурної спадщини, незалежно від форми власності, в якій вони перебувають. З цією метою розроблено та прийнято велику групу законів (таблиця 1.1):

Таблиця 1.1

Перелік регуляторних ратифікованих Україною законів та міжнародних Конвенцій, які впливають на сферу збереження культурної спадщини

	Ратифіковані Україною міжнародні Конвенції	Рік прийняття / Ратифікації (міжнародні) / Посилання на документ
1.	Виконавчий регламент, Протокол про захист культурних цінностей, Підсумковий акт Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту	1954 https://clipr.cc/CxR66
1.	Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини	1978 / 1988 https://clipr.cc/Ss77C
2.	Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини	2003 / 2008 https://clipr.cc/Cqf6S
	Закони України	
1	Конституція України	1996 https://clipr.cc/PX32m
2	Про національну безпеку і оборону	2018 (остання редакція 2023) https://clipr.cc/vAbW2
3	Про охорону культурної спадщини	2000 (остання редакція 2023) https://clipr.cc/6MW3s
4	Про народні художні промисли	2001(остання редакція 2022) https://clipr.cc/FJR2m
5	Про Загальнодержавну програму збереження та використання об'єктів культурної спадщини	2004 https://clipr.cc/522pN
6	Про охорону археологічної спадщини	2004 https://clipr.cc/XK06q
7	Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації	2009 https://clipr.cc/82Qxk
8	Про культуру	2011 (остання редакція 2023) https://clipr.cc/FYC8k
9	Про регулювання містобудівної діяльності	2011 https://clipr.cc/Rs9dA
10	Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» щодо збереження пам'яток культурної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини UNESCO	2018 https://clipr.cc/baLw2
11	Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму	2021 https://clipr.cc/L17Bp

Джерело: розроблено автором за законодавчими актами і документами, які вказані в таблиці)

Зазначене свідчить, що вивчення, аналіз і оцінювання КС складається в необхідні й важливі ресурсні умови планування розвитку, міст і сіл, районів і регіонів. Від якості цих ресурсів, їх цінності, кількості, атрактивності, доступності та інших факторів залежить можливість інтеграції спадщини в економічне життя регіонів, зокрема через туризм. Тому питання охорони та використання КС особливо актуальні в багатьох країнах, залишаючись важливою темою суспільних дискусій.

Юридичному полю досліджень КС передували дослідження *істориків*, які визначали це поняття з різних перспектив. Багато десятиліть залишається популярним дослідження, викладене в семитомному виданні – збірці статей «Місця пам'яті», яку склав французький дослідник історичної пам'яті П. Нора. Його авторська думка вплинула на сучасні підходи до сприйняття, охорони та інтерпретації культурних цінностей в аналітичній формі з творчим поглядом на минуле [76]. У вступі до згаданого монументального твору упорядник визначає КС сховищем історії та ідеєю, яка має свою історію. Цікавим є те, що цей фундаментальний проєкт був написаний за часів правління Франсуа Міттерана - в період, коли у Франції відбувались зміни в процесах формування національної ідентичності та довершувалось самовизначення нації. КС, на думку автора, представляє собою літопис, наповнений багатою, різнобічною інформацією про розвиток народу, відображаючи значні події в історії країни, несучи багаж досвіду для прийдешніх поколінь. Інтелектуальний розвиток нації, національна ідентифікація можливі тільки з урахуванням результатів пізнання КС.

Історики багатьох країн проводили власні дослідження «місць пам'яті» КС, доповнюючи та продовжуючи дослідження П.Нора власними прикладами. КС в дослідженнях вітчизняного науковців І.М. Симоненка, Г.Г. Денисенко, В.О. Горбика [46, 26, 24] представлена як наочний процес пізнання історії. Через культурну спадщину і великі міста, і маленькі селища мають можливість представити особистісний наочний образ, демонструючи та транслуючи власну систему цінностей, яку науковці називають символічним простором. Велику силу впливу на особистість, її переконання та ідентифікацію, оцінку вчинків людей та

історичних фактів мають не тільки нерухомі пам'ятки, які є результатом сучасних комемораційних практик, а й народна творчість, традиції, ритуальні обряди, які є живими носіями суспільної пам'яті або живою спадщиною.

Знання про національну культурну спадщину, разом зі знаннями про історичне минуле допомагають українцям ідентифікувати та усвідомити себе частиною сучасної європейської та світової цивілізації. Важливим досягненням в цьому напрямку стало напрацювання багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» (НАНУ), в якому зібрані статті, присвячені відомим пам'яткам культурної спадщини більшості областей країни, Києва, Севастополя та АР Крим [133]. Зазначимо, що в цьому виданні не планувалось відображення живої спадщини - нематеріальної, яка разом з археологічними, історичними, архітектурними пам'ятками складає каркас національної культури. Традиційно в Україні, як і в світовій практиці, інтелектуальні, наукові дослідження КС були присвячені пам'яткам - рухомим та нерухомим.

З нашої точки зору, визначними є дослідження соціологів, які вже давно підкреслюють, що керуюча еліта широко використовує поняття КС з метою лігітимізації своєї влади, презентуючи її як культурний капітал і інструмент соціополітичної сили, привласнюючи та контролюючи з метою затвердження власної соціальної переваги.

Російська агресія тільки підтвердила цей факт: з нашої сторони відбувається боротьба за свободу та незалежність, а з боку агресора підключені всі зусилля, в тому числі і спотворення образів нашої культурної спадщини та завищення власної ролі, з метою втілення імперських мрій. В реальному часі відбуваються битви на фронті та в інформаційному просторі. Ворог намагається впливати на наше суспільство, через колективну пам'ять, культивованими за часів радянщини образами культурної спадщини, тому можна стверджувати, що зараз відбувається битва і за культурну спадщину. Національною метою стало відновлення місця нашої культурної спадщини та презентація її світові.

Нині національна культурна спадщина викликає великий суспільний інтерес. Значущу роль в збереженні та популяризації культурної спадщини відіграє музейництво. В згаданому вище дослідженні П. Нора, музеї названі особливими місцями пам'яті, в яких суспільство з власного бажання збирає своєрідні засоби візуалізації своєї історії, серед яких поруч з матеріальними об'єктами та свідченням подій – предметами матеріальної культури, є можливість демонструвати символи та традиції – відображення в предметному світі нематеріальної культури. Дослідник називає музеї лабораторіями формування пам'яті, обладнання яких складається з об'єктів культурної спадщини [45]. Музеезнавиця та історикиня Р.В. Маньковська, аналізуючи велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних фахівців в галузі музейництва, вибудовує специфіку та можливості музейної комеморації засобами КС (матеріальної та нематеріальної), представленими в музеях, вважаючи їх визначальною ланкою процесу творення суспільної пам'яті. В своїх працях наукиня називає музейні експонати своєрідними «вузликами пам'яті», які поєднуючи знання минулого, зберігають та формують колективну, індивідуальну, національну, історичну пам'ять суспільства [39]. Предмети культурної спадщини, представлені в музеях, а детальніше їх автентичність, наочність, емоційність і синкретичність сприяють пізнанню людиною минулого, формуючи її особисту світоглядну систему цінностей. Музейна інтерпретація надає культурним цінностям іншу герменевтику - пізнавальну, історико-культурну та емоційну. Іншими словами КС, представлена в музеях, є важливою складовою процесу формування історичної суспільної пам'яті. Таким чином, сучасні вітчизняні музеезнавці розглядають КС інструментом формування суспільного сприйняття через історичну уяву.

Проводячи історико-філософський аналіз культурної спадщини, українська наукиня С.Чукот визначає її сукупністю первинних і вторинних засобів спадкоємності, які слугують прямому спілкуванню людини з набутками культури, накопиченими продовж існування цивілізації. Засоби спадкоємності, при цьому, обіймають матеріалізований процес як результат впливу особливої, специфічної «живої тканини», яка є різними видами діяльності людини. Первинними засобами

спадкоємності дослідниця визначає продукти творчості індивіда чи невеликої групи людей (визначаючи їх елітою), які оригінально та неповторно через творчість проявляють свій внутрішній світ, вторинними - вповноважені державні та соціальні інститути, забезпечуючи доступ людини-споживача до витвору (первинного засобу) [53]. Грузинський філософ М. Мамардашвілі визначив КС те, що не могло відбутися за природними законами і є певною матеріалізацією своєї форми: мова, знаряддя, твори мистецтва, наукові моделі, героїчні взірці особистісного втілення в життя, тощо [38].

На думку філософа ці культурогенні форми створюють навколо себе силове поле, в якому відбувається те, що не може відбуватися саме по собі в причинно-наслідковому зв'язку послідовних дій природних механізмів. Категоризацію КС філософією ще не визначено як розподіл на матеріальну та нематеріальну, але пропонується категоризація культурної географії на артефакти, соціофакти та ментифакти [53]. З чого витікає, що категорія ментифактів являє собою найбільш суттєвий сегмент культури, який виражає її нематеріальний прояв.

Культурологи, класифікуючи явища КС (в межах парадигм XIX-XX століття) класифікують їх як матеріальну та духовну. Відповідно, матеріальна КС— це всі речі, вироблені людиною або перетворені в результаті її діяльності природні об'єкти: знаряддя праці та інструменти, машини та механізми, споруди, ужиткові речі та ін.; духовна культурна спадщина — це результат духовно-інтелектуальної праці людини: перекази, міфи, пісні, релігійні вірування та обряди, філософські системи поглядів, наукові та не наукові форми відображення дійсності, мораль і традиції тощо.

Своєрідну роль проявів нематеріальної культури демонстрував у своїх наукових розвідках американський *етнолог* К. Гірц вважаючи, що сам розподіл хибний, а матеріальне та символічно-духовне у культурній спадщині нерозривно поєднані [25]. Італійський *культуролог* М. Векко звернулася до аналізу глибинної конотації терміну «patrimoine» (з французької — спадщина), який фіксує спадкові цінності саме нематеріального характеру, на відміну від схожого поняття «héritage» [92]. У центрі культурологічних дискусій залишається проблемність

визначення розуміння національної КС тільки як народного виконання співів, танців, орнаментики, обрядових щедрівок і колядок, тощо. Останні є складовою культурних проявів і не можуть сприйматися у відриві від погляду на культуру повсякденності, яка сформувала весь обсяг НКС.

Збереження КС як основи української культури є сьогодні одним з важливих завдань держави, яка виборює право на свою незалежність. З початку вторгнення росії в лютому 2022 р. втрати людей і страждань в Україні тільки зростають. Пам'ятки КС пошкоджені або зруйновані у 18-тих областях. Розграбовано багато музеїв. За оцінками МКСК, країною-агресоркою вкрадено понад 480 тисяч творів мистецтва, а більше 40 музеїв, де зберігається майже 1,5 млн робіт, були пошкоджені або знищені. Протягом двох з половиною років (жовтень 2024 р.) рашисти зруйнували або пошкодили 1169 об'єктів культурної спадщини, з яких 117 пам'ятки національного значення, 983 місцевого та 69 щойно виявлених[233].

Визначити втрати НКС окупованих територій не можливо, тому що це пов'язано з життями конкретних людей, про яких нічого не відомо.

В таких надскладних умовах з моральної, економічної, політичної точки зору країна продовжує будувати сьогодення, націлене на перемогу, та планувати майбутнє, в якому значну роль має відігравати і туристична діяльність як прибуткова галузь, яка може зміцнити країну.

Кінець ХХ століття супроводжували серйозні зміни у поглядах на КС. Почала зростати кількість туристичних локацій, DESTИНАЦІЙ, привабливості яких побудована не тільки на вивченні пам'яток культури, а й живої нематеріальної культури: якщо протягом більшої частини століття спадщина розглядалася як «об'єктоцентрична», вона на цьому етапі вона перейшла до «суб'єктоцентричного» підходу. Взаємозалежність КС та туристичної галузі у світі вивчається з 80-х рр. ХХ ст.

В цей час розпочато вивчення культурного туризму після визнання його окремою категорією туризму Хартією ICOMOS у 1976 р. та наступному розгляді Міжнародної Хартії ICOMOS з Культурного Туризму у 1999 р. (конференція «Сприяння розвитку туризму та культурна спадщина», Норвегія). Новим

документом зазначено керівні засади розвитку культурного туризму з акцентом на захисті та збереженні КС [123].

Зближенню сфер культури та туризму сприяв ряд чинників: зростаючий рівень освіти; світова тенденція до особистого розвитку; розвиток інфраструктури та транспорту; розвиток інформаційного поля; бажання країн представити світу свою ідентичність, а, у зв'язку з цим, зростання іміджу НКС [169]. У багатьох країнах створено національні та місцеві програми розвитку культурного туризму.

До пандемії 2019 року частка культурного туризму за даними UNWTO становила 39%. Іншими словами: з кожних десяти туристів, чотири, обираючи місце відпочинку або ознайомлення, надавали перевагу пропозиціям, пов'язаним з КС. Якщо кількість подорожуючих в 2018 році сягнула 1,4 млрд. людей, то це означає, що 546 млн. рекреантів надали перевагу відвідуванню напрямків КС.

Підтвердженням тому стала кількість наукових публікацій, присвячених цій темі. Так, на прикладі дослідження від Google Scholar, було зафіксовано зростання протягом 30 років кількості дослідницьких робіт про КТ, по відношенню до загальної кількості публікацій з туристичної галузі. Цей факт зафіксовано у науковій збірці ATLAS (рис.1.2-а).

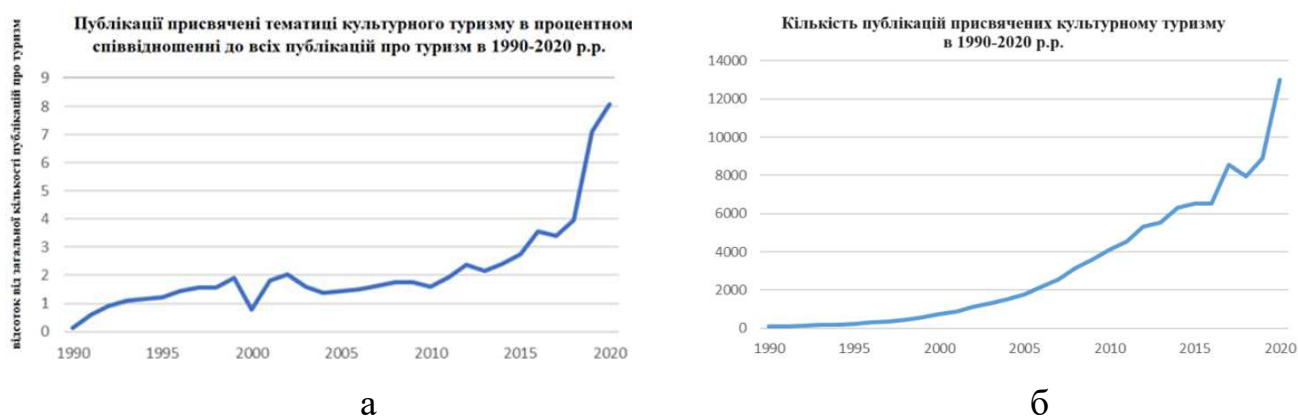

Рис.1.2. Динаміка публікацій, присвячених культурному туризму в цифрах:
а – аналіз темпів зростання публікацій про КТ серед загальної кількості наукових публікацій; б - темпи зростання кількості окремих наукових видань, присвячених КТ

Джерело: побудовано за [55]

Особливо різко кількість публікації, висвітлюючих питання КТ, зросла з 2017 року і тенденція не змінюється до сьогодні (рис.1.2-б).

Процес зближення між туризмом і КС став відповіддю на зростаючий інтерес відвідувачів до культурного досвіду. Виокремлюють дві категорії культурних туристів: першу, відносно невелику частку загальних туристичних потоків, близько 10-15%, складають чисто культурно мотивовані туристи, другу, близько 40%, - частка туристів з культурними мотивами, які доповнюють основну мету загального відпочинку [220].

За звітом Mandala Research у США 76% загальної кількості туристів обирають культурний напрямок. Розмір ринку культурного туризму оцінюється в 129,6 мільйонів дорослих рекреантів, які щорічно витрачають біля 171 мільярдів доларів [68]. В іншій частині світу - в Австралії від 39% до 45% туристів обирають відвідування пам'яток культури та спадщини (Arts Hub, 2018) [184]. Це складає суттєвий вклад у ВВП країни (загальний внесок до ВВП економіки в допандемічні 2018-19 роки складав 3,1%, в 2022-2023 роках був 2,5% і приніс 63,0 мільярди доларів) [94]. Дослідження Великобританії показують, що хоча більшість внутрішніх і міжнародних туристів не обов'язково само ідентифікують себе як культурні туристи, але 57% погоджуються з тим, що на вибір місця призначення щорічної відпустки сильний вплив мають історія та культура, а 62% хочуть побачити відомі місця [199].

Важливою ознакою ринку культурного туризму є знання факту, що споживачі культурного туризму зазвичай витрачають більше і залишаються довше, ніж інші типи туристів. Наприклад, культурні туристи в США витрачають на 60% більше, приблизно 1319 доларів за подорож (іноземці), порівняно з 820 доларами для внутрішніх туристів [68]. Культурні мандрівники в Великобританії, в основному іноземці, залишають в середньому 560 фунтів стерлінгів за поїздку, що в 2,5 рази більше, ніж внутрішні туристи з тими ж мотивами, чия тривалість перебування все одно коротша [200].

Центр сприяння імпорту з країн, що розвиваються – СБІ (агентство Міністерства закордонних справ Нідерландів) оголосив своєю місією підтримку

переходу до інклюзивної та сталої економіки з екологічною стійкістю малих і середніх підприємств (МСП) у країнах, що розвиваються. В своїй місії залучення туристів з Європи, СБІ визначає важливу роль КТ, як подорожі, з метою дізнатися про культуру країни чи регіону через вивчення матеріальних і нематеріальних особливостей спадщини місця призначення.

За даними СБІ розмір світового ринку культурного туризму в 2022 році складав 949,48 мільярда доларів США та підтвердив кількість культурних туристів у кількості 40% всіх споживачів туристичного продукту в світі. При цьому в ніші культурного туризму, заснованого на матеріальній спадщині працює 50,5% європейських туроператорів і 51,6 % в ніші НКС.

Значущу роль КТ на ринку туристичних послуг підтверджують звіти UNWTO, відображаючи туристичні потоки КТ. Ступінь взаємозв'язку обох сфер демонструють щорічні конференції UNWTO, на яких об'єднуються в колаборації міністри туризму та міністри культури для визначення головних можливостей та пошуку шляхів співпраці. Всі результати відображає офіційний сайт UNWTO [220] (додаток А).

Існує факт зростання рівня суспільної зрілості ставлення до НКС [36]. В наведених вище прикладах, країни, які є світовими лідерами в туризмі, переважну частку прибутків отримують завдяки правильній організації використання НКС. Туризм і НКС взаємодіють як доповнюючі сторони: туризм виступає засобом поживлення та підвищення цінності місць побутування НКС, а спадщина є магнітом для туристів та стимулом, ініціюючим появі та розвитку супутніх туризму послуг.

1.2. Генеза визначення та визнання нематеріальної культурної спадщини у світі та Україні

Західний та європейський підхід розуміння культурної спадщини полягав у визнанні цінностей матеріальних продуктів мистецтва та архітектури й запобігав нематеріальній частині культури. Охороні підлягали матеріальні та природні

елементи, тому що вони, насамперед, видимі та конкретні, тому монументальні елементи стали своєрідною інкапсуляцією всієї культурної спадщини протягом століть.

В цілому інтерес до традиційної культури почав зростати в 70-х роках ХХ століття та став наслідком розпаду світової колоніальної системи: держави, які отримали незалежність, почали відроджувати традиції та національну самобутність [88]. Ці процеси набирають сили до сьогоднішнього дня, а їх наслідком стало усвідомлення ролі духовного, умінь і знань у національних культурах, про що, спочатку, було зазначено Генеральною конференцією UNESCO в 1972 році. Результатом Конференції була розробка Конвенції про Охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, на якій визначили естетичну цінність не тільки продуктів-виробів ремесл або історичних будівель, а й нематеріальні знання й навички, техніки та технології самих ремесл. Саме це і було вже означенням необхідності збереження культурного різноманіття [58].

Офіційною відправною точкою сучасних визначень стала Конвенція UNESCO про Охорону нематеріальної культурної спадщини, яку було прийнято в 2003 році, ратифіковану Україною в 2008 році [98].

Над остаточним варіантом Конвенції 2003 року працювала велика кількість експертів-консультантів, кожен, з яких доповнював цю роботу своїми багаторічними дослідженнями. Наприклад, Марк Якобс (історик, Бельгія) - брав участь в процесі становлення визначень і понять, обговоренні термінології у сфері НКС [202]; Джанет Блейк (доцент права, фахівець з міжнародної культури, Ірландія та Іран), виконуючи роль міжнародного консультанта UNESCO з 1999 року у сфері НКС (після 2003 року реалізації Конвенції) проводила консультування щодо розробки національних законодавств і політики щодо захисту НКС. Наукинею було обґрунтовано поділ охорони НКС і захист прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні WIPO [61]. Правовою базою захисту НКС на міжнародному рівні, організацією розробки, формування термінології натхненню опікувався Коїчіро Мацуура, який був Генеральним директором UNESCO протягом років підготовки та впровадження Конвенції

(1999-2009). На міжнародній конференції в Квебеку, яку проводила Рада живої спадщини Квебеку (Канада, 2012 рік) він назвав три головні практичні мети Конвенції: визнання, заради розмаїття; заохочення міжнародної спільноти до створення національних і місцевих законодавчих баз; сприяння міжнародній допомозі країнам, які знаходяться на шляху до визнання нових елементів НКС і міжнародна допомога окремим елементам НКС, які знаходяться в небезпеці. К. Мацуурі проголосив, що в контексті культурного розмаїття, на його переконання, нематеріальна спадщина, не просто важлива, а, навіть, важливіша, ніж пам'ятки матеріальної спадщини [198].

Питання опрацювання термінології у сфері НКС нерозривно пов'язано з історією шляху створення Конвенції 2003 року. Перший директор відділу НКС UNESCO, Норіко Айкава Форє, значно сприяла розробці та прийняттю Конвенції про охорону НКС 2003 року, присвятивши цьому напрямку численні власні дослідження. Її пропозиції лягли в основи визначень понятійного апарату Конвенції. На початку дослідниця, як і багато інших вчених, притримувалась визначення «фольклор», яке трактувалось як традиційна культура [1].

Айкава Н. керувала підготовкою міжнародного документу, який забезпечив би охорону фольклору. Ця робота проводилась в співпраці з Міжурядовим комітетом WIPO (Всесвітня організація з інтелектуальної власності) та генетичних ресурсів, традиційних знань і фольклору. WIPO визначала фольклор як «традиційний вираз культури». При цьому підкреслювалась його якість як об'єкта права інтелектуальної власності, який має певну специфіку. Робоче визначення формулювалось спочатку так: «традиційні вирази культури» або «прояви фольклору». Трактувалось це як результат творчої діяльності характерних елементів традиційної культурної спадщини, що зберігається поколіннями представників спільнот або її окремим представниками, відображаючи традиційні мистецьки прояви спільноти. До них, на той момент, віднесли усні та музичні вирази; вирази дій і процесів; матеріальні вироби, музичні інструменти та архітектурні форми (прояви в матеріальній формі) як результат творчості

народних митців. Згодом виросла думка, що частина традиційних виразів культури має більш широке поняття – «традиційні знання».

WIPO визначила «традиційні знання» як такі, що створені, передаються у спадок, розвиваються місцевими спільнотами корінних народів і які пов'язані з їх самобутністю, але можуть бути динамічні, розвиватись, приймати нові форми, продукувати нові навички, практики, навчальні форми [229].

В той само час UNESCO, замість визначення «фольклор», запропоновано термін «нематеріальна культурна спадщина», акцентуючи увагу на культурологічному аспекті фольклору [118]. Ці розбіжності в термінології обумовлені різними цілями, які стояли перед WIPO та UNESCO. Для WIPO головним завданням було покращення охорони інтелектуальної власності та сприяння гармонізації національних законодавств в цій царині. Головною метою UNESCO було і залишається сприяння миру та безпеці шляхом співробітництва народів світу в області освіти, науки та культури на основі взаємоповаги та рівності всіх людей світу, з врахуванням свободи вибору людини та її прав [2].

Протягом декількох років (1991-1993), в процесі пошуку визначального терміну, UNESCO, реалізуючи дослідження традиційної народної культури, працювала над окремим його напрямком «нефізична спадщина» (Non-Physical Heritage), поки в 1993 році на конференції в Парижі вперше було «оживлено» традиційні культури шляхом заохочення їх адаптації до сучасного світу. В ході цієї конференції було визначено ключові засадами програми «Нематеріальна культурна спадщина» [191]. Головними визначеними принципами оголосили:

- не позиціонувати НКС як застиглу масу, а представляти об'єктом, що неперервно розвивається;
- неможливість виокремлення НКС з її першопочаткового контексту;
- передбачення перепон, які несуть загрозу збереження НКС;
- вивчення НКС трансформованих (гібридних) культур, які розвиваються в містах;
- розробку окремої методології для НКС, ніж та, яка використовувалась для матеріальної спадщини [191].

Експериментальним практичним майданчиком програми стала Республіка Корея, де реалізувалась програма UNESCO «Жива спадщина людства». За цією програмою визначалось: пошук національних програм, які забезпечують офіційне визнання осіб - носіїв НКС (володіють традиційними навичками). Це були програми Південної Кореї, Японії, Тайланду і Філіппін. На досвіді цих країн було розроблено законодавчі пропозиції охорони НКС та розпочато підготовку до складання списку збереження світової спадщини НКС [2].

У період з 1998 по 2003 рік діяла програма «Визнання шедеврів усної та нематеріальної спадщини людства». За результатами цієї програми, в якій взяли участь 100 країн світу, на розгляд було подано 150 заявок, визнано 90 форм з 70 країн, і визначено перші 19 шедеврів нематеріальної культурної спадщини [216]. До цієї роботи було залучено шістдесят міжнародних експертів, які пройшли спеціальну підготовку [65].

На наш погляд, для розкриття актуальності питань, що підніматимуться в дослідженні, необхідно звернути особливу увагу на прийняту у 2001 році Загальну декларацію UNESCO про культурне різноманіття. У статті 8 цієї Декларації зазначено, що вироби та послуги культурного призначення є товарами з особливими властивостями, які відображають неповторні ціннісні смисли та не можуть розглядатися як звичайні побутові товари. У плані дій щодо впровадження Декларації було зазначено:

- необхідність розробки стратегії та конкретних дій для збереження та популяризації НКС;
- необхідність заходів по боротьбі з незаконною торгівлею предметами, які є продуктом НКС;
- особливе ставлення до знань корінних спільнот;
- синергія між сучасною наукою та автентичними знаннями, визнання їх досвіду, особливо з метою охорони оточуючого середовища та управління природними ресурсами [216].

Нажаль, цей документ залишився в рекомендаційній формі, в результаті, були втрачені майже два десятиліття, щоб сьогодні світова спільнота повернулася

до цього питання вже через сучасне формулювання та втілення 17 принципів сталого розвитку.

В результаті питання термінології, в його остаточному варіанті, представлено в Оперативному керівництві, Етичних принципах, які є складовими документами Конвенції охорони нематеріальної культурної спадщини 2003 року.

За визначенням 29 статті Конвенції нематеріальною культурною спадщиною вважаються ресурси живої культури території, які існували довготривалий час. Вони є спадщиною, яка передавалась і продовжує передаватись між поколіннями. Такі ресурси виникли в результаті звичайної повсякденної діяльності людини, людської спільноти та з часом склались як традиція [117]. В статті 2 Конвенції визначення терміну «нематеріальна культурна спадщина» викладено наступним чином: «звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини». Додатково про НКС уточнюється передача у спадок, її постійне відтворення в результаті взаємодії з природою, що підкреслює її сталість. [98]. Окремо підкреслено, що розглядається лише та НКС, яка відповідає нормам міжнародного права та сумісна зі сталим розвитком.

Окремими пунктом Конвенції визначено перелік галузей прояву НКС:

- традиційні навички, представлення, які є частиною ставлення до Всесвіту й природи та є вираженням знань про них, які проявляються в усних традиціях, музиці, танцях, театральних діях;

- звичаї, обряди, традиційні форми усного мовлення, виконавського мистецтва, пов'язані з календарно-обрядовими подіями;

- традиційні ремесла, включаючи знання й навички, пов'язані з ними та предмети й культурні простори місць побутування елементів, які передаються у спадок між поколіннями, відтворюються, формуючи атмосферу самотності.

Одним із надважливих аспектів Конвенції є погляд на НКС як на продукт соціальних і культурних процесів.

Великою українською енциклопедією нематеріальну культурну спадщину визначено як культурне надбання, яке проявляється в особливих специфічних формах: мові, фольклорі, традиціях, звичаях тощо, а також «колективних знаннях і навичках, пов'язаних з ними інструментами, предметами, артефактами і культурними просторами, які транслуються через покоління, відтворюються і живлять почуття етнокультурної самобутності та ідентичності» [96].

Згадана раніше М. Векко, аналізуючи поняття «heritage» (англ. — спадщина) через додаткові семантичні та стилістичні відтінки його перекладу французькою як «patrimoine», зазначила, що на основне значення цього слова в процесі комунікації накладається експресивний колорит конотації, який підкреслює спадковість цінностей, особливо нематеріального характеру [92]. Наукиною акцентовано увагу на проблемність дискурсу щодо розуміння національних культур виключно як народних співів, танців, орнаментів та обрядів. Вона вважає ці прояви лише складовою частиною культурної нематеріальної спадщини, яка не може бути сприйнята окремо від інших виявів живої культури та виявляється у повсякденному житті.

Підсумовуючи, генезу пошуку терміну «нематеріальна культурна спадщина», в тому визначені, як це вже визначено Конвенцією 2003 року, можна представити в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Еволюція визначення «нематеріальна культурна спадщина» за періодами та літературними джерелами

	Рік (період)	Визначений термін	Авторство	Джер.
1	1972	Нематеріальні знання й навички, техніки й технології ремесл.	Генеральна Конференція UNESCO, Конвенція про Охорону всесвітньої культурної та природної спадщини	[98]
2	1987	Нефізична спадщина (Non-Physical Heritage)	Програмний документ Робочої групи з підготовки плану дій охорони нефізичної спадщини (Програма UNESCO по збереженню народної культури)	[72]
3	1991-1993	Фольклор, традиційна культура	Н. Айкагава. Перша директорка відділу НКС в UNESCO	[1]
4	1991-1993	Традиційні знання, вирази культури, прояв фольклору	WIPO, Всесвітня організація інтелектуальної власності	[229]

Продовження таблиці 1.2

5	1993	Традиційні мистецькі прояви	Коїчіро Мацуура Генеральний директор UNESCO (1999-2009)	[198]
	1993	Живі людські скарби	Програма UNESCO «Живі людські скарби»	[2, 238]
7	2001	Усна (мовна) та нематеріальна культурна спадщина корінних народів	Загальна Декларація UNESCO про культурне різноманіття, стор. 42, пункт 13	[216]
8	3 2003	Нематеріальна культурна спадщина (офіційне визначення на сьогодні)	Стаття Ст. 2(1) та 2(2) Конвенції UNESCO 2003 року	[117]
9	Після 2003	Жива культура території, жива спадщина людства (неофіційні синонімічні визначення)	Програма UNESCO в Південній Кореї, Тайланді, Японії, Філіппінах «Жива спадщина людства»	[2]

Джерело: таблицю розроблено автором на основі джерел, вказаних в таблиці

Еволюцію визначення досліджуваного терміну зроблено вітчизняною науковицею-юристом Н.І. Кудерською, яка підкреслила важливу рису НКС: її зв'язок з життям, життєдіяльністю людей, незмінність у вимірі сучасності та перспектив відтворення (автор погоджується з синонімічною назвою - «жива спадщина»). Спадщина неперервно відтворюється окремими особами, групами або цілими спільнотами, як необхідність, пов'язана з їх повсякденним життям, даючи їм відчуття самотності, неповторності та спадкової наступності. В результаті такої діяльності у взаємодії з природою, під впливом середовища, з повагою до власної історії формується та підтримується почуття поваги до творчості людини та культурного різноманіття [31]. В дослідженні наукинею визначено необхідність опису життєздатності живих елементів (проявів) НКС через коефіцієнт їх життєздатності (прояву) у відсотках. Наприклад, якщо елемент (прояв) НКС використовується в теперішній час, не маючи змін, то його коефіцієнт життєздатності (КЖ) дорівнює 100%. Якщо прояв, згадується тільки як назва та не має підтвердження живого існування, то його КЖ дорівнює 0%. Про такий елемент можна говорити як про втрачений, і якщо значення наближається до цієї критичної відмітки, то необхідно вживати термінових заходів по його збереженню [32]. Н.І. Кудерською наведено приклад категоризації НКС за якісними ознаками: до категорії «А» віднесені елементи НКС, які мають

беззаперечну автентичність, безумовну точність й незмінність; до категорії «Б» - які повністю або частково відтворені (відновлені) на основі вторинних матеріалів, або ж чиї характерні властивості можуть об'єктивно змінюватися з часом [32].

Важливими, крім самої дефініції НКС, є загальна характеристика елементів НКС, яка визначається наступними пунктами: елемент (прояви, форми проявів) НКС; носій(і) НКС; місце побутування елемента НКС. Важливими характеристиками елемента НКС, залишається анонімний характер походження та спадковість передачі, яка відбувається, в основному, неформальним шляхом, просто – за традицією.

Носіями елемента НКС визначено окремих осіб або групу(и) осіб, які зберігаючи знання про елемент НКС, відтворюють їх у повсякденному житті або згідно календарю обрядових подій.

Офіційного визначення місця побутування елемента НКС не має. Місце побутування окремого носія або групи осіб, які є носіями елемента НКС, має окремі характеристики: місце виявлення побутування, місце поширення побутування, місце концентрованого побутування елементів НКС.

На нашу думку, якщо не підкреслювати увагу щодо автентичності місця походження елемента НКС, то це, в окремих випадках, має негативні наслідки, що буде розглянуто в нашій роботі. Саме в таких випадках визначення «місця побутування елемента НКС» потребує дослідження та уточнення. «Розмитість» поняття терміну «місце побутування» в існуючих термінологічних рамках уточнюється, якщо його розглядати в частині визначення терміну «місцевий перелік елементів НКС»: створення інформаційної бази, забезпечуючої пошук, збирання, обробку, захисні заходи, облік і доступ до інформації щодо «наявних у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці елементів НКС» з метою їх охорони [167]. Місце побутування може бути картографічно означеним в результаті проведення інвентаризації НКС, яка є паспортизацією елемента. В результаті паспортизації створюються та ведуться Переліки: місцеві, обласні, регіональні та Національний реєстр елементів нематеріальної культурної спадщини. Корисним є визначення «бренд території», яке, так само, може

конкретизувати місце побутування елемента НКС: «бренд регіону – сукупність вражень про регіон, які формуються у свідомості споживачів (мешканців, інвесторів тощо) і визначають його становище на ринку, тобто рейтинг серед інших регіонів» [167]. На прикладі створення бренду регіону за рахунок відомих елементів НКС, можна вирізняти його як чинник, який дозволяє виділятися одному регіону серед інших.

Проявами (формами) НКС за 2 пунктом статті 2 Конвенції 2003 року [117] вважаються (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3

Приклади форм (проявів) НКС у Національному переліку (НП) НКС

Елементи (форми проявів) НКС за категоріями	Приклад за Національним переліком НКС	Охор. номер
Усні традиції та форми вираження, зокрема визначається, що це може бути мова, яка є носієм НКС	Надсянська говірка на теренах Мостищини (Львівська область)	056
Виконавські мистецтва	Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГ (Івано-Франківська обл.)	019
Звичаї, традиції, обряди, святкування	Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області	014
Знання та практики, які стосуються ставлення до Всесвіту	Гуцульська коляда та плеси Верховинського району Івано-Франківської області	018
Знання та практики, пов'язані з традиційними ремеслами	Карпатське ліжникарство	023
	Практика з охорони традиційних ремесел та народного мистецтва	079
Традиційні ремесла	Традиція і технологія вишивки жіночої сорочки на Гадяччині	074
Традиційний промисел	Бортництво	011
Інше: народна медицина, традиційна кухня, гастропадщина, традиційна кухня, сакральне мистецтво, виготовлення музичних інструментів	Обряд приготування страви «Зелеківська зливанка»	055
	Поліська дудка-викрутка: традиції виготовлення та гри	061
	Традиція приготування обрядової страви «крупки» с. Мостове Андрушівської громади Житомирської області	039
Практика з охорони нематеріальної культурної спадщини	Музей традиційного народного мистецтва як інтерактивний простір нематеріальної культурної спадщини Одещини	035

Джерело: таблицю розроблено автором на основі інформації з сайту МКІП [135]

Перелічені характеристики згадуються при заповненні облікових карток елемента НКС [231]. А їх практичне значення дуже важливе, саме при організації туризму, об'єктом якого можуть бути елементи НКС.

1.3. Правовий статус та місце нематеріальної культурної спадщини в загальній структурі культурного туризму

Підчас Першої Всесвітньої конференції UNWTO/UNESCO «Туризм і культура: побудова нового партнерства» було представлено онлайн-опитування 44% держав членів UNWTO (69 із 156 країн). Респондентів опитували що до визначення та пріоритети у сфері культурного туризму. Основні висновки опитування: майже всі держави-члени включили матеріальну та нематеріальну спадщину до свого визначення формулювання «культурний туризм». В підсумку 98% опитаних оцінили матеріальну спадщину як найважливіший елемент культурного туризму, а нематеріальну спадщину – 97%. При цьому, більшість експертів, вважали, що нематеріальна культура стає все більш важливою в культурному туризмі, і ця тенденція збережеться у майбутньому, у зв'язку зі зростаючим попитом у споживачів цього виду туризму отримувати креативний досвід.

Це підтверджено в роботах консультанта UNWTO Г. Річардса. За його поглибленим експертним висновком, який опирається на широкі результати досліджень, визначено, що тип культурних туристів і продукт, який вони споживають, швидко змінюється. Зокрема, моделі культурного туризму засновані на матеріальній спадщині, доповнюються зростанням попиту на вивчення досвіду нематеріальної спадщини, а просування та збереження нематеріальної спадщини сприяє привабливості туристичних напрямків. Привабливість НКС може перетворити звичайний туризм у творчий туризм, забезпечуючи споживачам культурного туризму справжні автентичні враження [216].

Туризм залишається важливим елементом життя людей в світі. В Україні, в умовах війни, туристична галузь демонструє потенціал до швидкого відновлення.

Цифри, які надає Державна агенція розвитку туризму за результатами 2023 року, ілюструють зростання відвідувань напрямків внутрішнього туризму. Українці протягом 2023 року частково повернулись до подорожей та обирали відпочинок у своїй країні. Це підтверджує функціональну здатність туристичної галузі сплачувати податки. Результати не високі, але і вони демонструють тенденцію до зростання. Наприклад, кількість податків за 2023 рік, сплачених суб'єктами туристичної діяльності склала 2 049 462 тис. грн., що перевищило на 32% показники 2022 року і на 8% менше, ніж результат довоєнного 2021 року. Туристичний збір 2023 року на 4% поступається сумі 2022 року, але це, в більшості, саме туристичний збір, а не кошти, які надходили від розміщення вимушено переміщених осіб з зони бойових дій [156]. Фундація вітчизняної туристичної галузі базується на використанні національних цінностей, природної спадщини та культурної, яка, в свою чергу, ділиться на матеріальну та нематеріальну.

Світові академічні кола, особливо у сфері соціальних наук, не проявляли інтерес до взаємовідносин між туризмом та нематеріальною культурною спадщиною. Однак, академічні установи активно брали участь в освітніх програмах підготовки для туристичної галузі, реалізуючи спільні проекти з іншими секторами. Прикладами такої роботи стали два проекти:

- проєкт реалізований мережею Азійської Академії Управління Спадщиною (AANM), який був ініційований UNESCO-ICCROM [93] та проєкт UNESCO реалізований разом з Інститутом Туристичних Досліджень, Макао, Китай (IFT). Метою проєкту була реалізація програми навчання та сертифікації спеціалістів з культурної спадщини для об'єктів Світової Спадщини UNESCO. За цією програмою готували фасилітаторів НКС.

Останній проєкт у 2007 році був нагороджений Золотою нагородою «За Освіту та Навчання» Тихоокеанською Асоціацією Подорожей (PATA) та визнаний 31-ю сесією Комітету Світової Спадщини як практичним взірцем спільних зусиль збереження світової спадщини у контексті сталого розвитку на користь місцевих громад) [93].

В згаданому раніше виданні ATLAS, на основі бібліографічного списку видання «Культурний туризм», можна дослідити наростаючий від початку 90-х років XX століття інтерес світового туристичного суспільства до нових різновидів культурного туризму – творчого, креативного туризму, туризму нематеріальної культурної спадщини, експериментального туризму, туризму живої спадщини [55]. Особливістю всіх перелічених різновидів науковці визначають можливість приймати особисту активну участь у подіях, на відміну від пасивного споглядання культурних об'єктів матеріальної спадщини. Зміна інтересів споживачів культурного туризму призвела до еволюції в сфері туристичних пропозицій - заміна стану пасивних спостерігачів на активну позицію вивчення традиційних практик.

Проєкт ATLAS як Програма досліджень культурного туризму за підтримки Європейської Комісії існує з 1991 р. Більшість досліджень проєкту були присвячені вивченню спектру інтересів відвідування об'єктів культури ЄС. Сьогодні проєкт розширено до глобальних масштабів і його учасниками стали установи з Азії, Австралії та Америки. Керівник ATLAS професор Університету Тілбурга (Нідерланди) Г. Річардс очолює академічні дослідження туристичного поля, виконуючи проєкти для багатьох національних туристичних організацій та окремих муніципалітетів Великобританії та Іспанії. Дослідницькі інтереси науковця зосереджені на творчому використанні культурного простору з метою соціального та економічного розвитку. Г. Річардс і багато його послідовників, вважають, що важливі, визначаючі зміни, які відбулись в КТ, пов'язані з мотивацією туристів бути активними учасниками певних культурних заходів: не тільки розваги та відпочинок стають причиною туристичних подорожей, а й навчання та нові враження від отриманого досвіду [82].

В рамках роботи проєкту ATLAS протягом багатьох років проводились опитування. Їх результати показали, що питому частину аудиторії націленої на отримання культурного досвіду, складають молоді люди, яким просто спостережень вже не достатньо [82]. Ці результати суттєво відрізняються від

стереотипного уявлення про культурних туристів як переважно літніх людей. Однак, вони відображають тенденцію до зростання освітнього рівня в суспільстві, яку спостерігають в останні десятиліття.

Підвищення рівня освіти стимулює молодь активно споживати культурні продукти. Згідно з даними дослідження ATLAS, понад 60% респондентів, які беруть участь у культурному туризмі, мають вищу освіту, а 25% здобули післядипломну кваліфікацію. Молодь частіше залучається до творчих занять, які є складовою культурного туризму вищого рівня та передбачають безпосередню участь у справжньому автентичному повсякденному житті, включаючи збереження та відтворення нематеріальної культурної спадщини [68, 80]. Зміни, які відбуваються, підтверджують відомий вислів Конфуція: «почуте – забувається, побачене – запам'ятовується, зроблене самостійно – дає розуміння».

Досліджуючи визначення КТ, ми стикнулись з понад 300 різними варіантами. Це вказує на відсутність загальноприйнятого визначення. Цікавим є той факт, що це явище охоплює не лише академічні дослідження, а й повторюється в європейських політичних документах, де простежується тенденція уникати чіткого визначення поняття. Це дозволяє припустити, що існує загальне уявлення про КТ, яке не потребує уточнення. Однак, це також вказує на можливість неоднозначного розуміння, оскільки однакові терміни, що використовуються як у наукових публікаціях, так і в політичних документах, часто не мають однозначного трактування. Це особливо стосується нових форм туризму, таких як мистецький, творчий, креативний туризм, туризм НКС, етнічний туризм – більшість із цих термінів майже взаємозамінні, що підкреслює складність чіткого визначення кожного з них (додаток Б).

Традиційно об'єкти КТ можна розділити на матеріальні, духовні та нематеріальні [49]. Матеріальні є сукупністю результатів використання засобів виробництва та матеріальних цінностей суспільства, створених протягом його історичного розвитку та мають пізнавальний інтерес. До духовних та нематеріальних - наукові, державно-суспільні, освітні, мистецькі досягнення суспільства, спосіб життя людей (таблиця 1.4.).

Таблиця 1.4.

Категорії об'єктів культурного туризму

Матеріальні об'єкти	
Заклади культури:	клуби, будинки (палаці) культури, бібліотеки, музеї, художні галереї, виставкові зали, архіви історико-культурних заповідників, театральні-видовищні заклади (театри, філармонії, концертні організації), кінотеатри.
Маршрути:	історичні, мальовничі, пізнавальні, краєзнавчі.
Стежки:	історичні, мальовничі, пізнавальні, краєзнавчі.
Культурно-історичні та архітектурні райони:	історичні центри, вулиці, квартали, площі; архітектурні ансамблі; городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень; неушкоджені та збережені залишки давнього планування та забудови; історичні райони; сільські етнопоселення
Ландшафти культурної спадщини:	парки, сквери, стежки та оглядові майданчики; природні території, які мають історичну цінність; садово-паркове мистецтво (декоративні сади, парки, ділянки зелених насаджень, які призначені для естетичного поліпшення краєвиду і відпочинку).
Історико-археологічні об'єкти:	пам'ятки архітектури (будівлі, їхні комплекси (ансамблі), замки, фортеці, палаці, храми, собори, релігійні споруди, мости, шляхи, історичні форти, маяки тощо); окремі поховання та некрополі, могильники, культові місця та споруди, мегаліти, печери; наскальні зображення, рештки життєдіяльності первісних людей; місця стародавніх битв та військових подій, значущі локації, пов'язані з історичними подіями, культурою та традиціями народів.
Об'єкти монументального мистецтва:	скульптурні пам'ятники (вшанування історичних подій та видатних особистостей), меморіальні ансамблі, створені на честь важливих подій в житті народу, скульптури, розташовані на відкритих майданчиках, фонтани, скульптурні та живописні зображення, вітражі і мозаїки, що вплетені в архітектурні споруди.
Духовні та нематеріальні об'єкти	
Культурно-історичні події та розважальні заходи:	громадські ярмарки, місцеві ринки; фестивалі: музичні/театральні/кінофестивалі; театралізовані шоу; вуличні розваги; релігійні події, дійства, заходи; історичні реконструкції; специфічні культурно-розважальні заходи.
Спосіб життя людей:	народні промисли й ремесла; традиції, обряди, святкування; національний одяг та вбрання, традиційна кухня та страви, предмети побуту, фольклорні твори та народна музика, традиційні знаряддя праці; історії, легенди, вірування, знання та навички, що передаються від покоління до покоління

Джерело: створено автором на основі аналізу матеріалів за [33]

Концептуальне визначення культурного туризму запропоновано Річардсом [83]. Основною ідеєю цього визначення є те, що люди вирушають у подорожі з

метою занурення в культурне середовище та споживання культурних продуктів. Під культурою пропонується розуміти три категорії:

- 1) переконання, цінності, ідеї – те, про що люди думають;
- 2) нормативні моделі поведінки, спосіб життя - те, що люди роблять;
- 3) твори мистецтва, культурні продукти, артефакти - те, що є продуктами творчої роботи людей.

Об'єкти КТ формуються в результаті вироблення ідей або продуктів діяльності людини, як результат способу життя: артефакти, архітектурні споруди, мистецькі твори, звичаї та «атмосфера», психологічний настрій місць побутування.

Таким чином, культурний туризм - це і відвідування місць, пам'яток («традиційний» погляд на культурний туризм), і «споживання» способу та стилю життя відвіданих територій. Обидва види діяльності характеризуються набуттям нових знань і досвіду, що задовольняють культурні потреби туристів, пов'язані як з матеріальними, так і нематеріальними аспектами історії та спадщини місця призначення.

Відповідно вибір об'єктів культурного туризму виокремлює основні різновиди культурного туризму: частина яких побудована тільки на основі відвідування матеріальних об'єктів, частина – вміщує переважно нематеріальні об'єкти, а частина є їх комбінуванням [34]. Тенденція культурного туризму сьогодні – поява сучасних різновидів, серед яких займають вагомі позиції мистецький, творчий, креативний туризм, туризм НКС [83] (додаток Б).

Багато відомих різновидів КТ включають як туристичний об'єкт НКС. Необхідно визначити в чому полягає особливість туризму НКС, яка виокремлює його як самостійний різновид культурного туризму.

Деякі різновиди КТ використовують ресурси з однаковими назвами туристичних об'єктів, однак їхні пропозиції не завжди відповідають визначаючим критеріям туризму НКС: збереження через сприяння спадковості, неперервній традиції; культура сталого способу життя – жива культура, традиційне місце побутування –місце походження спадщини. Нами проведено детальну

порівняльну характеристику різновидів КТ з туризму НКС, яку детально представлено в додатку В, але, зупинимось на найбільш схожих, щоб означити відмінності:

1. Кулінарний та гастрономічний туризм, включно з винним, можуть бути представлені сучасними проектами, що ще не набули глибоких традицій і штучно прив'язані до певних локацій для зручності маршруту. Це стосується нових виноробних господарств Закарпаття, які виникли за останні 30 років, на відміну від гастрономічної спадщини НКС, що є багатовіковою традицією. Дуже часто гастроспадщина як елемент НКС є частиною обряду – (готуються обрядові страви) та має глибший сенс, ніж просто їжа або напої, тому що наповнена сакральним значенням. Таким чином, у гастротуризмі важливими є технологія і продукт, як її результат, тоді як у гастроспадщині НКС основну роль відіграє традиція, як спосіб існування.

2. У більшості згаданих видів КТ нематеріальна культура не є центральним об'єктом туристичної пропозиції, а ознайомлення з живою спадщиною відбувається опосередковано, в ряді з іншими туристичними ресурсами. Це стосується музичного, танцювального, культурно-релігійного, фестивального та SAVE туризму. Основна мета цих напрямів полягає у здобутті вражень від народних співів, танців, обрядів та спостереження за ремеслами (вишиванням, ткацтвом, розписом, різьбленням). Туристи, немов колекціонери, накопичують стилі виконання, часто взаємодіючи з професійно підготовленими виконавцями.

У туризмі НКС ремесла та виконавські мистецтва є виявом живої культури повсякденного життя носіїв, і туристи не лише спостерігають за процесом, а й вивчають його як частину сталого способу життя, переймаючи автентичний світогляд. Спільною рисою для всіх згаданих видів туризму є пропозиція неформальної освіти, але в туризмі НКС ця освіта нерозривно пов'язана з місцем побутування елемента, забезпечуючи автентичність не лише виконання, а й походження.

Саме це піднімає питання авторського права. Наприклад, елемент НКС «Петриківський розпис» може втратити своє значення як жива культура, якщо

його розглядати лише як технологію виконання. Автентичність «петриківки» проявляється тільки на землі, де вона виникла і сформувалася; інше є імітацією, яка знецінює цей елемент НКС.

3. Закордонні науковці часто використовують синоніми для туризму НКС, такі як творчий туризм, туризм спадщини та креативний туризм (Г. Річардс, Новацкі та ін.). Проте, ми вважаємо за доцільніше застосовувати термін «культурний туризм нематеріальної культурної спадщини», оскільки він точніше відображає специфічний ресурс різновиду КТ.

Творчий та креативний туризм часто передбачають відвідування місць з метою отримання неформальної освіти та занурення в культурне середовище, яке може включати сучасні арт-простори або творчі квартали, де зосереджені майстерні сучасних митців і ремісників. Хоча такі місця відображають повсякденне життя творчих спільнот, вони зазвичай позбавлені багатовікових традицій сталого способу життя місцевої громади, характерних для туризму НКС. Можливо, з часом, подібні творчі осередки перетворяться на елементи майбутньої НКС, якщо зможуть зберегти та передати свої практики наступним поколінням.

Додатковою відмінністю є мотивація: у креативному туризмі домінує підприємницька діяльність, тоді як у НКС – звичний спосіб життя.

Спільною рисою всіх цих видів туризму є «занурення в культуру» місця, що включає участь у культурних заходах, взаємодію з місцевими жителями та вивчення історії й традицій. Творчий та креативний туризм подібні в активній участі туристів у творчому процесі, проте креативний туризм більше орієнтований на інновації та співпрацю з місцевими творцями.

Туризм спадщини зосереджений на матеріальних культурних об'єктах, тоді як інші форми туризму можуть включати як матеріальні, так і нематеріальні елементи. Туризм НКС близький до творчого та креативного туризму через акцент на нематеріальності, проте його основна мета – збереження та передача традиційних знань і практик, на відміну від інших видів туризму, які частіше спрямовані на сучасні культурні практики або творчий процес. Саме для цього прояву існують ризики комодифікації, як наслідок впливу запитів споживачів.

4. Етнічний туризм та туризм НКС мають схожі риси, але відрізняються своїми фокусами.

Етнічний туризм – це форма туризму, яка передбачає подорожі з метою ознайомлення з культурою, традиціями, звичаями та повсякденним життям етнічних груп. Туристи, які обирають етнічний туризм, прагнуть зануритися в життя певного етносу та взаємодіяти з представниками цієї групи для отримання глибшого розуміння їхньої культурної спадщини. За географічною спрямованістю туристи відвідують місця, де проживають етнічні групи, іноді у віддалених чи малодоступних регіонах. Таким чином, основною увагою етнічного туризму є фокусування на конкретні етнічні групи.

До цього різновиду туризму можна зараховувати туризм етнічної ідентичності, пов'язаний із дослідженням, культурної різноманітності та автентичності певних етнічних громад.

Фокус КТ НКС націлений на культурні практики та знання та може охоплювати практики різних культур, не обов'язково прив'язаних до певної етнічної групи та сприяє збереженню цих традицій, що і додає йому різноманітності.

5. Етнографічно-краєзнавчий туризм і туризм НКС мають спільну рису — занурення в культуру місця, знайомство з місцевими традиціями та способом життя. Обидва види сприяють збереженню та популяризації культурної спадщини, підкреслюючи її важливість для сталого розвитку туризму, та мають освітній характер, надаючи туристам знання про культуру, історію та традиції регіону.

Основна відмінність полягає у фокусі: етнографічно-краєзнавчий туризм охоплює етнографічні, краєзнавчі, природні та історико-культурні об'єкти, вивчаючи як матеріальну, так і нематеріальну культуру. Туризм НКС зосереджується виключно на нематеріальних аспектах культури, таких як традиції, мова, музика, танці та ритуали, з метою їх збереження та передачі майбутнім поколінням, без акценту на матеріальних об'єктах або природних особливостях регіону. Але, зазначимо, що відокремити перебування в певному

місці без отримання інформації краєзнавчого характеру важко. Вона присутня в обох різновидах, але в туризмі НКС вона не є головною.

6. Сільський туризм має багато визначень, але ми прислухаємось до думки Околович І. За формулюванням нашої колеги, це «...місце відпочинку в сільській місцевості, яка має великий відкритий простір та низьку щільність населення. Відпочинок включає ознайомлення з культурним ландшафтом: місцевістю, традиціями, обрядами, побутом, історичною спадщиною. Постачальником туристичних послуг є сільська громада, в тому числі окремі селянські господарства» [42]. Сільський туризм і туризм НКС, мають різні цілі, форми та впливи на суспільство та економіку. Ці види туризму сприяють розвитку місцевих громад, підтримують сталий розвиток та збагачують культурний досвід туристів. Головною відмінністю сільського туризму є фокусування на природних ресурсах і відпочинку, тоді, як ми неодноразово зазначали, культурний туризм НКС зосереджений на збереженні та популяризації нематеріальної спадщини.

7. Міський культурний туризм включає вивчення міської культури, незалежно від розміру міста (містечка). Його основна мета - ознайомити туристів із культурними надбаннями, такими як музеї, театри, архітектура, художні галереї, історичні пам'ятки та сучасні культурні заходи, з сучасним мистецтвом та інноваційними культурними практиками. Спільні риси полягають в орієнтації на культурний досвід, як і в туризмі НКС, але відрізняються за своєю сутністю, формами та впливами. Сприяючи збереженню та популяризації культурної спадщини, стимулюючи економічний розвиток, обидва різновиди культурного туризму, збагачують культурний досвід туристів.

Міський культурний туризм це відвідування культурних інституцій та подій, пов'язаних з міським середовищем, тоді як туризм НКС - занурення в традиції та звичаї, які можуть бути поширені як в міських, так і в сільських районах.

Міський культурний туризм та туризм НКС, хоча і мають спільні риси у своїй орієнтації на культурний досвід, відрізняються за сутністю, формами та впливами. Туризм НКС акцентує увагу на збереженні та передачі нематеріальних

культурних елементів, тоді як міський культурний туризм зосереджений на доступі до вже сформованих культурних продуктів та послуг.

Таким чином, сільський, міський культурний туризм і туризм НКС мають різні аспекти культурного досвіду, що і складає культурне багатство та різноманіття, а їх головною відмінністю є основна послуга. Туризм НКС виокремлюється в окремий різновид туризму, оскільки він виділяє окремий аспект культурної спадщини – нематеріальну частину, хоча й має перетини з іншими різновидами КТ. Ключова відмінність туризму НКС полягає в тому, що він акцентує увагу на збереженні та популяризації саме НКС.

За нашим визначенням, в результаті проведеного порівняльного аналізу (додаток В):

8. Туризм нематеріальної культурної спадщини – це нова сучасна форма туризму, яка передбачає відвідування місць побутування елементів НКС з метою вивчення та збереження досвіду сталого життя місцевих спільнот.

Основна мета таких подорожей – набуття нових знань і досвіду, що задовольняють культурні потреби туристів, частиною яких є розуміння необхідності сприяння збереженню і розвитку традицій, обрядів, знань, мистецтв, ремесел, навичок, які є частиною світогляду місцевого населення.

Важливо, що місця, які відвідують туристи, не були туристичними, а зберігають і продовжують своє автентичне життя. Туризм НКС покликаний сприяти цьому процесу, приносячи економічні та суспільні вигоди громадам, забезпечуючи сталий розвиток і захист НКС.

Масовий туризм, орієнтований на популярні об'єкти, призводить до перенаселеності та втрати автентичності напрямків, тому попит на індивідуалізований досвід стрімко зростає. Розвиток туризму НКС обумовлений зміною уподобань сучасних туристів, які прагнуть автентичних вражень, відповідаючим персоналізованому запиту.

Перед пандемією COVID-19 світовий ринок КТ становив 949,48 мільярдів доларів США. Наслідком пандемії стало бажання багатьох людей у різних частинах світу прагнути більш екологічного життя, зменшувати особистий вплив

на навколишнє середовище, що також сприяє розвитку туризму, заснованого на живій спадщині та традиціях сталого життя. Непрямий вплив мало те, що активності, пов'язані з НКС, часто проходять на відкритих просторах, зменшуючи ймовірність передачі вірусу, порівняно з закритими приміщеннями.

Зазначений попит можна відслідкувати за уподобаннями вибору подорожей через кількість туристичних компаній, які пропонують новий продукт КТ, демонструючого стійкий та відповідальний спосіб життєдіяльності (рис.1.3).

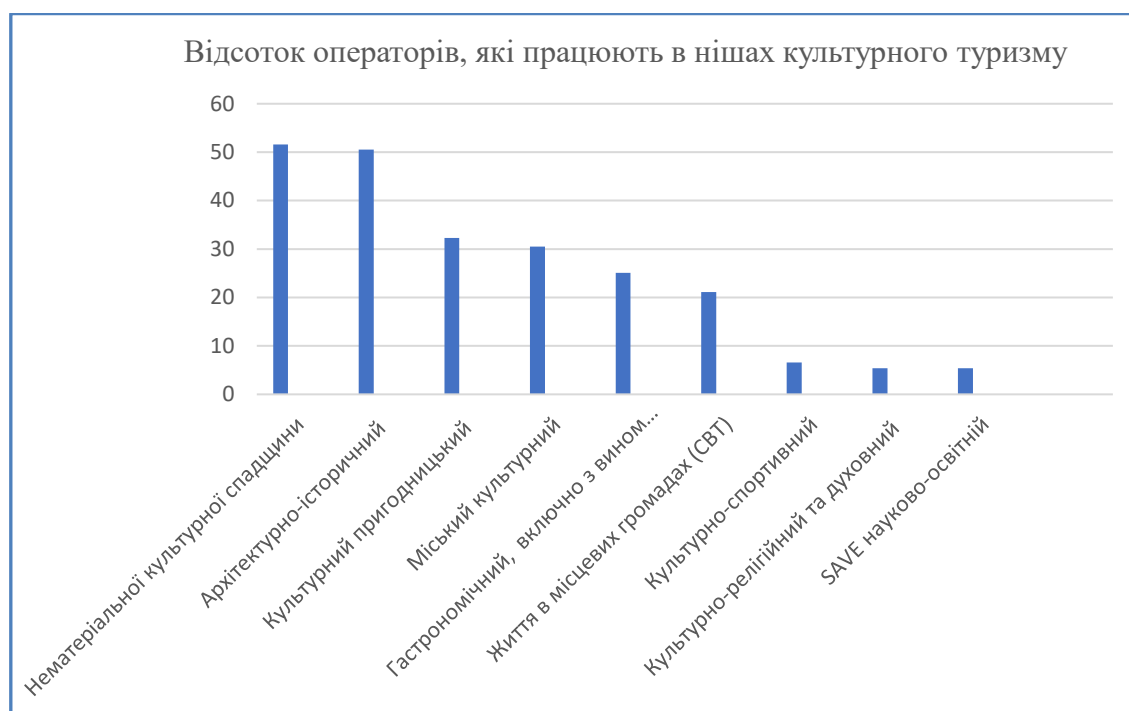

Рис.1.3. Спеціалізовані ринкові «ніші» культурного туризму

Джерело: розроблено автором за [183]

Цей ряд візуалізує розширення місця НКС як ресурсу в загальній структурі КТ порівняно з іншими різновидами. Перспективи зростання цього сектора завдяки розширенню ресурсної бази будуть проаналізовані в подальших розділах роботи. Зараз, слід зазначити, що кожна країна, регіон чи територіальна громада має значні можливості для представлення себе на туристичному ринку завдяки різноманіттю ресурсів живої спадщини, відповідно до глобального тренду на вивчення автентичного сталого способу життя.

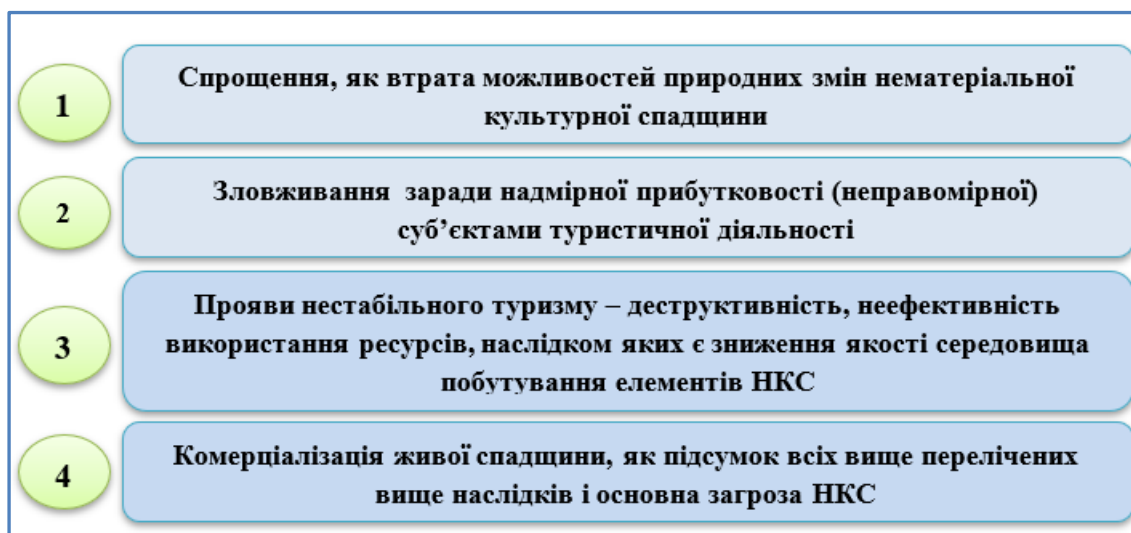
1.4. Розвиток ідеї використання нематеріальної культурної спадщини як туристичного ресурсу та її роль у локальному розвитку туризму

Жива спадщина розвивається, відображаючи потреби сучасності. Її збереження носить абстрактний характер, тому що живу спадщину не можливо музеєфікувати, законсервувати, поклавши на збереження. Збереження – це створення умов її передачі у спадок без спотворення. Умови можуть бути штучними – дотаційними та природними.

Конвенцією в центр діяльності поставлено громади, адже НКС не існує незалежно від людей, які її створюють, впроваджують і ототожнюють себе з нею. Це означає, що будь-яка діяльність, пов'язана з НКС, має здійснюватися за участі спільнот, груп та окремих осіб, які є носіями НКС і узгоджуватись з ними в результаті вільної, попередньої та інформованої роботи, яка має їх зацікавити.

Також, суб'єктами впливу на НКС, які здатні змінити її життєздатність було названо державні та приватні установи, організації громадянського суспільства (ГО), відповідні громади, групи та окремі особи. Жива спадщина – це люди, стійкість і знання, що передаються з покоління в покоління, тому її використання в туризмі має відбуватись на засадах етичних норм.

Враховуючи зміну вектору інтересу в КТ, виникло питання яким чином НКС може бути використано в туризмі. Основну позицію з цього питання спочатку було викладено в текстах Конвенції UNESCO 2003 року, де говориться про максимальну обережність використання НКС в туристичній галузі, пошук і розуміння балансу, щоб не нашкодити їй. Також, зазначено необхідність проведення моніторингу, щодо відповідності головним вимогам Конвенції. Ці вимоги викладено в статті 187-ї Базисних текстів (редакція 2022 р.), в якій говориться, що існування ризиків завдання можливої шкоди НКС може бути надано великим туристичним попитом [118]. Наслідками надмірного попиту можуть стати (рис. 1.4):

1.4. Можливі наслідки впливу на НКС в результаті надмірного туризму

Джерело: розроблено автором за [118]

На десятій сесії UNESCO у 2015 році було виголошено 12 етичних принципів охорони нематеріальної культурної спадщини, які стали логічним розвитком етичного виміру Конвенції 2003 року (рис. 1.5):

1. Принцип центральної ролі носіїв НКС у захисті живої спадщини. У захисті власної живої спадщини головну роль відіграють самі носії НКС: окремі особи (у відповідних випадках), групи, спільноти, громади.

2. Принцип визначального права носіїв НКС на підтримку і продовження практик та знань. Носії НКС мають визначаюче право продовжувати діяльність, яка забезпечує життєздатність НКС: продовження практик, вираження представлень, знань, навичок.

3. Принцип взаємної поваги у відносинах між державою та носіями НКС, які мають будуватися на взаємній повазі, а також повазі у взаємному оцінюванні.

4. Принцип прозорості та консенсусної взаємодії з носіями НКС. Взаємодія з носіями НКС має проводитись на основі діалогу та консультацій, за умови їх вільної, поінформованої згоди.

5. Принцип безперешкодного доступу носіїв НКС до культурних та природних ресурсів. Має бути забезпечено безперешкодний доступ до інструментів, артефактів, місць культурної спадщини: культурні та природні

простори, місця пам'яті. Це має бути гарантовано у випадках, коли НКС обмежує ширший доступ громадськості та в ситуаціях збройних конфліктів.

6. Принцип ексклюзивної самооцінки НКС носіями. Тільки самі носії НКС можуть оцінювати важливість своєї НКС. Оцінювання НКС не має бути предметом зовнішньої оцінки щодо її значення або вартості.

7. Принцип забезпечення вигоди носіям НКС від захисту та використання спадщини. Вони, як творці живої спадщини, повинні мати умови для отримання вигоди від захисту їх моральних і матеріальних інтересів, зокрема у результаті використання, дослідження, документування та просування НКС.

8. Принцип поваги до динамічного характеру та автентичності НКС при його охороні. Динамічний та живий характер НКС з його ексклюзивністю і автентичністю не мають створювати проблем в процесі охорони НКС.

9. Принцип всебічної оцінки впливу на НКС. Окремі особи та організації на різних рівнях повинні ретельно оцінювати дії, що можуть мати будь-який вплив на збереження та життєздатність НКС або спільнот, які її практикують.

10. Принцип ведення носіями НКС оцінки загроз та визначення заходів захисту. Носії НКС мають відігравати головну роль у визначенні, що несе загрози нематеріальній спадщині через інтерпретацію, комерціалізацію, втрату первісної форми, значення, характеристик (загалом, спотворення) та у вирішенні, яким чином запобігти й пом'якшити ці загрози.

11. Принцип інтеграції культурного різноманіття та гендерної рівності у збереженні НКС. Заходи щодо збереження НКС включають особливу увагу до гендерної рівності, повагу до етнічної самобутності, залучення молоді в процесі навчання та передачі знань, чутливості до культурних норм. Слід повністю поважати культурне різноманіття громад, носіїв НКС.

12. Принцип субрегіональної та транскордонної співпраці у збереженні НКС. Охорона НКС, яка перетинає регіональні, національні та культурні межі, повинна здійснюватися через двосторонню співпрацю, на субрегіональному, регіональному та міжнародному рівнях, залучаючи країни й організації з усього

світу. Водночас носії НКС повинні залишатися невідчуженими від своєї культурної спадщини [142].

Скорочена форма 12 етичних принципів охорони НКС (рис. 1.5).

1	Центральної ролі носіїв НКС у захисті живої спадщини
2	Визначального права носіїв НКС на підтримку і продовження практик та знань
3	Взаємної поваги у відносинах між державою та носіями НКС
4	Прозорої та консенсусної взаємодії з носіями НКС
5	Безперешкодного доступу носіїв НКС до культурних та природних ресурсів
6	Ексклюзивної самооцінки НКС носіями
7	Забезпечення вигоди носіям НКС від захисту та використання спадщини
8	Поваги до динамічного характеру та автентичності НКС при його охороні
9	Всебічної оцінки впливу на НКС
10	Ведення носіями НКС оцінки загроз та визначення заходів захисту
11	Інтеграції культурного різноманіття та гендерної рівності у збереженні НКС
12	Субрегіональної та транскордонної співпраці у збереженні НКС

Рис. 1.5. 12 етичних принципів охорони НКС

Джерело: розроблено автором за [142]

UNESCO дуже зацікавлено вивчає можливості, які пропонує туризм для збереження нематеріальної спадщини та яким чином може відбуватись їх симбіоз. На міжнародному рівні Генеральна Асамблея, яка збирається кожні два роки, визначає, як Конвенція 2003 року втілює свої ідеї. Кожного року збирається Міжурядовий комітет, і саме він виробляє практичні вказівки щодо виконання Конвенції. Таким чином, актуальність Конвенції 2003 року оновлюється та доповнюється за допомогою Операційних директив кожні два роки.

Важливим практичним роз'ясненням взаємодії туризму та НКС, став оперативний документ, підготовлений UNWTO для UNESCO «Туризм і нематеріальна культурна спадщина», який було оприлюднено в 2012 році (Мадрид, Іспанія). Попередня робота була проведена за дорученням UNWTO,

якою між 2006 та 2008 роками ініційовано серію конференцій: 1-а, 2-а та 3-я Міжнародні Конференції з Туризму та Ремесел. Дослідження конференцій фокусувалось на розвитку туризму та ремесел шляхом побудови потенційних можливостей двох галузей в напрямку взаємодопомоги для збереження культурної спадщини та створення економічних можливостей [209, 222, 223].

В основних положеннях директиву «Туризм і нематеріальна культурна спадщина» є практичні приклади досліджень взаємодії обох галузей, кращих практик, розробки стратегій та надання рекомендацій, способів мінімізації негативного впливу туризму на НКС.

За основну ідею взято концепцію ключової ролі відповідального та сталого туризму у захисті НКС і сприяння передачі культурних традицій майбутнім поколінням. В документі підкреслюється важливість ролі туризму, як чинника економічного розвитку місцевих громад [186].

В процесі створення життєздатних туристичних продуктів НКС зацікавленими сторонами визнані туристична індустрія, міжурядові та міжнародні організації, національні та місцеві туристичні органи, місцеві органи виконавчої влади та самоуправління, громади носіїв живої спадщини.

Економічні вигоди від туризму НКС, можуть бути як отримані так і виміряні в довгостроковій перспективі, якщо гроші будуть реінвестуватися в громадські проекти та програми навчання носіїв НКС та громад їх побутування, але і результат матиме більш тривалий життєвий цикл і перспективи розвитку.

Туристичний продукт НКС створює культурне різноманіття напрямків, забезпечує диверсифікацію туристичної продукції, доповнюючи існуючі туристичні напрямки, збагачуючи та покращуючи туристичну пропозицію. Схематично це можна зобразити наступним чином (рис.1.6, рис.1.7).

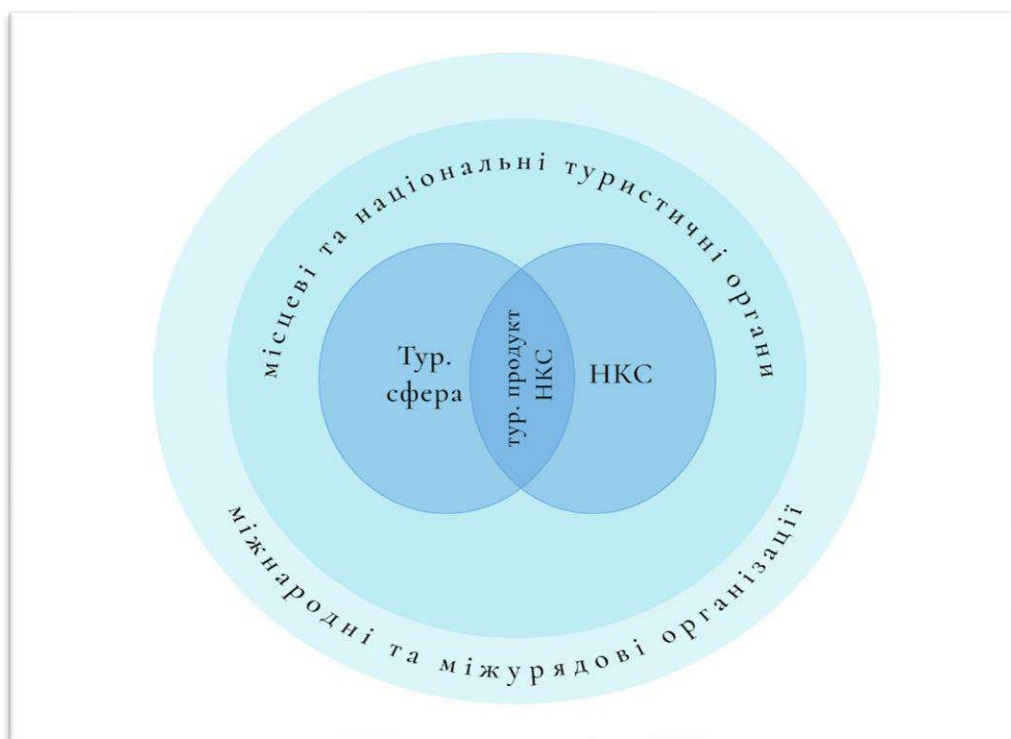

Рис.1.6. Схема поля впливу та взаємодії сфери туризму та НКС

Джерело: розроблено автором за [220, 222, 223]

Рис.1.7. Результат впливу створення туристичного продукту НКС на сферу туризму, носіїв НКС і громад місця побутування НКС

Джерело: розроблено автором за [220, 210, 222, 223]

Дослідженнями UNWTO для UNESCO пропонується розвивати об'єкти НКС як продукт культурного туризму. Варіанти залежать від особливостей форм прояву самих елементів НКС та їх геопросторового розташування (рис.1.8):

Рис. 1.8. Напрями використання ресурсів НКС

Джерело: розроблено автором на підставі досліджень за [220,210, 222,223]

Розробка туристичних проєктів на основі НКС має на меті прагнення до довгострокової, а не короткострокової вигоди. Важливо пам'ятати, що цінність самої спадщини перевищує всі економічні вигоди, які можуть бути отримані в результаті її використання. Тому довгострокові вигоди від туризму в тривалому часовому вимірі мають формуватися за рахунок ефекту реінвестування в навчальні програми для носіїв і громад їх побутування.

В дослідженнях UNWTO для UNESCO наведено практичні приклади створення туристичного продукту для туризму НКС за тематичними напрямками. У загальній кількості на момент завершення дослідження в 2012 році було 28 об'єктів елементів НКС з різних частин світу. В додатку Г роботи ми наводимо

приклад результатів туризму НКС трьох елементів, які представляють три країни з трьох континентів.

Аналізуючи розглянені результати комплексного вивчення всіх прикладів тематичних досліджень і належних практик, можна назвати головні переваги в результаті взаємодії туризму та НКС та аспекти, які потрібно враховувати для конкретних категорій НКС (додаток Д).

В підсумку зазначимо, висновки з таблиці додатку Д демонструють значний позитивний вплив НКС на економічний розвиток та соціальну стабільність громад, особливо через туризм. У сфері ремесел, гастрономії, соціальних практик і виконавського мистецтва, туризм сприяє збереженню традицій, розвитку інфраструктури та залученню інвестицій. Вироби ручної роботи ремесел є не лише популярними туристичними сувенірами, але й забезпечують довготривалі джерела фінансування для навчання та збереження традиційних навичок. В переважаючій більшості жінки, як основні виробники ремесел, отримують економічну підтримку, що сприяє їх соціальному розвитку. Гастрономія також може розглядатися як ремесло, оскільки включення традиційної кухні в туристичні маршрути сприяє збереженню методів сільського господарства та підтримку місцевих фермерів. Проте, для збереження культурної автентичності та мінімізації ризиків стандартизації, важливою є участь місцевих громад у прийнятті рішень, захисті інтелектуальної власності та збалансованому управлінню туристичними потоками.

Таким чином, туристичні проєкти на основі НКС можуть активізувати культурні прояви та сприяти їх збереженню. Успішні приклади проєктів стають каталізаторами для відродження інших форм НКС і обміну досвідом між громадами. Для підтримки таких проєктів необхідний аналіз і моніторинг, що дозволяє оцінювати досягнення цілей та впливає на управління і маркетинг. Важливо створити баланс між наданням туристам якісного досвіду і збереженням живої спадщини.

Висновки до I розділу

Культурна спадщина являється важливим елементом формування історичної пам'яті, сприяє пізнанню минулого та формуванню світогляду суспільства, є полем вивчення широкого кола науковців і являється мультидисциплінарним науковим об'єктом. Збереження культурної спадщини є справою управління ресурсами та складовою культурної політики, яка визначається міжнародними нормами та національним законодавством.

В контексті сьогоденної війни захист культурної спадщини став необхідною складовою національної безпеки. Національне законодавство має системний підхід в захисті культурної спадщини, узгоджене з міжнародними стандартами, визнає значення культурної спадщини для суспільства та гарантує її охорону та відтворення. Дослідження та розвиток культурної спадщини мають стратегічне значення для планування локального та регіонального розвитку, а також вказують на її потенціал у сфері туризму, що сприяє економічному зростанню та підвищенню привабливості регіонів.

Важливість спадщини підчас війни: культурну спадщину керуюча еліта росії використовує як інструмент соціополітичної сили та «культурний капітал», щоб лігітимізувати свою владу, спотворюючи образи власної культурної спадщини, завищуючи свою роль з метою втілення імперських мрій. Нашою національною метою є відновлення місця національної культурної спадщини та її презентація світові у правильному світлі.

Відзначаємо важливу роль КТ як засобу вивчення культури країни чи регіону через матеріальну і нематеріальну спадщину місця призначення. Щорічні Всесвітні конференції UNWTO та UNESCO спрямовані на визначення головних можливостей та вирішення питань продуктивної співпраці. В результаті розроблено важливі рекомендації та посібники UNWTO щодо туризму та НКС. Ці дослідження сприяють розбудові туризму поєднаному з живою спадщиною, в якому НКС є ресурсом для прямого та опосередкованого споживання при розробці туристичного продукту та, одночасно, прагне бути суб'єктом процесу.

Носії НКС в нашій країні переважно є мешканцями сільської місцевості. Вони відносяться до економічно не забезпеченої категорії населення і, в переважній більшості, зацікавлені в отриманні додаткових прибутків від можливості демонстрації через туризм.

В результаті нашого дослідження, проаналізувавши важливі складові перелічених в I розділі документів, ми можемо запропонувати для розгляду в МКІП, як адміністративному органу, який опікується НКС, та ДАРТ, як органу, який є суб'єктом туризму, зацікавленим в розвитку нових видів туризму, впровадження правила практики співпраці суб'єктів галузі туризму з носіями НКС України, які відповідають міжнародним етичним нормам, спираючись на світові розробки (додаток А).

В Україні має розвиватись туризм НКС. Для цього є всі передумови: багатство проявів, різноманіття збережених традиційні практик, визнання суспільством важливості НКС як ядра, навколо якого центрується національна ідентичність і інтерес до її відкриттів, вивчення, отримання досвіду.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.5. Принципова модель практичного використання НКС в актуалізації локального туризму

Рекомендації, щодо розвитку сталого туризму та розвитку через охорону та популяризацію НКС, можна розділити на загальні та конкретні.

Бенефіціари цієї колаборації:

- туристичний сектор державний та приватний (туроператори, екскурсійні компанії, екскурсіводи, транспортні компанії, організатори послуг проживання та харчування);

- стейкхолдери - недержавні та державні фонди, структури, організації, що працюють на проектній основі, та підтримують партнерство між секторами, організовують важливі канали зв'язку з управлінням туризмом на місцевому рівні;

- місцеві громади представлені через громадські неурядові організації, асоціації або кооперативи;

- навчальні заклади, які пропонують програми з туризму та управління спадщиною;

- вповноважені державою органи управління НКС та їх підрозділи в осередках.

У кожного з перелічених бенефіціарів є визначена область конкретних завдань, які ми розмістили в Додаток Е.

Після формування області завдань бенефіціарів можна скласти схему впливу на конструювання регіонального туризму, ресурсом якого є НКС (рис. 2.1).

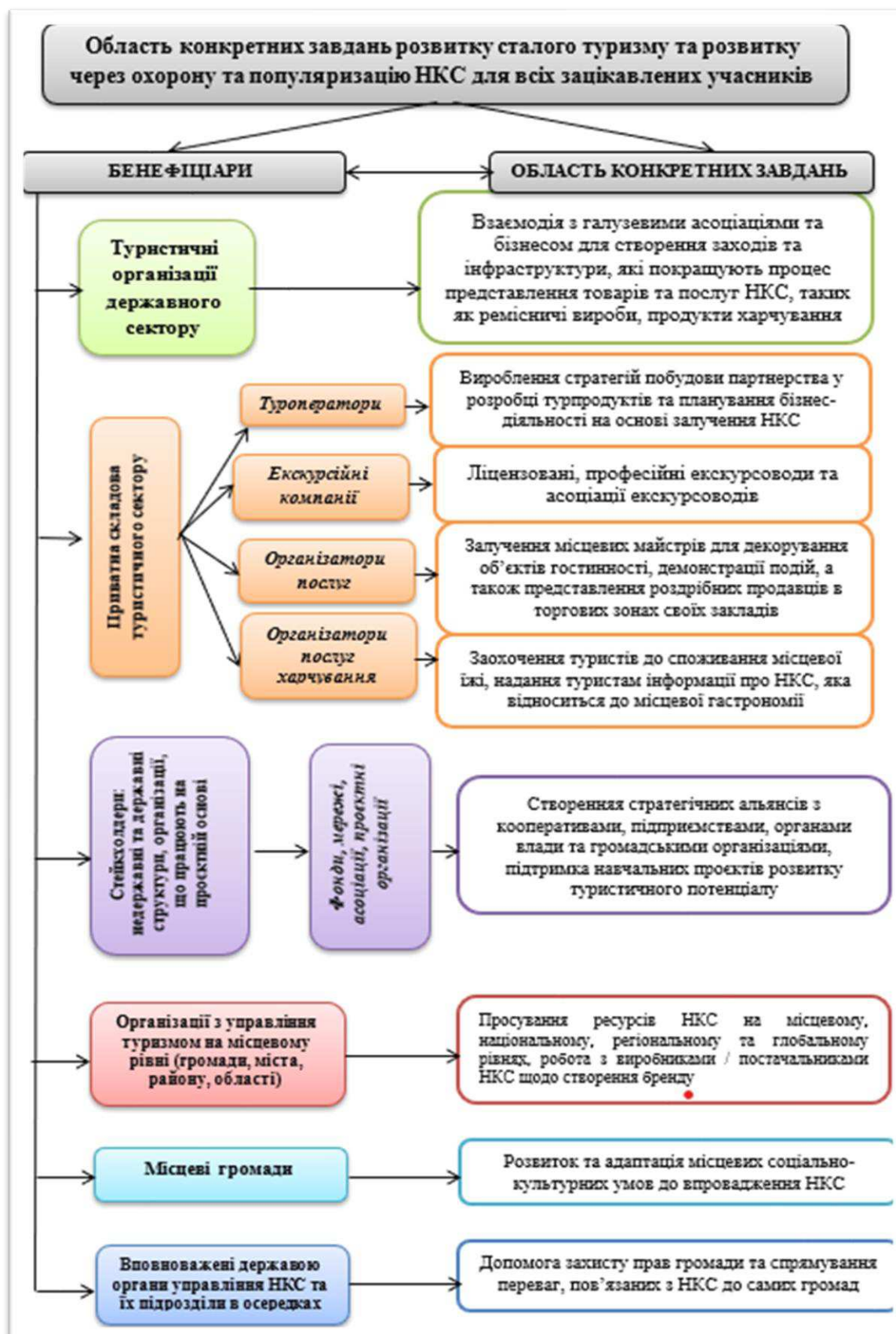

Рис. 2.1. Схема конкретних завдань розвитку сталого туризму, охорони та популяризації НКС для всіх зацікавлених учасників

Джерело: розроблено автором основи аналізу [67,186]

Всі зацікавлені в колаборації туризму та НКС сторони мають керуватися основним принципом впливу розвитку туризму на НКС, виходячи з того, що переваги участі в діяльності, виступах і практиках НКС мають сприяти збереженню основних цінностей спадщини. Тому, як узагальнені (універсальні) рекомендації для всіх бенефіціарів можна окреслити наступним чином (таблиця 1.5).

Таблиця 2.1.

Узагальнені рекомендації для сторін, зацікавлених в розвитку туризму НКС

Напрямок	Універсальні рекомендації
Щодо партнерських відносин:	– налагодження з якомога ширшим колом ключових гравців і забезпечення врахування інтересів усіх, при умові збереження автентичності та розвитку НКС
Щодо національного законодавства:	– перегляд та впровадження обов'язкового навчання і ліцензування туристичних гідів відповідно до їх кваліфікації; – заборона продажу сакральних і культурно значущих артефактів; – захист прав інтелектуальної власності спільнот на продукти НКС, що використовуються в сувенірах; – запровадження податкових пільг для соціально відповідального туристичного бізнесу в перший(і) рік (роки) діяльності
Щодо проєктів:	– заохочення місцевого інтересу до збереження культурних практик; – створення проєктів з громадами та освітніми установами для документування активів НКС, що зникають або змінюються; – підтримка ініціатив, що відповідають міжнародній практиці документування та використання інформаційних технологій
Щодо стратегій створення нових продуктів туризму і НКС:	– покращення зв'язків із існуючими туристичними продуктами; – відповідальний маркетинг продуктів; – сприяння проявам місцевої культури

Джерело: таблицю розроблено автором за [67,186]

Схематично узагальнення універсальних рекомендацій представлено на рис. 2.2.

UNESCO уважно вивчає можливості, які пропонує туризм для збереження НКС. Під час щорічного засідання на 14-й сесії Міжурядового комітету у 2020 році дебати були зосереджені на ролі туризму та його впливі на НКС. Окремі учасники висловили стурбованість можливими ризиками надмірної комерціалізації та деконтекстуалізації, але всі погоджувались, що носії та практики НКС повинні мати можливість заробляти на життя, знаходячи баланс між символічними та культурними аспектами НКС [67].

Рис. 2.2. Загальні (універсальні) рекомендації для всіх бенефіціарів в розвитку туризму НКС

Джерело: розроблено автором за [67]

В процесі формування туризму НКС необхідно пам'ятати, щодо традиційних народних ремесел: потрібно надавати значення не використанню та декоративним аспектам продукту їх виробництва, а культурній функції та суспільному значенню практик, знань, навичок, пов'язаних з цією категорією прояву НКС.

Управління туризмом створює два типи викликів для елементів НКС: перший – непритаманність, необізнаність громад і носіїв щодо туристичної діяльності та необхідність навчати їх цій діяльності; першого аспекту витікає другий – в багатьох досьє елементів НКС туризм зазначено важливою частиною плану охорони, але не визначено заходів, спрямованих на запобігання потенційному негативному впливу туризму.

Міжурядовий комітет з охорони НКС зазначаючи важливість розгляду ризику потенційної деконтекстуалізації елемента в результаті туризму, підкреслив необхідність його моніторингу.

Практично це виглядає наступним чином: інформацію досьє окремих номінованих елементів НКС зосереджено на просуванні місця побутування елемента як туристичного напрямку, підкреслюючи потенціал збільшення впізнаваності для туризму після визнання елемента як світової спадщини UNESCO. Тому Організацією підкреслюється важливість заходів захисту НКС та роз'яснюється, що внесення елемента до Репрезентативного списку UNESCO не надає спеціального бренду чи етикетки [67].

Через велику кількість не вирішених питань співпраці туризму та НКС представники держав-членів Конвенції 2003 року звернулися до Секретаріату UNESCO з проханням опублікувати керівні принципи з рекомендаціями щодо захисту елементів НКС *у зв'язку з туризмом*, щоб сприяти їх реалізації державами-членами та спільнотами НКС [188].

Відповіді на ці питання було розглянуто протягом 2015-2023 років на згаданих раніше (додаток А) Всесвітніх конференціях, присвячених темі туризму та культурної спадщини. Кожна з них зробила свій вагомий внесок.

Більш детально окреслимо результати Першої (Сіємреап, Камбоджа, 2015 р.) та Другої (Маскат, Султанат Оману, 2017 р.) Всесвітніх конференцій UNWTO/UNESCO, на яких експерти представили унікальну можливість вивчити та висвітлити потенціал туризму, в реалізації 17 цілей сталого розвитку відповідно Порядку денному сталого розвитку UN на період до 2030 відповідно (рис.2.3) [186].

Рис. 2.3. Цілі сталого розвитку, схвалені UNESCO на період до 2030 року

Джерело: зображення з Дія. Бізнес.

Туризм НКС стимулює економічне зростання, сприяє створенню гідних робочих місць і можливості для бізнесу, допомагаючи мільйонам людей в світі врятуватися від бідності та покращити свої засоби до існування (Цілі 1, 8). В свою чергу, НКС через свої прояви має незмірну цінність для громад, формотворчою основою їх ідентичності, сприяючи повазі та толерантності між людьми (Цілі 5,10), а тепер все більше використовується для просування туристичних напрямків, підвищуючи їх конкурентоспроможність і привабливість (Цілі 11, 17) [197].

Напрацюваннями всіх чотирьох Всесвітніх конференції підкреслено:

1. Важливість ролі живої спадщини у диверсифікації продуктів культурного туризму, соціально-економічному розвитку та сприянні стійкому зростанню.

2. Визначну роль НКС в сприянні культурному різноманіттю та міжкультурному діалогу (фестивалі, неформальна освіта, підвищення інформованості, створення культурних і духовних центрів).

3. Культурний туризм заснований на ресурсах НКС потребує трансформації управління, націленої на розширення прав і можливостей громад побутування елементів НКС, включаючи створення систем управління та вимірювання сталого туризму через цифрові рішення, інклюзивні підходи, що має сприяти поліпшенню вражень від відвідування громад побутування НКС.

Для укріплення потенціалу стійкого розвитку туризму НКС рекомендовано передбачити:

1. Підтримку та забезпечення кадрів з високою кваліфікацією, які відіграють критичну роль у підтримці стійкості та конкурентоздатності культурного туризму;
2. Підтримку партнерства між громадським і приватним секторами за допомогою нових технологій для розвитку конкурентоспроможного туризму НКС;
3. Посилення співпраці між туристичною сферою, науковою спільнотою та приватним сектором для підвищення якості освіти та досліджень, присвячених творчим напрямкам і спадщині;
4. Інвестування в людський потенціал і стійкий розвиток у менш відвідуваних районах шляхом створення культурних маршрутів та сприяння міжкультурному діалогу [195].

Форум неурядових ГО (NGO) НКС започаткував веб-досьє «НКС та сталий туризм» в якості дослідницького інструменту допомоги в аналізі переваг та викликів колаборації НКС та туризму, а також для сприяння сталому туризму НКС. В досьє увійшли принципи та вказівки, тематичні дослідження та приклади. Зміст досьє носить прикладний характер (додаток Є).

Восени 2023 року в штаб - квартирі UNESCO (Париж) відбулась зустріч експертів з економічних аспектів охорони НКС присвячена аналізу проблем і тенденцій позитивних та негативних наслідків комерціалізації НКС, ініціатив, щодо їх позитивного впливу на охорону НКС та запобігання (пом'якшення) негативного впливу комерціалізації (представлено попередній проєкт для обговорення і рецензування, результати якого очікуються в найближчий час). До прикладу було розглянуто 12 елементів НКС з різних континентів методом опитування проведеного серед носіїв НКС (21% опитаних респондентів), дослідників НКС (26%) та державних службовців, працюючих з НКС (42%) [196].

На цій зустрічі було підкреслено, що економічна діяльність, до якої відноситься і туризм, може мати позитивний і негативний вплив: всіма визнано, що її результати дають можливість заробляти на життя носіям і громадам їх

побутування та робить можливим продовження практик НКС, але, одночасно, може і заважати охороні НКС.

Експерти зазначили необхідність визначення специфічних термінів, які мають пояснюють поняття: надмірної комерціалізації, деконтекстуалізації, неправомірного привласнення, спотворення інформації тощо. Відзначено важливість уваги тому, які чинники можуть обговорюватись громадами щодо впливу туризму на охорону НКС.

Важливим стало виокремлення форм НКС, які можуть легше суміщувати економічну діяльність, пов'язану з туризмом, без шкоди практикам і процесу їх передачі (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

Форми вираження НКС, які мають позитивні результати співпраці з економічною (туристичною) діяльністю та приклади їх використання

Форми НКС	Приклади позитивної економічної діяльності
Традиційні ремесла	Майстри, які продають вироби традиційних ремесел; майстри, які ремонтують будівлі в традиційному автентичному стилі та з використанням традиційних матеріалів, технік і технологій за плату; надання послуг неформальної освіти в галузі ремесел
Соціальні практики, обряди та святкові події	Фестивалі, на які привозять туристів у місця, де можна придбати вироби ремесел, їжу та зупинитись для проживання; майстри з пошиття костюмів для виконавців ритуалу чи свята; кухарі з продажу традиційних продуктів харчування
Виконавські мистецтва	Виконавцям, музикантам і танцюристам платять за виступи або за навчання інших
Знання та практики, що стосуються природи та Всесвіту	Продаж, як послуги, традиційної медицини та пов'язаних з нею медичних консультацій; використання традиційних методів землеробства в господарстві для прожитку або реалізації продукції
Усні традиції та вирази	Поети, співаки чи оповідачі отримують платню безпосередньо за виступи чи через меценатство організаторів виступів

Джерело: таблицю розроблено автором за [196]

Було визнано неприйнятним використання деяких видів таємних, священних ритуалів - практик НКС з комерційною метою, як можливість деконтекстуалізації або незаконного привласнення проявів НКС. До прикладу наведено ситуацію, виникшу в м. Чьяпа-де-Корсо в Мексиці, де у січні відбувається традиційне свято

Парачікос. Свято та його центральні фігури стали об'єктом неналежного маркетингу та незаконного привласнення з боку приватного сектору та місцевих органів влади без участі громад, що негативно вплинуло на проходження ритуального циклу (зміщення дат), що не відповідає інтересам носіїв НКС.

Цей приклад продемонстрував необхідність ставитись до НКС як до об'єкта інтелектуальної власності. Експерти UNESCO підняли питання, про можливість захистити культурні вирази та традиції шляхом правових механізмів відповідно до законів про інтелектуальну власність [196]. Експерти, опираючись на дослідження ряду наукових напрямків, включно з туризмом і маркетингом, дослідженнями спадщини, економікою, правом, через політичні дослідження, роботи виконані ГО, міжнародними агентствами, такими як UNESCO, UNWTO, FAO та WIPO, зазначили, що концепція культурної чутливості в туризмі базується на взаємній повазі, довірі, етичних нормах, культурній ідентичності, взаєморозумінні та культурному взаємодоповненню, управлінні та розбудові потенціалу громад, а також визнанні унікальних потреб корінних громад у духовних потребах.

2023 рік був ювілейним роком прийняття Конвенції охорони НКС. Протягом 20-ти років до Конвенції приєдналось 182 країни з 6 континентів. Сьогодні в Репрезентативному списку охорони НКС зареєстровано 730 елементів з 145 країн світу [137]. На початку 2024 року оголошено проєкт сталого туризму НКС в туристичному центрі Islas Marías у Мексиці, який підтримують Міністерство туризму Мексики (SECTUR), TURIMAR, UNESCO, SECTUR Nayarit та Airbnb [137]. UNESCO регулярно проводить дослідження взаємодії НКС та туризму, а комплекс розглянутих матеріалів являє собою інструментарій щодо сталого туризму. Таким чином, ще на одну платформу досвіду сталого туризму НКС в світі стає більше з кожним роком. В цей перелік прикладів має потрапити і Україна.

2.2. Методика туризмологічного дослідження нематеріальної культурної спадщини

Питання залучення НКС в туристичній галузі України не вирішено та мало досліджено. Першочерговими завданнями, відповідно Конвенції UNESCO 2003 року, є охорона, збереження, популяризація, створення умов передачі НКС у спадок. Залучення живої спадщини в туризм - специфічний процес, який потребує комплексного вирішення системи питань, пов'язаних з географічними, економічними, соціальними, моральними, управлінськими складовими.

Для виконання завдань дослідження та вивчення умов формування туризму НКС в Україні, автором було розроблено та апробовано власну методику туризмологічного аналізу можливостей використання НКС як туристичного ресурсу на прикладі ремесел.

Методика базується на шести складових:

1. Опрацювання теоретичних досліджень щодо культурної спадщини як міждисциплінарної науки та її місця в туризмі.
2. Дослідження еволюції визначення, визнання НКС та становлення її правового статусу в Україні та світі.
3. Відбір наукових підходів і методів дослідження.
4. Збір інформації методом польових натурних досліджень.
5. Обробка зібраної інформації, її аналіз і репрезентація.
6. Синтез отриманої інформації, формування проміжних і перехідних висновків.

Початковий етап полягає в оцінюванні різними академічними науками дослідженості дефініції поняття культурної спадщини, зокрема НКС, з метою виявлення положень, які можуть бути використані в обґрунтуванні теоретичних аспектів туризму нематеріальної культурної спадщини (туризму НКС).

Культурна спадщина вивчається великим колом зарубіжних і вітчизняних науковців, але потрібно зазначити, що в науковому світі її не завжди розділяли на матеріальну та нематеріальну. Частина культурологів і етнологів вважають, що матеріальне та символічно-духовне у культурній спадщині є органічно поєднаними (К. Гірц (2001)); історики категоризують культурну спадщину

наочним процесом пізнання історії людства (П. Нора (2008), Симоненко І. М. (2009), Горбик В. О. (2012)); соціологи, констатують факт, що сучасній війні в Україні передувала, а тепер загострилась, війна за культурну спадщину, за вплив на думку суспільства, за відновлення місця вітчизняної культурної спадщини в світі (Денисенко Г.Г. (2018)); музеєзнавці констатують наочне творення суспільної пам'яті засобами матеріальної та НКС (Маньковська Р.В., (2020)); філософи визначають культурну спадщину сукупністю засобів спадкоємності, слугуючих прямому спілкуванню людини з набутками культури (М. Мамардашвілі (2012), Чукут С. А. (1999)).

Теоретичні основи дослідження НКС як ресурсу КТ недостатньо досліджено вітчизняними науковцями, але окремі напрями досліджень представлені: Любіцева О.О (2006), Смирнов І.Г. (2017), Смирнов І.Г., Любіцева О.О. (2019, 2022), Любіцева О.О., Безносюк О.І. (2021,2022,2023,2024), Дем'ян В., Литовченко В.В.(2023), С. Уліганець, О. Аріон, Д. Боль (2018), Кулиняк І. Я., Карий О. І., Прокопишин-Рашкевич Л. М. (2023), Кудерська Н. І., Кудерська І. О. (2015), Гаврилюк А.М. (2015, 2018, 2019, 2022), Гаврилюк, А., Плецан, Х., Антоненко, В. (2023), Мелько Л.Ф. (2015, 2022). Тому, значна увага автором приділена наявним закордонним роботам, в яких використання НКС як ресурсу висвітлюється в теоретичній площині з аналізом практичних прикладів.

В своїх дослідження наші колеги аналізують можливості НКС як творчого використання культурного простору з метою соціального та економічного розвитку місць побутування носіїв спадщини: Richards, G. and van der Ark, A.(2013), Richards, G. and Rotariu, I. (2012), Richards, G. (2016, 2018, 2020, 2021), Richards, G. & Fernandes, C. (2022). Послідовники Г. Річардса вважають, що в КТ відбувається процес змін, пов'язаний з розвитком нової мотивації сучасних мандрівників безпосередньо приймати участь в культурних заходах не стільки для розваг та відпочинку, як для отримання вражень від нового досвіду: Ilincic, Milica (2013), Vecco M. A. (2010), Bertorelli, C. (2018), Blake, J. (2018).

У час глобальних змін НКС представляється основою сталого розвитку. У цьому контексті збереження, управління та посилення НКС знаходяться в центрі міжнародних дискусій, як і її зв'язок з туризмом: Luo, W., Lu, Y. (2021) [207]. Timothy, D. J. & Zang, X. (2022) [90].

Сприяння охороні та збереженню НКС у контексті туристичного використання є предметом численних досліджень китайських фахівців з туризму. Це обумовлено значною увагою, яку в Китаї приділяють вивченню розвитку та функціонуванню туризму НКС на локальному рівні.: Li W. & Liu D. (2013) [70]. Китайські науковці визнають високу рекреаційну цінність народних ремесел, що проявляється через практичний досвід участі в їхньому створенні. Науковий підхід передбачає виявлення НКС певного регіону, оцінку інфраструктури локації, та співпрацю з провідними туристичними компаніями, здатними розробляти нові туристичні пропозиції або розширювати існуючі за рахунок включення НКС.

Не всі дослідники однозначно оцінюють вплив культурного туризму на НКС. Щоб продати НКС, індустрія туризму часто перетворює ресурс спадщини в товар, і в цьому процесі є небезпека для НКС втрати автентичності (Mitsche, N., Vogt, F., Knox, D., Cooper, I., Lombardi, P., & Ciaffi, D., (2013) [75].

Дослідники туризму НКС продовжують аналізувати короткострокові та довгострокові, позитивні і негативні соціально-культурні, економічні та екологічні наслідки впливу туризму. Ці впливи можуть спричинити порушення екологічної рівноваги та стійкості місць проявів НКС внаслідок туристичної діяльності, що проявляється у вигляді забруднення сміттям і пластиком, забруднення та надмірного використання води, енергії, порушення місцевих екосистем, яке може закінчитись втратою природних середовищ існування та біорізноманіття, перевантаження інфраструктури, збільшення викидів CO₂. Загрозою є ерозія традиційних способів життя, збільшення соціальної напруги через відчувати тиску через зростання кількості туристів (конфлікт між потребами збереження НКС і економічними вигодами від туризму), зростання вартості життя через підвищення цін на товари, послуги і для місцевих жителів. Щоб довести цей

вплив до мінімуму необхідне продумане управління ресурсами НКС для туризму (Ferreira, F. A., Castro, C., & Gomes, A. S., 2020) [66].

Але все ж більшість дослідників в туризмі НКС вбачають великий потенціал сприяння сталому розвитку місць побутування елементів (Oosterbeek, L., & Pollice, F. (2014) [78], Silvia Angeloni (2013)) [54].

Інтеграцію НКС і туризму як засобу захисту спадщини через залучення громади до туристичної діяльності рекомендує велика кількість сучасних туризмологів-дослідників цієї теми. Необхідність перегляду стандартів співпраці носіїв спадщини для досягнення цілей розвитку є критичним і вирішальним фактором (Alhadad, E.F., & Meparishvili, T. (2019)) [3]. Розвиток туризму НКС неминучий з точки зору захисту та передачі живої спадщини та з огляду вимог туристичного ринку, як ринку послуг загалом (Rohrscheidt, A.M. (2019)) [84].

Група дослідження КТ ATLAS продовжує зосереджуватися на дослідженнях і публікаціях, вивчаючи складні взаємозв'язки між туризмом і культурою. У 2024 році група займалась низкою заходів. Один спеціальний трек було організовано на щорічній конференції ATLAS у Бреді (2024 р.): М. дель Пілар Леаль та Ж. Аркос-Пумарола (CETT Barcelona School of Tourism, Hospitality and Gastronomy) презентували тему «Навігація майбутнього НКС в умовах змін». Цей напрямок викликав значний інтерес, що підтверджує актуальність нашої теми [81].

Хочемо виділити науковців групи ATLAS, які є прихильниками назви культурний креативний туризм (ККТ), а не туризм НКС. Вони вбачають у розвитку цього різновиду туризму можливість допомоги сільським та віддаленим регіонам подолати ключові виклики за допомогою холістичного підходу до розвитку місцевості. Партнери планують оцінювання бізнес-моделі ККТ з допомогою кроскордонних «живих лабораторій», проводити практики прототипування, а також розроблятимуть політичні сценарії для чотирьох макрорегіонів ЄС (Балтійське море, Адріатично-Іонічний, Альпійський та Дунайський регіони). «Живі лабораторії» – це дослідницький метод, який передбачає реальні умови для експериментів і тестування інноваційних рішень у безпосередній взаємодії з місцевими громадами або зацікавленими сторонами,

щоб зрозуміти вплив і можливості туризму НКС. Проєкт триватиме до 2027 року, члени групи ATLAS допомагатимуть розробляти теоретичний та методологічний аспекти проєкту, а також сприяти поширенню отриманих знань через публікації та презентації (включно з майбутніми конференціями ATLAS). Це ще раз підтверджує глобальний інтерес до процесу становлення туризму НКС. У 2025 році заплановано зустріч провідних експертів у сфері креативного туризму на спеціальну панель присвячену туризму НКС, де буде обговорено минуле, сьогодення та майбутнє цього феномену [81].

У підсумку підкреслюємо головне: всі дослідники погоджуються з тим, що ознакою незмінності НКС є підтримання умов передачі її в спадок. Туристичні ініціативи, спрямовані не лише на зростання поваги до значення НКС, а й на широкий соціально-політичний контекст: туризм і захист НКС можуть йти рука об руку, коли члени громади є ключовими учасниками розвитку туризму [74].

Як приклад нами розглянуто досвід Саамського туристичного проєкту (північ Фінляндії), який представляє етично відповідальний і сталий туристичний сектор. В проєкті промоутерами та захисниками своєї НКС виступають самі громади (рис.2.4 а) [203].

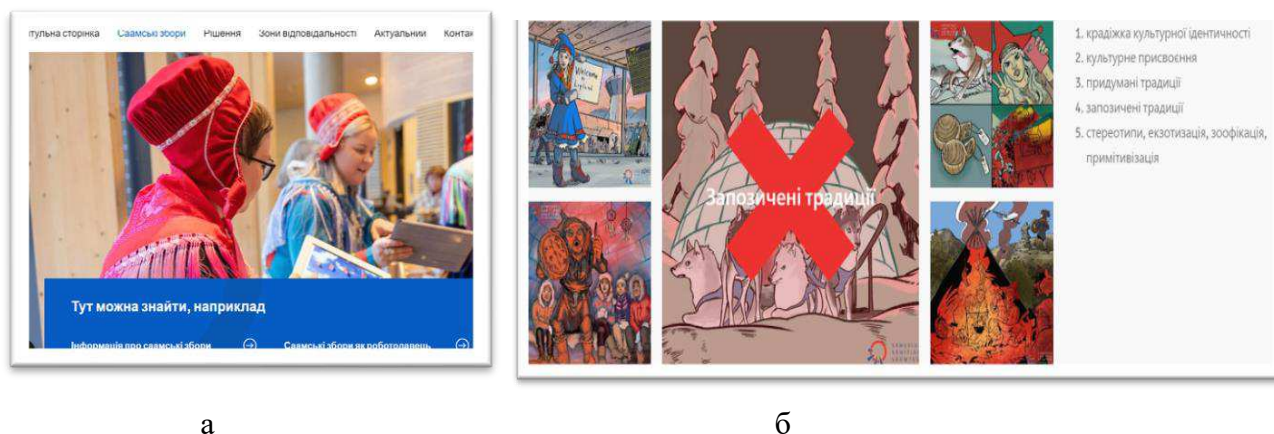

Рис. 2.4.Саамський проєкт туризму НКС: а - офіційний сайт; б - візуалізація інструкції відповідального туризму саамської культури

Джерело: зображення взяті автором з сайту Саамського туристичного центру [203]

Саами - єдиний визнаний корінний народ у ЄС, статус якого підтверджено Конституцією Фінляндії. На сайті Саамського туристичного центру розміщено

«Путівник для відповідального мандрівника у світ саамської культури та регіон проживання саамів», який розроблено для внутрішніх і міжнародних туристів, підприємців туристичної індустрії, а також студентів спеціальності Туризм. Рекомендації підкреслюють особливість місця проживання громади, де необхідно брати до уваги всебічну сталість, добробут місцевих громад і можливість не заважати їм жити своїм життям: повсякденним або святковим, без негативних наслідків, які можуть бути викликані туризмом. У саамському туризмі підприємці з саамської громади працюють як туристичні оператори. Туристи можуть отримати практичний досвід тільки в ролі запрошених гостей (рис. 2.4 - б).

Другий етап роботи присвячено розвитку ідеї формування визначення НКС, його виокремлення з загального розуміння культурної спадщини та становлення правового статусу в світі.

Питання сутності культурної спадщини та її значення опрацьовані у великій кількості міжнародних Конвенцій, ратифікованих Україною: Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954), Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1978), Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003).

Взаємозалежність культурної спадщини та туризму визначено міжнародними документами, спеціальними економічними та статистичними виданнями: UNWTO, Туризм і нематеріальна культурна спадщина (2012), UNWTO, Синергія туризму та культури (2018), UNWTO, Рекомендації щодо сталого розвитку туризму корінних народів (2019), UNWTO, Рамкова конвенція UN про етику туризму (2020), UNWTO, Перший туристичний Компендіум передових практик у сфері туризму корінних народів – регіональний фокус на Америці (2023) та ін.

На третьому етапі відбувся пошук наукових підходів і відповідних їм методів дослідження (рис. 2.5).

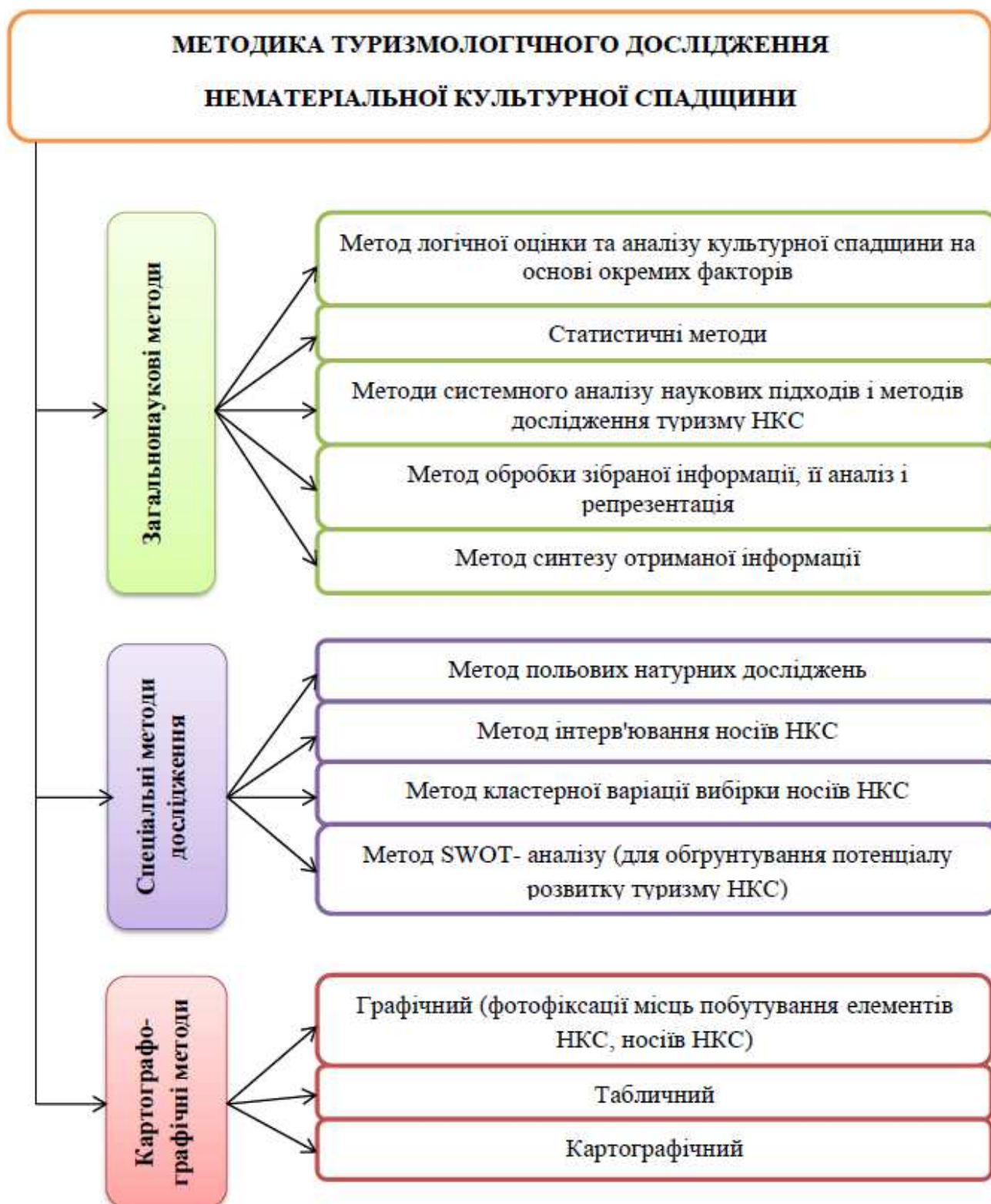

Рис.2.5. Структура методики туризмологічного дослідження НКС як ресурсів культурного туризму на локальному рівні

Джерело: розроблено автором на основі [36, 45]

В основу дослідження, опираючись на системно-процесуальний підхід до туристсько-географічних досліджень [36, 50], було покладено та використано авторську методику, яка сприяла комплексному підходу дослідження НКС (на прикладі ремесел) як ресурсів культурного туризму на локальному рівні. Елементи НКС вивчались як складова суспільно-просторової системи шляхом виявлення особливостей їх проявів, взаємозв'язків між носіями НКС та громадами місць побутування елементів, синергетичних ефектів їхньої взаємодії, стимулюючих їх просторово-часовий розвиток.

Будь-яка наукова розвідка передбачає використання загальнонаукових методів, передусім логічного, метою якого є виявлення нових положень і висновків на основі аналізу окремих фактів. Аналізуючи міжнародні Директиви, щодо охорони НКС та її залучення в галузь туризму, ми змогли синтезувати відповідні знання та виробити на їх основі цілісне знання про перспективи вітчизняної державної політики щодо цих питань.

Відповідно - аналіз і синтез є головними елементами логічного методу пізнання. Завдяки складовій логічного методу - індукції, в результаті вивчення великої кількості згаданих Директив можна сформулювати узагальнені висновки, а методом дедукції, на основі загальних закономірностей і тенденцій, зробити висновки щодо конкретних прикладів практичних результатів [37].

Для збору первинних даних, подальшого їх кількісного та якісного аналізу автором було обрано метод польових натурних досліджень.

Початковою складовою цього методу був збір інформації: статистичної, вербальної, графічної. Система збору статистики в Україні не передбачає збір інформації щодо кількості носіїв і осередків НКС. На законодавчому рівні «Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» не передбачає обов'язкового створення регіональних переліків елементів НКС [136]. Тому виявлення, реєстрація та централізовані відомості про облік елементів НКС в українському інформаційному просторі практично не здійснюються. Зокрема, висвітлюється поповнення НП, а первинні кількісні відомості в областях, ОТГ і районах ведуться в довільній формі без

конкретизації інформації і часто відсутні, що спричиняє брак попередніх відомостей для пошуку, дослідження та формування бази даних для нашої теми.

Вербальний пошук інформації відбувався в гносеологічному та онтологічному аспектах: робились запити в Департамент культурної спадщини МКСК, УЦКД, у відділи НКС Обласних центрів народної культури (ОЦНТ) 24 областей України (додаток Ж). Якщо ці дії не мали результату, то автор зверталась у відділи культури та туризму ОВА, наприклад, Дніпропетровської (додаток З). Одночасно проводилось інтерв'ювання відповідальних за НКС методистів та керівників відділів або керівників ОЦНТ, наукових співробітників музеїв та центрів культури, які зберігають матеріальні прояви НКС. Відстежувалась інформація в соціальних мережах, на сторінках, які є офіційними ілюстраторами діяльності окремих носіїв НКС, громад і вповноважених державою органів, які відображають процеси виявлення, реєстрації, охорони елементів НКС.

Полюві натурні дослідження починались з пошуку інформації про кількість носіїв НКС в НП, в обласних переліках (ОП), а на наступному етапі, з огляду на ціль та напрями дослідження, виконувалась вибірка конкретних осіб (носіїв НКС) і об'єктів (громад та місць їх побутування) з існуючої великої сукупності для представлення та вивчення.

Метод збору інформації дав автору зробити власне статистичне узагальнення щодо кількісного потенціалу елементів НКС в регіонах. Виявлено значну перевагу кількості елементів внесених в ОП порівняно з кількістю НП, що демонструє великі можливості ресурсів регіонального рівня та потенціал розвитку туризму НКС на локальному рівні.

Збір інформації є невід'ємною частиною будь якого наукового дослідження, оскільки дозволяє робити висновки про всю сукупність на основі малої вибірки. Метою є отримання даних, які точно відображають характеристики генеральної сукупності. Метод відбору залежить від дослідницького питання, характеристик сукупності та ресурсів. В нашому випадку це було декілька категорій:

- часові: рік внесення елемента в регіональний перелік, в Національний список збереження НКС, в Репрезентативний список UNESCO (з метою аналізу зацікавленості, активності роботи з НКС в регіоні);
- кількісні: скільки елементів вже виявлено та зафіксовано;
- якісні: скільки елементів певної категорії внесено в списки збереження (ремесла, виконавські мистецтва, звичаї та ін.).

Автором побудовано комунікації з носіями НКС з усіх регіонів України в результаті особистої участі в роботі, яка проводилась з 2015 року на всіх стадіях виявлення елемента НКС «Вишивка білим по білому міста Решетилівка» [4,5,7,8], а протягом 2019-2023 років підготовки цього елемента до внесення до Репрезентативного списку UNESCO (розгляд заплановано на 2024 рік) [138].

Для дослідження було підготовлено комбінований вид інтерв'ю: неструктуроване (неформалізоване, відкрите) інтерв'ю та фокусоване. Інтерв'ю бралось у носіїв НКС та експертів, відповідальних за цей напрямок роботи в місцях побутування елементів. Неформалізованість дає можливість керуватися загальним планом опитування, гнучко формулювати питання відповідно до конкретної ситуації та опитуваного респондента, щоб отримати більш глибоку інформацію. За методикою неформалізоване інтерв'ю має можливість змінюватися, додаючи дані чи характеристики. Неструктуроване інтерв'ю має численні переваги, зокрема його високий рівень обґрунтованості, оскільки воно нагадує звичайну розмову. Загалом, обраний тип інтерв'ю надає інтерв'юєру значну свободу як у формулюванні окремих запитань, так і в визначенні загальної теми розмови. Завдяки цьому підходу можна було отримати різноманітну інформацію, враховуючи індивідуальні особливості респондента, тому що метод не вимагає співставлення запитань та відповідей.

Мета опитування чітко проглядається в частині фокусованого інтерв'ю (спрямованого), яке має за мету вивчення думок щодо конкретно заданих ситуацій. Відмінною рисою є те, що респондентів попередньо знайомлять з темою бесіди.

Загалом якісним методам дослідження притаманна можливість оцінювати загальну картину процесу, який вивчається, при цьому аналіз відбувається одночасно зі збором даних. Для аналізу використовують описові методи [44].

З урахуванням мети та напрямів дослідження ці методи були обрані, тому що спрямовані не на вимірювання кількісних параметрів явищ, що вивчаються, а на пізнання їх якості [51]. Для якісного дослідження достатньо невеликої кількості респондентів, оскільки його вибірка не ґрунтується на теорії ймовірності та статистичних даних (в нашому прикладі пошук зареєстрованих елементів НКС, кількості носіїв спадщини та можливість відвідування місця побутування елемента протягом року або в певний період) [64].

Перелік запитань формувався на основі авторського досвіду багаторічної комунікації з громадами носіїв НКС, експертами, які були ініціаторами виявлення елементів, їх просування в охороні, збереженні та реєстрації в НП НКС (в результаті багаторічної роботи ці елементи стали відомими в Україні та за її межами, а експерти набували досвіду) [10,11,12,13]. Це були індивідуальні інтерв'ю, які проводились двома способами: безпосередньо (більша частина носіїв) та опосередковано (по телефону з експертами) (додаток І).

На вибір опитуваних вплинуло географічне розташування місць побутування елементів НКС: в основу дослідження були взяті північно-східна, західна частини і майже центральна частина України. Інтерв'ю проводилось в семи громадах: м. Кролевець (Сумська область), м. Косів і с. Яворів, с. Сморна (Івано-Франківська область), с. Опішня та м. Решетилівка (Полтавська область), с. Петриківка (Дніпропетровська область).

Разом було проведено 26 інтерв'ю – 10 з менеджерами та експертами, які відповідають за напрямок НКС в культурному секторі (методисти ОЦНТ, керівники та менеджери музеїв і центрів збереження НКС), 16 з носіями НКС, які представляють категорію «ремесла» та проживають в семи досліджуваних осередках нематеріальної культурної спадщини (додаток І).

Автором використано ймовірнісну просту випадкову кластерну вибірку на основі власного досвіду. Вибірка завдяки випадковому методу, гарантує, що

кожен об'єкт дослідження має рівні шанси бути обраним і забезпечує репрезентативну вибірку, яка вважається справедливою. Кластерна варіація вибірки передбачає поділ населення на кластери або групи – в нашому випадку це спільноти носіїв НКС. Усі члени відібраних кластерів можуть бути включеними до вибірки. В нашій роботі цей метод дозволяє передбачити відбір осіб та спільнот з більшої загальної сукупності таким чином, щоб кожна особа або спільнота мали рівні шанси бути включеними у вибірку [64].

Збір графічної інформації полягав у фотофіксації місць побутування елементів НКС, носіїв НКС, в процесі відтворення ними НКС, музеїв і виставок, які експонують матеріальні продукти-результати та артефакти живої спадщини [14,15,16,17]. Автором були оглянуті, задокументовані та зафіксовані можливості пропозицій основних і додаткових туристичних послуг: тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійного обслуговування, розваг і дозвілля, спортивно-оздоровчих послуг, які можна отримати в досліджуваних локаціях. Відбувався пошук каталогів, карт, які відображають ресурси НКС на локальному, регіональному, державному рівнях.

Після початкового попереднього збору дослідницької інформації автором було здійснено самостійні експедиції в досліджувані осередки культури: м. Обухів і м. Богуслав (2021р.), м. Коломия (2022 р.), с. Опішня, м. Решетилівка, с. Петриківка (2023 р.), м. Косів та села Яворів і Смодна (2024 р.), м. Кролевець (2024р.). Відповідно до мети та завдання дослідження були проведені розвідки в місцях побутування громад носіїв НКС, заплановано та проведено:

1. Аналіз активності та результативності місцевих органів самоуправління місця побутування елемента НКС щодо розвитку туризму НКС через наявність плану розвитку туризму з врахуванням існуючих елементів НКС, існуючу організацію туризму, організацію та кількість проведення фестивалів (їх статус), виставок, конференцій.

2. Аналіз зацікавленості носіїв НКС приймати участь в туризмі НКС та в якій ролі: носія НКС, який пропонує проведення майстер-класу, неформальної

освіти, виготовлення продукції; екскурсовода; менеджера; маркетолога; організатора та виконавця додаткових або супутніх послуг.

3. Аналіз факту сталого способу життя ресурсів НКС в досліджуваних осередках, як критерію, який не має змінюватись в результаті туристичного навантаження та є запорукою сприятливого середовища для збереження життєздатності громад в подальшому.

4. Оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів громад та наявних туристичних пропозицій через аналіз офіційних інформаційних ресурсів (попередня робота), звітних матеріалів місцевих рад ОТГ, проведення інтерв'ю з представниками місцевих рад, власниками готелів і закладів харчування у громаді.

5. Оцінювання наявної інфраструктури, її потенціал або проблеми [45].

В результаті обох частин роботи відбувався процес обробки, аналізу та представлення інформації. Транскрипти інтерв'ю були підготовлені на основі аудіозаписів та використані як база для подальшого аналізу. Дослідження даних інтерв'ю здійснено за допомогою методології якісного контент-аналізу – відповіді інтерв'ююваних були закодовані. Для обробки та візуалізації результатів опитування менеджерів та носіїв НКС застосовувалися статистичні та графічні методи, метод якісного аналізу, акцентом якого є «сенс» або розуміння явища, а не пояснення. На завершальному етапі було проведено синтез зібраної інформації з метою формулювання проміжних висновків.

У такий спосіб, в результаті вивчення та аналізу міжнародних директивних документів, які надають інформацію про практики локального туризму НКС в світі; дослідження ресурсного потенціалу НКС; оцінки збереження засад сталого способу життя в місцях побутування елементів НКС в Україні, вибудовано модель організації локального туризму з використанням ресурсів НКС на прикладі досліджуваних місць. Модель запропоновано на прикладі пропозицій ресурсів НКС ремесел і додатково - промислів (сирна іграшка) в осередках НКС:

м. Косів, с. Сморна та с. Яворів Івано-Франківської області;

с. Опішня, м. Решетилівка Полтавської області;

с. Петриківка Дніпропетровської області;

м. Кролевець Сумської області.

Розробка моделі локального туризму на основі використання ресурсів НКС з врахуванням принципів сталого розвитку включила:

1) оцінювання ресурсного потенціалу НКС та рекреаційно-туристичних ресурсів громад зазначених осередків НКС та існуючих туристичних пропозицій через аналіз офіційних інформаційних ресурсів, аналітичних та звітних матеріалів міських і селищних рад, проведення інтерв'ю з адміністрацією Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішні, керівником відділу культури та туризму міської ради Решетилівки, керівниками Всеукраїнського центру вишивки та килимарства (Решетилівка), Петриківського музею етнографії, побуту та народно-прикладного мистецтва, Центру народного мистецтва «Петриківка», головою спілки народних майстрів Косівської ОТГ, керівником відділу культури і туризму Кролевецької міської ради, директором «Музею Кролевецького рушника», завідувачкою Косівського музею народного мистецтва та побуту Гуцульщини та носіями НКС всіх громад;

2) розробка критеріїв територіальної організації туризму НКС на основі ресурсного потенціалу (пункт, центр, локація, вузол-кластер);

3) проведення SWOT-аналізу для обґрунтування потенціалу розвитку культурного туризму НКС та потреби запуску локальної ініціативи в громадах;

4) обґрунтування етапів запуску локальної ініціативи туризму НКС в громадах на базі ресурсів НКС;

5) обґрунтування моделі локального туризму НКС в громадах з урахуванням принципів сталого розвитку та моніторингу збереження НКС.

Таким чином, відбулось дослідження, засноване на системно-процесуальному підході, з застосуванням авторської методики для комплексного аналізу НКС (на прикладі ремесел) як ресурсів КТ на локальному рівні. НКС розглядалися як частина суспільно-просторової системи з акцентом на їх взаємозв'язки з громадами та синергетичні ефекти, що сприяють їх розвитку.

2.3. Методика дослідження ресурсів НКС України для формування бази туризму НКС

Після ратифікації Україною в 2008 році Конвенції 2003 року, розвернувся процес пошуку, виявлення унікальних проявів НКС. Процес став можливим в результаті системної роботи вповноваженого органу МКСК - Українського центру культурних досліджень (УЦКД).

УЦКД з 2008 року розгорнуто просвітницьку діяльність, щодо методики виявлення елементів НКС, збереження, популяризації в країні та за межами. Сьогодні УЦКД - головний стейкхолдер НКС, відповідає за підготовку Національного звіту України про виконання Конвенції UNESCO [154]. УЦКД співпрацює з обласними центрами народної культури, забезпечуючи їх науково-методичними розробками в допомогу реалізації Конвенції 2003 року. В грудні 2018 року МКСК спільно з УЦКД презентували Віртуальний музей НКС [106]. Створення музею стало можливим за підтримки УКФ та матеріалам наукового зібрання «Елементи нематеріальної культурної спадщини України» [41].

До роботи по виявленню, фіксації та охорони НКС активно залучені громадські організації, наприклад, «Демократія через культуру» (всеукраїнська), «Патріоти Решетилівщини» (обласна), окремі люди-подвижники. В кожному регіоні є особистості, з відповідального ставлення яких до нематеріальної культури, починаються всі процеси: від пошуку до затвердження. Наприклад, Валентина Вітос (Одеса), Микола Шкрібляк (Чернівці), Ольга Матвійчук (Обухів, Київщина), Олена Петрова (Кролевець, Сумщина), Надія Вакуленко (Решетилівка, Полтавщина), Лідія Климчук (Кіровоградщина), Інна Загричанська (Волинь), Олена Арабаджі (АР Крим) і багато інших небайдужих до збереження спадщини людей [16,17].

Не дивлячись на складнощі воєнного часу, в країні приділяється увага захисту НКС та її носіїв, включаючи тих, хто вимушено виїхали з місць свого побутування. За період 2008-2024 років до Репрезентативного списку НКС внесено 5 елементів: Петриківський розпис (2013), Козацькі пісні

Дніпропетровщини (2016), Традиції косівської розписної кераміки (2019), Орнек, кримськотатарський орнамент і знання про нього (2021), Культура приготування українського борщу (2022). Підготовлено ще досьє 5 елементів НКС на розгляд прийняття на період 2024 – 2025 років [138]: Писанка, українська традиція та мистецтво розпису яєць (2024 р.), Збереження практики кобзарства та традиції колісної ліри (2024 р.), Техніка вишивки «білим по білому» м. Решетилівка (2024 р.), Збереження практики «Традиції Щедрого вечора в Україні» через формальну та неформальну освіту (2025 р.), Традиція поліської дудки-викрутки (2025 р.). Не зважаючи на світове визнання, частина перерахованих елементів НКС мало відома в Україні та майже не представлена в туристичному світі.

В результаті дослідження, нами узагальнено вибудовану в Україні систему виявлення елементів НКС у вигляді схеми (рис. 2.7). Представлена схема відображує процес виявлення, фіксації, документування, популяризації, охорони елементів НКС. В її структурі відсутні механізми залучення виявлених елементів в туристичну сферу, що стало завданням нашої роботи.

Вихідною інформацією пошуку ресурсної бази НКС можна вважати елементи, які представлено в НП НКС. Станом на сьогодні в НП внесено 103 елементи (27 липня 2024 р.) [135]. Порівняно з минулими роками, прогрес пошуку, досліджень, реєстрації, ведення облікових даних очевидний (рис.2.6).

Рис. 2.6. Динаміка поповнення Національного переліку елементів НКС України, який було започатковано у 2012 році за [136]

Джерело: розроблено автором на основі аналізу інформації, представленої в Додатку II

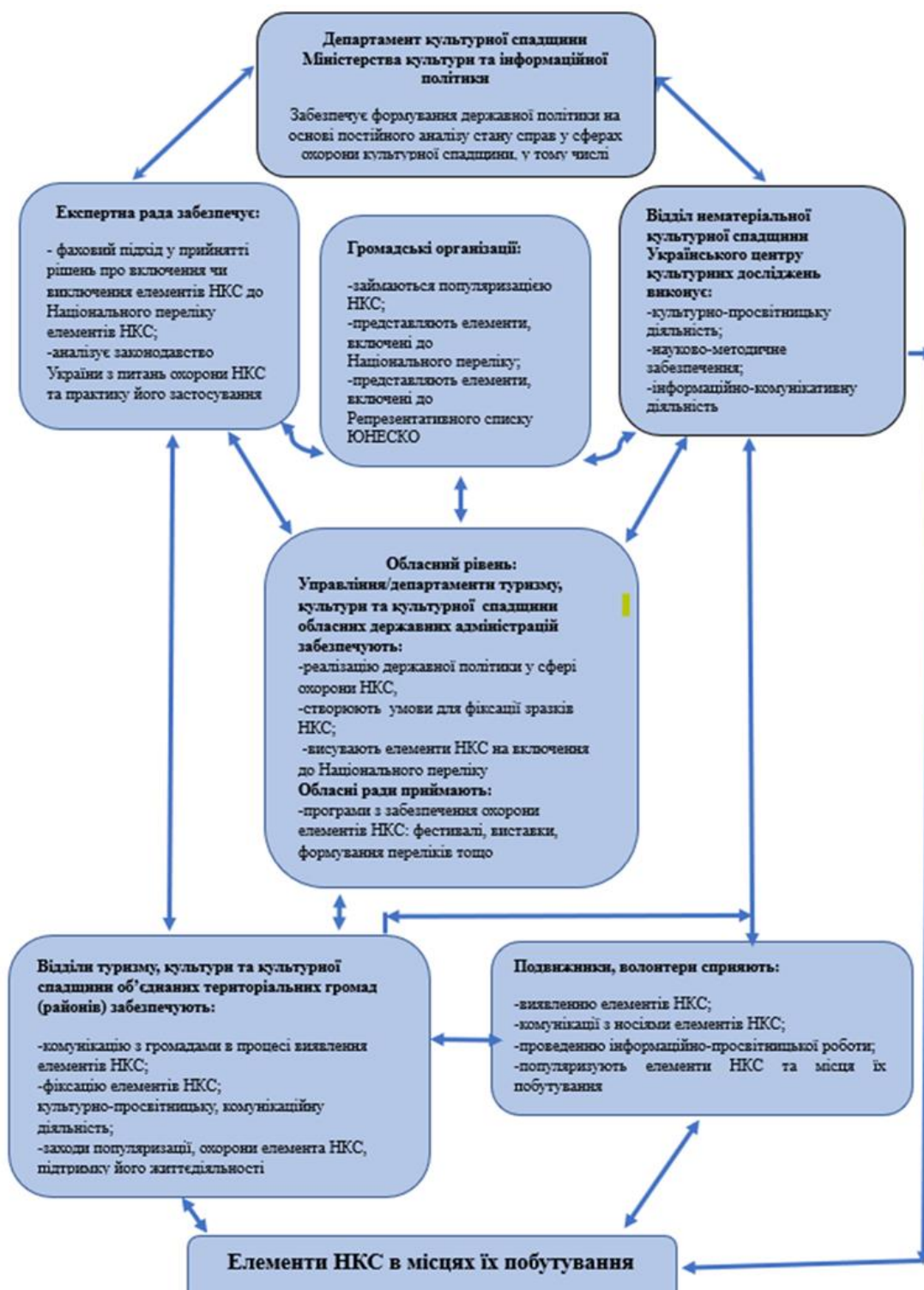

Рис. 2.7. Взаємозв'язок між органами влади та організаціями в процесі виявлення елемента НКС

Джерело: розроблена автором на основі Звіту України про виконання Конвенції UNESCO про охорону нематеріальної культурної спадщини у 2022 році [136]

Для формування ресурсної бази туризму НКС національного ринку, а в подальшому для представлення його в світі, цього не достатньо. Тому нами

проведено розширене дослідження для фіксування кількості елементів НКС, внесених у обласні переліки та динаміка їх реєстрації, яка відображає ступінь активності регіонів та ілюструє їх зацікавленість в цьому процесі (додаток К).

Результати дослідження показують нерівномірність виявлення елементів в регіонах. Після ратифікації Конвенції UNESCO Україною в 2008 році робота МКСК з обласними центрами народної культури в цьому напрямку проходила уповільнено, а в місцевих громадах не було фахівців, обізнаних в процесі, які б розуміли завдання та мету виявлення елементів НКС. Активні дослідження розпочались в 2018-19 роках і не припиняються зараз, не зважаючи на обмеження, викликані спочатку пандемією 2019 року, а з 2022 року російською агресією, прогрес пошуку, виявлення та фіксації очевидний (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Динаміка поповнення переліку елементів НКС України в обласних переліках за період 2015-2024 років

Джерело: розроблено автором на основі досліджень представлених в додатку К

Результативність пошуку та досліджень залежить від обізнаності, зацікавленості й відповідальності керівників і методистів секторів НКС, що організовують цю роботу на місцевому рівні. Однак, їхня діяльність, здебільшого волонтерська, без фінансових винагород, що суттєво уповільнює процес.

На зростання результативності позитивно впливає організаційна діяльність УЦКД. Центром проводяться семінари, робочі та підсумкові конференції,

впроваджуються методичні довідникові матеріали, готується щорічний звіт, підтримуються заходи, які популяризують НКС [178].

Але, УЦКД не є вповноваженим органом, який може розвивати культурний туризм НКС. Центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Віце-прем'єр-міністра з відновлення України – Міністра розвитку громад, територій та інфраструктури є ДАРТ. Склалось протиріччя: МКСК завдяки роботі УЦКД накопичує інформацію про ресурси НКС, якою можна скористатись для розвитку культурного туризму НКС, а ДАРТ не проявляє зацікавленості в розробці цих ресурсів. На наш погляд потрібна координація роботи обох підрозділів КМУ.

Не можна виділити більш вагомі або унікальні прояви НКС, тому що, згідно з позицією міжнародної спільноти всі елементи живої спадщини мають однаково унікальне значення для світу та не вирізняються своєю важливістю. В туризмі НКС можуть використовуватись елементи всіх форм прояву, якщо враховувати їх особливості:

- коефіцієнт життєздатності (прояву) [31,32];
- особливість місця побутування;
- кількість носіїв спадщини, їх вік;
- можливості інфраструктури місця побутування [45];
- професійну туристичну підготовку самих носіїв або представників громад місця прояву спадщини, щоб фахово проводити екскурсії, майстер-класи [46];
- можливості пропозицій додаткових послуг: гостинності, дозвілля, сувенірів, ін.

За результатами роботи пропонуємо розробити проєкт стратегії інформаційної платформи розвитку локального туризму НКС в Україні. На платформі має накопичуватись інформація про розміщення ресурсів туризму НКС в областях та їх можливості відповідно дискретності.

Необхідні дослідження кількісних і якісних характеристик елементів НКС, з врахуванням потенціалу їх використання в туризмі як головних формотворчих ресурсів туризму НКС. В результаті досліджень складається методика, за якою

можна визначати час, можливості та об'єми участі елементів НКС в туризмі. Систематизація виділяє категорії елементів НКС відповідно до вимог практичного використання як ресурсної бази туризму живої спадщини (додаток М). Схематично це можна представити наступним чином: рис.2.9.

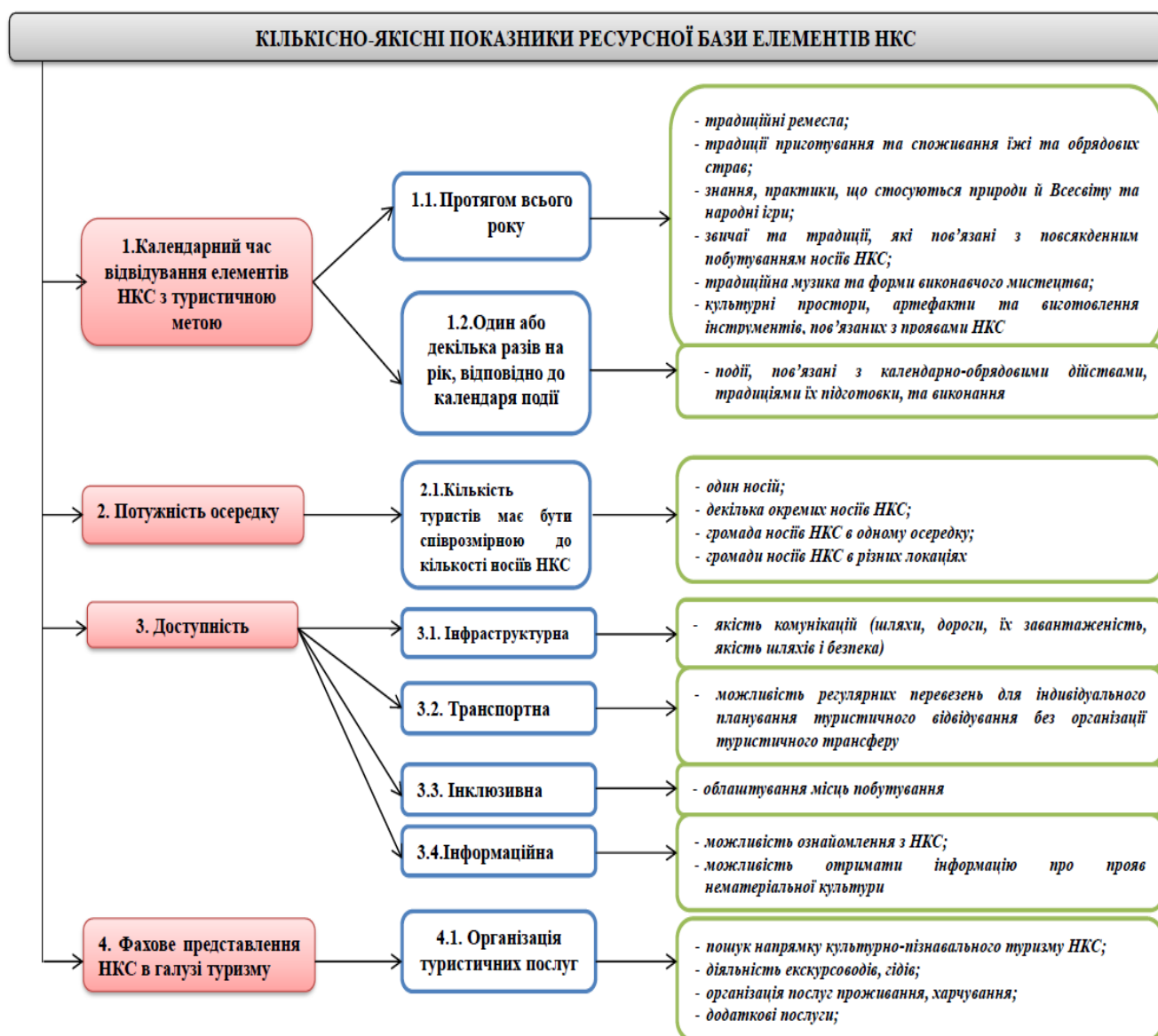

Рис. 2.9. Комплекс вимог кількісно-якісних характеристик і показників НКС як ресурсної бази туризму НКС

Джерело: розроблено автором на основі досліджень представлених в додатку М

Важливим є те, що носії НКС та громади її побутування, після залучення до неформальної (або формальної) галузевої освіти, навчання, можуть перейти в статус суб'єктів туристичної діяльності та розробників туризму НКС в своїй громаді на території місця побутування.

Виходячи з якісних вимог, кількісних і якісних показників цих вимог (додаток М), можливостей та особливостей ресурсної бази, обсягу формування організаційних і додаткових туристичних послуг, весь комплекс робіт можна представити двома складовими:

Перша: Дослідження потенціалу ресурсної бази елементів НКС.

Друга: Формування організаційної роботи туризму НКС.

Перша частина. Систематизація та формування ресурсної бази, може використовувати інформацію досє елементів, які внесені до переліків збереження: НП. Та ОП. На думку автора, великий потенціал, який враховує більшість перелічених вище якісних критеріїв, відповідає категоріям: традиційні: ремесла (включно з практиками охорони), кухня, виконавські мистецтва. Разом ці форми проявів складають переважаючу кількість (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3.

Кількісний склад за категоріями форм проявів НКС в НП

Категорія елементів НКС*	Кількість				%
	Побутують, успадковуються	Потребують терміново і охорони	Представ - ляють культуру корінних народів України	Всього	
Традиційні ремесла (вишивання, ткацтво, розпис та ін.), знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	41	8	1	50	49
Традиційна кухня	11	4	3	18	17
Усні традиції та форми вираження; виконавські мистецтва	9	1	1	11	11
Практики з охорони НКС	6	-	-	6	6
Звичаї, обряди, святкування	15	3	-	18	17
Загальна кількість (27.07.2024)	82	16	5	103	100

*Визначення категорій елементів НКС звужено автором відповідно до головної прояву елемента, тому що часто категорія елемента знаходиться на перетині декількох проявів.

Джерело: розроблено автором за даними Національного переліку за [135]

Окремі елементи НКС, особливо традиційна кухня та виконавське мистецтво, часто є складовими обрядів і ритуалів та не можуть бути представленими круглий рік.

Виходячи з цього дослідження, основна кількість - 83 % елементів живої спадщини можуть бути задіяні в туристичній галузі протягом всього календарного року та 17% – відповідно до календарних дат святкових традицій, ритуалів, обрядів (рис.2.10).

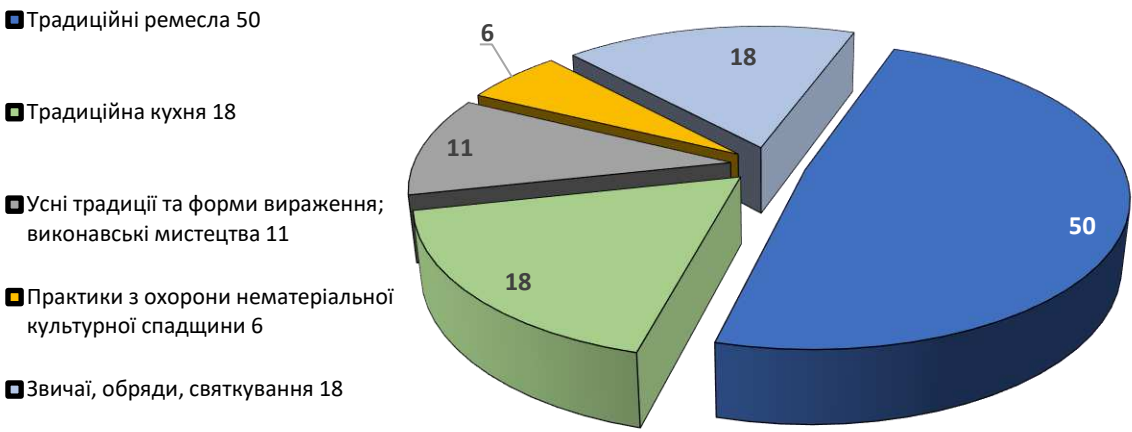

Рис. 2.10. Розподіл елементів НКС за категоріями від загальної кількості внесених до Національного переліку збереження

Джерело: розроблено автором за [135] (на 1 жовтня 2024 року нараховується 103 елементи)

Кількісний аналіз якісних характеристик елементів НКС в регіональних списках (додаток Л) набагато розширює результати дослідження (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Кількісний склад за категоріями елементів НКС в обласних переліках

Категорія елементів НКС	Кількість	%
Традиційні ремесла (вишивання, ткацтво, розпис, лозоплетіння та ін.), знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	166	38
Традиційна кухня	126	29
Усні традиції та форми вираження; виконавські мистецтва	58	13
Практики з охорони нематеріальної культурної спадщини	9	2
Звичаї, обряди, святкування	82	18
Загальна кількість (серпень, 2024)	441	100

Джерело: розроблено автором на основі аналізу додатку Л

Виходячи з цього дослідження, можна прослідкувати, що сумарний підрахунок на рівні областей дуже близький за результатами до нашого аналізу

НП: основна кількість - 82 % (83% в НП) елементів живої спадщини можуть бути задіяні в туристичній галузі протягом всього календарного року та 18% (17% в НП), як і в попередньому результаті, відповідно до календаря подій, які пов'язані з традиціями, ритуалами, обрядами. Кількісна характеристика елементів за формами вираження виглядає наступним чином (рис.2.11).

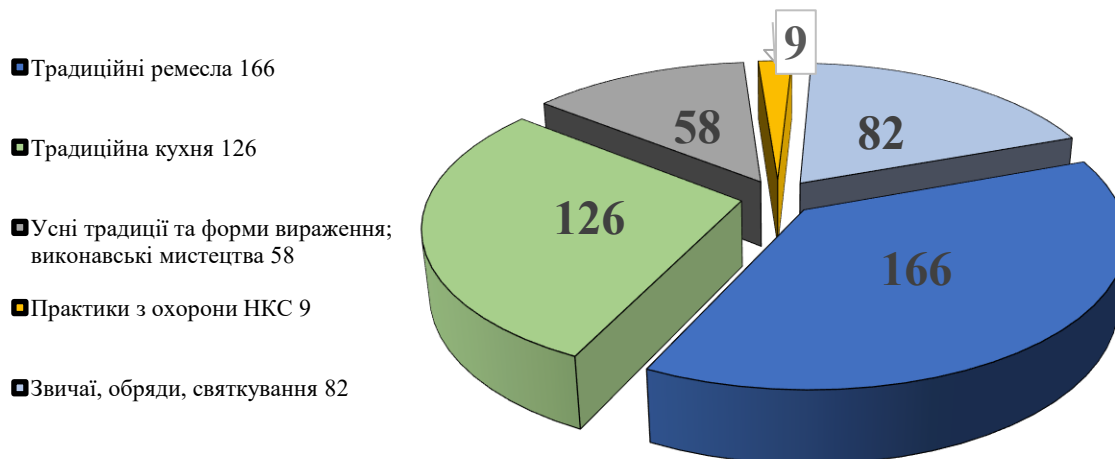

Рис. 2.11. Розподіл за категоріями елементів НКС від загальної кількості внесених в обласні переліки збереження

Джерело: розроблено автором на основі аналізу додатку Л (на 1 жовтня 2024 року нараховується 441 елемент)

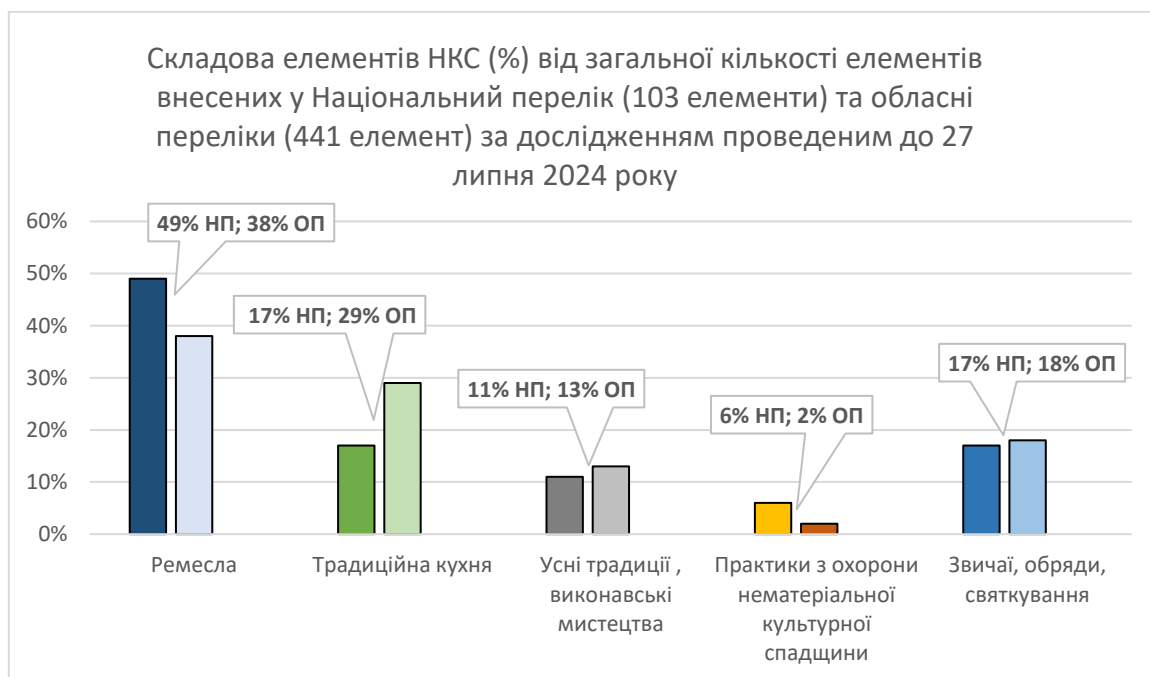

Рис. 2.12. Порівняння розподілу елементів НКС за категоріями, відповідно до загальної кількості внесених до НП, %

Джерело: розроблено автором на основі аналізу діаграм рис. 2.7 та 2.8

Аналіз демонструє наближеність результатів по кількісній складовій елементів НКС за категоріями (рис. 2.7 та 2.8): ремесла і в першому, і в другому дослідженнях мають превалюючу позицію: В НП це найбільша позиція – 50 ел. (49% від всього списку), в обласних переліках – 166 ел. (38% від загальної кількості): ремесла є найбільшою категорією з форм вираження НКС (розбіжність могла відбутись за рахунок відсутності даних з Дніпропетровської області).

Друга позиція належить гастропадщині (17% НП та 29% ОП), третє місце – категорії традицій святкування, відповідно до обрядового календаря (17% НП та 18% ОП), четверта - усні прояви, форми вираження та виконавські мистецтва (11% НП та 13% ОП), остання позиція – практики охорони НКС (6% НП та 2% ОП, що пов'язано з новизною цієї категорії виявлення для України). Результат виявлення виглядає наступним чином: рис. 2.12.

Україна має невеликий досвід залучення елементів НКС в туризм. Першою причиною є необізнаність носіїв НКС у зацікавленості туристичної галузі до їх залучення в своїй сфері. Другою – не вивченість цього питання з боку самих представників туристичного бізнесу: крім виваженого, коректного ставлення, потрібні знання потенціалу, про місця побутування, спеціальна підготовка туристичних фахівців в плані обізнаності питань НКС, адже не завжди елементи можуть бути продемонстровані та залучені для роботи в туризмі. Третьою причиною є відсутність стратегічних планувань щодо використання елементів НКС в туризмі як в місцевих громадах, так і в регіональних плануваннях.

Через війну туристична галузь зазнала значних втрат, але продовжує працювати у безпечних регіонах, демонструючи стійкість, шукаючи шляхи для відновлення діяльності та забезпечуючи прибуток і робочі місця, що може бути підтримано великою ресурсною базою НКС.

2.4. Використання НКС в туристичній сфері

Ресурси НКС відносяться до цивілізаційних відмінностей, які є макрочинниками впливу на формування туристичних потоків. Споживчий попит забезпечується розмаїттям живої спадщини: не має жодної громади в Україні без

місцевих традицій. Навіть якщо в сусідньому селі буханець хліба або борщ готують по-іншому, якщо пісня має один рядок іншого тексту, якщо персонаж в дійстві обряду має інакше ім'я – більшість місцевих культурних пропозицій можуть стати локальним ресурсом для культурного туризму НКС. Ці ресурси в результаті залучення в туристичну сферу, залишаючись частиною повсякденного життя, сприяють усвідомленню громадою свого значення для регіону, країни, світу та розглядаються як сприятливий фактор соціально-економічного розвитку. Їх особливістю є сталість – вони не потребують додаткових витрат на організацію, тому що існували та існують завжди, якщо підтримуються умови передачі їх у спадок.

Другою стороною процесу туризму НКС є споживачі, які шукають автентичні туристичні продукти. Істинність їх досвіду заснована на відчуттях і переживаннях, отриманих через споглядання та участь у реальному житті носіїв НКС [45, 57].

Відчуття та емоції не можна виміряти фактично, але вони відіграють ключову роль у формуванні загального враження сприйняття туристичного продукту, і саме тому, створення унікальних емоційних та культурних вражень сприяє збільшенню туристичних потоків. Коли туристи отримують справжній живий досвід, їхнє задоволення зростає, що підвищує ймовірність позитивних відгуків і рекомендацій. Це, у свою чергу, стимулює попит на такі туристичні продукти та призводить до збільшення кількості відвідувачів туристичного місця.

В Україні мало досвіду, щоб дати оцінку стійкості туристичного потоку до місць побутування елементів НКС, але, враховуючи тенденції світового ринку, ціннісні ознаки ресурсів живої спадщини, їх концентрацію в більшості регіонів країни, ми припускаємо позитивну динаміку розвитку туризму НКС.

В умовах війни країна не очікує надмірної кількості туристів, але для мирного повоєнного життя необхідно враховувати поняття «пропускної спроможності», яке означає здатність використовувати туристичне місце без будь-яких неприйнятних змін у фізичному середовищі та без будь-якого зниження якості досвіду, отриманого самими туристами [85]. Фактично світовий досвід

демонструє мінімізацію негативного впливу шляхом впровадження обмежень відвідувань: відвідування у визначений час, обмеження в кількості туристів протягом дня або через цінову дискримінацію (що спричиняє проблеми справедливості). При використанні туристичних ресурсів НКС, необхідно усвідомлювати, що кількість відвідувачів не є великою проблемою сьогодні, тому що носії спадщини, в переважній більшості, відносяться до соціально та фінансово малозабезпечених груп [63].

Крім перевантаження, набагато серйознішою для нематеріальної культури є потенційна загроза деконтекстуалізації та деконструкціалізації в результаті туризму. Для запобігання цим явищам розроблені рекомендації на основі практичного досвіду, в Директивних документах UNWTO та UNESCO.

Рекомендації спрямовані на конвергенцію між туризмом і НКС, відображають новітній досвід країн, які успішно розвивають цей вид туризму. Тому, Україна має можливість налагодити ефективну взаємодію НКС з туристичною галуззю, використовуючи ці міжнародні напрацювання.

Підкреслюємо, що першочерговою умовою, важливою та ключовою особливістю організації туризму НКС має бути не завдання шкоди НКС, не порушення сталого способу життя громад-носіїв, що можливо при забезпеченні моніторингу цієї взаємодії відповідно до визначених критеріїв.

Пропонуємо розглянути потенціал впливу туризму НКС з позиції трьох основних рівноцінних за важливістю вимірів – суспільно-культурного, економічного, екологічного: можливі загрози та позитивні сторони в результаті його організації (додаток Н).

На нашу думку туризм НКС має розпочинатись з локальної організації. Цьому є позитивний приклад Іспанії, яка пішла саме таким шляхом [4]: локальний туризм НКС займає рівні позиції з пляжним відпочинковим туризмом та традиційним культурним. У більшості випадків це внутрішній туризм, де споживачами послуг є мешканці регіону, до якого належить локація, що представляє культурний туризм НКС та мешканці сусідніх регіонів.

Зазначимо, що локальний туризм НКС в Іспанії зосереджений на представленні традиційних ремесел і ремесл, які є частиною підготовки до свят і обрядів [4,7]. Такий вибір сприяє розвитку потенціалу галузі туризму та сприяє збереженню живої культурної спадщини, створюючи нові економічні перспективи. [4, 222, 223, 224, 225].

Використання ресурсів НКС в туризмі, опирається на особливості ресурсної бази та на фундаментальні положення суспільно-географічних досліджень ринку туристичних послуг [34, 45]:

1. Система функціонує завдяки динамічній рівновазі між попитом і пропозицією збалансованій за структурними параметрами в просторі та часі. Туристичний процес узагальнено відтворює взаємодію ринків споживачів і виробників туристичного продукту, а також просторово-часову відповідність попиту і пропозиції за обсягом і структурою споживання. Просторово-часові структури попиту та пропозиції формують функціональні територіальні утворення, що відображають взаємне розміщення, просторові зв'язки, зокрема переміщення туристів і розвиток, який відображається в динаміці туристичного процесу.

2. Цільовий напрямок взаємодії туристичного ринку і території виробництва турпродукту територіально необмежені: будь-який суб'єкт ринку може запропонувати будь-який розроблений продукт для ринку, доступний для споживача з будь-якої точки світу.

3. Ресурсний напрямок забезпечується споживанням туристами унікальних культурних ресурсів живої спадщини певної території та проявляється в формуванні рекреаційних зв'язків. Напрямок, величина, стійкість, як параметри цих зв'язків, залежать від унікальності пропозиції, розробленої на основі особливостей ресурсів НКС, та обмежується чинниками оптимізації споживчих зв'язків: відстань, вартість, комфортність, безпека.

Геопросторова організація ринку туристичних послуг базується на теоретико-методологічних засадах суспільної географії як результат досліджень процесів, що виникають у виробництві, обміні та споживанні туристичних

продуктів. З географічної точки зору елементи територіальної структури за формами територіального зосередження рекреаційно-туристських і культурно-історичних функцій можна поділити на пункт, центр, вузол (таблиця 2.5) [34, 45].

Таблиця 2.5.

**Дискретні елементи територіальної організації туристичного ринку,
сформовані на основі унікальних ресурсів**

Елементи територіальної структури ринку виробника туристичних послуг КТ	Визначення дискретних елементів
Пункт	Поселення (село, робітниче селище, невелике містечко людністю до 10 тис. чол. населення), в якому зосереджена туристична діяльність з задоволення сезонно обмеженого масового попиту стандартною пропозицією, яка характеризується незначною концентрацією та вузькою спеціалізацією.
Центр	Міські поселення середньої та великої людності (до 100 тис. чол.), характеризуються наявністю стійкого масового споживчого ринку з структурно диференційованим попитом та нестійким нестандартним ринком, який формується під впливом пропозиції
Вузол	Міські агломерації, які мають достатньо стійкий місцевий ринок із згладженою сезонністю, структурований відповідно номенклатурі попиту, яка характерна для даної території

Джерело: розроблено автором на основі [34]

В становленні цієї ієрархії чинником, який формується відповідно до обсягу попиту, визначає структурування попиту/пропозиції, відображаючи структурно-функціональну залежність, яка встановлює ієрархію. Пункти є компонентами меншого статусу, а вузли - вищого. При цьому вони мають таксономічну систему вимірів в територіально рекреаційній системі за величиною (км² і га).

Наша методика базується на даних аналізу елементів НКС, зафіксованих в регіональних та НП збереження НКС за кількісним та якісними показниками.

В дослідженні розглянуто категорію традиційних ремесл, яка займає найбільшу частку серед всіх категорій (кількість елементів в НП - 49% та в ОП - 38%), рівномірно представлена в усіх регіонах України та не обмежена сезонно.

До кількісних показників відноситься число задокументованих елементів та кількість носіїв цих елементів. «Задокументовані» означає, що в результаті

пошуково-дослідницької роботи, яка відбувалась не один рік, відомості про елемент НКС оформлюються в обліковій картці ОП або НП. Облікова картка стає для елемента НКС своєрідним паспортом і в ній фіксуються: назва, місце поширення, галузь спадщини; матеріальні предмети, пов'язані з елементом, наприклад, інструменти, одяг, ритуальні предмети тощо; ступінь життєздатності, який залежить від віку носіїв, широти охоплення, способу передачі у спадок; загрози та ризики для елемента, заходи щодо охорони, зацікавлені у збереженні елемента сторони; згода носіїв про публічне визнання елемента; фото-, аудіо-, відео- матеріали, які відображають елемент; інформація про відповідальних осіб.

Якісні показники частково визначені в обліковій картці, а саме: галузь (форма прояву) НКС, представлена елементом НКС, кількість носіїв НКС та їх вік.

Показники ступеню технологічної готовності дискретних елементів: діючі або потенційні.

Щодо кількості носіїв, їх віку, місця проживання, контактних даних, то облікові картки елемента НКС не дають вичерпної інформації. Ці важливі для організації туризму НКС дані потребують додаткового доопрацювання.

Для галузі НКС ремесла потрібно створити каталоги-переліки майстрів певних місць побутування елементів НКС, в яких, за згодою, має бути відображено їх контактні дані: населений пункт, прізвище, ПІБ, ремесло, дата народження, телефон, електронна пошта, адреса проживання. Надання повних особистих даних непрямо, але вказує на згоду бути задіяними як ресурси туризму НКС. Робота по укладанню таких каталогів може бути окремим проєктом відділів культури та туризму місцевих ОТГ, районних організаційно-методичних центрів та стати важливим ланцюгом в налагодженні комунікації з носіями НКС.

Кількісні та якісні показники важливі при визначенні просторово-ієрархічних складових територіальної організації туристичних ресурсів НКС, які визначають дискретну організацію туризму НКС. Це диференціює його в загальній системі ринку КТ, який формується на основі історико-культурних ресурсів.

Нами запропоновано раціональні, з точки зору перспективності суспільних потреб, форми територіальної організації (ТО) туристичного ринку туризму НКС, які представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Дискретні елементи територіальної організації ринку туризму НКС, сформовані на основі унікальності ресурсів НКС (на прикладі ремесел)

Елементи територіальної структури туризму НКС	Визначення дискретних елементів територіальної організації		
	Кількість проявів НКС, які є визначаючими	Кількість носіїв НКС	Територіальна структура та кількість мешканців громади місця побутування НКС
Пункт	Один інституційований вид НКС	Один носій: майстер / виконавець прояву НКС / одна сім'я носіїв унікального досвіду	Не визначається
Локація	Один інституційований вид НКС	Від 10 до 50 носіїв НКС	Поселення (село, селище, невелике місто людністю до 10 тис. чол. населення), в якому зосереджена діяльність, пов'язана з побутуванням елемента НКС
Центр	Два - три інституційованих види НКС	Від 50 до 100 носіїв НКС	ОТГ навколо невеликого містечка загальною людністю близько 100 тис. чол. населення, в якій зосереджена діяльність, пов'язана з побутуванням декількох елементів НКС
Вузол-кластер	Від трьох видів інституційованих НКС і більше	Більше 100 носіїв НКС	Дві і більше ОТГ, які визначені як центри НКС, об'єднані на основі економічної моделі регіональної співпраці: мають зручне інфраструктурне сполучення, спільні пропозиції основних послуг (розміщення, харчування, транспортного та екскурсійного забезпечення тощо), додаткових послуг, що сприяють комфортності подорожування (побутові, торгівельні, комунікативні, інформаційні, банківсько-фінансові, медичні, спортивно-оздоровчі, культурні тощо) та супутніх послуг, які підвищують ефективність та сприяють повній реалізації мети подорожі (виробництво та реалізація сувенірів, облаштування оглядових майданчиків, реставрація пам'яток тощо), мають спільний маркетинг для створення привабливого турпродукту і систему його просування в інформаційних мережах

Джерело: розроблено автором в результаті розвитку [34,45]

Дискретні елементи ТО туризму НКС визначаються та характеризуються наступними гетерогенними ресурсами: унікальність елемента НКС (привабливість), кількість носіїв (концентрація), територіальна структура та кількість мешканців громад, в яких побутують елементи НКС (територіальна складова).

В перспективі всі перелічені дискретні елементи територіальної організації можуть доповнити існуючі туристичні дестинації, збагачуючи їх різноманітністю. Поширеним варіантом може стати формотворення окремого туристичного вузла-кластера, в який входять менші за масштабами дискретності елементи територіальної структури - декілька центрів, які включають окремі пункти та локації НКС.

В Україні стан організації туризму НКС знаходиться в стані «очікування»: потужний масив елементів НКС теоретично визнано цінним туристичним ресурсом, який залишається невідомим або маловідомим закордоном і в самій Україні. Багато досліджень теоретично підтверджують його спроможність формувати конкурентні переваги туристичного продукту на національному та світовому туристичних ринках [52]. Проте серйозність намірів не трансформується в конкретні дії. Цей вид туризму не може бути успішно організовано виключно за рахунок односторонніх зусиль з боку держави або приватного бізнесу. Світовий досвід демонструє, що успішна організація можлива за умови активної участі територіальних громад, при цьому роль держави стає допоміжною: завдяки залученню науковців та практиків громади отримують, насамперед, навчання в сфері туристичної діяльності.

В Україні існує позитивний приклад Академії сільського розвитку Співки сільського зеленого туризму України. Серед завдань та напрямів діяльності Співки: розробка єдиного освітнього рішення для сільських громад і гарантування доступу до якісної освіти туристичного спрямування для всіх учасників. В результаті, громади носіїв НКС можуть стати стейкхолдерами та суб'єктами організації туризму НКС, як інноваційного туристичного продукту місць свого побутування. В Академії для цього зібране трипартитне об'єднання: науковці,

представники громадських організацій та держави [140]. Існуючу освітню модель можна доповнити модулями, що відображають специфіку роботи з НКС.

Світовий досвід підтверджує, що успішна модель туризму НКС, можлива за умови, якщо туристичні ініціативи спрямовані не лише на підвищення рівня добробуту та визнання живої культури, але й враховують суспільно-політичний контекст. Розвиток туризму та захист НКС можуть і повинні йти пліч-о-пліч. У випадку, коли члени громади стають ключовими суб'єктами та активними учасниками розвитку туризму, формується процес вирішення соціально-економічних проблем, відродження та збереження етнокультурної самобутності народу, що сприяє розвитку національно-патріотичних почуттів. Це, в свою чергу, набуває особливої ваги в умовах сучасного військового протистояння.

Методика залучення НКС в сферу туризму має враховувати особливості туристичного процесу, які спричиняють наслідки взаємодії між туристичними ресурсами та туристами.

Унаслідок війни країна починає відкривати для себе, а потім і для світу, що потенціал культурної спадщини є живим джерелом формування національної ідентичності. Як зауважив Сергій Жадан, національна ідея не потребує винайдення чи переосмислення - вона полягає в тому, що матеріальні цінності можуть бути втрачені назавжди, але історія залишає свій відбиток у традиціях, які втілює нематеріальна спадщина. Цю спадщину можна вважати нашою «прошивкою», нашим ДНК, які забезпечують глибоке самопізнання.

2.5. Засади функціонування дискретних елементів територіальної організації туризму НКС

В процесі виконання дослідження нами зібрано базу великої кількості міжнародних нормотворчих документів від Декларацій до Директив, тексти яких спрямовані на пошук балансу в площині взаємозалежності між охороною НКС та сталим розвитком, включаючи економічний, соціальний, культурний та екологічний розвиток. В досліджуваній темі протиріччям залишається те, що

економічна діяльність може як сприяти охороні НКС, сприяючи підвищенню обізнаність про цінність НКС, створюючи дохід для носіїв-практиків [118], так і загрожувати життєздатності елементів через надмірну комерціалізацію та деконтекстуалізацію.

Українське законодавство трактує охорону культурної спадщини, зокрема нематеріальної, переважно через призму захисту та популяризації, залишаючи питання їх сучасного використання та економічного потенціалу без розгляду. Такий підхід відповідає європейським трендам середини минулого століття, але не враховує новітні тенденції в управлінні спадщиною. Українські науковці, зокрема А.М. Гаврилюк (2018, 2019) [19, 20, 231], Гаврилюк А., Плецан Х., Антоненко В. (2023) [22] та О.І. Дутчак (2017а, б) [27,28] у своїх дослідженнях окреслюють можливості зміщення акцентів на виявлення унікальних туристичних точок зростання. Згідно з думкою А.М. Гаврилюк, починаючи з 2018 року, в умовах децентралізації та новітньої регіональної політики, активізувалась діяльність місцевих органів влади щодо охорони НКС на їхніх територіях. Були започатковані заходи просвітницько-промоційної та освітньо-виховної діяльності, що також підкреслюють необхідність перегляду підходів до використання потенціалу туризму як інструменту привабливої презентації регіону.

А.М. Гаврилюк визначено не вирішену частину загальної проблеми - метод розроблення туристичного портфолію осередку НКС та його використання [21]. В нашій роботі ми розвиваєм цю ідею, пропонуючи каталогізацію ресурсів НКС. А.М. Гаврилюк впродовж семи років сприяє апробації інноваційного формату науково-освітнього кластеру «Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс», об'єднуючого інституції підготовки фахівців, здатних генерувати ідеї, в результаті набуття знань, вмінь, компетенцій, потрібних для використання ресурсів НКС в туризмі. Ми погоджуємось з наукинею та вважаємо, якщо тільки керуватися термінами: «охорона, захист, консервація, утримання», нехтуючи поняттями «збереження, регенерація, управління, інтерпретація, розвиток», які пропонують продуктивне сприйняття ролі спадщини, то отримаємо зміщення акцентів в суспільній свідомості. В результаті, це призведе спадщину до статусу

економічно збиткового активу і обмежить бачення її потенціалу для розвитку громад і країни.

Ми розвиваємо ідею «використання в туризмі» в концепцію окремого різновиду туризму НКС. Рамковою конвенцією Ради Європи підкреслюється, що збереження культурної спадщини та її стале використання сприяють розвитку людського потенціалу й підвищенню якості життя (стаття 1) [117]. Учасники Конвенції зобов'язані просувати принципи сталого управління та враховувати економічний потенціал культурної спадщини при формуванні економічної політики (стаття 9). Зі свого боку, Конвенція UNESCO акцентує на значенні культурного розмаїття як одного з ключових елементів сталого розвитку для майбутніх поколінь (стаття 10).

Стереотипне сприйняття спадщини призводить до спотворення змісту міжнародних договорів у перекладі, як, наприклад, у статті 8 Рамкової конвенції в українському варіанті спадщина подана як пасивний об'єкт - «вивчення впливу на культурну спадщину», а не активний чинник розвитку як це має місце на увазі в тексті самої конвенції – «вивчення впливу культурної спадщини». На нашу думку некоректний переклад призводить до підміни інтерпретації призначення спадщини, в тому числі, живої: системні підходи, в одних випадках зумовлюють пасивний стан та стагнацію, а в інших – спонукають до активної позиції, яка сприяє сталому розвитку.

Основні цінності живої спадщини формують її універсальну цінність, яка змінює суспільне життя (додаток О).

На нашу думку, туризм НКС має пройти стадію пілотного проекту з обмеженою кількістю учасників, які стануть двічі «носіями» - носіями НКС та носіями досвіду участі в КТ живої спадщини. Їх діяльність (функціонування) як дискретних елементів територіальної організації туризму НКС має базуватись на розвитку, творчості, співпраці, взаємоповазі, врахування територіальної організації туризму НКС, збереження та розвитку НКС (балансу) (рис. 2.13).

Всі принципи важливі, але принцип балансу потребує детального розкриття. Ключові терміни «надмірна комерціалізація» та «деконтекстуалізація»

використано в Операційних директивах, але без зазначення чітких кроків чи вказівок, як допомогти громадам НКС та зацікавленим сторонам визначити різницю між туристичною діяльністю, яка підтримує НКС і тією, яка загрожує її життєздатності. Сьогодні в різних країнах світу напрацьовується перший досвід вирішенні цього питання, тому у нас є можливість бути причетними до цього.

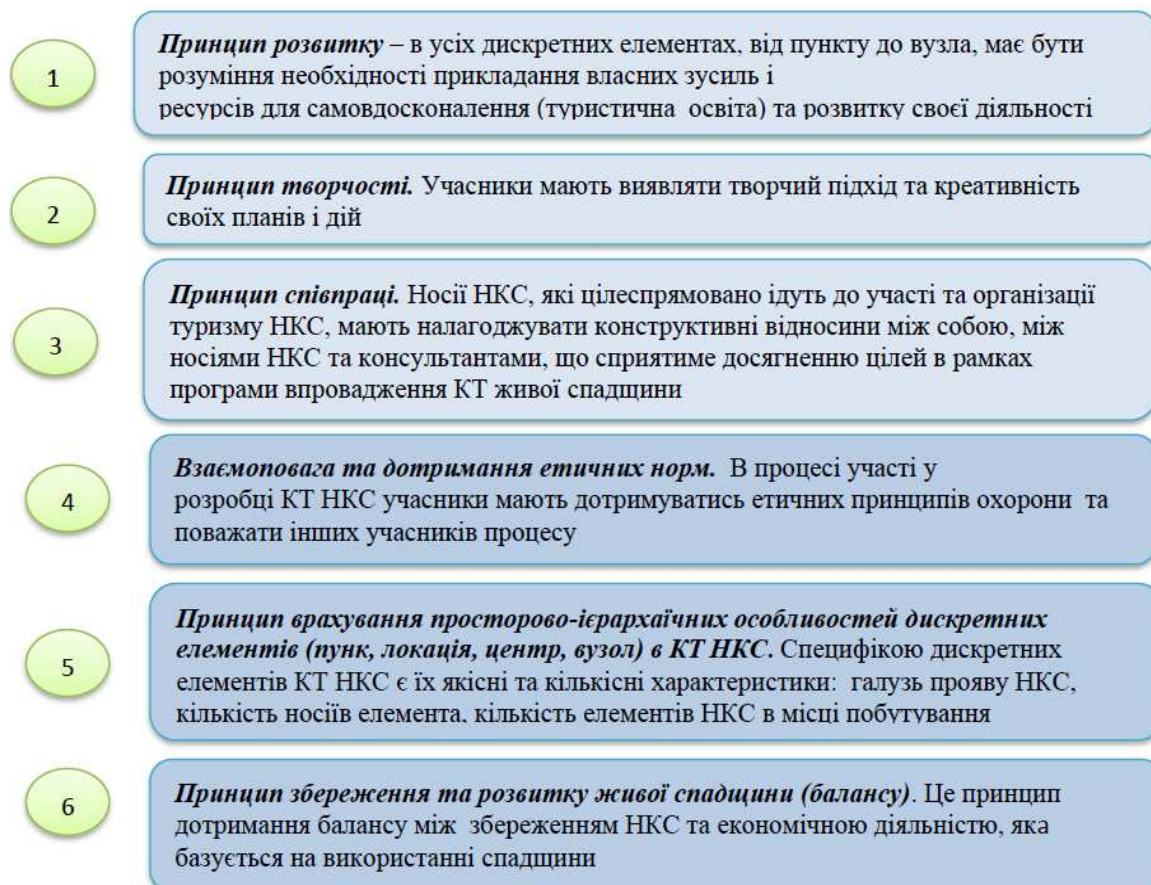

Рис. 2.13. Принципи функціонування дискретних елементів територіальної організації туризму НКС

Джерело: розроблено автором за [188]

Основними маркерами дотримання балансу між збереженням НКС та економічною діяльністю є незмінність або покращення наступних показників: безперервність практики; передача НКС у спадок; моніторинг взаємозв'язку між цими процесами [188]. Баланс лежить в площині взаємозалежності між охороною НКС та сталим розвитком, що включає, обов'язково, економічний, а також соціальний, культурний та екологічний розвиток (рис. 2.14).

Рис. 2.14. Чинники взаємозалежності: охорона НКС - сталий розвиток

Джерело: розроблено автором за [117, 188]

Таким чином, принципи функціонування дискретних елементів КТ НКС підтримують схему циклів сталого розвитку, основним фактором якого є існування НКС, яка і є проявом сталого способу життя (рис. 2.15).

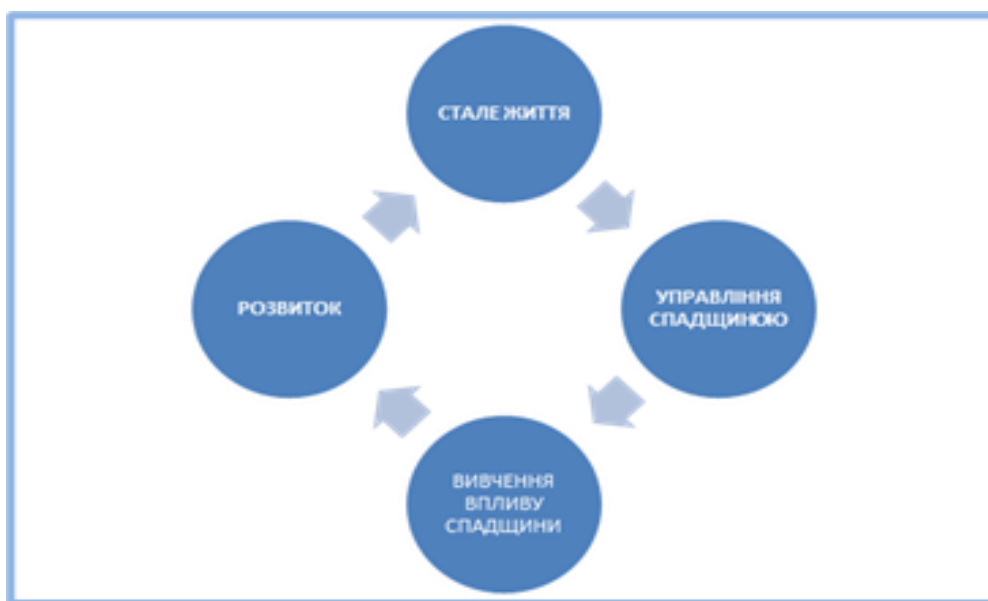

Рис. 2.15. Схема замкненого циклу сталого способу життя за умови збереження НКС

Джерело: розроблено автором за [117, 188]

2.6. Фактори актуалізації формування НКС як туристичного ресурсу

Туризм НКС має неоцінену велику ресурсну базу. Цей різновид туризму є новим не тільки для України, а і світу, вцілому. На процес формування впливають фактори, які мають як позитивне так і негативне значення для використання в туристичній галузі особливих ресурсів - проявів НКС (Рис.2.16):

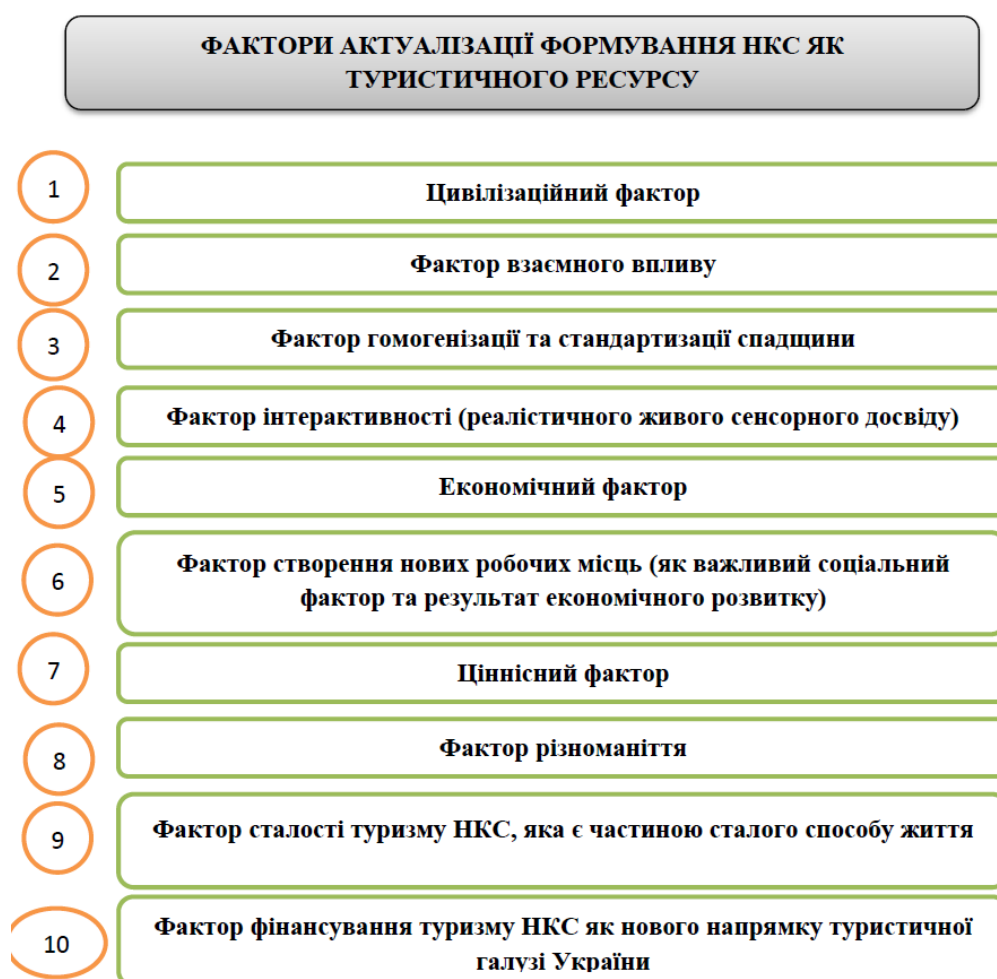

Рис.2.16. Фактори, що впливають на формування НКС як туристичного ресурсу

Джерело: розроблено автором за [86, 87, 141]

1. Цивілізаційний фактор. Формуванню світового попиту сприяє інтерес мільйонів людей, які щороку подорожують у пошуках культурних відмінностей, щоб дізнаватися про інші культури через їхню нематеріальну спадщину [198]. Емпірична за своєю природою НКС підтримує цей запит. Однак, в процесі комодифікації НКС часто трансформується та, у різній мірі, інсценується, тому

потребує особливої уваги, щоб не призвести до втрати автентичності. Активні процеси суперечок і переговорів між локальним і глобальним у сфері збереження НКС демонструє приклад з міста Каннин, розташованого на східному узбережжі провінції Канвон Республіки Корея [86,87]. Це приклад Gangneung Danoje - відомого фестивалю, заснованого на міфах регіону та системі вірувань місцевих жителів (до Репрезентативного списку UNESCO внесений 2008 року) (додаток П).

Організатори кількох масштабних подій Gangneung Danoje об'єднали основні моменти, створивши з них нову сценічну послідовність з традиційних ритуалів, і тепер, події декількох тижнів, в спільному дійстві проходять протягом одного дня. Це дозволило туристичній аудиторії оцінити кілька важливих компонентів Danoje за один раз, але викликало критику з приводу виривання культури з контексту, що серйозно змінює її [141]. Таким чином, підкреслюємо протиріччя цивілізаційного фактору - між розширенням доступності спадщини для широкої світової туристичної аудиторії та збереженням її автентичності [87]. Беручи це протиріччя до уваги потрібно прагнути: 1) зведення його до мінімуму або 2) розділяти: на окреме сценічне представлення та сам елемент в автентичному прояві. Саме таким шляхом пішла громада носіїв елемента НКС обряду «Водіння Куста» у с.Сварицевичі Дубровицького району на Рівненщині. Обряд відбувається протягом трьох днів. Тому окремо організовано фестиваль обряду «Водіння Куста», де відбувається його сценічне представлення [118,120].

2. Фактор взаємного впливу. Цивілізаційний фактор переростає у фактор взаємного впливу. Дві культури: туристів і приймаючої спільноти, зустрічаючись, взаємно впливають одна на одну. Різниця між ними може бути меншою у разі внутрішнього туризму, але це не обов'язково вірно для всіх випадків. Приймаюча громада може модифікувати свою спадщину у більш доступний спосіб, щоб полегшити її розуміння стороннім людям. Інколи така штучність вириває автентичну культуру з її контексту та призводить до неприродних змін: відбувається гомогенізація та стандартизація спадщини.

3. Фактор гомогенізації та стандартизації спадщини. Одною з особливостей є те, що НКС найчастіше передається усно. Варіації всередині спадщини, форми

її відтворення розглядаються як однаково значущі різноманітні форми. З метою збереження, перша записана версія набуває статусу автентичності, а інші форми починають вважатися рівня периферійного значення. Такий само ефект відбувається, коли громада, приймаючи туристів, намагається представити свою спадщину в коректній формі, тому, спадщина стандартизується та стає офіційною, втрачаючи свою суть.

Коли відбувається гомогенізація та стандартизація спадщини, політика культурної ідентичності постає як критичне питання. Іншими словами, те, як місцеві громади представляють свою НКС відвідувачам, впливає на те, як члени громади бачать своє майбутнє [56,77]. Глобальний туристичний світ прагне «капіталізувати» ресурси НКС: місцеві мешканці, отримавши всесвітнє визнання своєї НКС, прагнуть збільшити переваги в конкуренції з іншими місцевостями в забезпеченні бюджетних асигнувань та залученні туристів. Тому держава стає перехрестям, де місцеві та глобальні органи зустрічаються та ведуть переговори.

4. Фактор інтерактивності (реалістичного живого сенсорного досвіду). Фізична та соціальна взаємодія з носіями НКС спонукає туристів відчувати автентичне минуле та пережити його в реальному часі. Демонстрація живої спадщини, при можливості, задіює всі органи чуття людини: зір, слух, дотик, смак і нюх, даючи туристам відчувати особливість і відмінність місця перебування. Саме цей фактор створює багатогранний і захоплюючий досвід мандрівників [91].

5. Економічний фактор. Туристична галузь може впливати на збереження НКС: загальні прибутки від туризму можуть бути повністю або частково спрямовані на її збереження. Збереження це можливість практикувати спадщину регулярно та повноцінно, відтворювати її, передаючи у спадок молоді, яка вбачаючи перспективи розвитку та матеріальної стабільності, отримує стимул продовжувати практики [87]. У практиці та передачі багатьох елементів НКС, особливо таких як ремесла, економічна діяльність має приносити користь зацікавленим громадам, що випливає з Етичних принципів 7 і 10 [142]. Економічний фактор, у разі його зростання, є чинником самоповаги членів

спільноти носіїв НКС: зникненню меншовартості, усвідомленню своєї значущості. Тому можна вважати економічну діяльність центральним фактором.

Коли НКС перетворюється на комерційні пропозиції з метою розвитку туризму, демонстрація традиційної спадщини може скорочуватись, влаштовуватись в інший час і, навіть, переноситься в зручне для туристів місце. Практичним відомим прикладом є традиція виконання танцю дервішів в Туреччині, яка стала впізнаваною туристичною атракцією (додаток П1) [7]. Відомі туристичні компанії Coral Travel, Anex Tour, Join Up використовують відеозапис і фотографії цієї традиції в рекламі своїх турів країною. Це і є приклад, коли в результаті комодифікації та процесу трансформації, автентичний туристичний продукт НКС часто слабшає, але це є ціна його маркетингу [62, 73]. Цей приклад демонструє будову тонкого балансу (рис.2.17).

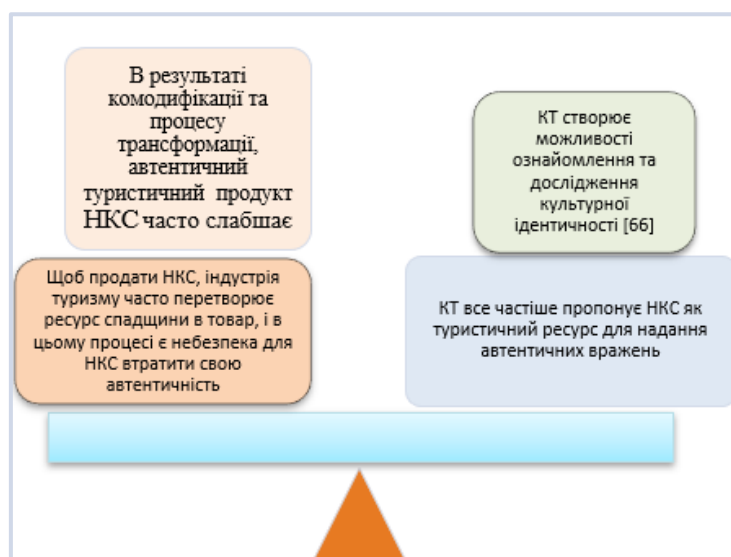

Рис. 2.17. Складові балансу туризму НКС та можливістю збереження НКС

Джерело: розроблено автором за [7, 46, 56, 68, 73, 77, 87, 91]

В процесі впровадження туризму НКС виникає питання розподілу реальних благ від результату. Найпоширенішими є дві моделі справедливого використання НКС як туристичного ресурсу: «плата за вхід» (Бхактапур, Непал) і «паспорт» (Хойан, В'єтнам). В обох прикладах місцеві громади зберігають певний економічний прибуток від туризму та використовують його для збереження своєї спадщини, не покладаючись на уряди штатів, в яких побутують [79].

6. Фактор створення нових робочих місць. Вплив на зайнятість витікає з фактору всесвітньо відомої ролі туризму - генератора робочих місць. Особливістю саме КТ НКС є надання можливостей для працевлаштування жінок і молоді.

Україна може використати багатий досвід країн ЄС. Наприклад, у звіті *The Importance of Cultural Heritage for Europe. Report* визначено, що в сфері культурної спадщини Європи зайнято близько 300 тисяч осіб [162]. Додатково цей сектор сприяє створенню робочих місць в інших галузях, оцінених у 7,8 мільйонів людино-років. Кожне робоче місце в цій сфері породжує близько 27 додаткових робочих місць в інших секторах (для порівняння: в автомобільній промисловості цей показник становить лише 6 робочих місць в інших галузях). Нові робочі місця збільшують рівень зайнятості та доходи домогосподарств, що сприяє підвищенню купівельної спроможності та спонукає мешканців більше витратити. Частина витрачених коштів вкладається безпосередньо в економіку самих громад. Надходження можуть бути прямі від податку на прибуток фізичних осіб та непрямі від зростання обсягу виручки. Крім того, збільшення можливості витрат - це можливість залишати кошти в самій громаді [89,162].

7. Ціннісний фактор. НКС називають колективною пам'яттю, адже вона репрезентує дух спільноти. Це може бути представлено локально - в межах одного поселення: в Україні таким прикладом є традиція святкування Петрівської субітки (Закарпатська обл., Великоберезнянська ОТГ, с. Вишка) [157] або в межах країни чи декількох країн: культура приготування українського борщу, писанкарство, традиція святкування Навруз.

НКС через представлення себе у вигляді ресурсу, може нагадати внутрішнім туристам про їхню культурну приналежність, а іноземним в'їзним мандрівникам – підтвердити власну культурну через порівняння з іншими культурами (Breathnach, T., 2006) [60]. Туристичні ресурси НКС є свого роду польовими натурними дослідженнями, які шляхом взаємодії формують глибокий досвід і особисту ідентичність туристів, що і складає ціннісний фактор.

8. Фактор різноманіття. Розмаїття туристичних ресурсів НКС вже багато років є вагомим фактором впливу на розвиток туризму в Іспанії, щороку

приваблюючи сотні тисяч туристів зі всього світу та ще більше внутрішніх туристів. Успіх туристичної галузі забезпечує політика країни націлена не тільки на ресурси пляжного туризму та відвідування культурних центрів, а й на популяризацію НКС: проведення традиційних свят, фестивалів, святкових дій-ритуалів і пов'язаних з ними видів діяльності, ремесел представників місцевих громад [4]. 25 елементів НКС Іспанії внесено у Репрезентативний список UNESCO, 3 очікують в черзі на розгляд в 2024 році та 2 в списках обробки на 2025 рік (додаток Р). Іспанія активно включена в усі дослідження НКС: Мадрид дуже часто стає площадкою для обговорення всіх проблем, пов'язаних з питаннями збереження, популяризації, використання туризму НКС. Державою забезпечується баланс взаємовідносин з практичними носіями культури, при якому туристичне комерційне використання не несе шкоди, не руйнує зміст НКС та мету її виявлення. Країна демонструє приклад сталого підходу використання ресурсів НКС, створення здорового балансу між збереженням автентичності спадщини та задоволенням інтересів туристів [71].

9. Фактор сталості туризму НКС, яка є частиною сталого способу життя. UNESCO створено графічну модель, яка ілюструє зв'язок НКС та 17 ЦСР. Модель представлена у вигляді карти-сузір'я, складається з 700 елементів НКС зі 140 країн світу, внесених до Репрезентативного списку та тисячі пов'язаних зв'язків-концепцій, які візуалізують культурне розмаїття людства у взаємозв'язку з елементами НКС (додаток С). Щодо традиційних ремесел, то в залежності від виду, вони відповідають більшості Цілей сталого розвитку: 1, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 17 (додаток С1). Наприклад, Ціль сталого розвитку 4: в 2024 році в шкільну освіту, впроваджується проєкт «Навчати та навчатися за допомогою живої спадщини в Україні», профінансований фондом UNESCO для підтримки культурно-історичної спадщини в надзвичайних умовах [144]. Це прямий приклад того, як освіта та спадщина взаємопосилуються. Сталий туризм НКС має вплив на сталий спосіб життя, який визначається факторами (рис. 2.18).

Рис. 2.18. Фактори сталості туризму НКС

Джерело: розроблено автором за аналізом матеріалів в додатках С і С1

Відповідно факторам сталості туризму НКС, як результат очікується (рис. 2.19):

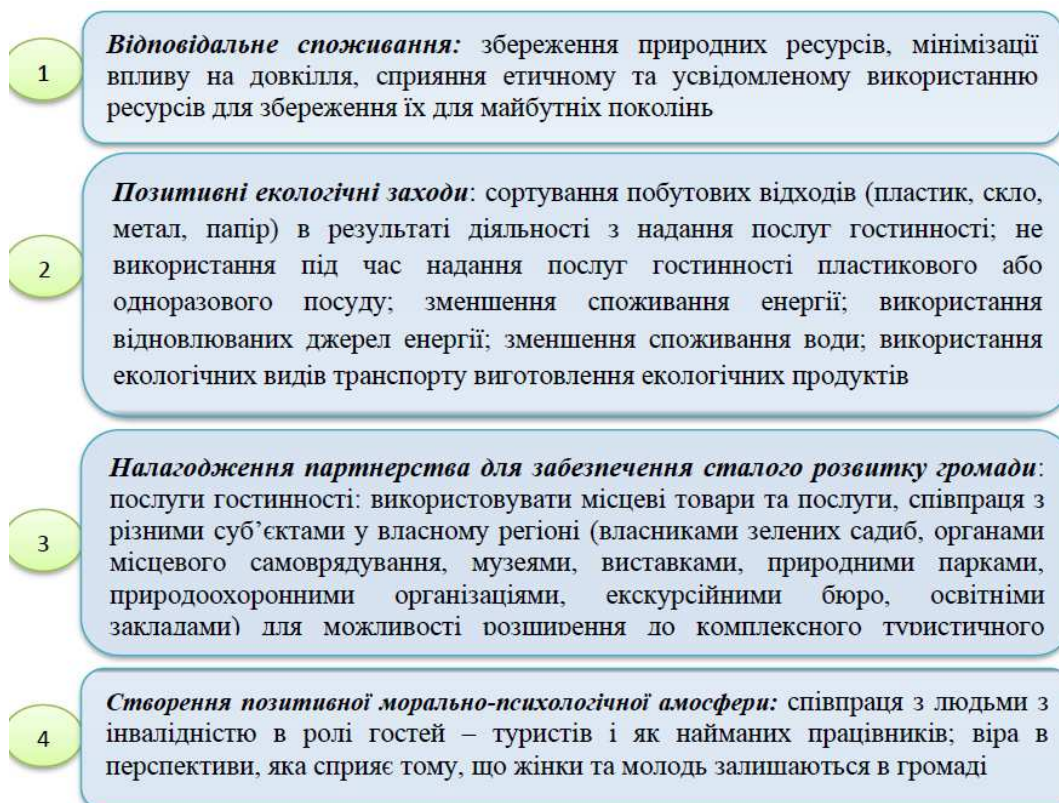

Рис. 2.19. Результати впливу на сталий спосіб життя туризму НКС

Джерело: розроблено автором за аналізом матеріалів в додатках С і С1

10. Фактор фінансування туризму НКС як нового напрямку національної туристичної галузі. Результат туризму НКС залежить, насамперед, від джерел фінансування: їх кількості, якості та безперервності.

Фінансування має цілеспрямовано відбуватись на трьох рівнях: рівні туристичних об'єктів, які є частинами територіальної структури ринку туризму НКС: пункти, локації, центри, вузли (кластери); рівні громади, в якій побутує елемент НКС; на державному рівні. Держава відіграє ключову роль у розвитку туризму через стимулюючі заходи економічної політики (рис. 2.20).

Рис.2.20. Фінансування туризму НКС як сталого туристичного ресурсу

Джерело: розроблено автором за [5, 14, 15, 18, 46]

Державна підтримка фінансування в цій сфері може здійснюватися прямо - через створення програм розвитку, формування фондів, надання фінансування чи співфінансування проєктів сталого туризму, забезпечення пільгових кредитів, податкових пільг і преференцій для суб'єктів, що впроваджують принципи сталості.

Можливі непрямі механізми підтримки, зокрема, залучення фінансування від міжнародних організацій і фондів, ініціювання державно-приватних партнерств із використанням ресурсів приватного сектору. Ці механізми фінансування можуть бути вже існуючими та працюючими (для інших напрямків розвитку туризму), але їх слід адаптувати до умов та специфіки розвитку туризму НКС як складової туристичної галузі в країні.

Особливістю державного фінансування сьогодні є те, що воно спрямоване на охорону та збереження ресурсів НКС, без програм сталого туризму. Якщо б від початку фінансування було комплексним, а сталий туризм обирався як фактор збереження НКС, то результат міг бути ефективнішим, оскільки інтегрований підхід дозволив би одночасно захищати нематеріальні культурні ресурси та розвивати туризм, забезпечуючи їхнє стале співіснування і взаємопідтримку.

Одним із таких прикладів є державний проєкт створення Всеукраїнського центру вишивки та килимарства (ВЦВК), на який покладено місію збереження двох елементів НКС: «Вишивка «білим по білому» м. Решетилівки» та «Особливості рослинного килимарства Решетилівщини». Обидва елементи є традиційними ремеслами та унікальними проявами національної НКС.

Створення Центру відбулось цільовим державним фінансуванням через виділення коштів Міністерством культури в 2018 році. Основним видом діяльності ВЦВК є діяльність із охорони, додатковими видами діяльності є функціонування музею, видання книг, довідників і каталогів, дослідження й експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук (неформальна освіта) [174].

ВЦВК має перспективи бути ядром сталого розвитку громади побутування елементів НКС. Сьогодні завершення проєкту реконструкції великого приміщення, яке мало стати арт хабом національного масштабу «законсервовано» через недофінансування. ВЦВК орендує не велике приміщення, де працюють 55 майстрів (вишивальники, килимарники), відтворюючи традиційні ремесла. Їх роботи-шедеври світового рівня розміщено в невеликій виставковій залі [134]. Фінансування будівництва було зупинено спочатку в умовах епідемії

коронавірусної хвороби 2019-2021 років, а тепер війни. Тому туризм є перспективним напрямком вирішення економічних складнощів шляхом отримання додаткового доходу. Сьогодні в Україні фінансові ресурси - основний обмежуючий фактор для розвитку КТ НКС через їхню нестачу або відсутність, особливо тепер, в наслідок збройної агресії.

У держави залишається ключова роль у стимулюванні сталого розвитку КТ НКС. На загальнодержавному рівні має фінансуватись будівництво, покращення транспортної інфраструктури, створення стандартної туристичної навігаційної системи з врахуванням вимог інклюзивності (аудіосупровід, шрифт Брайля, 3D макетування та картографування, дублювання англійською), створюватись інформаційні вказівники, туристичні знаки, картосхеми, QR-коди та ін. Фінансування на місцевому рівні, який найчастіше відноситься до сільської місцевості, має впливати на підвищення загального рівня якості життя (рис. 2.21).

Рис. 2.21. Комплекс заходів, необхідних для формування сприятливих умов формування сталого туризму НКС

Джерело: розроблено автором за [46]

Надання бюджетного фінансування має бути обумовлене **наявністю проєктів**, що спрямовані на використання ресурсів НКС з метою розвитку громади, яка зберігає цю спадщину з метою підтримки сталого стилю життя.

Далі, ресурси спадщини, як генератор надходжень до місцевого бюджету, (безпосередньо від туристичної діяльності та від результату діяльності супутніх проєктів) створюють передумову для публічних інвестицій.

Оригінально розроблені та якісно підготовлені проєкти туризму НКС, створюють сприятливі умови для залучення грантових коштів від міжнародних донорів, включаючи фінансові та благодійні організації. Таким прикладом є фінансова підтримка ЄС в рамках проєкту «Інтеграція сталого розвитку в Україні відповідно до Європейського зеленого курсу» [213].

Фінансування, найвірогідніше, має бути комбінованим, а важливим донором має стати сама місцева громада. Не виключено приватне інвестування: у багатьох випадках інвестор уперше дізнається про територію саме як турист або відвідувач, і лише після цього починає розглядати її як потенційний об'єкт для інвестування. Варто враховувати, що в деяких випадках значні інвестиції в підтримку живої спадщини можуть мати політичну мотивацію — успішний проєкт може залучати впливових і відомих відвідувачів, що сприяє встановленню важливих контактів. Такі зв'язки, у поєднанні з привабливим іміджем місцевості, допомагають лобіювати питання сталого місцевого розвитку та захищати інтереси громади.

Ще однією прихованою, але важливою перевагою НКС для громади є те, що вона потенційно підвищує інвестиційну привабливість території. Інвестор, який обрав місце побутування НКС для своїх інвестицій, може згодом розглядати його як місце для постійного проживання, особливо якщо інвестиція була успішною, а громада виявилася дружньою.

Нарешті, важливими приватними інвесторами у розвиток туризму спадщини та сталий розвиток громади є самі місцеві жителі. Як носії НКС, так і звичайні громадяни вкладають власні кошти у створення нових або розширення існуючих бізнесів (наприклад, осучаснення існуючих закладів харчування або гостинності).

У звіті «Культурна спадщина важлива для Європи» (The Importance of Cultural Heritage for Europe. Report) в результаті представлених емпіричних даних, зроблено висновки про ефект мультиплікації, який генерують можливості роботи зі спадщиною в напрямку використання її як ресурсу сталого туризму: вкладені

інвестиції призводять до значно більших позитивних результатів, ніж було заплановано спочатку, підвищуючи загальну корисність та ефективність первинних інвестицій [162].

Результати від розвитку туризму НКС можна очікувати на двох рівнях: державному та місцевому.

Основною метою на кожному з цих рівнів є збільшення доходів від туризму НКС (як додаткового джерела до основної діяльності – в нашому прикладі традиційних ремесл), однак також важливим залишається створення робочих місць, утримання молоді та жінок у громаді побутування елементів. Це важливо, оскільки НКС зберігається в переважній більшості в сільських місцевостях, а села перебувають під загрозою зникнення, через відсутність роботи. До прикладу, на основі інформації з Державного реєстру виборців України пораховано, що станом на кінець 2021 року в Україні існувало 542 «мертвих» села, де офіційно не було жодного зареєстрованого жителя (Полтавська область в цьому списку займає 1 місце - 78 сіл, з яких 11 відносяться до Решетилівської міської ради) [175].

В результаті реалізації проєкту сталого туризму НКС, громада побутування елемента (або окремі носії, якщо це пункт) виконує дві ролі: замовника та інвестора для місцевого бізнесу, надаючи йому нові можливості. Тому ми вбачаємо, що розвиток культурного туризму живої спадщини може спонукати державу та органи місцевого самоврядування забезпечувати все вищезазначене.

Не зважаючи на потенційні негативні наслідки комодифікації, ресурси НКС необхідно перетворювати на товар, таким чином, щоб його цінності були зрозумілі туристам, про що зазначено великою кількістю Директив UNESCO, UNWTO, особливо в документі 2012 року «Туризм і НКС» [93].

Висновки до II розділу

Основою дослідження є алгоритм туризмологічного аналізу локального культурного туризму НКС, що використовує як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Проаналізовані міжнародні директиви та наукові праці дозволили оцінити перспективи розвитку національного сталого туризму НКС. Основним методом туризмологічного дослідження став метод польових натурних досліджень в осередках НКС, що сприяло побудові комунікацій з носіями НКС та дозволило провести їх опитування, анкетування, визначити в подальшому сильні та слабкі сторони формування локального туризму НКС.

Авторська система виявлення елементів НКС в Україні демонструє можливості використання даних у різних напрямках. Виявлено декоординацію між МКСК та ДАРТ, що стримує розвиток туризму НКС.

Розширене дослідження елементів НКС виявило значний потенціал для формування ресурсної бази туризму НКС, зокрема через ремесла. Кількісні та якісні характеристики живої спадщини узагальнюють вимоги для ефективного використання ресурсів у локальному КТ в рамках культурних, освітніх та економічних стратегій. Актуалізація туризму НКС вимагає територіальної організації туристичних ресурсів через просторово-ієрархічну модель: пункт, локація, центр, вузол (кластер). Перспективним є інтеграція цих складових у наявну територіальну структуру, що охоплює рекреаційно-туристські та культурно-історичні елементи.

Принципи функціонування дискретних елементів територіальної структури туризму НКС - розвитку, співпраці, творчості, взаємоповаги та збереження ідентичності живої спадщини, - підтримують концепцію циклів сталого розвитку. Туризм НКС враховує фактори формування НКС як туристичного ресурсу, що має як позитивний, так і негативний вплив: цивілізаційний, гомогенізація, інтерактивність, економічний, створення робочих місць, ціннісний фактор, різноманіття та фінансування розвитку культурного туризму.

Основним завданням є збереження балансу між розвитком туризму НКС та охороною самої НКС.

РОЗДІЛ 3. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ НКС УКРАЇНИ

3.1. Аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових туристичних ресурсів НКС

Як відомо, територіальна структура споживчого ринку визначається концентрацією попиту, що відповідає концентрації пропозиції з боку виробника туристичного продукту та посередників ринку [34, 45]. Цей процес виникає внаслідок збільшення обсягів попиту та пропозиції, а також їх структурованості. Як результат, забезпечується стабільна робота ринку і підтримується його ритмічність на певному ієрархічному рівні [36]. Стабільність функціонування ринку КТ НКС можуть закріпити конкретні дискретні форми туризму НКС: пункти, локації, центри, вузли-кластери, які ми розглянемо в нашому дослідженні.

В результаті проведених нами польових натурних досліджень туристичного потенціалу НКС України, виділяємо ключові фактори просторового аналізу:

1. За популярністю серед проявів НКС виокремлено категорію ремесла. Вагомим фактором є їх домінуюча складова в загальному колі НКС в НП, ОП і статистичні дані. Зазначаємо, що це не є популярність за визначенням «важливість» серед інших форм, це популярність за визначенням «викликає інтерес» у споживачів.

2. У визначенні територіальної організації туризму НКС необхідно виходити з сукупності дискретних елементів та їх характеристик: пункт, локація, центр, вузол (кластер) (таблиця 2.4).

3. Для дослідження обрані осередки НКС, які географічно представляють різні частини України, протягом багатьох років успішно зберігають НКС форми вираження «ремесла», активно зацікавлені в розвитку туризму НКС.

Зв'язок між попитом і пропозицією визначає рівновагу будь якого ринку, впливаючи на ціноутворення та обсяги виробництва, в нашому випадку - послуг туризму НКС. Зміни в попиті або пропозиції закономірно впливають на ринкові

ціни та кількість пропозицій [34, 46]. Україна має значний потенціал ресурсів НКС, тому можна розраховувати на попит, опираючись на світові тенденції економічно перспективного туризму НКС, який підтверджується зростанням культурного інтересу завдяки туристичному маркетингу [45], освітнім програмам та зростаючому інтересу до сталого життя НКС. Нажаль, на заваді цьому є невизначеність в наслідок війни. Але це не має зашкоджувати в плануванні суспільно-економічної розбудови повоєнного майбутнього країни.

Щодо статистичних даних, то офіційна статистична база є обмеженою, а офіційні статистичні вітчизняні дослідження туризму закінчуються даними 2020 року, що тільки підтверджує стан невизначеності. Тому ми звернулись до непрямих показників: статистичної інформації «Цілей сталого розвитку», які є невід'ємною частиною сталого життя громади побутування елементів НКС. Державна служба статистики України здійснює оцінку прогресу досягнення Цілей Сталого Розвитку за методологією UNESCAP.

Для оцінки прогресу в досягненні ЦСР застосовуються два ключові показники: індекс поточного стану та індекс очікуваного прогресу. Ці індекси відповідають на різні питання:

Індекс поточного стану: Яких результатів було досягнуто з 2015 року?

Індекс очікуваного прогресу: Наскільки ймовірно, що цілі будуть досягнуті до 2030 року?

У цьому аналізі індекс поточного стану показаний на рівні «що відбувається зараз» (моментальний знімок), а індекс очікуваного прогресу — на рівні мети-бажання (динамічний огляд). Через війну ми опинились у стані неможливості визначення індекса очікуваного прогресу (згідно із Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності під час воєнного стану», через збройну агресію росії з лютого 2022 року державна статистика не проводить вибіркові обстеження (населення) домогосподарств, що унеможливорює отримання даних). Опираючись на концепцію сталого способу життя громад носіїв НКС, ми змогли оцінити Індекс поточного стану Цілей сталого розвитку (до 2022 року), яким відповідають прояви НКС «ремесла»: ЦСР 1,8-економічне зростання, 5,10-

толерантність між людьми, 11,17- сталий розвиток і партнерство заради нього. За цими показниками можна констатувати, що Україна зараз перебуває на низькому рівні від запланованого. Підсумовуючи (результати додатку Т), маємо результати: ЦСР 1 та 8 від - 0,4% до - 17%; ЦСР 5 та 10 від - 0,8% до +0,5%; ЦСР 11 та 17 від +1% до -57,2%.

Загальні висновки, щодо дотримання ЦСР в перспективі до 2030 року: процес загальмовано, що для КТ НКС означає зупинку розвитку, або, навпаки, велике поле для перспектив.

За статистичними даними ми звернулись до Google Trends, аналізуючи вибірки пошукових запитів, виконаних користувачами Google. Нами взяті порівняння за 5 років і за 1 рік запитів що до відомих ремесел які є проявами НКС (рис. 3.1, 3.2).

Рис. Рис. 3.1. Динаміка популярності ремесел: вишивка, гончарство, петриківський розпис, ткацтво (2019-2024 рр.)

Джерело: за даними Google Trends

3.2. Динаміка популярності ремесел: вишивка, гончарство, петриківський розпис, ткацтво (2023-2024 рр.)

Джерело: за даними Google Trends

Результати демонструють значну популярність вишивки, порівняно з іншими видами ремесел. Але, якщо в пошуку додати слова «навчитись», то з'являються «сплески» кількості запитів, щодо інших видів ремесел (рис. 3.3):

Рис. 3.3. Динаміка рівня запиту «навчання» ремеслам (2023-2024 рр.)

Джерело: за даними Google Trends

Окрім того, 27.08.2024 року КМУ схвалено проєкт закону «Про народні художні промисли» (НХП), який було розроблено МКІП. Цим законом передбачений механізм «обліку, збереження та використання даних про майстрів народних художніх промислів шляхом створення та ведення Реєстру» [148]. Ми вважаємо це непрямим фактом уваги до цих форм проявів НКС.

Протягом 2022-2023 років автор працювала у складі робочої групи, яка розробляла стратегію популяризації та збереження НХП. Законопроект спрямований на підтримку українських НХП, боротьбу з підробками та має сприяти організації статистичного обліку частини проявів НКС у формі промислів (ремесел). Його метою є об'єднання майстрів, збереження їхніх знань та навичок, популяризація українських ремесел в країні та світі. Це напряду торкається ресурсної бази проявів НКС, тому що, в переважній більшості, носії відомих форм проявів ремесел офіційно є визнаними в країні майстрами НХП.

Тому для нашого дослідження цікавим є визначення «осередку НХП» як місця, в якому історично склався та продовжує розвиватись народний художній промисел відповідно до самобутньої традиції, адже, як було зазначено раніше, визначення «місця побутування елемента НКС» в офіційних документах не має [186]. Різниця між «носієм НКС» та «майстром НХП» полягає в тому, що останній

виготовляє вироби, дотримуючись традицій, але на умовах трудового або цивільно-правового договору з юридичною чи фізичною особою, яка є підприємцем або самозайнятою особою. В цій площині стикаються визначення народного ремесла та промислу:

Народні ремесла – це індивідуальна ручна праця без комерційного характеру, орієнтована на збереження традицій як частина звичайного життя носія або громади носіїв.

Народний промисел – організована комерційна діяльність із масового виробництва традиційних виробів.

Це суттєва різниця, яка підкреслює, що ремесла як форма НКС є частиною сталого способу традиційного життя. Але, такий спосіб не виключає ведення підприємницької діяльності.

Підкреслюємо, що збереження НКС можливе за умови економічної успішності громади носіїв і збереження форми прояву без її спотворення, тому законопроект частково вирішує і питання сприяння розвитку туризму НКС, адже ресурс має шанс до збереження завдяки прямому сприянню носіям-майстрам, які, згідно законопроекту, можуть розраховувати на цільові програми підтримки та доступ до фінансових можливостей. В законопроекті пропонується маркування робіт майстрів НХП. На наш погляд, необхідне маркування і виробів, які є зразками автентичності прояву НКС ремесел.

В рамках нашої роботи ми визначили кількість видів ремесел, аналізуючи якісний склад НП (додаток У, рис. 3.4) та обласних переліків (додаток У, рис. 3.5).

Діаграми доповнюють непрямі статистичні дані, наведені вище, кількісною пропозицією щодо ремесел. Це має зв'язок і з їх популярністю, адже відповідає на запит споживача – переважна більшість ремесел виготовляють вироби утилітарного призначення. Перші позиції у вишивки, ткацтва, килимарства, виготовлення виробів з глини та кераміки, різноманітні плетіння з природних матеріалів і традиційна гастрономія з виготовленням продукції довготривалого зберігання (сироваріння, сушка фруктів, легкі алкогольні напої).

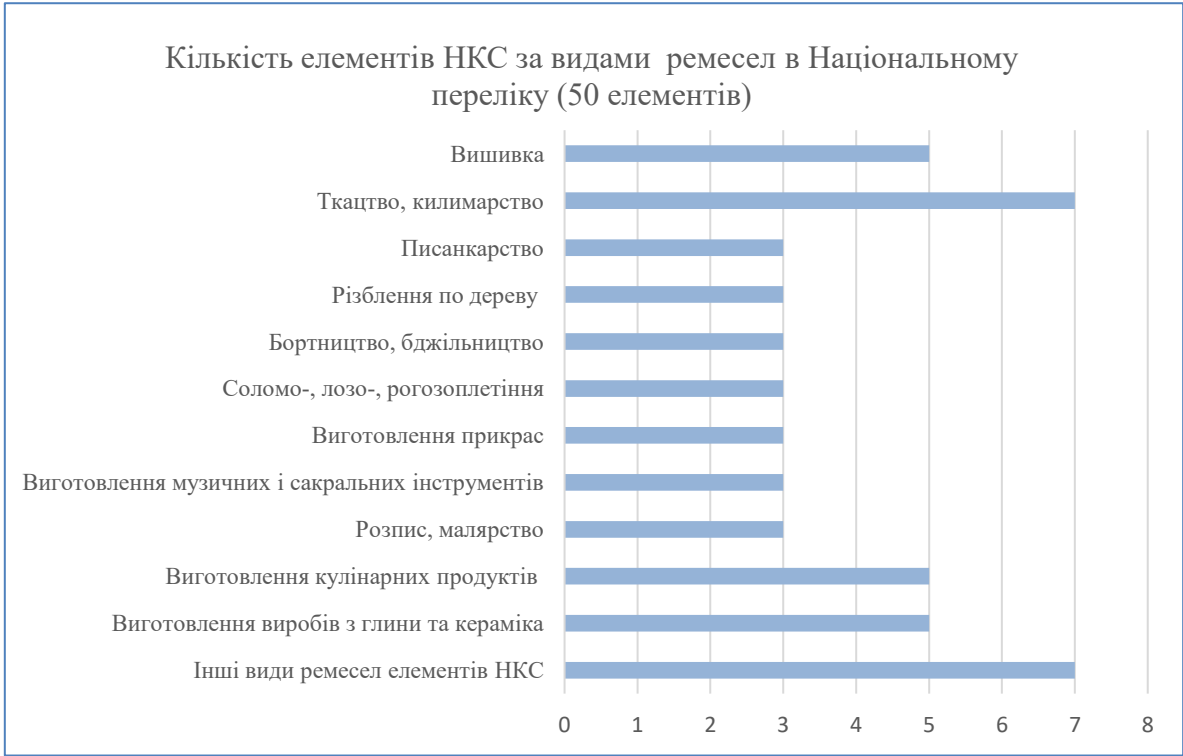

Рис. 3.4. Кількісна характеристика елементів НКС за формою прояву «ремесла» в НП (25.07.2024 р.)

Джерело: розроблено автором за додатком У

Рис. 3.5. Кількісна характеристика елементів НКС за формою прояву «ремесла» в обласних переліках (25.07.2024 р.)

Джерело: розроблено автором за додатком У

Недоліками ведення обласних переліків, який гальмує виявлення ресурсної бази туризму НКС є:

- відсутність єдиної форми ведення, через що не має повної інформації про елементи – ресурси туризму НКС (виключення Кіровоградська, Хмельницька та Житомирська області, які подають вичерпну інформацію на профільних сайтах);
- необов'язковість їх ведення, взагалі, про що зазначено в Операційних документах Конвенції 2003 року (нагадуємо, що в нашій роботі через це відсутня інформація по Дніпропетровській області) [154].

2. Як було зазначено в методиці залучення ресурсної бази проявів живої культури в туризмі НКС (розділ 2.3), дискретні компоненти територіальної організації визначаються та характеризуються різнорідними ресурсами:

1. Унікальністю елемента НКС (його привабливості);
2. Чисельністю носіїв (концентрацією);
3. Територіальною структурою та кількістю жителів громад, в яких зберігаються елементи НКС (територіальний аспект). До цих характеристик, на шляху практичних дій, потрібно додати характеристику:
4. Функціонального стану або експлуатаційною готовністю дискретних елементів. Ця властивість описує, наскільки ефективно і активно локація функціонує в поточний момент, а також її потенціал для розвитку та майбутнього використання: перспективна, розвивається, працююча, активно діюча.

Ми пропонуємо визначення характеристик дискретної компоненти ресурсів туризму НКС через оцінку привабливості, територіальної концентрації (чисельності) носіїв НКС та територіальної структури.

3.2. Аналітична оцінка привабливості елемента НКС

Для оцінки привабливості елемента НКС як ресурсу туризму НКС, пропонуємо наступні критерії: додаток Ф.

З метою кількісного вимірювання якісних показників і, щоб зробити процес оцінки об'єктивнішим, критерії привабливості елемента НКС можна оцінити за

певною шкалою, використовуючи бальну систему для кожного критерія. Наприклад, можна застосувати шкалу від 1 до 5, де «1» - дуже низький рівень, коли елемент не відповідає критерію, а «5» - дуже високий рівень, який показує, що елемент повністю відповідає критерію (додаток Ф1).

Після оцінки кожного критерію можна підрахувати середній або загальний бал для елемента, що дозволить порівнювати різні елементи НКС і визначати ті, які мають найбільший туристичний потенціал. В нашому прикладі максимально можливий бал буде 35 за 7 критеріїв.

3.3. Аналітична оцінка територіальної концентрації носіїв НКС та територіальної структури на прикладі досліджуваних об'єктів

Чисельність носіїв НКС (концентрація) впливає на формування дискретних елементів: пункту, локації, центру, вузла (кластера) та сприяє формуванню локального туризму НКС та доповненню існуючих туристичних дестинацій.

Українські науковці О. Любіцева та І. Смирнов у своїх працях визначають туристичну дестинацію як простір, що приваблює туристів своїми ресурсами, інфраструктурою та послугами. Туристична дестинація розглядається як комплексний продукт, який складається з природних, культурних та антропогенних елементів, формуючи унікальність місця [34, 45]

Основні аспекти, на яких О. Любіцева акцентує увагу при аналізі туристичної дестинації це просторові характеристики: охоплення дестинацією певної території, яка може бути як малою (місто, курорт), так і великою (регіон, країна);

- ресурсний потенціал: наявність природних та культурних ресурсів, які визначають привабливість дестинації;
- інфраструктурна забезпеченість, яка забезпечує комфортне перебування туристів: транспорт, готелі, харчування;

- економічна та соціальна роль дестинації: важливий вплив і значення для економіки регіону через сприяння створенню робочих місць, розвитку інфраструктури та підвищенню добробуту місцевого населення;

- маркетинг та управління дестинацією: акценти на брендуванні та просуванні туристичних продуктів.

У своїх роботах Любіцева О.О. підкреслює, що туристична дестинація це не лише фізичний простір, але й інтеграція різних елементів, які разом створюють унікальну пропозицію для туристів у вигляді туристичних послуг і створюючи умови споживання туристичного продукту [35]. І. Смирнов зазначає, що визначну кількість вітчизняних туристичних дестинацій складають міста-дестинації, об'єкти-дестинації, території-зони [46, 47]. Дослідники туризмологи вважають, що в нашій країні туристичні дестинації, в переважній більшості, знаходяться на стадії формування, становлення й розвитку (екстенсивний етап) [30]. Тому додаткова ресурсна база НКС, може тільки позитивно впливати на цей процес: інтеграція елементів НКС підвищує привабливість туристичних дестинацій для туристів культурною різноманітністю, сприяючи збереженню традицій і звичаїв для майбутніх поколінь [46].

3.4. Аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових туристичних ресурсів НКС на прикладі м. Косів та окремих населених пунктів Косівського району Івано-Франківської області

В окремих випадках, наприклад, в туристичній дестинації «Гуцульщина», ресурси НКС - один із визначаючих факторів формування привабливості території туристичної дестинації. Гуцульщина - це історико-етнографічний регіон, відомий своєю багатою культурною спадщиною (рис. 3.6), зокрема, гуцульськими народними ремеслами (керамікою, різьбленням по дереву, ткацтвом), традиціями та мальовничою природою Карпат. В цьому випадку поняття туристичної зони дестинації включає в себе дискретні елементи туризму НКС: пункти, локації, центри, вузли-кластери.

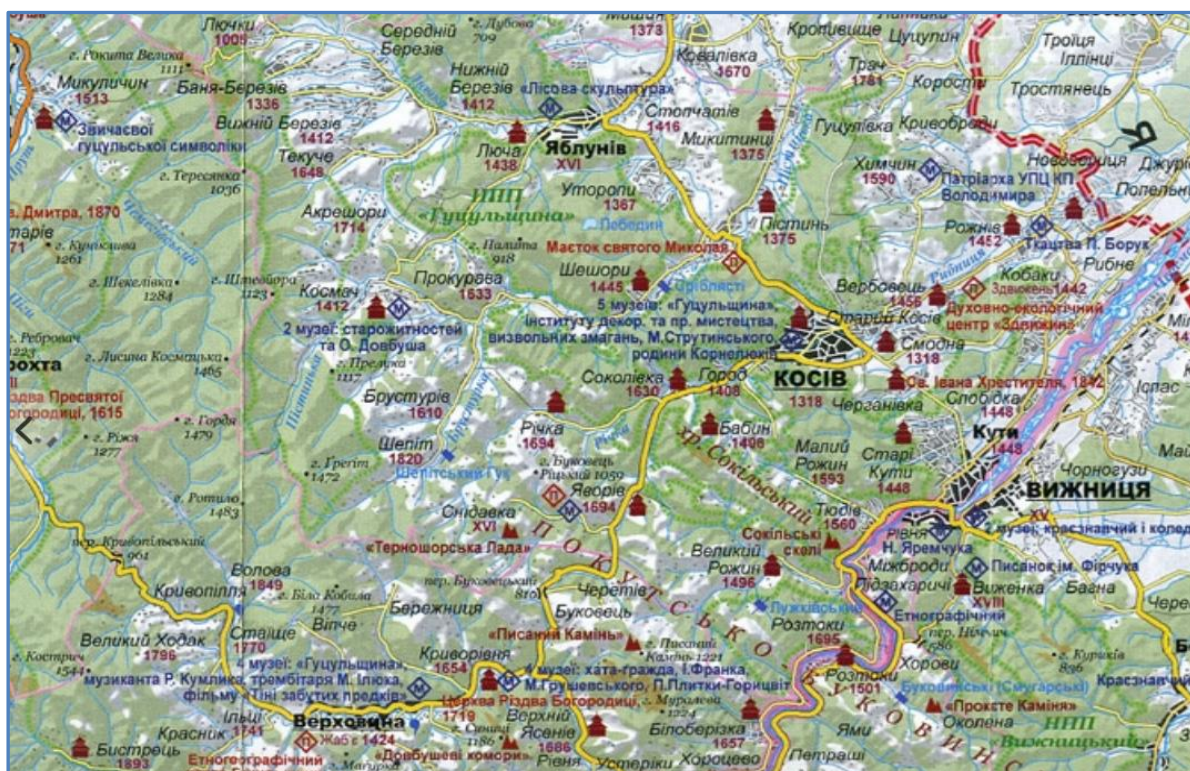

Рис. 3.6. Карта туристичної дестинації «Гуцульщина»

Джерело: зображення карти взято з джерела [227]

Місто Косів має статус «центру гуцульського мистецтва та ремесел», що робить його ядром культурного туризму в цьому регіоні, зокрема туризму НКС. За ієрархічною структурою в КТ НКС Косів - *центр*, який об'єднує навколо себе окремі локації, такі як: с. Сходна, с. Яворів та інші населені пункти Косівської ОТГ та Косівського району з їх ресурсами НКС, формуючи таким чином *вузол*, який може працювати як *кластер* туризму НКС (таблиця 3.1). Посилити цей вузол можуть осередки НКС, які побутують в населених пунктах інших ОТГ Косівського району Івано-Франківської області. Наприклад, елементи НКС:

- художня обробка деревини, Косівська кераміка в с. Шешори, с. Прокурава, с. Акрешори, с. Річка, с. Кобаки, с. Брустури, с. Вербовець, смт. Яблунів;
- художнє ткацтво та ліжникарство, художня обробка шкіри, крім згаданих пунктів - с. Рожнів, с. Великий Рожен, с. Розтоки, смт. Кути, с. Старий Косів;
- носії художньої вишивки практикують в с. Черганівка, с. Стопчатів, с. Хімчин. С. Люча.

Таблиця 3.1

Визначення дискретного статусу досліджених об'єктів туризму НКС**Косівщини**

Назва населеного пункту, який досліджувався під час експедиції (2024)	Кількість форм проявів НКС офіційно зафіксованих В НП та ОП НКС (ремесл)	Кількість носіїв НКС	Територіальної структура та кількість мешканців громади місця побутування НКС	До якого елементу територіальної структури туризму НКС відноситься
м. Косів	10	Більше 100	Місто, районний центр. Близько 9000	Центр
с. Яворів	4 (один визначний - ліжникарство)	Більше 100	Селище. Близько 2500	Локація (за кількістю майстрів може називатись центром ліжникарства)
с. Смодна	4 (один визначний – художня обробка деревини)	>10, але <50	Село. Близько 1800	Локація

Джерело: розроблено автором на основі польових натурних досліджень

В такому разі, модель потужного вузла (кластера) туризму НКС стає економічною моделлю локального туризму, заснованого на співпраці заради спільного інтересу збереження НКС та соціально-економічного розвитку. Об'єднання в локальній моделі туризму НКС сприяє вирішенню існуючих проблем, завдань, стратегій і планів.

В Національний перелік внесено 18 номінацій, які територіально представляють Івано-Франківську область, включаючи міжрегіональні подання (додаток Х) [138]. Косівська ОТГ, район і місто Косів в цьому переліку згадуються 10 разів прямо та ще 3 рази опосередковано [244]. Можна зазначити, що Косівщина представляє в НП 9 ремесел:

- косівська мальована кераміка (внесено в Репрезентативний список світової спадщини);
- традиції гуцульської писанки;

- дереворізьблення;
- виготовлення традиційних жіночих прикрас із бісеру;
- ліжникарство;
- приготування гуцульської бриндзи та сирна пластика;
- гуцульська боднарка (в номінації «потребує термінової охорони»);
- практика з охорони гуцульських узорів (орнаменту) та пов'язаного з ним культурного простору (крім згаданих раніше ремесел, їх використовують у вишивці, художній обробці шкіри та металу).

Під час нашого дослідження було проведено підрахування кількості носіїв НКС ремесел Косівщини. Для цього ми звертались до наукового відділу філії Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття в м. Косів, до голови Спілки народних майстрів Косівщини, в Центр Карпатської культури, до Косівської регіональної організації національної спілки художників України.

Провести точний облік майстрів-носіїв досить складно, враховуючи військовий стан. Ми не отримали точної статистичного результату. Якщо керуватись задокументованою кількістю носіїв, яка підтверджується через каталоги, переліки, відео, то можна більш точно говорити про: близько 100 осіб, які практикують дереворізьблення, близько 60 - художню кераміку та гончарство [168], близько 25 – художню обробку шкіри та металу, 200 - ліжникарство, 100 - художню вишивку. Ми не мали можливості оцінити спроможності кожного з майстрів бути залученими до туризму НКС. Необхідно зважати на їх вік, облаштування майстерень, бажання та переконання необхідності безпосередньої участі як ресурсів, об'єктів (суб'єктів) туризму НКС, а не тільки позиціонування себе як виробників художньо-декоративних виробів. В результаті особистого спілкування, анкетування та аналітичного аналізу, можемо стверджувати, що існує значний потенціал розвитку туризму НКС (додатки ІІ, ІІІ, ІІІІ).

Косівський район географічно посідає центральне місце туристичної дестинації «Гуцульщина», тому є всі умови доповнити існуючу туристичну дестинацію локальним туризмом НКС, як новим різновидом туризму, поєднуючи його з можливостями всіх вже існуючих зручностей, послуг і комунікацій.

Туристична дестинація «Гуцульщина» стала експериментальним майданчиком проєкту «52 стилі життя в Карпатах (додаток Ц): відродження традиційних культур праці» за рахунок прямого та непрямого державного фінансування. Платформу співпрофінансовано ЄС в рамках Програми транскордонного співробітництва Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства (ЄІСП) Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020 (90%) та управлінням міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій Івано-Франківської ОДА (10%) [129,160,149]. Партнерами проєкту на конкурсній основі стали ГО «Туристична Асоціація Івано-Франківщини», Торгово-промислова палата повіту Сату-Маре (Румунія), Кошицька регіональна організація туризму (Словаччина), Туристична організація АВА (Угорщина). Проєкт було реалізовано в період 2019-2021 рр. з загальним бюджетом 576,081.52 €. [149]. Частину коштів спрямували на інтенсифікацію та зміцнення соціально-економічної взаємодії між регіонами України та прикордонними регіонами країн-членів ЄС, частину - на підтримку розвитку туризму, ресурсом якого є НКС [107].

Безпосередньо у Косові, в рамках проєкту, відбулось будівництво Центру карпатської культури вартістю 21,6 млн. грн., з яких 8,4 млн. грн. - кошти європейської грантової програми, а решта – 12,2 млн. грн. – співфінансування місцевого та обласного бюджетів [150]. В результаті створено культурно-креативний Хаб з загальною концепцією «на перетині історичного та сучасного вимірів», в якому працює багатофункціональний культурно-мистецький центр, який став першим ключовим об'єктом розвитку для Косівщини, спрямованим на формування позитивного іміджу регіону. Діяльність Центру зосереджено на збереженні місцевих традицій, промоції туризму, пов'язаного з НКС, залученні туристів і розвитку місцевої економіки. Це підвищило привабливість регіону як у національному, так і в міжнародному масштабах, зробивши Косівщину ще більш популярним туристичним напрямком (додаток Ц 2).

Ключовим рушієм діяльності Центру є Сергій Дутка — майстер косівської кераміки, який, зберігаючи автентичний стиль, одночасно вдосконалює та адаптує традиції до сучасних умов. Його роботи поєднують як класичні, так і

модернізовані підходи, що сприяє розвитку мистецтва косівської кераміки в контексті сучасної культури (додаток Ц 3).

У 2019 році в старовинному Косові розпочато будівництво нової туристичної атракції — 15-метрової споруди у формі глечика, яка символізує місцеві традиції гончарства, що є важливою складовою гуцульської культури. Ця унікальна архітектурна конструкція повністю присвячена нематеріальній культурній спадщині. За планом, у сучасному центрі мистецтв будуть представлені різноманітні творчі ініціативи, спрямовані на збереження й розвиток місцевих ремесел (додаток Ц 1). Проєкт започатковано після того, як UNESCO включило косівську кераміку до списку нематеріальної культурної спадщини світу. В центрі планують розташувати гончарні майстерні для проведення майстер-класів від місцевих носіїв НКС, а також виставкові простори і кінозал. Цей проєкт планується як соціальний, а основним власником комплексу буде громада, тоб-то громада носіїв НКС (додаток Ц 2). Сьогодні, через війну, це будівництво «заморожено». У самому регіоні є ще один подібний культурний об'єкт — «музей-яйце» в Коломиї, присвячений мистецтву писанкарства [125].

На Косівщині проводиться заходи та фестивалі, які висвітлюють нематеріальну культурну спадщину (додаток Ц 5). Все це – події, які привертають увагу до нематеріальної культури Косівщини. Частина фестивалів є досить відомими в Україні та світі, частина новоствореними, але найбільш відомою є подія, яка відбувається в Косові кожної суботи – відомий косівський базар, який є яскравою туристичною атракцією, своєрідним постійно діючим фестивалем, на якому себе представляє велика кількість носіїв НКС, пропонуючи власні вироби ремесел, колекції, де можна побудувати комунікації з багатьма носіями НКС.

В музеї народного мистецтва та побуту Гуцульщини в Косові створили сучасну інтерактивну експозицію присвячену популяризації НКС Косівщини: косівській кераміці, дереворізбленню, виготовленню виробів зі шкіри, ліжникарству та іншим проявам НКС. Експозицію розроблено відповідно до вимог інклюзивності. Інноваційну виставкову залу облаштовано в рамках проєкту

«Інтерактивний музей» Програми розвитку ініціатив карпатських громад, ініційованих Асоціацією «Єврорегіон Карпати Україна» [160].

В Косові багато державних та приватних виставкових просторів, які відображають ремісництво НКС: ливарну справу, ковальство, гальваніку, ювелірну справу, ткацьке ремесло, килимарські та гобеленові техніки, розпис по тканині, кераміці, художнє різьблення, інкрустацію, гуцульське меблярство, художню обробку шкіри та виготовлення шкіряних виробів, моделювання святкового та буденного костюму на основі традицій народного одягу, писанкарство. В цьому переліку відомі та нові простори (додаток Ц6). В цих просторах живе нематеріальна культурна спадщина, відтворюється, передається у спадок, розвивається. Там же можна, спілкуючись з майстрами, отримати майстер-класи, почути цікаві історії, а за філіжанкою смачної кави, сніданку чи обіду отримати, крім задоволення, знання та поринути в світ живої спадщини. Науковцями Косівського музею народного мистецтва створено каталог майстрів-носіїв НКС (додаток Ц4), який може стати допоміжним інструментом в організації туризм НКС.

Косівщина вже склалася як туристичний кластер, який увібрав в себе окремі локації та пункти, а Гуцульщина як туристична дестинація. Ці дискретні структури туристичного ринку сформовані на основі особливостей формування і функціонування місцевих ринків. В межах національного ринку та в ієрархічній структурі, з географічної точки зору масштабування та геопросторової організації, вони відносяться до мікро-рівня, який розвивається в мезо-рівень [34,45]. Туризм НКС впливає на перспективу позиціонування дискретних структур туристичної організації до макрорівня та глобального рівня, якщо Україна, діючи на основі законів світового ринку та законів міжнародного права представить світу національний туризм НКС, опираючись на свій великий ресурсний потенціал і співпрацюючи з міжнародними організаціями в плані координації та контролю[45]. Косівщина для цього має значущі перспективи: геопросторове положення, територіальну відмінність, природні та культурні ресурси, етнічний спосіб господарювання, особливості сталого способу життя на основі багатого

різноманіття НКС, розвинену інфраструктуру, налагоджені послуги проживання та харчування [182]. Розташування в Карпатах і багата історія (Косів святкує своє 600-річчя), роблять вузол туризму НКС привабливим для туристів, які цікавляться традиціями та культурою Гуцульщини. Таким чином, Косівщина приваблює поєднанням збережених традицій, інфраструктури та зручностей для організації культурного туризму НКС.

3.5. Аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових туристичних ресурсів НКС на прикладі с. Опішня та м. Решетилівки Полтавської області, с. Петриківки Дніпропетровської області

В нашому дослідженні корисним є факт того, що місто Решетилівка, селища Опішня та Петриківка територіально знаходяться на відносно невеликій відстані один від одного (рис. 3.7). Відстань Решетилівка – Опішня складає близько 70 км, Решетилівка-Петриківка близько 120 км. С. Петриківка та м. Решетилівка розташовані на автошляху Н31 (Дніпро-Решетилівка), який є першим найсучаснішим хайвеєм в Україні (Рис.3.7).

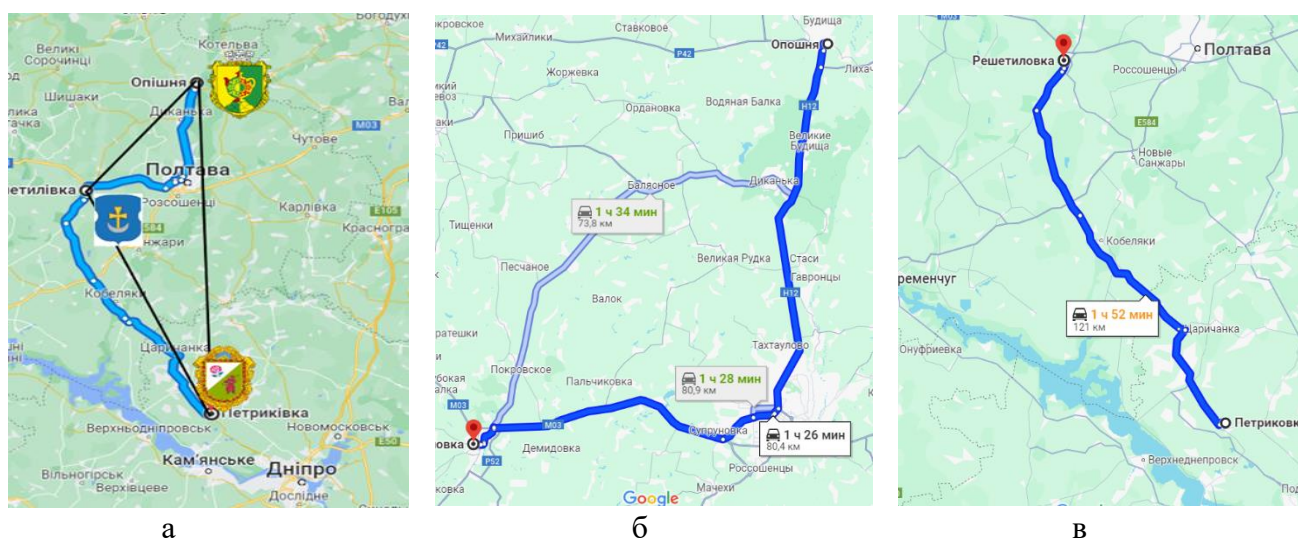

Рис.3.7. Просторова організація вузла туризму НКС (Опішня-Решетилівка-Петриківка)

а – проєкт туристичного вузла на основі елементів НКС: Решетилівка, Опішня, Петриківка; б – автомобільне сполучення Решетилівка-Опішня; в – автомобільне сполучення Решетилівка-Петриківка

Джерело: розроблено автором за [115]

В Решетилівці побудовано зручну мостову розв'язку з шляхопроводом міжнародного значення М03, з якого можна перейти до напрямку Н12 на Опішню.

Досліджувані локації приблизно однакові за площами, кількістю населення, мають цікаву, глибоку історію. Між собою сполучені сучасними автошляхами та зручними комунікаційними розв'язками. Безліч красивих краєвидів, цікава історія регіону сприяють створенню туристичного вузла-ядра на основі чотирьох відомих в країні та за її межами елементів НКС.

1 Центр НКС: Решетилівка. Решетилівську нематеріальну культуру представляють два елементи: Технологія вишивки «білим по білому» та Решетилівський килим з особливою композицією рослинного орнаменту. Вишивка «білим по білому» є одною із найскладніших і вишуканих не тільки в Україні, а й в загальному переліку відомих вишивок світу. Визнання її високого рівня відбулось 100 років назад - на Всесвітній виставці, яка проходила в Парижі: у 1925 році їй було присвоєно золоту медаль [239]. Вироби решетилівських майстрів представляють Україну за кордоном: Блакитну залу штаб-квартири ООН прикрашає килим «Дерево життя» (Нью-Йорк, Н. Бабенко, 1969), робота «Народжені рідною землею» (додаток Ч1) знаходиться в Раді Європи (Страсбург, Л. Товстуха, 2005) [29]. Восени 2023 та 2024 рр. решетилівські майстри в Раді Європи демонстрували колекцію виробів, яку в прямій трансляції міг бачити весь світ [145]. Сьогодні майстри залишаються носіями традиції, а їх роботи відгукуються на події, які ми всі проживаємо. Такі вироби приречені увійти в історію сучасної України (додаток Ч) [226].

Решетилівка, як осередок народних ремесел, відома вже не одне століття. У 2018 році визнані елементи внесені до Національного переліку НКС [50]. У 2022 році досьє елемента «Технологія вишивки «білим по білому» м. Решетилівка» подано на розгляд Експертної ради всесвітньої спадщини UNESCO [237]. Процес дослідження обох елементів нематеріальної культури сприяв відкриттю в 2018 році Всеукраїнського центру вишивки та килимарства (ВЦВК) [9,10]. Це дозволило громаді стати в один ряд з такими визнаними в Україні та світі осередками культури, як Центр кераміки в Опішні – гончарської столиці України,

та розпису в Петриківці, який з 2014 року визнано всесвітньою спадщиною UNESCO. На наш погляд, в Решетилівці формується перспективний туристичний *центр* туризму НКС, який об'єднує окремі пункти та локації (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2.

Визначення дискретного статусу досліджених об'єктів туризму НКС

м. Решетилівка

№ з/п	Назва об'єкту, який досліджувався під час експедиції (2023), форма прояву НКС	Кі-сть форм проявів	Кі-сть носіїв НКС	Форма власності	Елемент територіальної структури туризму НКС
1	Всеукраїнський центр вишивки та килимарства	2	20	Державна	Центр
2	Майстерня «Соломія» сім'ї Колінченко (вишивка та килимарство)	2	10	Приватна	Локація
3	Майстерня Ольги Пілюгіної (килимарство)	1	2	Приватна	Пункт
4	Майстер Олена Коршунової (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт
5	Майстер Ніна Іпатій (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт
6	Майстри Олександр та Наталія Бабенко (килимарство)	1	2	Приватна	
7	Майстер Петро Шевчук (килимарство)	1	1	Приватна	Пункт
8	Майстер Сергій Спасьонов (гончар)	1	1	Приватна	Пункт
9	Художньо-професійний ліцей (вишивка та килимарство)	2	5	Державна	Локація
10	Майстерня родини Івана та Василя Деркачів (кераміка, килимарство)	2	2	Приватна	Пункт
11	Майстерня родини Пілюгіних: Євгена та Лариси (вишивка та килимарство)	2	3	Приватна	Пункт
12	Майстер Марина Кісенко (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт
13	Майстер Алла Кісь (вишивка)	1	2	Приватна	Пункт
14	Майстри родина Вакуленко: Надія, Юлія, Олександр, Сергій (вишивка, килимарство, різьбярство)	3	4	Приватна	Пункт
15	Майстер Світлана Голуб (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт
16	Майстер Тетяна Карамушка (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт
17	Майстер Ніни Коваль (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт
18	Майстер Світлана Коваленко (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт
19	Майстер Тетяна Москівець (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт
20	Майстер Ніна Токова-Тильнюк (килимарство)	1	1	Приватна	Пункт
21	Майстер Тетяна Кирпотіна (килимарство)	1	1	Приватна	Пункт
22	Майстер Тетяна Шаратіна (вишивка)	1	1	Приватна	Пункт

Джерело: систематизовано автором за результатами польових досліджень

В 2019 р. затверджено проєкт створення сучасного Art HUBу, який є частиною великого проєкту створення ВЦВК. Ним передбачено умови забезпечення прийому людей з інвалідністю відповідно до вимог універсального дизайну, капітальний ремонт в приміщеннях та на території колишнього промислового об'єкту (фабрика художніх виробів) з метою реконструкції їх у великі виставкові зали, навчальні аудиторії та готель (додаток Ч2). До переліку діяльності ВЦВК входить: надання послуг неформальної освіти, проведення майстер-класів, організація масштабних виставок, створення колекцій, участь в туризмі НКС [238].

Сприяючим фактором для розвитку туризму в Решетилівці стала проведена в 2021-2023 рр. реконструкція фізкультурно-спортивного, реабілітаційно-відновлювального комплексу «Колос» [240]. В умовах сьогодення цей комплекс став першою чергою проєкту центру реабілітації військових (до війни напрям роботи спорткомплексу планувався як реабілітація та спортивна підготовка людей з інвалідністю). Вже готовий спортзал висотою 36 м, готель, в якому облаштовані кімнати з дотриманням норм доступності на 30 місць. Далі заплановано другу та третю черги комплексу: реконструкція стадіону та території дитячого табору в с. Сухорабівка (12 км від Решетилівки) з метою створення великого комплексу реабілітації. Проєкт розпочинали як частину президентської програми «Велике будівництво», а завершили за державної підтримки в межах Надзвичайної кредитної програми для відновлення України [148]. В Решетилівці вже створені умови для поєднання відновлення та реабілітації ветеранів з арт-терапією, частиною якої має стати туризм НКС на основі пропозиції створення вузла туризму НКС Решетилівка - Опішня - Петриківка.

Решетилівка розбудовується комплексно, що в майбутньому сприятиме її туристичній привабливості: в місті перед війною були відкриті сучасні роледром, велодром, прекрасні спортивні майданчики для ігрових видів спорту, станцію прокату байдарок, каяків і сапів, майже завершено будівництво літнього концерт-кінотеатру для демонстрації фільмів, проведення фестивалів, облаштовано відпочинкові зони на березі ріки Говтва (додаток Ч3).

В місті існує декілька пропозицій проживання: хостел «Медіна» (до 18 місць), готельно-ресторанний комплекс «Ні пуха, ні пера» (з басейном на відкритому повітрі та великими рекреаційними площами), готель «777» розташований в зоні сучасного ландшафтного дизайну. В готелях представлені номери категорій стандарт, стандарт+ і люкс. Їх недолік – обмежена кількість місць для 18-28 людей, не облаштованість щодо вимог універсального дизайну та віддаленість від центру міста, де зосереджені локації НКС, ВЦВК з виставковою залом, приватна майстерня «Соломія», художньо-професійний ліцей з власною виставковою залом, Центр культури і дозвілля «Оберіг», пункти НКС, заклади харчування та всі перелічені вище спортивні та дозвіллі майданчики. При цьому, відсутнє зручне транспортне сполучення містом, що створює певні труднощі для відвідувачів, які не використовують для подорожі власний автотранспорт.

2 Центр НКС: Опішня. Найуспішнішим з трьох об'єктів нашого дослідження є с. Опішня, де розташований найбільший в Європі музей гончарства – Національний музей-заповідник українського гончарства (НМЗУГ). З XVII століття Опішня була відома як центр ткацтва та гончарної справи, а з кінця XIX століття набуло популярності як центр української кераміки по виготовленню посуду, іграшок, облицювальної плитки з стилізованим рослинним візерунком [130] (додаток III).

Дослідження показало, що потоки туристів за період 2015-2024 рр. скоротились в 5 разів, але залишаються не малими, навіть у такий надскладний воєнний час (рис. 3.8). Центр гончарства отримує прибуток від вартості реалізованих квитків, вартість яких від 200 до 400 грн. залежно від категорії відвідувача [131]. Вартість відповідає великому об'єму послуг, в які входять екскурсійне обслуговування, відвідування виставок, послуги майстер-класів. Спостерігається зростання вартості квитків протягом кожного року на 30%, але це не зменшує потік туристів, які хочуть ознайомитись з НКС «Опішнянське гончарство» [131].

Рис.3.8. Кількість відвідувань НМЗУГ

Джерело: розроблено автором на основі даних, наданих адміністрацією НМЗУГ підчас польових натурних досліджень

Заповідник активно працює для залучення туристів, які цікавляться гончарством, керамікою, ковальством, народною творчістю та сталим способом життя, організовуючи велику кількість фестивалів, проводячи заходи неформальної освіти. Частина цих заходів розрахована на тривале перебування учасників та привертає увагу додаткових відвідувачів протягом всієї тривалості. Наприклад, Е-litnya HONCHARNA AKADEMIYA триває близько трьох тижнів, Міжнародний симпозіум монументальної кераміки «GigantoMANIA» розрахований на роботу учасників протягом місяця, ковальська резиденція «Vakula Fest – XXI» (Вакула фест – XXI) триває тиждень [10, 131].

Заповіднику-музею присвоєно статус Національного. В ньому працює 105 фахівців, серед яких більше 10% складають працівники з науковими ступенями в галузі історії, мистецтвознавства та туризму. При цьому, більшість працівників, включаючи генерального директора О.Пошивайла, є носіями елемента НКС «Опішнянське гончарство». Офіційно на сайті УЦКД в інформації про носіїв зазначено: майстри Олександр Шкурпеля, Ірина Чабан, Василь Омеляненко, Любов і Дмитро Громові, Микола Варвинський, Микола та Юрій Пошивайли, а також фахівці з приватного підприємства «Гончарний круг», творчі гончарні майстерні Національного музею-заповідника українського гончарства, майстри,

які є викладачами Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату «Колегіум мистецтв у Опішному» імені В. Кричевського[131]. Таким чином, За визначенням дискретних елементів туризму НКС статус Опішні відноситься до сформованого центру, який складається, як і Решетилівка, з окремих локацій та пунктів.

Туристичний потенціал заповідника представлено великими виставковими площами: національна галерея монументальної глиняної скульптури, музей мистецької родини Кричевських, меморіальний музей-садиби гончарки Олександри Селюченко, меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів, меморіальний музей-садиба філософа й колекціонера опішнянської кераміки Леоніда Смержа (с. Міські Млини), музей малобудищанського гончарства (Етносело «Гончарія» в с. Малі Будища), центр популяризації гончарної спадщини України [131]. В заповіднику-музеї на території більше 20 гектарів просто неба створено галерею монументальної садово-паркової керамічної скульптури, в яку ввійшло більше 300 робіт українських митців та скульпторів з різних країн світу. Опішнянську кераміку можна придбати в «Keramokramnytsia», а смачну каву випити в кафе «Gornyatko» (Горнятко). Послуги гостинності надаються через можливість проживання в Кераморезиденції та президентських апартаментах «Opishnyy dvir» [241]. Туристичному розвитку локації Опішні перешкоджає відсутність якісного туристичного сервісу: невеликі об'єми готельних пропозицій, відсутність сучасної логістики, не осучаснені заклади харчування і, як наслідок, відсутність маркетингової політики. Якщо розглядати перспективи цього центру, то в його становленні позитивну роль має відіграти велика кількість фестивалів, які до війни мали регулярний постійний календар проведення (додаток Ю).

Сайт заповідника дає відповіді на всі можливі питання туристів, дуже зручний у використанні, на ньому з'являється вся актуальна інформація та зберігаються архіви подій, але на ньому не вистачає календаря подій на рік (додаток III 1).

3 Центр НКС: Петриківка. Петриківський розпис має окремо досліджуватись як приклад процесу заміщення елемента НКС за межами місця походження. Майже в кожному місті України, в багатьох куточках світу є митці, які працюють *в стилі* петриківського розпису, але, на переконання автора, не є носіями цього елемента НКС. Особливістю петриківського розпису стало винесення презентацій, виставок, неформальної освіти, використання розпису в декоруванні виробів за межі основного місця прояву [13]. Сьогодні сам осередок, який дав назву елементу та народив цей елемент дуже повільно розвивається, що є великою несправедливістю та має бути змінено.

На нашу думку, негативний вплив спричиняє відсутність чіткого визначення терміна «місце побутування» (починаючи з Конвенції 2003 р.). Це, у свою чергу, підкреслює потребу в закріпленні авторських прав громади на елемент НКС та встановленні виключного права громади-носіїв на особисту презентацію цього елемента. Улюблений для багатьох українців елемент нематеріальної культури є результатом багатовікової мистецької традиції розпису особистого житла квітковими візерунками в селищі Петриківка Дніпропетровської області та в сусідніх селах. В ідеальному світі петриківського розпису майстри переносять на предмети декорування сюжети з оточуючого їх світу: родинного життя, свят, квіти з власних садочків, сцени побуту своїх односельців (додаток Ю).

Історію петриківського розпису та роботи майстрів можна дослідити в Центрі народного мистецтва, музеї ім. Ф. Панка, відреставрованому комплексі козацький хутір «Галушківка», музеї етнографії та прикладного мистецтва, приватній садибі-музеї найстаршого з майстрів – В. Соколенка, в етномузеї-садибі «Миколин хутір» родини Дека [244]. Зупинитись на проживання можна тільки в садибі «Миколин хутір» (8-10 людей). В усіх перелічених локаціях пропонуються майстер-класи. За допомогою ресурсу Гугл карти розроблено туристичну карту Петриківки (рис.3.9) [158]. Карта інтерактивна: за позначками туристичних об'єктів можна отримати посилання на графік їх роботи, контакти, сайти (не у всіх об'єктів є власні сайти та контакти). За п'ять років існування карту переглянуто близько 34 000 разів [158].

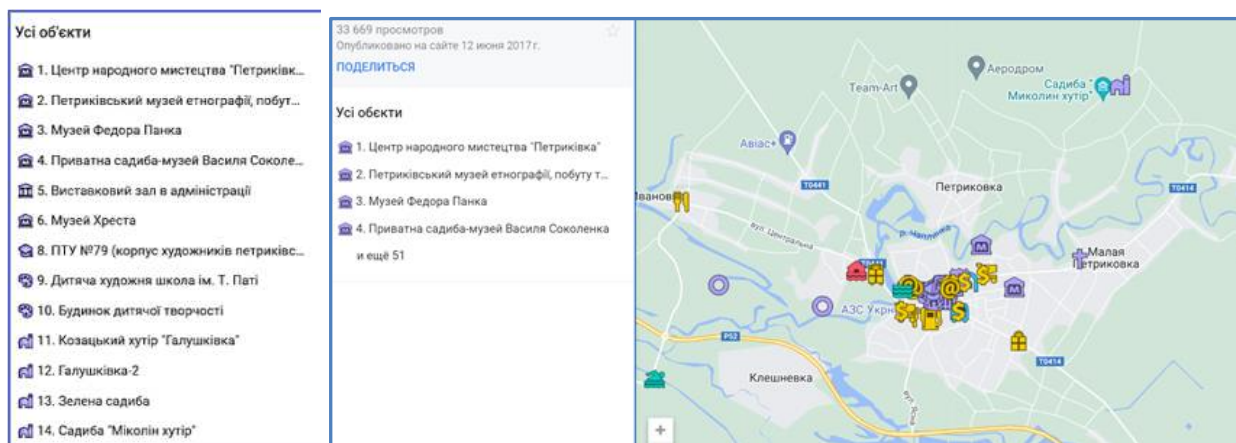

Рис.3.9. Інтерактивна туристична карта

Джерело: автором зроблено копію з розробки блогера Ігоря Лісового за [95]

Таблиця 3.3

Дискретний статус досліджуваних об'єктів туризму НКС с. Петриківки

	Назва об'єкту, який досліджувався під час експедиції (2023)	Кіл-ть носіїв	Форма власності	Елемент територ. структури
1	Центр народних майстрів «Петриківка»	12	Державна	Локація
2	ГО «Майстри петриківського розпису»	3	Громадська	Пункт
3	КЗ «Петриківський музей етнографії побуту та народного прикладного мистецтва ім. Ф. Панка»	2	Державна	Пункт
4	Етно садиба-майстерня «Миколин хутір» родини Миколи, Валентини, Юрія, Світлани Дека	4	Приватна	Пункт
5	Майстер Наталія Рибак	1	Приватна	Пункт
6	Майстер Валентина Карпець-Єрмолаєва	1	Приватна	Пункт
7	Майстер Ірина Кібець	1	Приватна	Пункт
8	Майстер Ольга Четверик	1	Приватна	Пункт
9	Майстер Наталія Старостенко	1	Приватна	Пункт
10	Майстер Наталія Калюга	1	Приватна	Пункт
11	Майстер Світлана Біленко	1	Приватна	Пункт
12	Майстер Катерина Тимошенко	1	Приватна	Пункт
13	Майстер Яна Яненко	1	Приватна	Пункт
15	Майстр Володимир Глущенко	1	Приватна	Пункт
16	Майстерня Тетяни Турчин	1	Приватна	Пункт
17	Петриківський ліцей Петриківської селищної ради	14	Державна	Локація
18	Комплекс козацький хутір «Галушківка»	2	Приватна	Пункт
19	Садиба-музей В. Соколенка	1	Приватна	Пункт

Джерело: розроблено автором за результатами польових натурних досліджень

В Петриківці майже відсутня промоція елемента НКС з допомогою фестивалів (додаток Ю) і це не можна пояснювати тільки з позиції воєнного сьогодення, адже цей стан має довоєнне походження. Визначаючи дискретність статусу Петриківки в туризмі НКС, ми відносимо її до локації (таблиця 3.10).

Динаміка туристичного відвідування осередку побутування петриківського розпису протягом 2012-2024 рр. (рис. 3.11) демонструє, що протягом складного воєнного періоду зацікавленість осередком елементу НКС зберігається, і це підтверджує показник кількості відвідувачів, який перевищив показник довоєнного 2021 р. вже до 1 вересня 2024 р.: майже 8000 туристів, що вже вдвічі більше кількості населення в селі, суттєво перевищили загальний результат 2023 року, який склав 1100 відвідувачів (дані вказані відповідно офіційній кількості проданих квитків в Петриківському музеї етнографії побуту та народного прикладного мистецтва ім. Ф. Панка, який є обов'язковим об'єктом для відвідування туристів, які приїждять в Петриківку (дані надані адміністрацією музею) (Рис.3.11).

Рис. 3.11. Кількість туристів, які відвідали с. Петриківка протягом 2021-2024 рр. (облік квитків в музеї ім. Ф. Панка)

Джерело: розроблено автором на основі даних, отриманих під час польових натурних досліджень, за інформацією наданою адміністрацією музею ім. Ф. Панка

3.6. Аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових туристичних ресурсів НКС на прикладі м. Кролевець Сумської області

Ще один унікальний культурний центр розташований на сході України, в м. Кролевець Сумської області. Вітчизняна дослідниця А. Гаврилук у вступному слові до книги «Кролевецькі рушники: історія, семантика, технологія» описує кролевецьке ткацтво: «семантичне обличчя, що прочитується з дивовижних орнаментів» та «джерела минувшини, що закодовано в символах, знаках, образах». У 2018 році, поряд із раніше згаданими елементами НКС, «Кролевецьке переборне ткацтво» було внесеною до Національного реєстру.

Перед війні Кролевеччина, як і загалом Сумщина, переживала етнічний культурний ренесанс [151]. Наприклад, в УКФ було подано проєкт «Туристичний трикутник Сумщини», в який мали ввійти нові туристичні об'єкти Кролевеччини: піраміда Шечкова, Воргольський парк, городище «Вишнева гора», «Пухова криниця» [151], активно пропагувались велотури Кролевеччиною [97]. Ці об'єкти мали розширити вже відомий туристичний перелік: яблуня-колонія, Музей кролевецького ткацтва (будинок Огієвських, де неодноразово був Т. Шевченко), будинок Рудзинських, Преображенська церква та синагога (1860), краєзнавчий музей [151]. За місяць до початку війни було розпочато проєкт Розширення формальних можливостей працевлаштування через розвиток зеленого і крафтового туризму в межах «Туристичного трикутника Сумщини». Були проведені інформаційні заходи разом з органами місцевого самоврядування, освітніми та науковими установами, старостами сільських громад, ГО. Розроблялась ідея фінансування проєктів по створенню нових робочих місць шляхом розвитку підприємницької діяльності в туризмі. Ініціатива впроваджувалась в межах проєкту Міжнародної організації праці «Інклюзивний ринок праці для створення робочих місць в Україні» [128].

Невелика Кролевеччина перед війною започаткувала проведення трьох фестивальних подій: міжнародного мистецького фестивалю «Кролевецький

рушник», національного фестивалю Живої історії «Воргол» і локального фестивалю «Борщ під крелевецькою яблунею-колонією» [236].

Однак війна перешкодила подальшому туристичному розвитку цього осередку. Водночас, практика крелевецького ткацтва виявила потенціал протистояння викликам війни. Зокрема, війна загострила питання національної ідентичності та простимулювала підвищення інтересу до історичних, географічних, культурних та етнографічних традицій, які слугують підґрунтям для самоідентифікації. Після відкриття весною 2022 року музею Крелевецького ткацтва його першими відвідувачами були військові ЗСУ. Це спонукало до відновлення виставкових процесів: музей протягом 2020 року відвідало 400 осіб, 2021 – 2000 осіб, 2022 – 500 осіб, а в 2023 – майже 3000 осіб.

Музей Крелевецького ткацтва відіграє ключову роль у популяризації крелевецького рушника як культурного елемента, навколо якого століттями формується сталий спосіб життя громади. Щорічно музей проводить освітні заходи, зокрема програму «Від зернини до тканини», яка повністю відтворює процес виготовлення рушника. Під керівництвом директорки В. Шприндель співробітники музею вирощують льон, збирають врожай, виконують усі технологічні операції з переробки волокна, виготовлення пряжі та тканини, частково відновлюючи процес фарбування натуральними барвниками. Особлива увага приділяється залученню молоді, що сприяє передачі знань і любові до крелевецького рушника наступним поколінням.

Законодавче регулювання в Україні обмежує роль НКС, що проявляється в назві базового закону «Про охорону культурної спадщини», який зосереджує увагу на збереженні та консервації спадщини, а не на її активному розвитку. Носії елемента НКС «Крелевецьке переборне ткацтво» долають існуючі обмеження, створюючи можливості для суспільно-економічного розвитку громади. Завдяки зусиллям середовища носіїв було відновлено роботу комунального підприємства «Крелевецький рушник», що дозволило нагадати всій країні про цей відомий виріб. Крелевецький рушник традиційно є невід'ємною частиною українського

весілля як головний рушник для благословення молодят, рушник під коровай, рушники для сватів та обрядовий рушник-пояс.

В середині громади носіїв не має змагальницької конкуренції, є гармонійні творчо-виробничі стосунки на шляху збереження НКС.

В Кролевці неформальну освіту поширили на дошкільні та шкільні заклади. Вже реалізовано декілька молодіжних громадських проектів [99]. Після війни необхідно продовжити інтеграцію культурної спадщини Кролевця в туристичні програми разом з підтримкою інфраструктурних змін та маркетингових стратегій [46]. Це включає створення умов для проведення культурних заходів, покращення транспортного сполучення, а також формування відповідних туристичних продуктів, що можуть привернути увагу як вітчизняних, так і іноземних туристів. З огляду на зростаючу популярність культурного туризму та інтерес до НКС, Кролевець має потенціал стати важливим осередком локального туризму НКС на національному та міжнародному рівнях, що сприятиме його сталому розвитку, сприятиме збереженню та популяризації місцевих традицій, водночас забезпечуючи економічний розвиток регіону.

Створення туристичних маршрутів, які включають відвідування майстер-класів з ткацтва, ознайомлення з історією та технологією створення кролевецьких тканих рушників, а також участь у місцевих святкуваннях і фестивалях, сприяє формуванню інтересу до нематеріальної спадщини. Порівняно з попередніми дослідженими осередками культури, Кролевець має контрастну «периферійність». Його потенціал в людях: майстрах, подвижниках збереження НКС, патріотах своєї маленької Батьківщини. Носії активно долучаються до багатьох фестивальних подій, наприклад фестивалі «Жива спадщина» та «Етніка», проводять виставки в Національному центрі народної культури «Музей І. Гончара». В ході польових досліджень ми бачили їх велике бажання приймати участь в проектах туризму НКС.

Не зважаючи на статус міста, в якому до війни проживало майже 25 000 населення, Кролевець за дискретним визначенням туризму НКС є локацією – один визначний вид НКС та кількість носіїв від 10 до 50 осіб (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5.

Дискретний статус досліджуваних об'єктів туризму НКС м. Кролевеця

№ з/п	Назва об'єкту, який досліджувався (2023-2024).	Кі-ть носіїв НКС	Форма власності	Елемент територ. структури
1	Музей Кролевецького ткацтва	1	Державна	Локація
2	КП «Кролевецький рушник»	5	Державна	Локація
3	Державний професійно-технічний навчальний заклад «Кролевецьке вище професійне училище»	12	Державна	Локація
4	Майстер Валентина Гецевич	1	Приватна	Пункт
5	Майстер Людмила Минтус	1	Приватна	Пункт
6	Майстер Олена Петрова	1	Приватна	Пункт
7	Майстер Валентина Мироненко	1	Приватна	Пункт
8	Майстер Тетяна Зінченко	1	Приватна	Пункт
9	Майстер Ольга Грибач	1	Приватна	Пункт
10	Майстер Наталія Неровня	1	Приватна	Пункт
11	Майстер Дарія Боровик	1	Приватна	Пункт
12	Майстер Раїса Калмикова	1	Приватна	Пункт
13	Майстер Любов Соломаха	1	Приватна	Пункт
14	Майстер Валентина Валова	1	Приватна	Пункт
15	Майстер Ольга Борисенко	1	Приватна	Пункт
16	Майстер Світлана Найдено	1	Приватна	Пункт
17	Майстр Юлія Лисоконь (27 років)	1	Приватна	Пункт
18	Майстер Аліна Перерва (27 років)	1	Приватна	Пункт
19	Майстер Анна Гецевич (27 років)	1	Приватна	Пункт
20	Родина майстрів Лариси та Олени Сорока	2	Приватна	Пункт
21	Майстер Тетяна Грищенко	1	Приватна	Пункт
22	Майстер Софія Мірсалова	1	Приватна	Пункт
23	Майстер Валентина Мова	1	Приватна	Пункт
24	Майстер Тетяна Федосова	1	Приватна	Пункт

Джерело: розроблено та систематизовано автором на основі польових натурних досліджень

В умовах війни громада не тільки зберігає живу спадщину, а й продовжує її розвивати. Кролевець став одним із перших осередків НКС в країні, де спадщину оцифрували та представили її на національній платформі «Дія» [233]. Про

Кролевецьку громаду за підтримки УКФ зняли фільм «Прифронтове життя», де одним з головних Героїв став кролевецький рушник та Громада носіїв НКС [233].

Висновки до III розділу

З аналізу, щодо дотримання ЦСР в перспективі до 2030 року, в цифровому еквіваленті в Україні процес загальмовано. Для туризму НКС це може означати зупинку розвитку, або, навпаки,... велике поле для перспектив.

Для розвитку туризму НКС важливим є визначення місця побутування елемента НКС, якого в офіційних документах не має. Пропонуємо взяти до уваги визначення «осередку НХП» за зазначенням з Закону України «Про народні художні промисли» як місця, в якому історично склався та продовжує розвиватись народний художній промисел відповідно до самобутньої традиції (в нашому випадку ремесло – елемент НКС). Це буде вагомим доповнення правового статусу великої кількості проявів ремесел – елементів НКС, тому що значна їх частина визначена і народними художніми промислами. Та частина ремесел, яка є ексклюзивним винятком з цього числа, все одно, може дотримуватись такого визначення. В цьому випадку, головне, подолати процеси імітації автентичності [110, 137]. Географічна назва в назві елемента вже є територіальним зазначенням місця його прояву, як, наприклад, гадяцька сорочка, решетилівська вишивка, петриківський розпис, гуцульська писанка, кролевецьке ткацтво і т. ін. В нашому випадку це місце територіального розміщення об'єктів туризму НКС. Місце географічного зазначення об'єктів туризму НКС може змінитись тільки в разі непередбачених випадків, як наприклад, у випадку з елементами, які представляють культуру кримсько-татарського народу, караїмів, Донбасу, залишивших свої рідні місця, але продовжуючих практикувати НКС.

Для розвитку туризму НКС важливими є характеристики дискретної територіальної компоненти ресурсів через оцінки: привабливості, територіальної концентрації (чисельності) носіїв НКС та територіальної структури, що дозволяє правильно обирати стратегію розвитку локального туризму НКС. В культурних

осередках Косова та Косівського району, Опішні, Решетилівки, Петриківка, Кролевця вже відбувся етап вибіркового створення локальних туристичних об'єктів, розвиток туристичної інфраструктури: працюють музеї, виставкові зали, проводяться фестивалі місцевого та міжнародного рівнів, надаються супутні послуги туристам. Всі досліджувані локації, крім Кролевця, сьогодні територіально відносяться до безпечних районів України. Тому, навіть за умов військової агресії, складаються умови для збільшення внутрішніх туристичних потоків, адже безпека сьогодні стала незвичайною туристичною привабливістю.

У практичній площині, незважаючи на високу туристичну привабливість елементів НКС в усіх досліджених локаціях, їх потенціал залишається реалізованим не в повній мірі. Туристи відвідують кожен із центрів та локацій окремо, проте переважно це короткотривалі одноденні екскурсії, які не забезпечують значних економічних вигод носіям і громадам, які підтримують існування НКС.

Прикладом успішного туризму НКС має стати створення вузла-кластера Опішні-Решетилівки-Петриківки. Інтегрований на спільній демонстрації відомих елементів НКС вузол, вже в сьогоднішніх умовах може вирішити проблему обмеженості готельних потужностей. Для цього необхідно налагодити сучасну транспортну логістику, розробити спільну маркетингову політику на основі стратегії спільної співпраці з врахуванням їх індивідуальних потреб. Але гарантом успішної реалізації планів може бути тільки успіх наших Збройних сил.

РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ НКС В ТУРИЗМІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

4.1. Проблеми ресурсів та туризму НКС під час війни та у повоєнний період

Під час війни використання НКС в туризмі стикається з низкою специфічних проблем. Вони спільні з усіма кризовими явищами, з якими стикається туристична галузь у період війни: небезпека в наслідок воєнних дій, що унеможливорює подорожі до багатьох регіонів на сході, півночі та півдні країни; замінування територій, навіть тих, де не ведуться бойові дії; руйнування туристичної інфраструктури та логістики. Але є специфічні проблеми притаманні для туризму НКС, серед яких сама перша - переміщення носіїв НКС: носії традиційних знань та культурних практик змушені покидати свої домівки, що призводить до втрати автентичних культурних традицій у певних регіонах. Так з Мелітополя виїхало 50% караїмських родин, відбулась деінтеграція громади і зараз вони перебувають у Польщі, Литві, Хорватії, Ізраїлі, Німеччині, на західній Україні. Наразі, не відомо чи продовжують вони свої практики живої спадщини, чи є у них для цього умови, адже порушились зв'язки всередині місцевих громади, яка зберігала традиції та руйнування соціальної тканини [246].

Історично найстарше поселення Донецького регіону м. Авдіївка в 2022 році подало в національний перелік однойменну страву «Авдіївська каша» (або гаагська). Це не просто смачна та корисна їжа, це традиційна спадщина - ремесло приготування, яка вимушено подорожує з носіями Україною, а тепер визнана такою, що потребує особливої охорони.

Мешканці Авдіївки після повного знищення міста, евакуювалися, стали переселенцями, але стараються зберегти авдіївську спільноту. Для її самоідентифікації було створено проєкт «Каша, що мандрує Україною» [237]. Мандрівний нетворкінг в різних містах України сприяв гуртуванню переселенців-авдіївців навколо приготування своєї відомої страви: запрошуючи місцевих мешканців для спілкування, проводили майстер-класи, щоб подолати комунікаційні бар'єри. Авдіївська каша була також представлена на банерній

виставці «Охорона традиційних ремесел як запорука миру», організованій Міністерством культури Колумбії [237].

Під час етнографічної експедиції в 2012 році в селі Малинівка Волноваського району Донецької області було зроблене «відкриття» справжньої вінкоплетниці воскових весільних віночків, якій на той момент було 80 років. Сьогодні під питанням не тільки сам елемент НКС, а й згадування про нього на окупованій території, хоча перед війною було налагоджено передачу майстерності у спадок іншим майстриням, чому сприяло бажання багатьох весільних пар робити весілля в етностилі [167]. Реалії окупації, небезпека прифронтових місць призводить до втрати зв'язку між поколіннями, в результаті, через війну зупиняється або ускладнюється передача знань культурних практик між поколіннями, втрачаються культурні зв'язки.

«Традиційне ремесло бджільництва у Сватівському районі Луганської області» було внесено до НП в 2023 році, а готувалось до цього декілька років. Це ремесло було не лише способом отримання меду та продуктів з нього, а й частиною живої спадщини регіону, прикладом сталого способу життя, яке мало 350-річну традицію! Тепер через війну та небезпеку зникли самі умови ведення традиційного сталого способу життя.

Прифронтові області: Чернігівська, Сумська, Донбас, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська та Одеська всі ресурси, які могли б бути спрямовані на збереження та розвиток НКС, перенаправляються на військові потреби або на відновлення після руйнувань.

Крім того, фактично знищуються культурні артефакти: війна спричиняє втрату або руйнування місць побутування елементів НКС, виробничих і навчальних структур, виробів, інструменту, матеріалів, які були матеріальною складовою спадщини. Наприклад, носіями НКС «Косівська кераміка» спільно з МКСК, офісом з розвитку креативних індустрій та міжнародними донорами було вирішено критичну потребу – організовано евакуацію обладнання та запас технологічної глини зі Слов'янська. З втратою виробництв сировини цього міста можна було втратити виробництво косівської кераміки [173].

Тільки після війни ми зможемо оцінити всі збитки в повній мірі, включаючи, можливо, втрату автентики через стихійну адаптацію традицій.

Перелічені проблеми значно ускладнюють використання НКС у туризмі, проте також актуалізують потребу в збереженні та підтримці культурної спадщини як символу стійкості та ідентичності нації під час страшного випробування. Ці проблеми необхідно враховувати при розробці стратегій використання НКС для розвитку туризму в післявоєнний період.

Частина складних питань вирішується вже зараз.

Для вирішення проблем туризму НКС в післявоєнний період необхідно створити комплексний план дій, що враховує різні аспекти розвитку інфраструктури, культурної ідентичності та фінансування.

Для зручності сприйняття інформації, нами запропоновано подати наступну частину роботи у вигляді схеми: «плани» – це дії, які ще мають бути реалізовані, а «події / дії, які вже реалізуються» – це частина запропонованого комплексу плану, що вже виконується.

Таким чином, можливий план вирішення зазначених вище проблем має включати або вже включає наступні пункти :

1. Інфраструктура, комунікації:

Плани: Відновлення інфраструктури після аудиту пошкоджень для визначення пріоритетних завдань відновлення. Для реалізації необхідним буде залучення державних та міжнародних фондів, використання міжнародних грантів та допомоги для реконструкції зруйнованої інфраструктури, зокрема через програми UNESCO, ЄС та інших міжнародних організацій. Відновлення транспортних мереж та туристичних місць, пов'язаних з НКС, з акцентом на стійкі та екологічні рішення.

Відновлювальні дії, які вже відбуваються: Відбувається процес оцифрування елементів НКС, створюються віртуальні екскурсії та онлайн-платформи для демонстрації НКС до моменту фізичного відновлення туристичних об'єктів[148].

З 2023 року працює проєкт цільового фонду UNESCO/Японія «Підтримка України у сфері культури та освіти: Надзвичайне реагування на Всесвітню

спадщину та культурні цінності. *Оцінка шкоди та захист»* з загальною сумою фінансування понад 4 млн. дол.[249].

В 2024 році укладено Неаполітанську ініціативу: Україна та країни G7 [232].

В 2024 році почав працювати проєкт «Стійка спадщина» розрахований на 30 місяців, який фінансується через Фонд посла США для збереження культурної спадщини (AFCP). Розмір допомоги 7 млн. дол.[177].

2. Відновлення матеріальної бази для підтримки елементів НКС:

Плани вирішення: Відновлення ремісничих центрів: відбудова осередків, які зберігають традиційні ремесла, а також створення нових виробничих потужностей для підтримки ремісників, навчання молодих майстрів.

Дії, які вже реалізуються: Фінансова підтримка ремісників: вже працюють спеціальні програми грантів та субсидій для майстрів, які займаються традиційними ремеслами, для відновлення їхньої діяльності (програми від ЄС, УКФ). Наприклад, UNESCO профінансовано створення навчального посібника для молоді з метою популяризації традиційних ремесел та підтримки культурних практик «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні» (2024 рік)[179].

3. Підтримка носіїв НКС, які є переміщеними особами через війну:

Плани: Ідентифікація носіїв НКС: створення бази даних та реєстру носіїв традицій, які були переміщені через війну, для подальшої підтримки їхньої діяльності; забезпечення умов для творчості: створення центрів для переміщених носіїв НКС, де вони зможуть продовжувати свою діяльність та передавати знання місцевому населенню; соціальні та фінансові стимули: підтримка переміщених осіб для того, щоб вони могли повернутися до своєї традиційної діяльності та поділитися своїми знаннями з новими громадами.

Вже реалізується: З 2022 року працюють програми від УКФ та UNESCO, які пропонують фінансову підтримку для проєктів, які сприяють збереженню ремесел і культурних практик переміщених осіб.

4. Відновлення довіри та безпеки туристів:

Плани: Проведення міжнародних та внутрішніх інформаційних кампаній про безпеку в туристичних регіонах після відновлення, що підвищить довіру туристів. Можливо, буде необхідність *сертифікації безпечних* туристичних об'єктів для забезпечення надійності та привабливості регіону для відвідувачів.

5. Подолання економічних проблем:

Плани: Створення державних програм для підтримки малого бізнесу та стартапів, які будуть працювати в галузі КТ НКС.

Створення пільгових умов для інвесторів, які фінансують проекти КТ НКС. Заохочення внутрішнього туризму для підтримки економіки, зокрема через розвиток регіональних (локальних) туристичних кластерів, що популяризують НКС.

Події, які вже відбулись: Подолання економічних проблем у сфері НКС стало одним із пріоритетів МКСК. Зокрема, у 2022–2023 роках була створена робоча група, яка вирішувала проблеми майстрів народних ремесел, таких як забезпечення сировиною. Група також розробляла стратегії подолання кризових умов, спричинених війною, та сприяла промоції НКС. У рамках цієї діяльності було створено рекламний фільм «Етніка», присвячений чотирьом елементам НКС: писанкарству, косівській кераміці, решетилівській вишивці білим по білому та гутництву. Фільм готовий представляти ці елементи в промоції КТ НКС [194].

Протягом 2021–2024 років відбулося 4 форуми «Креативна Україна», які презентували успішні приклади економічної діяльності майстрів народної творчості, зокрема носіїв НКС [121]. Такі заходи сприяли колабораціям між різними секторами. Наприклад, було підписано угоду про відновлення втраченої у 1943 році колекції килимів музею Гуцульщини та Покуття. Цю колекцію виконуватимуть майстри, які працюють у ВЦВК і є носіями елемента НКС «Традиції рослинного килимарства м. Решетилівка».

Ще один приклад колаборації: співзасновниця Ukrainian Fashion Week запропонувала провести Тиждень моди на площах ВЦВК, з метою привернення уваги до елементів НКС «Вишивка білим по білому» та «Традиції рослинного килимарства м. Решетилівка», у разі повернення тижня моди до України.

Припускаємо, що така подія може привернути увагу всього світу та сприяти потоку відвідувачів до м. Решетилівка.

6. Збереження культурної ідентичності в умовах міграції:

Плани: Створення мобільних або тимчасових культурних платформ, де носії НКС з різних регіонів зможуть демонструвати свої традиції та залучати нову аудиторію. Підтримка інтеграції традицій переміщених осіб у нові громади шляхом організації культурних фестивалів, майстер-класів і заходів, присвячених традиціям НКС.

Події, які вже відбулись: Фестиваль «Етніка», започаткований МКСК став платформою, на якій елементи НКС представлені як частина креативної України. Фестиваль «Жива культура – живий світ, так само, провів промоцію елементів НКС, які вже внесені до списку Всесвітньої спадщини UNESCO. На фестивалі, крім презентації унікальних виробів, проходили майстер-класи давніх ремесел, була широко представлена їх продукція.

7. Культурна дипломатія шляхом туризму НКС:

Плани: Промоція туризму НКС за кордоном шляхом культурної дипломатії для популяризації української НКС на міжнародній арені через участь у міжнародних виставках, фестивалях і форумах. Створення партнерств із закордонними інституціями з метою співпраці з міжнародними організаціями для забезпечення підтримки проєктів з відновлення та популяризації туризму НКС в Україні.

8. Залучення громад та громадянського суспільства:

Плани: Стимулювання ініціатив з боку місцевих громад щодо відновлення та популяризації НКС через участь у проєктах з відбудови, організацію культурних заходів та розвиток туризму НКС. Створення краудфандингових платформ для збору коштів на відновлення конкретних об'єктів, підтримку носіїв НКС з допомогою туризму НКС, наприклад, залучення інфлюенсерів.

9. Співпраця з сільським зеленим туризмом:

Плани: У обох різновидів туризму основним місцем спільного інтересу є сільська місцевість, часто віддалених районів країни: інтерес до відпочинку в

українських селах, підтримка розвитку сільської інфраструктури, створення можливостей для самозайнятості місцевих жителів, а також збереження культурних традицій, природного середовища, сталого способу життя. Тому, доречною буде підготовка спільної навчальної програми неформальної освіти для громад місць побутування елементів НКС та втілення її в життя за допомогою комбінованих форм фінансування: державного через УКФ, цільових коштів з бюджету місцевих громад та обласних бюджетів, інвесторів і донорів. Це має бути цільове використання фінансів з обов'язковим моніторингом результату. Моніторинг на початковому етапі потрібен не тільки для звітності витрат, а й для розуміння кореляції процесу навчання.

10. Картографування ресурсної бази елементів НКС:

Плани: Процеси збереження живої спадщини та залучення її в туризм потребують створення актуальної бази даних про ресурси, які можуть бути зафіксовані в атласі елементів НКС України. Реалізація такого окремого проекту, на нашу думку, візуалізує наявність ресурсів, сприятиме визначенню їх географічного місця побутування, сприятиме створенню промоції, сприятиме захисту елементів НКС від створення їх фантомів. Цей атлас має бути базовим джерелом при внесенні елементів НКС в практичні, широко використовувані картографічні застосунки.

Події, які вже відбулись: В нашій роботі розроблено пілотну модель сторінки атласу місць побутування елементів НКС, яка відображає ресурсну базу досліджених підчас польових натурних розвідок осередків культури Косівщини, Опішні, Петриківки, Решетилівки та Кролевця (додаток Я7). Концепція нашої пропозиції полягає в картографуванні окремими сторінками елементів НКС за формами прояву відповідно задокументованого місця їх побутування, означеного в ОП та НП; картографуванні відповідно дискретній структурі туризму НКС, як це і представлено в додатку Я7 нашого дослідження.

4.2. Оцінка перспектив використання ресурсів НКС для національної туристичної сфери в післявоєнний період

Як аналітичний метод розпізнавання сильних та слабких сторін, можливостей та загроз як ефективного інструменту нами використано SWOT - аналіз. Результати допомагають сформувати загальну картину для подальших кроків у розвитку туризму НКС на прикладі ремесел для розвитку локального туризму з врахуванням досліджених нами місць побутування НКС.

Для проведення SWOT - аналізу ми скористались базовими SWOT-аналізами, представленими на сайтах місцевих ОТГ в Стратегіях економічного розвитку громад: м. Решетилівка (2023-2027), м. Косів (2023-2027), м. Кролевець (2024-2026), с. Петриківка (2023-2027) [122,170,171].

Нами проведено 4 етапи власного SWOT - аналізу [40]:

I етап. Результати визначення узагальнених факторів, які розкривають можливості використання та практичного впровадження локального туризму НКС на основі ремесел та загрози, які можуть супроводжувати цей процес (додаток Я).

II етап. Аналіз загальних параметрів з метою виявлення сильних і слабких сторін, щодо перспектив організації туризму НКС на основі ремесел (додаток Я1).

За результатами проведеного аналізу було сформовано SWOT-матрицю, яка є важливим інструментом для виявлення конкурентних переваг туризму НКС. Завдяки цьому аналізу можна прослідкувати зв'язок між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) і «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами. Сильні та слабкі сторони дозволяють визначити порівняльні переваги, ризики та виклики, що є основою для стратегічного вибору та постановки довгострокових цілей розвитку локального туризму НКС. У випадку, коли сильна сторона підсилюється наявною можливістю, а загроза не впливає на неї, вона стає найбільш значущою для культурних осередків збереження елементів НКС [40, 46].

III етап. Визначення зв'язків між отриманими даними аналізу у вигляді SWOT – матриці (додаток Я2).

IV етап. На основі отриманих даних проведено ідентифікацію можливостей для мінімізації негативного впливу зовнішніх загроз на перспективи розвитку

локального туризму НКС, заснованого на ремеслах. (додаток Я3) та виявлення найбільших ризиків (додаток Я4).

У результаті створення SWOT-матриці взаємозв'язків між слабкими сторонами та можливостями встановлено, що можливості можуть компенсувати наявні слабкості, зокрема:

- розвиток туристичної галузі зменшить відтік молоді та кваліфікованої робочої сили у великі міста та за кордон, сприятиме створенню нових робочих місць;

- у результаті отримання неформальної туристичної освіти, організації освітніх проєктів, сприяючих популяризації НКС (з акцентом на важливість її збереження та безперервного процесу успадкування), можна компенсувати дефіцит професійних кадрів;

- у економічно активного населення, завдяки дерегуляції економіки, інвестуванню, допомозі міжнародних фондів та державному фінансуванню з'являться ефективні шляхи, насамперед продовження життєдіяльності елементів НКС, а для розвитку туристичної життєдіяльності - пошуку земельних ділянок, необхідних для реалізації інвестиційних проєктів розвитку КТ НКС, таких як організація готельних і ресторанних послуг, а також надання додаткових сервісів;

- прийняття Закону про НКС може значно укріпити позиції живої спадщини, а поки можна опиратись на Закон про НХП, який здійснює регулювання правових, організаційних та економічних аспектів у сфері народних ремесел, велика частина яких є живою спадщиною [110].

У результаті порівняння переваг, які визначались в процесі аналізу сильних сторін і чинників, можна зазначити, що є реальні перспективи скористатись перевагами та можливостями сильних сторін, впливаючи на слабкі сторони факторами мінімізації. Фактором невизначеності залишається війна.

4.3. Умови актуалізації НКС для розвитку локального туризму на прикладі досліджуваних культурних осередків

Найвагоміша мета туризму НКС – сприяння збереженню живої спадщини, підтримка та створення умов безперервності її успадкування. Споживачами цього різновиду туризму стають люди, які усвідомлюють важливість цього процесу, щоб перейняти досвід сталого способу життя.

Туризм НКС несе серйозне навантаження моральне – укріплення національної безпеки через просвітницьку діяльність щодо основи національної ідентичності.

При організації туризму НКС необхідно враховувати можливості майстрів бути задіяними в процес: їх вік, облаштування майстерень, бажання, переконання необхідності, готовність до безпосередньої участі як об'єктів або суб'єктів туризму НКС, а не тільки позиціонування себе як виробників художньо-декоративних або ужиткових виробів.

Нами виявлено значний ресурсний потенціал розвитку туризму НКС на основі ремесел, що обґрунтовано аналізом НП та обласних переліків і підтверджено результатами проведених нами інтерв'ю та анкетування. У дослідженні для анкетування було використано ймовірнісну кластерну вибірку, яка забезпечила рівні шанси бути обраними для дослідження, що і гарантує її репрезентативність. Наше анкетування доповнило дані для оцінки можливостей і ризиків розвитку туризму НКС та прояснило позицію носіїв НКС і адміністраторів культурного сектору в областях, які вони представляють.

Ми наводимо результати 26 інтерв'ю-анкет, серед яких 10 було проведено з менеджерами та експертами, відповідальними за сферу НКС, зокрема методистами та керівниками обласних центрів народної творчості з різних регіонів України, музейними менеджерами, головами спілок народних майстрів і 16 інтерв'ю з тими, хто відтворює ремесла НКС – носіями з семи різних осередків, визначених для дослідження, в тому числі, представниками громад, які були в наших польових натурних дослідженнях(додаток И, додаток Й).

Результати усних інтерв'ю та проведеного анкетування показали (додаток Я5):

1. Переважаюче бачення майстрами-носіями НКС перспективності використання ресурсів ремесел НКС в культурному туризмі та позитивне ставлення до цього. Але, в той само час, занепокоєння, невпевненість, які виявляють не готовність приймати туристів, щоб ділитися досвідом НКС та не розуміння, як це може вплинути на незмінність традиції.

Всі опитувані обрали участь в проєктах, спрямованих на розвиток туризму НКС шляхом отримання додаткового профільного навчання (неформальна туристична освіта).

2. Серед можливостей, які відкриває розвиток туризму НКС для громад місць побутування найбільше було виділено економічну складову - збільшення доходів (що відповідає ЦСР 1 та 8). Було підтверджено розуміння, що цей вид діяльності сприятиме: збереженню НКС (важливість підвищення інтересу до місцевих традицій), розвитку інфраструктури, підвищенню рівня зайнятості, припинення відтоку молоді (ЦСР 10,11).

3. Визначено задовільний та високий рівні готовності та зацікавленості в отриманні профільної неформальної освіти (навчання) та зв'язок між підвищенням рівня знань і вмінь як сприяючого фактору розвитку локального туризму НКС.

4. Серед переліку дисциплін найбільш важливими для розвитку туризму НКС обрані управління проєктами, маркетинг сталого туризму, бізнес планування – дисципліни, які розкривають механізми дієздатності нового напрямку та його популяризацію.

5. Серед запропонованих форм навчання віддано перевагу поглибленому вивченню, проведенню онлайн-лекцій та офлайн-практик, за результатами навчання отримання сертифікату, який засвідчуватиме закінчення курсу та отриману спеціалізацію (бажано міжнародного зразка).

6. Більшість опитаних готові приділити навчанню один-два днів на тиждень, близько 4-10 годин часу, розуміючи довготривалість курсу. Це пов'язано з поточною зайнятістю респондентів.

Дослідження результатів анкетування вплинуло на збір даних для оцінки можливостей і ризиків розвитку туризму НКС та сприяло розумінню позиції носіїв НКС та адміністраторів культурного сектору щодо цього питання. Найважливіше - продемонструвало позитивне ставлення до можливості навчитись працювати в туризмі НКС.

В Україні місією досягнення сталого розвитку займається ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» (ССЗТУ). Сільський зелений туризм і туризму НКС мають спільну сферу діяльності та мету: об'єднання для виконання завдань, які сприяють розвитку сільського туризму (у ССЗТУ), несільськогосподарських видів діяльності, сільського розвитку та розвитку територіальних громад. Для туризму НКС це стосується видів діяльності, які протягом століть були частиною сталого способу життя громад – ремесел як форм прояву живої культури сталого способу існування.

Очікування результатів обох напрямків діяльності включають зростання рівня зайнятості та розвиток сільських територій, просування в організації послуг гостинності, підтримку громадянської освіти та просвіти, розвиток наукових ініціатив, впровадження найкращих національних і міжнародних практик та стандартів, орієнтованих на сталий спосіб життя громад [153].

Ми не бачимо необхідності в дублюванні функцій ССЗТУ, але впевнені у великих можливостях пропозиції співпраці з ними. Наше об'єктивна мета відповідає праву ССЗТУ створювати відокремлені підрозділи та створювати асоціації. Варто запропонувати створення спільної стратегії асоціативного співробітництва, об'єднуючи зусилля для професійного розвитку та проведення освітніх, культурних і наукових заходів, що сприятимуть прогресу у досягненні ЦСР.

ССЗТУ засновано окремий підрозділ – Академія сільського розвитку (надалі – Академія). Академією передбачено забезпечення доступу учасників ринку (в її полі інтересів - власників сільських садиб, до якісної освіти туристичної сфери діяльності, відповідно до їх інтересів, практик в інформаційно-консультаційних та агротуристичних осередках (ІКАТО).

При Академії сформовано консультативно-методологічну експертну раду (далі – Експертна рада). До компетенцій Експертної ради відноситься визначення нових тематик і наукових досліджень.

Академією визначаються: основні напрями освітньої діяльності відповідно до сучасних трендів та суспільного розвитку; проведення експертної оцінки освітніх програм і навчальних планів, підготовка експертних висновків, а також за потреби надання рекомендацій для їхньої відповідності стандартам Академії; визначення нових тем та напрямів наукових досліджень для розробки її членами; проведення кваліфікаційного відбору та затвердження тренерів-членів Академії (до освітнього процесу залучаються провідні експерти) [153].

Зазначена інформація переконливо свідчить про необхідність співпраці з метою організації туризму НКС з Академією, що дозволить збагатити програми Академії культурними аспектами розширивши її освітні та дослідницькі можливості та сприяти в досягненні цілей сталого розвитку.

Актуалізація ресурсів НКС для розвитку локального туризму на прикладі м.

Косова та Косівського району Івано-Франківської області

базується насамперед, на тому що цей центр вже давно практикує ремесла-елементи НКС як туристичні ресурси. Але ця пропозиція є супутньою для поширених різновидів туризму, традиційних для локації: культурно-пізнавального, етнічного, сільського.

Косівщина є гарним майданчиком для туризму НКС. Косівський район географічно посідає центральне місце туристичної дестинації «Гуцульщина» та оточений не менш вагомими вузлами туризму НКС з центрами: Коломия, Вижниця, Ворохта, Ясіня, Яремче, Делятин, Надвірна, Вигода. Повна мапа елементів туристичної рекреаційної дестинації «Гуцульщина» включає, крім вузлів, центрів, локацій та пунктів НКС, природні пам'ятки: гори, ліси, річки, водоспади, озера; матеріальну культурну спадщину - традиційну гуцульську архітектуру (в сакральних об'єктах якої існують і нематеріальні прояви: традиції громади участі в релігійних обрядах, технологіях утримання та реконструкції [8,

18]; гуцульську кухню (частина якої є зафіксованими проявами НКС); можливості для походів, велопрогулянок, катання на лижах, сноубордах, рафтингу, верхової їзди, кемпінгу; найрізноманітніші пропозиції гостинності – від традиційних гуцульських і приватних садиб до готелів всіх категорій.

На наш погляд в цьому регіоні необхідно інтегрувати ресурси НКС в створення інноваційного та відповідального культурного туризму живої спадщини. Ми бачимо туризм НКС не лише важливим елементом розвитку району, але й відповіддю на сучасні виклики глобалізації, збереження, всупереч війні. Поєднуючи пропозиції туризму НКС з існуючими можливостями інфраструктури, послугами, комунікаціями, можна представити приклад сталого туризму, сприяючого збереженню культурних традицій, гармонії з природою та підтримуючого сталий спосіб життя для майбутніх поколінь.

Існує протиріччя: на Косівщині розвинена ресурсна база туризму НКС, але основним видом економічного доходу майстрів-носіїв НКС залишається реалізація виготовленої ними продукції, а не економічні та соціальні вигоди від туризму НКС. Їх традиційний сталий спосіб життя, заснований на живій спадщині залишається майже осторонь туристичної сфери. На нашу думку вузол-кластер НКС Косівщини має всі передумови, щоб стати пілотним проектом в Україні та пробним майданчиком для розвитку туризму НКС. Для цього необхідно представити туристам ресурси НКС, тобто висвітлити перелік майстрів-носіїв, до яких можна їхати за досвідом живої спадщини.

В процесі польових натурних досліджень нами знайдено каталог 2014 р., в який внесено велику кількість носіїв НКС-майстрів Косівського району. Каталог надрукований в декількох екземплярах, зберігається науковцями філії Музею Гуцульщини та Покуття в Косові (додаток Ц4). При всій важливості зібраної в каталозі інформації та великій праці, вкладеній в його створення, ефективність каталогу сьогодні майже дорівнює нулю. Такий приклад каталогізації для виявлення ресурсного капіталу туризму НКС є дуже корисним, але в друкованому вигляді не виконує свою функцію.

Наші пропозиції:

1) Каталогізація. Доопрацювати існуючий каталог, зробивши його переформатування в електронному вигляді та внести інформацію в електронні карти атласу ресурсів НКС. Це дуже клопітка робота, але, на відміну від багатьох інших регіонів, друкований каталог вже є значною частиною проробленої роботи, хоч і не завершеною. Його необхідно перевести в електронний вигляд, суттєво доповнити кількісно та якісно: поновити дані, доповнити контактами нових носіїв – майстрів-ремісників НКС. В існуючому каталозі згадується близько 330 майстрів з осередків НКС м. Косів та Косівського району (додаток Ц4). В ході нашого дослідження, було з'ясовано, що частини з них вже не має в живих, частина є особами дуже похилого віку, але є велика кількість майстрів, які не згадані в ньому. Робота пророблена з укладанням каталогу-безцінна та неоціненна, виконана на волонтерських засадах, але протягом 10 років вже втратила свою актуальність. Тепер її результати можуть стати значним підґрунтям подальших організаційних дій.

На нашу думку, потрібно осучаснити можливість реєстрації ресурсної бази НКС для зручності її пошуку споживачами та організаторами туризму НКС. Для цього необхідно розробити та реалізувати окремий проєкт електронної інноваційної каталогізації та картографування ресурсів НКС з візуалізацією її в атласі ресурсів НКС.

На початку нашої роботи ми планували як пробну версію зробити інтерактивні карти за концепцією: на карті України виділити досліджені дискретні одиниці: вузли, центри та нанести QR-коди, в які вмістити всю інформацію (про локації, пункти), яку ми пропонуємо внести в електронний каталог. Але є припущення, що така робота може залишитись без уваги споживачів так само, як і спроби промоції ресурсів НКС попереднього досвіду наших колег з Закарпатської та Одеської областей (Кодимська ОТГ, маршрут «Шпаків шлях»), які ми розглянемо трохи згодом (додаток Я6).

Якщо звертатись до існуючих в світі сучасних інструментів позначення геолокації місця та його характеристик, то найпоширенішими є Карти Google (Google Maps). Це всім відомий безкоштовний картографічний веб-сервіс від

компанії Google, який включає великий набір застосунків. Станом на 2024 рік було зафіксовано 1,5 млрд. запитів до сервісу щомісяця [161,189].

Зручним застосунком цього сервісу є (Гугл Земля) [6, 247], який є окремим програмним продуктом для платформ Microsoft Windows, GNU/Linux та Mac OS, тісно інтегрованим з сервісом Google Maps. Як і в Google Maps, користувачі застосунку здійснюють перегляд супутникових знімків земної поверхні, регулюючи масштабування, плануючи маршрути, можуть переключитись на 3D-моделювання поверхні та переглядати місцевості під різним кутом. Цей застосунок сьогодні успішно замінює традиційні географічні карти з великими зручностями для користувачів. В застосунку можна наносити зображення за обраною геолокаційною точкою, залишати короткі коментарі, описи, короткі відео.

Ознайомившись з умовами використання Google Maps та застосунку Google Earth [247], ми дійшли висновку, що масштаби нашої пропозиції вкладаються в поле дозволу безкоштовного використання сервісом Google. Наприклад, для роздрукування карт в путівниках, потрібен дозвіл від компанії Google, коли кількість примірників роздрукованих матеріалів сягає більше 5000 екземплярів, а офіційне звернення до розробників програми у разі розміщення можна не робити до 50 000 точок розміщення, якщо це робиться не з комерційною метою [163]. Але в процесі масштабування проєкту електронної каталогізації будуть необхідні юридично-правові консультації [43].

Нагадуючи про 330 майстрів, внесених у друкований каталог Косівського району (додаток Ц4), констатуємо, що на Google Maps перенесено дані тільки про три пункти туризму НКС Косівської громади: виставковий простір «Дєдики» Мирослава та Едуарда Радишів (Muzeu Tr'okh Pokolin' «Dyedyk»), майстерня «Кока» родини Миколи Стринадюка, Косівський музей як відділ Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського [189]. Якщо сьогодні запланувати туристичну поїздку в цей вузол туризму НКС, то він виглядає майже «пустелею», залишаючи сотні носіїв НКС поза увагою.

2) Єдина універсальна форма для збору інформації. Проєкт на початковій стадії може розпочатись з централізованого збору інформації про ресурси, яка збиратиметься за єдиною універсальною формою для всіх регіонів країни:

- форма вираження (вид ремесла, а в подальшому інші прояви НКС);
- населений пункт;
- фотографія та ПІБ майстра-носія (сім'ї, громади носіїв);
- вік (рік народження);
- адреса місця побутування (геолокація);
- контактний телефон (може бути телефон відповідальної за організацію туризму НКС особи (менеджера туризму НКС));
- від 5 до 10 професійно зроблених фотографій, які представляють форму вираження НКС та 1-2 коротких (до 1 хв.) презентабельних відеофільмів;
- орієнтовний календар відвідувань;
- умови надання майстер-класів.

3) Експедиційна польова робота в складі робочої групи. Цей проєкт потребує кропіткої експедиційної роботи, для якої має бути створена робоча група від МКСК, можливо, в рамках підпорядкованого УЦКД.

В процесі дослідження ми стикались з протилежними прикладами ведення обліку НКС (документування): наприклад, обласний перелік не ведеться (Дніпропетровська область) (додаток З), або, навпаки, документування елементів НКС проводиться ретельно з оновленням інформації раз на рік (Житомирська та Хмельницька області (додаток К)). В останньому прикладі з зібраних і підготованих матеріалів набагато зручніше створювати основу електронної каталогізації ресурсної бази туризму НКС та візуалізацією електронного атласу ресурсів НКС, як і в прикладі з Косівським районом, де, за результатами існуючого каталогу, необхідні оновлення та доповнення, що набагато спрощує процес.

Робота електронної каталогізації та картографування необхідні для захисту НКС, її промоції, надання рівних можливостей носіям представити живу спадщину та, навіть, унеможливлення корупційної складової її використання.

4) Врахування попереднього досвіду промоцій ресурсів НКС. В роботі по електронній каталогізації та електронному картографуванню ресурсів НКС, необхідно враховувати попередній досвід ведення сайтів, присвячених ресурсній базі НКС (додаток Я6, 43). Аналізуючи низьку результативність промоції цих сайтів, ми дійшли висновку, що вони не успішні та низькорезультативні.

З досліджених прикладів відомі (у відкритому доступі) витрати на створення промоційного сайту культурно-туристичного маршруту «Шпаків шлях» 429 672 гривень [180] (2020 р.) та сайту Онлайн - хабу Закарпатської області 394 551 гривень (2019 р.) [238]. В ході польових натурних досліджень було встановлено, що QR-коди в ОТГ Закарпатської області, так само, малопродуктивні, не оновлювались з 2019 року, крім того не існує «зони відповідальності» за їх утримання в громаді та області (відповідальної особи). Вважаємо, що в подальшому розвитку електронної каталогізації та картографування ресурсів туризму НКС робота розглянутих сайтів є корисним досвідом незадовільного результату, без якого не можна рухатись вперед до позитивного результату.

Нашою пропозицією є перенести напрацювання сайту Онлайн Хабу НКС Закарпатської області, частину сайту Одеського обласного центру української культури, яка відображає НКС (включаючи згаданий раніше культурний маршрут НКС «Шпаків шлях» та напрацювання відділів НКС інших областей, які стосуються пропозиції туристичного відвідування, спочатку в електронний атлас ресурсів НКС, а потім зв'язати його з такими практичними застосунками як Google Earth у вигляді розміщених посилань (або QR-кодів) за позначками геолокацій пунктів та локацій НКС, які ми запропоували вище, надаючи таким чином вичерпну інформацію про НКС всього району, області. Таким чином, туристам, які зацікавиться НКС як ресурсом певного дискретного місця побутування, буде спрощено пошук аналогічних елементів на маршруті їх подорожі.

На нашу думку, недоліком всіх попередніх спроб промоцій НКС є те, що вони не виносять головної концепції-стратегії туризму НКС – сприяння збереженню нематеріальної культури шляхом відвідування дискретних елементів

туризму НКС та вивченням досвіду сталого способу життя, а пропонують прагматичну складову – продукцію (вироби) спадщини.

Сучасний досвід реклами демонструє, що промоції мають включати роботу з детальним аналізом цільової аудиторії шляхом використання таргетингу.

Таргетинг дозволяє визначати сегменти користувачів на основі їхньої поведінки, інтересів, демографічних та географічних даних. Це створює умови для персоналізованого підходу до кожної групи потенційних відвідувачів, що сприяє не тільки збільшенню залучення туристів, але й усвідомленню значення НКС. Зокрема, ретаргетинг забезпечує можливість спрямування зусиль на користувачів, які вже взаємодіяли з елементами культури, поглиблюючи їхній досвід через повторні інформаційні кампанії.

Для ефективного розміщення таргетингу, орієнтованого на споживачів, які цікавляться НКС, важливо враховувати платформи, де такі користувачі найімовірніше шукають інформацію. Найкращими місцями для таргетованої реклами є:

Соціальні мережі: Facebook, Instagram та TikTok, які дозволяють ефективно використовувати демографічний і поведінковий таргетинг. Особливо актуальною є реклама в спільнотах, присвячених культурним традиціям, туризму, екологічним ініціативам, здоровому харчуванню, психологічним практикам.

Пошукові системи: Google Ads з контекстним таргетингом – дієвий інструмент для залучення користувачів, які активно шукають інформацію про культурні заходи, фестивалі чи досвід занурення у традиційні практики НКС.

Спеціалізовані платформи: Сайти, присвячені культурі, туризму, та сталому способу життя (наприклад, культурні блоги, портали туристичних агентств) є ефективними для географічного та контекстного таргетингу, орієнтованого на певні регіони чи події, які пропонують досвід взаємодії з елементами НКС.

Ці платформи забезпечують можливість підвищити зацікавленість споживачів через націлені повідомлення, які відповідають їхнім інтересам у сфері нематеріальної культури. Така промоція може бути організована в межах центру туризму НКС, але більш ефективною вона може бути в межах вузла-кластера.

Крім того, це створення додаткових робочих місць (як правило, для молодих людей). Фінансування таргетингу як значимої частини промоції туризму НКС має бути змішаним: державні ресурси, приватні інвестиції, міжнародні організації, які сприяють збереженню культурної спадщини, можуть виступити спільним донором такої стратегії.

«Етнічний ренесанс», що виникає на фоні самоусвідомлення українського народу і підсилюється війною, повинен стати постійним явищем. Це може допомогти у зміцненні формування вільного українського суспільства через відновлення та збереження зв'язків живої культурної спадщини.

5) Туристичну дестинацію «Гуцульщина» можна розглядати як практичний майданчик для представлення центрів, локацій, пунктів туризму НКС. Для цього вже існують передумови: напрацювання та досвід Онлайн Хабу НКС Закарпатської області; вагомі напрацювання в плані виявлення НКС Чернівецької та Івано-Франківської областей; внесення в Національний перелік 11 номінацій, які є для перелічених областей міжрегіональними; разом в областях зареєстровано 56 номінацій (серед яких 24 ремесла); активна позиція керівників відділів НКС та ОЦНТ областей. Крім того, ці області залишаються безпечними під час війни та є прикордонними (щодо туристів з ЄС).

Поєднання зусиль в напрямку спеціалізації та організації туризму НКС сприятиме: економії на спільній промоції одного різновиду туризму, економії на організації спільного адміністрування, зручності при організації навчання громад (територіальна наближеність), економії на створенні спільної групи для проведення аудиту збереження (передачі у спадок) НКС, сприятиме зменшенню проявів корупції.

*Актуалізація ресурсів НКС для розвитку локального туризму на прикладі
м. Решетилівки та с. Опішні Полтавської області, с. Петриківки
Дніпропетровської області*

Не зважаючи на високу туристичну привабливість елементів НКС у досліджених локаціях с. Опішні, м. Решетилівки, с. Петриківки, у практичній площині, їх потенціал залишається реалізованим лише частково. Туристи відвідують кожен із центрів та локації *окремо*. Переважно це короткотривалі одноденні екскурсії, які не забезпечують значних економічних вигід для місцевих громад, які підтримують життєздатність цих елементів.

Осередки НКС м. Решетилівки, с. Опішні та с. Петриківки, на нашу думку, мають потенціал для створення інтегрованого туристичного вузла туризму НКС, який би міг працювати як кластер, сформований на спільній демонстрації відомих елементів живої спадщини (додаток Я7).

Якщо не брати до уваги невизначеність через війну, а звертатись до попереднього досвіду цих осередків НКС, то можна стверджувати, що процес кластеризації досліджуваних локацій гальмувався низькою якістю туристичних послуг, через малі та обмежені потужності готельних пропозицій, відсутність сучасної транспортної логістики, застарілі за концепціями заклади громадського харчування, відсутність чіткої маркетингової стратегії. Зараз, можна стверджувати, що, крім Опішні, відвідування двох інших центрів носить стихійний, не запланований характер.

На нашу думку, створення вузла-кластера, шляхом об'єднання трьох відомих центрів-осередків за рахунок організації туризму НКС, має підвищити їх впізнаваність, дасть можливість об'єднати зусилля для потужної промоції, оптимізує адміністрування за рахунок спільного управління, створить безумовність попередження корупційних схем (дві різні області), сприятиме виявленню активних адміністраторів, спричинить умови змагання, спостереження за роботою партнерів, можливість переймати кращі приклади роботи.

Вивчаючи перспективи створення вузла-кластера, можна передбачити, що вагомим чинником його розвитку стане проведення численних фестивалів, які до війни мали регулярний календарний цикл (рис.4.1).

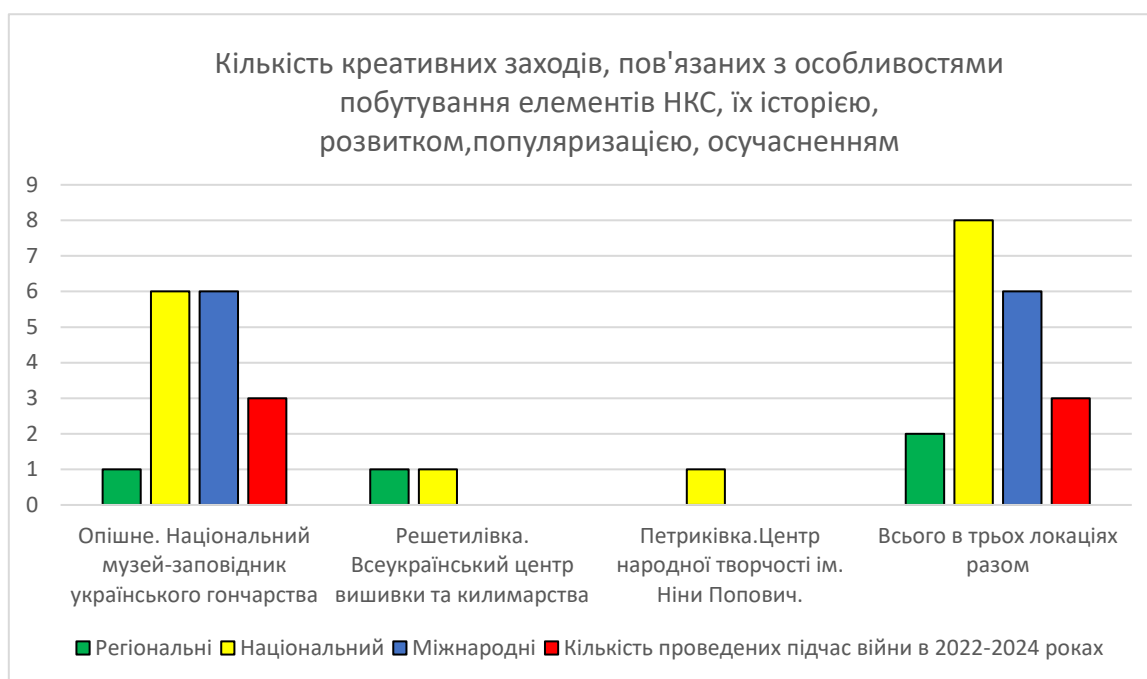

Рис.4.1. Кількість фестивалів, конференцій, симпозіумів на основі НКС в межах вузла туризму НКС Опішя-Решетилівка-Петриківка

Джерело: розроблено автором за [9]

Серед цих подієвих заходів найстаршими є фестиваль «Решетилівська весна», який проводиться з 1998 р., фестиваль «Петриківський дивоцвіт» - з 2008 р. та Міжнародний мистецький ярмарок «Гончарний Всесвіт в Україні» - з 2009 р. Результатом проведення фестивалів до початку пандемії, а тепер війни, були багатотисячні потоки туристів, які приносили прибуток у місцеві громади та регіон в цілому. Наприклад, в 2018 році фестиваль «Решетилівська весна» протягом першого дня (проводиться два дні) відвідало більше 30 000 осіб, що в 3,5 рази перевищило офіційною кількістю населення [147].

Важко прогнозувати як будуть проходити мистецькі заходи, які були регулярними та запланованими, внаслідок воєнних дій. Особливістю досліджених локацій, своєрідним позитивним фактором під час війни, є те, що за своїм географічним розташуванням, вони залишаються у відносно безпечних районах по відношенню до лінії бойових дій та ворожих атак. Більшу частину заходів в 2022-2024 рр. було скасовано, частина відбулась (таблиця 3.4), події були малочисельними і по кількості учасників, і по кількості відвідувачів (рис.4.1).

Таблиця 4.1.

Кількість креативних заходів, пов'язаних з особливостями побутування елементів НКС, їх історією, розвитком, популяризацією та осучасненням

Локація, яка представляє елемент НКС	Статус проведених заходів, фестивалів, подій			Кі-ть під час війни в 2022-2024
	Регіон.	Націон.	Міжнарод.	
Опішня. Національний музей-заповідник українського гончарства	1	6	6	5
Решетилівка. Всеукраїнський центр вишивки та килимарства	1	1	0	0
Петриківка. Петриківський центр народної творчості ім. Ніни Попович	0	1	0	0
Всього	2	8	6	5

Джерело: розроблено автором за [9, 131, 147, 235, 242]

За воєнні роки у громад з'явилась нова форма діяльності – допомога в адаптації переселенців з областей, які постраждали внаслідок рашистської агресії. В результаті елементи НКС цих громад отримали неочікуваний розвиток – вони є частиною психологічної допомоги людям, які постраждали від війни, в тому числі, дітям. Всеукраїнський центр вишивки та килимарства в Решетилівці проводить мистецькі заходи у рамках благодійного проєкту «Діти війни в обіймах Решетилівки» для спільноти переселенців [9, 104] (додаток Ч).

Опішня, Решетилівка та Петриківка розташовані в центральній частині України. До початку війни ці регіони не належали до числа найпопулярніших туристичних напрямків. Проте, навіть за умов військової агресії, спостерігаються передумови для зростання внутрішніх туристичних потоків. Серед основних чинників можна виокремити віддаленість від зон активних бойових дій, наявність розвиненої транспортної інфраструктури, а також культурно значущі осередки нематеріальної культурної спадщини. Втім, для повноцінного розвитку цього процесу необхідні певні зміни:

Решетилівка. Для цього центру туризму НКС (за дискретним визначенням) важливим є створення територіального туристично-рекреаційного комплексу з готелем та Арт Хабом. Заплановане проєктом перетворення водонапірної башти,

яка знаходиться на території ВЦВК в арт-об'єкт «Маяк», має викликати емоції та інтерес у глядачів, туристів і запам'ятовуватись яскравістю, незвичайною формою та світлом підчас проведення масштабних подій на площах центру. Реалізація проєкту в повному масштабі дозволить проводити в стінах наукові форуми та конференції міжнародного масштабу за прикладами роботи Азербайджанського державного музею килима або Національного музею туркменського килима [126, 127]. Ця перспектива дуже важлива для подальшого соціально-економічного розвитку місцевої громади, адже може дати додаткову кількість основних і супутніх робочих місць, збільшуючи фінансові надходження до місцевого бюджету, в результаті зростання туристичного потоку. Процес розбудови зупинився підчас війни в 2022-2024 роках (так само як і проєкт туристичної атракції у формі глечика на честь гончарних традицій в Косові), але обов'язково має бути завершеним. Сьогодні потрібна програма відновлення цього проєкту, початковим замовником якого було МКСК та КМ України.

Зручне геопросторове розташування решетилівського осередку дає можливість довготривалого перебування в межах цього центру НКС. Сучасні рекреаційні майданчики, відкриття реабілітаційного центру, наявні заклади послуг проживання – вже сьогодні роблять Решетилівку ключовою локацією для відвідування всього кластеру Опішне-Решетилівка-Петриківка. Тому наявність готелю на території ВЦВК, облаштовані виставкові зали з великими площами, можливості для організації неформальної освіти роблять цю локацію ключовою для перебування в кластері від двох днів і довше.

В Решетилівці працюють заклади харчування, які можна рекомендувати туристам. В них пропонують смачну, якісну та недорогу їжу з місцевих екологічних продуктів, але інтер'єр та екстер'єр закладів надзвичайно потребують зміни концепції та осучаснення.

На нашу думку, якщо вузол-кластер активно працюватиме, то ринкові процеси приведуть в Решетилівку нові концептуальні заклади харчування або франшизи відомих ресторанних брендів. Можлива колаборація з іншими елементами НКС з метою їх взаємовигідної промоції. Наприклад, одним з

кураторів дослідження, документування, просування до внесення в Репрезентативний список UNESCO елементу «Культура приготування українського борщу» (форма прояву: традиції, ритуали; знання та методи, пов'язані з природою; народні ремесла) був український шеф-кухар і ресторатор, громадський активіст і блогер Клопотенко Є. Його концептуальний заклад «100 років тому вперед» або бістро «Інші» можуть органічно вписатися у просторову структуру Решетилівки як центру туризму НКС (як і Опішні та Петриківки в разі створення вузла-кластера туризму НКС на основі ресурсів цих трьох осередків нематеріальної культури). Завдяки такому стратегічному розташуванню, заклад міг би стати важливим елементом туристичної інфраструктури, зберігаючи при цьому адекватну цінову політику, співмірну з економічними умовами місця. Але головне—практична дієва промоція живої спадщини в комплексі.

Опішня. Робота НМЗУГ є прекрасним прикладом наслідування для Решетилівки та Петриківки. Вагома кількість фестивалів та масових заходів, на які приїждить велика кількість відвідувачів, автоматично робить туристів носіями реклами самої Опішні, а в перспективі може стати рекламою всього вузла-кластера.

В результаті польових натурних досліджень, відзначимо, що покращення потребують невелика пропозиція за кількістю місць проживання, віддаленість супутніх додаткових послуг, в які входять і важливі послуги харчування. Автор вважає, що це є основною причиною, через яку переважаюча кількість відвідувачів користуються тільки послугою екскурсійного обслуговування (в Опішню туристи приїждять на один день, а в рамках багатоденних турів для проживання обирають Полтаву, хоч обласний центр знаходиться на відстані майже 100 км). Це автоматично перетворює тури на багатоцільові, а не спеціалізовані на НКС, що ускладнює формування цільових груп туризму НКС. Ще нагадаємо про відсутність на сайті НМЗУГ та на сайті громади плану-календаря, відображаючого заплановані події протягом року [243].

Петриківка. Петриківка має відоме ім'я, що вже є брендом в туризмі НКС, але, в реальності, туризм в цій локації не відповідає її потенційним можливостям.

Всі об'єкти туризму, які згадувались в дослідженні, потребують осучаснення. Перебування в них сьогодні має велику кількість питань до естетики оформлення, якості обслуговування. Тільки разом з двома локаціями в Опішні та Решетилівці, Петриківка має шанс розкритись як успішний туристичний центр, посилити роль магніту, яким є неперевершений елемент НКС «Петриківський розпис».

Головне, що може принести розвиток туризму НКС в Петриківку це відстоювання самого автентичного місця побутування елемента, щоб «фантоми» цього історично сформованого культурного прояву в історичному осередку не заміщували його. Це важлива умова збереження петриківського розпису як елемента НКС вже сьогодні.

Садібам, які сьогодні пропонують послуги, необхідний розвиток та маркетинг. Особисте спілкування з їх господарями, залишило у автора враження перебування в машині часу, яка переносить в епоху радянського союзу. Господарі садіб не мають туристичної освіти, проводять свою діяльність без перспективного планування, не знають як співпрацювати з туристичними компаніями та організаціями країни. Відвідування туристів в цьому осередку є випадковими та незапланованими.

У садіб Петриківки є величезний потенціал: екологічне житло та їжа, збережена автентичність. Є значні переваги порівняно з звичайними прикладами зеленого сільського туризму: можливість участі в натуральному господарюванні стає в багато разів цікавішою, коли господарі, у яких ви проживаєте, відкривають секрети не тільки сталого життя, а й майстерності виконання петриківського розпису. Тільки разом з двома локаціями в Опішні та Решетилівці, Петриківка має шанс розкритись як успішна туристична локація, посилити роль магніту, яким є неперевершений елемент НКС петриківський розпис.

Сьогодні незвичайною, новою туристичною привабливістю всіх трьох локацій є безпека перебування підчас війни. Всі осередки знаходяться віддалено від воєнних дій. Справжні «тривоги» відсутні, тому перебування в цих локаціях має позитивний фактор відчуття безпеки, що сьогодні стало особливо цінним.

Для втілення ідеї створення вузла-кластеру необхідно розробити спільний план дій, спрямованих на об'єднання з метою розвитку туризму НКС трьох центрів. План має враховувати індивідуальні потреби всіх трьох осередків НКС заради спільного успіху, забезпечення сталого розвитку і популяризації культурних цінностей регіону. Цей план може включати всі пропозиції, які ми пропонували для дестинації «Гуцульщина» та вузла-кластера м. Косів і Косівського району. Але, зважаючи на недостатній рівень розвитку туризму НКС цього регіону, потрібно визначити перспективні дії.

План дій для створення об'єданого вузла-кластеру культурного туризму НКС на прикладі об'єднання центрів НКС Опішні, Решетилівки та Петриківки:

1. Аналіз ситуації, який розпочинається з дослідження ресурсів.

Збір інформації про ресурси важливий для розумного управління туризмом НКС. На цьому етапі потрібно залучати активних носіїв НКС, компетентних членів місцевих громад і громадських організацій, звертатись до експертів.

2. *Визначення цілей:* підвищення туристичної привабливості, збереження нематеріальної культурної спадщини, створення умов для залучення молоді та створення нових робочих місць. Використання НКС в туризмі має позитивні економічні перспективи. На стадії планування їх потрібно окреслити як факти, підтверджені розрахунками.

3. *Визначення інвестиційної привабливості вузла-кластеру та пошук шляхів фінансування проєкту.*

4. Розробка стратегічного плану, який включає основні напрямки діяльності (створення цілісного естетичного та гармонійного середовища, підпорядкованого спільній меті; освітніх програм, фестивалів, виставок).

5. Формування управлінської команди з представників кожного центру, відповідальних за реалізацію плану. Залучення експертів.

6. Інфраструктурне забезпечення: оцінка та покращення транспортної доступності, готельних послуг, туристично-інформаційних центрів. Розробка маршрутів туризму НКС, які з'єднують всі три центри.

7. Маркетинг та промоція. Брендінг: створення спільного бренду для об'єднаного вузла культурного туризму НКС. Рекламні кампанії: організація маркетингових заходів, таргетинг, участь у туристичних виставках.

8. Розробка, організація та реалізація програм неформальної освіти.

9. Оцінка результатів. Моніторинг і аудит: регулярна оцінка ефективності реалізації плану дій. Зворотній зв'язок: опитування туристів, носіїв НКС, мешканців громад місць побутування для отримання зворотного зв'язку та внесення коректив.

10. Усталені зв'язки: налагодження партнерських відносин з місцевою владою та громадськими організаціями, розширення співпраці з міжнародною туристичною спільнотою.

Останній пункт має бути і першим, і всіма наступними - налагодження партнерських стосунків. У процесі аналізу стратегічних планів соціально-економічного розвитку трьох громад не було виявлено конкретних заходів щодо розвитку НКС як ресурсу КТ НКС. Відсутні чітко визначені результати, показники ефективності, терміни їх досягнення, а також інформація про відповідальних виконавців. Це свідчить про відсутність стратегічного бачення ролі ресурсів НКС у розвитку громад. Натомість до них ставляться як до пасивних об'єктів, тоді як вони мають значний потенціал стати активними суб'єктами культурного туризму та рушійною силою соціально-економічного розвитку громад.

*Актуалізація ресурсів НКС для розвитку локального туризму на прикладі
м. Кролевець Сумської області*

Порівняно з раніше дослідженими культурними осередками, Кролевець демонструє виражену периферійність. Однак його потенціал полягає в людському ресурсі: майстрах, ентузіастах збереження нематеріальної культурної спадщини та

патріотах, відданих своїй малій батьківщині. В умовах війни громада Кролевця зберігає живу спадщину та розвиває її (додаток Щ1).

Громада Кролевця обмежена в ресурсах, які можуть бути використані для підвищення її добробуту. Одним із таких ресурсів є нематеріальна спадщина, зокрема кролевецьке переборне ткацтво. Відсутність використання елементу НКС в туризмі НКС може призвести до його перетворення на пасив, утримання якого стане дедалі важчим без відповідних бюджетних надходжень. Водночас цей елемент має значний потенціал стати чинником економічного піднесення та генерації доходів для громади.

Цей осередок НКС за дискретним визначенням є локацією, в якій можна знайти більше 10 окремих пунктів, щоб отримати всю інформацію та майстер-клас від створення ескізу за традиційними шаблонами до роботи з горизонтальним човниковим станком (від його заправки нитками до ткання відомого виробу). Традиційний кролевецький рушник залишається сучасним будь-якому часу. Сьогодні на рушнику відбилися події війни, але не розпач, а переможний політ «Байрактара» (додаток Щ1).

Наповнений глибокими смислами, справжнім натхненним родинним теплом Кролевець потребує великої промоційної підтримки, щоб відкрити себе як ресурс туризму НКС, який здолав не тільки століття, а й стереотипи механічного узородрукування, зберігаючи для країни «свій» домашній рушник для урочистих подій. Сама промоція сьогодні унеможлиблюється війною, прикордонним положенням локації, але тим важливішим є факт збереження цієї живої спадщини, підтримати яку можна, придбавши вироби.

Сьогодні кролевецьке переборне ткацтво потрібно представити за кордоном, як готовий проєкт сталого способу життя «Від зернини до тканини-країни», зробити їх впізнаваними та створити інтерес до відвідування локації туризму НКС та об'єкт стійкості НКС після війни.

Висновки до IV розділу

Виходячи з вище наведеної інформації, можемо зробити наступні висновки:

Використання ресурсів НКС для розвитку туризму є завданням складним, але достатньо актуальним. Враховуючи сучасний воєнний стан в країні, перспективи популяризації культурного туристичного середовища та широкий розвиток інтересу до об'єктів НКС, мають низку проблем, які потрібно вирішувати вже сьогодні та планувати задачі на майбутнє. Проблеми мають не визначений за масштабами розмір. Вони пов'язані з втратою територій місць побутування елементів НКС, втратою зв'язків громад окупованих територій, переміщенням носіїв в межах країни та світу, порушенням логістики постачання сировини, неможливістю дотримуватись технологій через втрату обладнання. Проблеми носіїв НКС не залишаються поза увагою профільного міністерства культури: створюються робочі групи, результати роботи яких впливають на підтримку живої спадщини шляхом організаційних заходів та шляхом залучення міжнародної фінансової допомоги. Збереження національної ресурсної бази НКС сприяє існуванню туризму НКС, який через соціально-економічні важілі прямо впливає на можливість продовження сталого існування живої культури.

До питань розвитку туризму НКС в повоєнний період відносяться загальні питання: відновлення інфраструктури, матеріальної бази осередків, створення умов повернення носіїв НКС до своєї традиційної діяльності, створення безпечних умов перебування туристів, осучаснення супутніх послуг (гостинності, харчування, розваг). Ці заходи можливі на початку відновлення за умови колаборації громад НКС та зверненням до міжнародних фондів і інвесторів.

Розглянені в роботі осередки культури вже сьогодні можуть бути прикладом організації культурного туризму НКС, приносити дохід в місцеві громади та сприяти створенню доданої вартості державі. Масштаби розглянутих осередків, їх візуалізацію нами представлено на карті (додаток Я7) відповідно їх дискретного визначення. Ця візуалізація може бути прикладом подальших дослідницьких робіт в комбінації з каталогізацією ресурсів НКС для туризму.

В кожному з досліджених осередків культури склався свій рівень готовності участі в туристичній діяльності, навіть, за умов війни. Якщо узагальнити, то розвиток туризму НКС, з огляд у на специфіку ресурсної бази, потребує:

- створення локальної та національної інформаційної платформи для розвитку локального КТ НКС у вигляді електронного каталогу з інформацією про майстрів та напрямками їх діяльності, яка може бути скомпонована в QR-коди для подальшого використання в інтерактивних картах та в ході рекламних кампаній, які мають враховувати сучасні тенденції маркетингу (таргетинг);

- будівництво (реконструкції або перепрофілювання приміщень) для створення арт хабів, на площах яких можна представляти ресурси НКС за прикладом ВЦВК (Решетилівка), Центру Карпатської культури (Косів), Музею Крелевецького ткацтва, Центру Петриківського розпису;

- організація неформальної профільної туристичної освіти, навчальних проєктів, які є необхідною базою для переходу активної частини носіїв НКС спочатку в статус свідомих об'єктів туристичної діяльності з перспективою переходу до суб'єктної діяльності;

- промоція національної НКС за кордоном;

- всі вище перелічені кроки потребують значної фінансової підтримки. Сьогодні для підтримки розвитку туризму НКС можна розраховувати на участь в грантах міжнародної фінансової підтримки, робити це необхідно не відкладаючи, враховуючи не визначеність в якій знаходиться країна через довгі роки війни та необхідність економічної підтримки умов продовження існування живої культури.

ВИСНОВКИ

У даному дисертаційному дослідженні обґрунтовано теоретико-методологічні засади розвитку локального туризму на основі використання ресурсів НКС (на прикладі ремесел) та запропоновано практично-концептуальні алгоритми перспективного впровадження стратегічних завдань, що дає підстави сформулювати наступні висновки теоретичного, науково-методологічного та практичного змісту:

Сучасний стан теоретичних досліджень туризму НКС потребує розвитку теоретичних аспектів і наукового дослідження ресурсів НКС як об'єкту туризмознавства. Зважаючи на особливості цього різновиду туризму, в роботі детально розглянуто поняттєво-термінологічний апарат, який стосується культурної спадщини, як комплексного міждисциплінарного напрямку наукових дослідженнях. Це дало можливість узагальнити дискусійні питання теоретичних основ та згенерувати загальне визначення місця НКС в складовій всієї спадщини та її глобальне значення. В умовах екзистенційного протистояння агресору, НКС виступає важливою складовою національної безпеки.

Зважаючи на особливості розвитку туризму НКС та з метою наголосу на необхідності збереження живої спадщини, запропоновано визначення туризму НКС - як нової, сучасної форми (різновиду) туризму, що полягає у відвідуванні регіонів, де практикуються елементи НКС, з метою дослідження та сприяння збереженню сталого способу життя місцевих спільнот. Основна мета таких подорожей полягає в отриманні нових знань і досвіду, які відповідають культурним інтересам туристів. Це передбачає усвідомлення необхідності підтримки та розвитку місцевих традицій, обрядів, знань, мистецтв, ремесел і навичок, які є невід'ємною частиною світогляду місцевого населення. Важливим акцентом є те, що місця практик не є традиційними туристичними місцями, а залишаються автентичними осередками життя місцевих спільнот. Туризм НКС спрямований на підтримку цього автентичного процесу, приносячи економічні та соціальні вигоди громадам, забезпечує сталий розвиток та збереження НКС.

В процесі розвитку туризму НКС необхідним постало питання правового статусу НКС, її місця та ролі в загальній структурі культурної спадщини та культурного туризму, що потребувало глибокого вивчення нормативно-правових документів як національного, так, переважно, міжнародного рівнів.

В результаті запропоновано модель використання НКС як туристичного ресурсу локального туризму та можливості перспективи регіонального розвитку туризму НКС. Логічним завершенням теоретичного блоку є створення принципової моделі практичного використання ресурсів НКС на прикладі ремесел для актуалізації локального туризму.

В процесі роботи виникла необхідність розвитку методологічної основи дослідження щодо формування алгоритму використання НКС для розвитку локального туризму. Запропонована низка методик складає наступний алгоритм:

- методика туризмологічного дослідження НКС представляє можливості застосування ресурсів НКС для розвитку культурного туризму;
- методика аналітичної оцінки привабливості елемента НКС як ресурсу туризму НКС;
- методика дослідження ресурсів НКС України для формування бази туризму НКС, для чого були обрані об'єкти, які є осередками НКС та запропоновано систематизацію ресурсної бази туризму НКС за допомогою визначення дискретних складових територіальної організації туризму НКС від меншого до більшого: пункт, локація, центр, вузол (кластер), що базуються на кількісних та якісних характеристиках місць побутування НКС;
- методика залучення НКС в туристичну сферу, як можливість розширення спектру туристичних напрямків, завдяки культурним традиціям нашого народу та збереження його культурної спадщини, як фактор різноманіття.

Для повного розуміння важливості впровадження даних методик, автором запропоновано принципи функціонування дискретних елементів туризму НКС на основі ремесел та визначено фактори актуалізації формування НКС як туристичного ресурсу.

Виконано геопросторовий аналіз практичних досліджень туристичних ресурсів НКС України. На прикладі досліджених автором в результаті польових натурних досліджень відомих центрів НКС проведено ряд аналітичних оцінок, як-то: аналітична оцінка просторово-ієрархічних складових, територіальної концентрації (чисельності) носіїв НКС та територіальної структури на прикладі досліджуваних об'єктів осередків культури Решетилівки, Опішні, Петриківки, Косова та Косівського району, Кролевця.

Сформовано уявлення про ресурсну базу НКС досліджених об'єктів, обґрунтовано розвиток туризму НКС з метою зростання соціально-економічного розвитку громад місць побутування елементів, що має стати прикладом для різних культурних осередків НКС України та представити важливість збереження спадщини через її вивчення, на відміну від існуючої моделі – споживацької, яка орієнтована тільки на придбання готової продукції – виробів, продуктів ремесел.

Зібрані експедиційні матеріали дали можливість проаналізувати особливості локальної організації туризму НКС та виявити напрямки оптимізації цього процесу:

- каталогізацію, насамперед, в електронному форматі для зручності залучення інформації ресурсної бази в процес реклами-маркетингу та для картографування ресурсів;

- для каталогізації запропоновано дотримання єдиної форми інституалізації елементів НКС, яка буде корисною і для функції її документування, дослідження, збереження;

- в результаті каталогізації, запропоновано концепцію перенесення позначень дискретних складових НКС на карти (атлас ресурсів НКС) та розміщення пропозицій залучення ресурсів НКС в інтернет-застосунках широкого вжитку Google Earth, Google Maps з розміщенням інформації в єдиному стилі з переадресацією на додаткову інформацію про життєдіяльність та спроможність бути залученими в туризмі НКС; частково цю функцію вже перекладено на самі визначення дискретної структури територіальної організації ресурсів НКС. Ці пропозиції створюють передумови створення національної інформаційної

платформи туризму НКС, яка сприятиме розвитку на локальному рівні та відповідають загальнодержавній концепції необхідності оцифрування культурної спадщини, яка була обумовлена війною та втратами великої частини національної культурної спадщини. Тому наша пропозиція каталогізації та картографування ресурсів НКС має перспективи розглядатися в найближчий час, як окремий проєкт;

- використання існуючих або організація нових арт-хабів в осередках-центрах або локаціях НКС, як платформ для представлення ресурсів НКС, як прикладів популяризації сталого способу життя, як місць зростання та розвитку громад;

- створення інтегрованих туристичних вузлів туризму НКС, які працюють як кластер НКС, для об'єднання потенціалів окремих центрів з метою покращення технології організації спеціалізованого різновиду туризму, отримання значних спільних соціальних і економічних вигід, оптимізації інвестувань, посилення учасників як міжрегіональних лідерів туризму НКС на основі спільного продукту–ресурсів НКС.

Дослідження показало, що чинниками, які зумовлюють успішність дискретних елементів туризму НКС є розвиток соціального капіталу, підтримка місцевих органів влади, активність всіх учасників через наявність спільної вигоди (розвиток інфраструктури, створення робочих місць, підтримка сталого розвитку), ідея спільного туристичного продукту (спеціалізація), можливість комплексної діяльності та спільної промоції, реклами.

Виявлено, що розвиток туризму НКС має потенціал прямо чи опосередковано впливати на вирішення більшості проблем, притаманних українським селам і маленьким містечкам, невеликим містам, що підтверджується досвідом Іспанії, Фінляндії та десятків інших прикладів в усьому світі, які вже є прикладом розвитку туризму НКС. Тому, одним із чинників розвитку в Україні ефективних та сталих туристичних об'єктів туризму НКС повинно стати детальне вивчення та переймання найкращих практик організації туризму НКС з різних країн світу.

Проведений SWOT-аналіз показав свою ефективність як інструмент оцінки розвитку туризму НКС та допоміг створити загальну картину перспектив ремесел для розвитку локального туризму, враховуючи досліджені осередки, що корисно для подальшого впровадження при формуванні наступних стратегічних кроків інших громад місць побутування НКС як сьогодні, так в повоєнний час.

Запропоновано концептуально-логічну модель геопросторової організації культурного туристичного середовища з елементами НКС. Даний підхід типізації елементів територіальної структури дозволить уніфікувати ті дослідження, які вже виконані в галузі туризмології у напрямі збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини. Ефективна система навігації для туристів, полегшить доступ до осередків культури та сприятиме кращому сприйняттю живої спадщини. Для цього розроблено концепцію картографування ресурсної бази НКС з врахуванням дискретного визначення місць побутування.

Запропонована модель створення вузла-кластера туризму НКС Решетилівка-Опішня-Петриківка підсилює кожен з цих центрів-осередків НКС можливістю спільних проєктів фінансування розвитку, промоції, створення спільної інфраструктури. М. Косів та Косівська об'єднана громада мають можливість позиціонувати себе як вузол туризму НКС, залишаючись складовою туристичної дестинації «Гуцульщина». Осередок НКС Кролівеччини, визначаючи як основний напрямок туристичної діяльності туризм НКС, за рахунок спеціалізації формує своє представлення в напрямку демонстрації культури сталого способу життя для співвітчизників, а в повоєнний час для іноземних туристів.

Окремі питання щодо проблематики практичного впровадження та інтенсивного розвитку осередків НКС, а також перспективність популяризації традиційних українських ремесел, уточнює загальне враження про необхідність формування локального туризму НКС. Безумовно, потрібно буде активно рекламувати об'єкти НКС як туристичний продукт, формувати сучасну туристичну та матеріально-технічну базу, підвищити рівень комфортності і доступності на всіх рівнях надання туристичних послуг, що є основою активізації туристичної діяльності в Україні у післявоєнний період.

Для подальшого розвитку туризму НКС важливо залучити носіїв НКС до неформальної галузевої туристичної освіти. Це створить умови для зростання громад носіїв НКС із об'єктів у суб'єкти туристичної діяльності. Рекомендується співпрацювати з Академією сільського розвитку при «Спільці розвитку сільського зеленого туризму в Україні» для організації цього освітнього процесу.

Важливим результатом роботи є обґрунтування необхідності усунення існуючого протиріччя, в якому представлення збереження НКС приймає вигляд «недоторканості», «законсервованості» музейного експонату по відношенню до суті його справжнього збереження, яке полягає у можливості вивчення та створення умов передачі у спадок як складової сталого способу життя. Для України це є актуальним, тому що переважаюча частина носіїв НКС стоїть на межі припинення практикування спадщини через свою фінансову та соціальну незабезпеченість, а інтеграція в туризм сприяє їх соціально-економічній впевненості та передачі живої культури у спадок наступним поколінням. В теперішній час туризм НКС має значний рекреаційний потенціал не тільки для відновлення ветеранів війни та людей постраждалих від неї, а й можливості, шляхом неформальної освіти, надавати перспективи у зміні професій, інтеграції в нові місця проживання як для перелічених категорій так і для ВПО.

Проаналізований та зафіксований в роботі довідково-текстовий матеріал у вигляді таблиць, схем, діаграм візуалізує інформацію про дискретні елементи ресурсів НКС, може бути практично використаним при визначенні з потенційними подорожами до об'єктів туризму НКС. Це, в свою чергу, позитивно сприятиме розвитку локального туризму НКС, створюючи умови соціально-економічного зростання громад місць побутування та збереженню нематеріальної культури.

Представлена в дослідженні стратегічна концепція роботи суб'єктів галузі туризму з носіями НКС відповідає міжнародним етичним нормам сталого розвитку на основі запропонованої практичної схеми актуалізації НКС в розвитку локального туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айкагава, Н. (2001). Рекомендації UNESCO про охорону традиційної культури і фольклору (1989): заходи UNESCO на шляху реалізації. В: *Збереження традицій культури: глобальна оцінка*, 13–19. Інґтон: Центр фольклору та культурна спадщина, Смітсонівський інститут.
2. Айкагава, Н. (2016). Нематеріальна спадщина та втілення: Вплив Японії на дискурс глобальної спадщини. В: В. Логан та ін. (ред.), *A Companion to Heritage Studies*, 597 с. Чічестер: Wiley-Blackwell.
3. Алхадат, Е. Ф., Мепарішвілі, Т. (2019). Cultural heritage tourism as an innovative catalyst of local development: Strategies and actions. *International Journal of Heritage and Museum Studies*, 1(1), 107–115. URL: <https://doi.org/10.21608/ijhms.2019.118760>
4. Безносюк, О. І. (2021). Нематеріальна культурна спадщина в якості сучасного туристичного ресурсу на прикладі Іспанії. *Географія та туризм*, 64, 13–20. URL: <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.64>.
5. Безносюк, О. І. (2022, грудень). Елементи НКС в якості туристичних ресурсів на прикладі створення нового маршруту в Одеській області. Доповідь на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки», Одеса, 36–40.
6. Безносюк, О. І., Вебер, Р. А. (2023, грудень). Інформаційні практики в туризмі. Доповідь на Міжнародній науково-практичній конференції «*Researching Advanced Horizons of Global Progress: Challenges and Innovative Concepts*», Стокгольм, 399–401.
7. Безносюк, О. І. (2022). Нематеріальна культурна спадщина України як туристичний ресурс культурного туризму. *Напрями удосконалення соціально-гуманітарних відносин в сучасних умовах розвитку України та світу*, 370–387. Харків: СГ НТМ «Новий курс».
8. Безносюк, О. І. (2023). Алгоритм пошуку нематеріальної культурної спадщини та її потенціал у розробці інноваційного туристичного продукту. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній і Східній Європі*, 9, 20–29.

9. Безносюк, О. І. (2024). Prospects of a tourist cluster based on the intangible cultural heritage of Opishne, Reshetylivka, Petrykivka. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 60, 159–172. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-60-11>

10. Безносюк, О. І., Любіцева, О. О., Попович, С. І. (2021). Intangible cultural heritage as a resource for cultural tourism: the case of embroidery and carpet weaving in Ukraine. *Studia Periegetica*, 3(35), 153–170. URL: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.6952>

11. Безносюк, О. І. (2021). Становлення творчого туризму, заснованого на нематеріальній культурній спадщині. *II Міжнародна науково-практична конференція «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика»*, 27–29 жовтня 2021 р., Львів: Львівський торговельно-економічний університет, 16–20.

12. Безносюк, О. І. (2021). Залучення потенціалу Всеукраїнського центру вишивки та килимарства в розвиток інклюзивного туризму. *II Всеукраїнський науково-практичний симпозіум з Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму з міжнародною участю*, 27 травня 2021 р. (онлайн). URL: <http://surl.li/eacvld>.

13. Безносюк, О. І., & Вакуленко, Н. В. (2022). Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс. *Протуріччя. Winter session of the International Carpathian School – 2022. «University education on the way to sustainable development: clean environment and life safety»*, 24–27 лютого 2022 р., Київ, Косів (UA), Каунас (LT), Кальмар (SWE), онлайн, 29–31. URL: https://necu.org.ua/wp-content/uploads/2022/02/programa_zymova-sesiya-mksh-22-fin.pdf.

14. Безносюк, О. І. (2022). Нематеріальна культурна спадщина України як туристичний ресурс культурного туризму. *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання науки, освіти і суспільства в сучасних умовах»*, 21 грудня 2022 р., Полтава: ЦФЕНД, 66–69. URL: <https://www.economics.in.ua/2022/12/21-2022.html>.

15. Безносюк, О. І., & Кучерук, В. В. (2022). Роль нематеріальної культурної спадщини в туризмі. *V Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій»*, 27–28 травня 2022 р., Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України, 62–64. URL: <https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2022/06/ModTrSc-Odesa-May2022Rev.pdf>.

16. Безносюк, О. І. (2023). Нематеріальна культура українців як формотворча основа національної культури та креативної економіки. *Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах сучасних реалій»*, 15 червня 2023 р., Полтава, 238–240. URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2023/mnpik-srvzusr/zbirnik.pdf>.

17. Безносюк, О. І. (2023). Приклади практик розвитку туризму на основі використання елементів нематеріальної культурної спадщини. *III Міжнародна науково-практична конференція «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика»*, 23–24 листопада 2023 р., Львів, 135–138. URL: <https://fakultet.site/category/conferences/>.

18. Безносюк, О. І., & Комарницька, Л. Й. (2024). Вивчення питання нематеріальної складової дерев'яних церков Карпат - об'єктів ЮНЕСКО. *Міжнародна карпатська школа, Зимова сесія*, 21–25 лютого 2024 р., Косів, 220–223.

19. Безносюк, О. І. (2024). Характеристики відновлення психофізичного здоров'я ветеранів з ураженнями опорно-рухового апарату, порушеннями зору, слуху та іншими засобами арт-терапії через майстер-класи від найвидатніших майстрів з усієї України. *VII Всеукраїнська електронна конференція з міжнародною участю «Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті та реабілітації»*, 31 травня 2024 р., НУФВСУ, Київ, 57–59.

20. Гаврилюк, А. М. (2023). Інноваційні вектори збереження, охорони та популяризації нематеріальної культурної спадщини українського народу. *Питання культурології*, (41), 63–77. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.41.2023.276693>.

21. Гаврилюк, А. М. (2018). Атрактивність нематеріальної культурної спадщини України: туризмознавчий аспект. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*, 1, 18–28.
22. Гаврилюк, А., Плецан, Х., & Антоненко, В. (2023). Інноваційні вектори збереження, охорони та популяризації нематеріальної культурної спадщини українського народу. *Питання культурології*, (41), 63–77. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.41.2023.276693>.
23. Гірц, К. (2001). Інтерпретація культур: вибрані есе. Київ: Дух і Літера, 118.
24. Горбик, В. О., & Денисенко, Г. Г. (2012). «Звід пам'яток історії та культури України» у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи. Київ: Інститут історії України НАН України, 192.
25. Гордана, М., Петрович, Д., Демирович, Д., Радованович, М., & Вукович, Н. (2020). Чи може належне фінансування покращити сталий туризм у сільській місцевості? Докази з країни, що розвивається. *Сталий розвиток*, 12(18). <https://doi.org/10.3390/su12187797>.
26. Денисенко, Г. Г. (2018). Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті: монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 279.
27. Дутчак, О. І. (2017). Нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО в Україні та її роль в розвитку туризму. *Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні*. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Ч. 1, с. 72–74). Миколаїв: ВП «МФКНУКіМ».
28. Дутчак, О. І. (2017). Нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО в Україні: перспективи використання в індустрії туризму. *Карпатський край*, 1(9), 165–170.
29. Історія українського декоративного мистецтва: в 5 т. (2011). Київ: НАНУ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, Т. 4, 21.
30. Кононенко Т. П. Туристична дестинація як елемент системи туризму в Україні / Тетяна Петрівна Кононенко // *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції* (18–19 травня 2018 року, м. Суми) /

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2018. – С. 142–144.

31. Кудерська Н. І., Кудерська І. О. Нематеріальна культурна спадщина України, її об'єкти (прояви) // *Європейські перспективи*. – 2015. – № 7. – С. 59–67.

32. Кудерська Н. І. Охорона нематеріальної культурної спадщини: міжнародний досвід адміністративно-правового забезпечення // *Revista științifică internațională «Supremația Dreptului»*. – 2019. – № 2. – С. 65–72.

33. Кулиняк І. Я., Карий О. І., Прокопишин-Рашкевич Л. М., Огінок С. В., Бондаренко Ю. Г. Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму : навч. посібник. – Львів : Растр-7, 2023. – 250 с.

34. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2006. – 436 с.

35. Любіцева О. О., Третяков О. В. Типізація DESTINATION // *Географія та туризм*. – 2012. – № 17. – С. 3–9.

36. Любіцева О. О. Геопросторова організація туристичного процесу : дис. ... докт. геогр. наук. – 2003. – 338 с. URL: https://tourlib.net/aref_tourism/lubiceva.htm

37. Мазур Т. В. Методологія дослідження правового забезпечення охорони культурної спадщини в Україні // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. – 2018. – № 6. – С. 13–21.

38. Мамардашвілі М. К. Вільнюські лекції з соціальної філософії. – Абетка, 2012. – С. 51–54.

39. Маньковська Р. В. Музей в сучасному меморіальному полі: теоретичні підходи // *Збірник наукових статей та тез наукових повідомлень за матеріалами дистанційної Міжнародної науково-теоретичної конференції та наукового круглого столу «Культурна спадщина радянського періоду в сучасній Україні: від ностальгії – до переосмислення»*, Київ, 28 травня 2020 р. – Київ: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2020. – С. 149.

40. Міклуха О. Л., Чабар Ю. О. SWOT-аналіз як інструмент визначення оптимальних напрямів стратегічного розвитку на прикладі міста Івано-Франківськ

// *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. – 2021. – № 2 (16). – С. 102–105.

41. Мелько Л.Ф. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс / Л.Ф. Мелько // *Географія, Екологія, Туризм: теорія, методологія, практика*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). – Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. – С. 367-369.

42. Околович І. І. Естонський досвід формування та діяльності кластерів сільського туризму // *Інтеграція освіти, науки і бізнесу: монографія*. – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – С. 124–130.

43. Поливач К. А. Відображення етнокультурної спадщини в електронному атласі «Населення України та його природна і культурна спадщина» // *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю відкриття кафедри географії України та регіоналістики і 80-річчю утворення Чернівецької області* (м. Чернівці, 7–9 травня 2020 р.). – 2020. – С. 248–252.

44. Прядко І. В. Аналіз малого бізнесу: кількісні та якісні методи дослідження // *Підприємництво та інновації*. – 2023. – № 28. – С. 74–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/28.12>.

45. Смирнов І. Г., Любіцева О. О. Міжнародний туристичний бізнес і логістика в туризмі. – Київ: Ліра-К, 2022.

46. Смирнов І. Г., Любіцева О. О. Маркетинг сталого туризму. – Київ: Ліра-К, 2019.

47. Смирнов І. Г. Іміджмейкинг та брендинг туристичної дестинації (на прикладі міського туризму) // *Наукові записки Сумського державного педагогічного університету. Географічні науки*. – 2017. – № 8. – С. 154–174.

48. Решетилівщина – мій рідний край: історико-краєзнавчі нариси / Козюра І. В., Гмиря І. О., Кисіль Ю. М., Козюра В. М., Кошкалда Г. В., Рейда Р. М., Ширшова Н. О., Гайдар В. І., Яресько М. В. – Полтава: АСМІ, 2018. – 198 с.

49. Уліганець С., Аріон О., Боль Д. Розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні: м. Кам'янець-Подільський // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. – 2018. – № 3 (72). – С. 77–81. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.72.13>.
50. Френкель І., Фетисов І. Елементи нематеріальної культурної спадщини України. – Київ: Твори, 2018. – 152 с.
51. Черноусов А. М. Використання методу нестандартизованого інтерв'ю. – Харків: *Харківський національний університет внутрішніх справ*, 2003. – С. 163–168.
52. Чорна Н. М. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс // *Інфраструктура ринку: електронний фаховий науково-практичний журнал*. – 2021. – № 59. – С. 29–33. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure59-5>.
53. Чукут С. А. Генеза духовної культури (управлінський вимір). – Київ: Вид-во УАДУ, 1999. – С. 162–163.
54. Angeloni S. Cultural tourism and well-being of the local population in Italy // *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*. – 2013. – № 8. – Р. 17–31.
55. ATLAS Cultural Tourism Bibliography. – 2021. – 65 с. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Academia. – Режим доступу: https://www.academia.edu/48864997/ATLAS_Cultural_Tourism_Bibliography (дата звернення: 13.02.2024).
56. Babb F. E. Recycled sandalistas: from revolution to resorts in the new Nicaragua // *American Anthropologists*. – 2004. – Vol. 106, No. 3. – Р. 541–551.
57. Bruner E. M., Kirshenblatt Gimblett B. Maasai on the lawn: Tourist realism in East Africa // *Cultural Anthropology*. – 1994. – Vol. 9, No. 4. – Р. 435–470.
58. Bertorelli C. The Challenges of UNESCO Intangible Cultural Heritage // *Journal of Tourism Studies*. – 2018. – Vol. 17. – Р. 91–117.
59. Bond N., Falk J. Tourism and identity-related motivations: why am I here (and not there)? // *International Journal of Tourism Research*. – 2013. – Vol. 15, No. 5. – Р. 430–442.
60. Breathnach T. Looking for the real me: Locating the self in heritage tourism // *Journal of Heritage Tourism*. – 2006. – Vol. 1, No. 2. – Р. 100–120.

61. Blake J. Further reflections on community involvement in safeguarding intangible cultural heritage // *Safeguarding Intangible Heritage*. – New York: Routledge, 2018. – Pp. 15–16.
62. Cole S. Beyond authenticity and commodification // *Annals of tourism research*. – 2007. – Vol. 34, No. 4. – P. 943–960.
63. Cohen E. Authenticity, equity and sustainability in tourism // *Journal of Sustainable Tourism*. – 2002. – Vol. 10, No. 4. – P. 267–276.
64. Dawson C. *Introduction to Research Methods: A Practical Guide for Anyone Undertaking a Research Project*. 5th ed. – Little, Brown Book Group, 2019.
65. Duvelle C. La Convention de 2003 et l'actualité de sa mise en oeuvre au niveau international. Les mesures de soutien au patrimoine immatériel – Québec: Conseil québécois du patrimoine vivant, 2012. – 285 p. – Електронний ресурс. – Режим доступу:
https://www.academia.edu/2108397/Les_mesures_de_soutien_au_patrimoine_immat%C3%A9riel
66. Ferreira F. A., Castro C., Gomes A. S. Positive and Negative Social-Cultural, Economic and Environmental Impacts of Tourism on Residents // *Advances in Tourism, Technology and Systems*. – 2020. – P. 288–298. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-33-4256-9_26.
67. Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Fifteenth session. 14 to 19 December 2020. General Information // Міжурядовий комітет з охорони нематеріальної культурної спадщини. П'ятнадцята сесія, 14–19 грудня 2020 р. – Режим доступу: <https://unesco.org/en/15com: LHE/20/15.COM/5>.
68. Hargrove C. *Cultural tourism: attracting visitors and their spending*. – Washington, DC: Americans for the Arts, 2014. – 9 p.
69. Luo W., Lu Y., Timothy D.J., Zang X. Tourism and conserving intangible cultural heritage: Residents' perspectives on protecting the nüshu female script // *Journal of China Tourism Research*. – 2022. DOI: 10.1080/19388160.2022.2036663.

70. Li W., Liu D. Shenyang Intangible Cultural Heritage Tourism Development Analysis // *Studies in Sociology of Science*. – 2013. – Vol. 4, No. 3. – P. 65–68. DOI: 10.3968/j.sss.1923018420130403.2764.

71. Ilincic M. Benefits of Creative Tourism: The Tourist Perspective // Paper presented at Expert Meeting on Alternative and Creative Tourism in Cities. ATLAS City and National Capital Tourism Special Interest Group, ATLAS Cultural Tourism Special Interest Group and Creative Tourism Network, June 13–14, 2013, Barcelona. – P. 99–113.

72. Meeting of the Working Group for the Preparation of a Plan of Action for Safeguarding the Non-physical Heritage, Paris, 1987. – 52 p.

73. George W.E. Intangible cultural heritage, ownership, copyrights, and tourism // *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*. – 2010. – Vol. 4, No. 4. – P. 376–388.

74. Giudici E., Melis C., Dessi S., Ramos B.F.P.G. Is intangible cultural heritage able to promote sustainability in tourism? // *International Journal of Quality and Service Sciences*. – 2013. – Vol. 5, No. 1. – P. 101–114. DOI: 10.1108/17566691311316275.

75. Mitsche N., Vogt F., Knox D., Cooper I., Lombardi P., Ciaffi D. Intangibles: enhancing access to cities' cultural heritage through interpretation // *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*. – 2013. – Vol. 7, No. 1. – P. 68–77.

76. Nora P. *Les Lieux de mémoire*. – Париж: Gallimard, 2008. – 1034 с.

77. Olwig K.F. The burden of heritage: claiming a place for a West Indian culture // *American Ethnologist*. – 1999. – Vol. 26, No. 2. – P. 370–388.

78. Oosterbeek L., Pollice F. Cultural Heritage and Local Development: Local Communities through Heritage Awareness and Global Understanding // *Territori della Cultura*. – 2014. – Vol. 18.

79. Peters H.A. Making tourism work for heritage preservation: Lijiang – a case study // Tan et al. (eds), *Tourism, Anthropology and China*. – Bangkok: White Lotus Press, 2001. – P. 71–92.

80. RHKCards, G. Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2018. № 36. P. 12-21. DOI: <https://doi.org/10.7202/1041585ar>.
81. Richards. ATLAS Cultural Tourism Research Group Report 2024. ATLAS Reflections, 4 p.
82. Річардс Г., Ван Дер Арк, А. Розміри культурного споживання серед туристів. Кілька кореспонденційний, аналіз управління туризмом, 2013. Volumul 37, C. 71-76.
83. Річардс, Г. Від культурного до творчого туризму: обмін матеріальним світом через ремесло. Європейський вебінар Всесвітньої ради ремесел з ремесел і туризму, 27 листопада 2020. р. 11.
84. Rohrscheidt, A.M. von. Przedmiot interpretacji dziedzictwa we współczesnej turystyce kulturowej – główne typy interpretowanych zasobów i wiodące treści. *Turystyka Kulturowa*, 2019, 4: 65-91.
85. Saarinen, J. Traditions of sustainability in tourism studies. *Annals of tourism research*, 2006, 33(4), 1121-1140.
86. Sangmee Bak, Domestic and International Cultural Tourism in the Context of Intangible Heritage. P. 27-31.
87. Sangmee Bak. Domestic and International Cultural Tourism in the Context of Intangible Heritage Safeguarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges. Bangkok: UNESCO Bangkok, 2008. 137 p.
88. Sherkin S. A historical study on the preparation of the 1989 Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore. – *Safeguarding Traditional Cultures: A Global Assessment*. Ed. By P. Seitel. Washington: Center for Folklife and Cultural Heritage, Smithsonian Institution. 2001. P. 42–56.
89. Steiner, C. J., & Reisinger, Y. Understanding existential authenticity. *Annals of tourism research*, 2006. 33(2), 299-318.
90. Timothy, D. J. & Zang, X. Heritage tourism and its impacts. In: *Cultural Heritage and Tourism in the Developing World: A Regional Perspective* (pp. 56-69). Routledge.

91. Urry, J., & Larsen, J. The tourist gaze 3.0. London: SAGE Publications.
92. Vecco M. A Definition of Cultural Heritage: From the Tangible to the Intangible. Journal of Cultural Heritage. 2010. Vol. 11. № 3. Pp. 321–324.
93. World Tourism Organization (2012). Tourism and Intangible Cultural Heritage, UNWTO, Madrid, 120 p.

Інтернет-ресурси

94. Австралійська туристична статистика 2023. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.abs.gov.au/statistics/economy/national-accounts/australian-national-accounts-tourism-satellite-account/latest-release>
95. Авторський блог Ігоря Лісового. Афіша. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://petrykivka.dp.ua/c/afisha/>
96. Велика українська енциклопедія. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/gxgfou>
97. Велосипедні подорожі у Кролевці та навколо. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://krolevets.com/velo.php>
98. Верховна рада України. Офіційний сайт. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text
99. Відділ освіти Кролевецької міської ради. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://otgkrolosvita.gov.ua/news/14-26-32-02-04-2019/>
100. Всесвітня конференція зі сталого туризму – Хартія сталого туризму (1995). - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.institutoturismoresponsable.com/events/sustainabletourismcharter2015/wp-content/uploads/2015/06/CharterForSustainableTourism.pdf>
101. Всесвітня конференція зі сталого туризму – Всесвітня хартія сталого туризму +20 (2015). - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.institutoturismoresponsable.com/events/sustainabletourismcharter2015/the-world-charter-for-sustainable-tourism/index.html>
102. Державна служба статистики України. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://me.gov.ua>

103. Динаміки показників ЦСР. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/goals/>
104. Дядченко Л.Є. Мистецтво в умовах війни: як працює Всеукраїнський центр вишивки та килимарства. News of Reshetylivshchyna. February 26, 2023. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://resh.news/news/110>
105. Економічна та соціальна комісія ООН для Азії та Тихого океану. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://data.unescap.org>
106. Елементи нематеріальної культурної спадщини України. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://virtmuseum.uccs.org.ua/ua>
107. Живі історії. Івано-Франківська область. Традиції. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://go52.org/ua/about-go52-ua/>
108. Закон України про культурну спадщину. Із змінами (Відомості Верховної Ради України, 2000, № 39, ст. 333). - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
109. Закон України про культуру. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст. 168. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
110. Закон України «Про народні художні промисли». - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14#Text>
111. Звіти Всесвітньої туристичної організації. 2018 рік. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2018.pdf
112. Звіт про виконання конвенції ЮНЕСКО про охорону НКС. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/zvit-konventsii-2003-1.pdf>
113. Індикатори сталого розвитку для туристичних напрямків. Путівник. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284407262>
114. Інвестиційний портал Івано-Франківщини. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://invest.if.gov.ua/offer/investment/centr-karpatskoyi-kulturi-bagatofunkcionalnij-kulturno-kreativnij-hab-u-m-kosovi>

115. Картосхеми шляхів України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/plytkw>

116. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_721#Text

117. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, пункт 1, статті 2. - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text

118. Міжнародна конвенція охорони нематеріальної культурної спадщини від 17 жовтня 2003 р. Ст. 2. - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cultural_heritage_conv.shtml

119. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089/ed19881004#Text

120. Котяш Людмила. Сайт «Автентична Україна». 2021. Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сваричевичі Дубровицького району Рівненської області. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://authenticukraine.com.ua/blog/tradicia-obradu-vodinna-kusta-u-seli-svaricevici-dubrovickogo-rajonu-rivnenskoj-oblasti>

121. Креативна Україна. Виствка Maison&Objet. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=LHy7xBFOn34>

122. Кролевецька міська рада. Про затвердження Програми розвитку культури, туризму, охорони культурної спадщини на території Кролевецької міської територіальної громади на період 2024 - 2026 років. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://krolevecka-gromada.gov.ua/docs/1566156/>

123. Міжнародна Хартія по культурному туризму. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://icomosspb.ru/index.php/mezhdunarodnye-akty/ikomo>

124. Міністерство культури України. 2014. Облікова картка «Козацькі пісні Дніпропетровщини». - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/rbyztv>

125. Мистецтво писанкарства. Косівщина. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://pysanka.museum/>

126. Музей туркменського килиму. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

127. Музей азербайджанського килиму. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://azcarpetmuseum.az/front/az>

128. На Сумщині створюватимуть робочі місця у сфері зеленого туризму та крафтового виробництва. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://sumy.today/news/economy/27272-na-sumshchyni-stvoriuvatymut-robochi-mistsia-u-sferi-zelenoho-turyzmu-ta-kraftovoho-vyrobnytstva.html>

129. Сайт Програми прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна www.huskroua-cbc.net

130. Опішня. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%F>

131. Опішнянське гончарство. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://opishne-museum.gov.ua/zmina-vartosti-vhidnyh-kvytkiv-2/>

132. Офіційний сайт Національного музею-заповідника українського гончарства. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://opishne-museum.gov.ua/excursions/>

133. Офіційний сайт Інституту історії Національної академії наук України. Звід пам'яток історії та культури України (2011). - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/nbpeu>

134. Офіційний сайт всеукраїнського центру вишивки та килимарства. – електронний ресурс. – режим доступу: <https://aucesw.com.ua/>

135. Офіційний сайт МКСК. Нематеріальна культурна спадщина. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/natsionalnyu-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/>

136. Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Міністерство культури та інформаційної політики України. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/kxkrh>

137. Офіційний веб-сайт UNESCO. Нематеріальна культурна спадщина. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.unesco.org/en/intangible-cultural-heritage>

138. Офіційний сайт UNESCO. НКС Україна. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ich.unesco.org/en/state/ukraine-UA>

139. Офіційний сайт УЦКД. Поліська дудка-викрутка: традиції виготовлення та гри. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uccs.org.ua/novyny/poliska-dudka-vykrutka-tradytsii-vyhotovlennia-ta-hry/>

140. Офіційний сайт Спілки сільського зеленого туризму. Стратегічна сесія «Інноваційні туристичні продукти: проектування регіонального успіху». - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/aksrmy>

141. Офіційний сайт UNESCO. Республіка Корея. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ich.unesco.org/en/RL/gangneung-danoje-festival-00114>

142. Офіційний сайт UNESCO. Етичні принципи збереження НКС. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://НКС.unesco.org/en/ethics-and-НКС-00866>

143. Офіційний сайт UNWTO. Рамкова конвенція про етику туризму (2020). - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421671>

144. Офіційний сайт UNESCO. Охорона НКС за допомогою формальної та неформальної освіти. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ich.unesco.org/doc/src/62320-UK.pdf>

145. Офіційний сайт постійного представництва України при Раді Європи. Оновлена, Єдина, Соборна і Непереможна Україна: 12 жовтня 2023. Роль українських жінок у війні. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://coe.mfa.gov.ua/news/strasburg-rada-yevropi-onovlena-yedina-soborna-i-nepерemozhna-ukrayina-rol-ukrayinskih-zhinok-u-vijni>

146. Офіційний сайт Полтавської обласної ради. Новини. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/lfyfk>

147. Офіційний сайт. Решетилівська міська територіальна громада. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://reshsmart.gov.ua/uk/page/zviti-na-vikonannya-zakonu-ukraini-pro-dostup-do-publichnoi-informacii>

148. Офіційний сайт МКСК. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mcip.gov.ua/news/niderlandy-ta-ukrayina-domovylys-posylyty-spivpracyu-u-sferi-czyfrovizacziyi-kulturnoyi-spadshhyny/>

149. Сайт Івано-Франківської ОДА. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.if.gov.ua/struktura/upravlinnya-mizhnarodnogo-spivrobitnictva-yevrointegraciyi-turizmu-ta-investicij>

150. Сайт Косівської міської ради. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://kosivmr.gov.ua/19024/>

151. Сайт «Туристична Кролевеччина». - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.krolevets.com/travel.php>

152. Сайт міста Кролевця. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://05453.com.ua/arhitekturni-ta-pryrodni-pam-yatky-krolevechchyny-mozhut-uvijty-do-turystychnogo-trykutnyka-sumshhyny/>

153. Сайт Спілки сільського зеленого туризму України. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://greentour.com.ua/statut-spilki-szt/>

154. УЦКД. Офіційний сайт. Порядок створення та ведення Національного переліку елементів НКС України. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uccs.org.ua/poriadok-stvorennia-ta-vedennia-natsionalnoho-pereliku-elementiv-nks-ukrainy/>

155. В Україні розроблять держпрограму розвитку нематеріальної культурної спадщини. Офіційний сайт МКІП. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mcip.gov.ua/news/v-ukrayini-rozroblyat-derzhprogramu-rozvytku-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhyny>

156. ДАРТ. Офіційний сайт. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/>

157. «Петрівської субітки». Закарпатська обл., Великоберезнянська ОТГ, с. Вишка. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nks.zakfolkcenter.info/subitky-vyshka/>

158. Петриківка туристична. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/lhfhu>

159. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті. Урядовий портал. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/qiurm>

160. Прикарпатська інформаційна асоціація. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://pik.net.ua/2021/02/08/u-kosovi-vidkryly-interaktyvnyj-muzej-foto/>

161. Про Гугл карти. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.google.com/intl/ru/maps/about/#!/>

162. Резюме для керівництва та стратегічні рекомендації. Культурна спадщина важлива для Європи. - Електронний ресурс. – Режим доступу: http://blogs.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/wp-content/uploads/2018/12/e-version__CHCfE_Report_EXS_Ukraine.pdf

163. Ресурсний центр бренду Google. Загальні вказівки. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://about.google/brand-resource-center/products-and-services/geo-guidelines/#general-guidelines-copyright-fair-use>

164. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство та довкілля». Вступ до ЄС. - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://rac.org.ua/topics/vstup-do-yesuk/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwlIG2BhC4ARIsADBgpVRMHHRBt3DY466Gg4kUg8k4Zolccit4x3vZ_k7dQ0W1jMbF2SxVsSUaAgX6EALw_wcB

165. «Решентилівські дивотвори». Інформація про окремих майстрів НКС: каталог. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2018. – 28 с.

166. Саамський туристичний центр. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://matkailu.samediggi.fi/kavijaohjeistus/>

167. Сайт комунальної установи культури «Донецький обласний навчально-методичний центр культури». Термінологічний словник НКС. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/enpjfv>

168. Скарби нації. Сучасні майстри косівської кераміки. Наук. б-ка Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2017. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/kosivska-malovana-keramika/suchasni-maystri-kosivskoi-keramiki/>

169. Софій, О., Мацелюх, А., Шимків, І., Шинаровська, О., & Кучерявий, Ю. (2020). Сприяння розвитку культури в Україні: дослідження зв'язків культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості територій. – Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/10/povna-versiya.pdf>

170. Стратегія розвитку Решетилівської ОТГ. – Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://reshsmart.gov.ua/upload/editor/pmgwPNmL7AZtjUv.pdf>

171. Стратегія розвитку Косівської ОТГ. – Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://surl.li/cksaoy>

172. Стратегія розвитку Петриківської ОТГ. – Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://surl.li/bwscvw>

173. Суспільне. Івано-Франківськ. – Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/262240-treba-buti-nezaleznyimi-u-vigotovlenni-keramiki-prikarpatska-majstrina-pro-onovlenna-keramicnogo-cehu-ta-vijnu/>

174. Сервіс YouControl. ВЦБК. - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/company_details/42679367/

175. Сайт Земляк. Мертві села України: рейтинг регіонів за кількістю вимираючих сіл (списки). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/skucda>

176. Сергій Дутка, с. Рожнів, Івано-Франківщина, фестиваль гончарів "Не святі горшки ліплять". - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=le2KdhAaV-Y>

177. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство та довкілля». Вступ до ЄС. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/whyaaf>

178. Український центр культурних досліджень. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uccs.org.ua/pro-nas/>

179. Урядовий портал. Навчатися та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні: відбулася презентація проекту та посібника ЮНЕСКО. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/tnmmju>

180. УКФ. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/archive/5fae7ffb5d65530172696733>

181. Урядовий портал. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/qiurm>

182. Сайт Косів. Арт. Туристичні заклади відпочинку. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.kosivart.com/index.cfm/fuseaction/rest.main/>

183. Центр сприяння імпорту з країн, що розвиваються (CBI). 2021. Centre for the Promotion of Imports from developing countries (CBI) - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://infographics.rvo.nl/cbi/tso/>

184. Фейрлі Д., сайт Arts Hub, 2018. Відчуття впливу культурного туризму поза основними напрямками. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.artshub.com.au/news/features/feeling-the-impact-of-cultural-tourism-beyond-the-majors-256541-2360895/>

185. Arts Hub, 2018. Feeling the impact of cultural tourism beyond the majors. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.artshub.com.au/news/features/feeling-the-impact-of-cultural-tourism-beyond-the-majors-256541-2360895/>

186. Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2022 Edition, p.6. - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://НКС.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2022_version-EN_.pdf

187. CHCfE. - Електронний ресурс. – Режим доступу: http://blogs.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/wp-content/uploads/2018/12/e-version__CHCfE_Report_EXS_Ukraine.pdf

188. Decision of the Intergovernmental Committee: 14.COM 10. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ich.unesco.org/en/decisions/14.COM/10>

189. Google Maps. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://console.cloud.google.com/google/maps-apis/build/neighborhood-discovery?project=secret-footing-437010-k5>

190. Intergovernmental committee for the safeguarding of the intangible cultural heritage. Fifteenth session. 14 to 19 December 2020. General Information. - Електронний ресурс. – Режим доступу: [HKC.unesco.org/en/15com:LHE/20/15.COM/5](https://nkc.unesco.org/en/15com:LHE/20/15.COM/5)

191. International Consultation on New Perspectives for UNESCO's Programme: The Intangible Cultural Heritage. Final Report. 1993. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001432/143226eo.pdf> (accessed date: 07.08.2023).

192. ICOMOS (International Council on Monuments and Sites). – Хартія міжнародного культурного туризму (1976, 1999). - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.icomos.org/en/newsletters-archives/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/162-international-cultural-tourism>

193. Establishment Initiative for the Intangible Heritage Center for Asia-Pacific, ЕІНКАР - Центр нематеріальної спадщини для Азіатсько-Тихоокеанського регіону. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000178732>

194. Etnika: Ukrainian Arts and Crafts. Episode 3. Ukrainian white-on-white embroidery. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/live/LHy7xBFOn34?si=hsxdpFfebmGIEDFG>

195. Kyoto Declaration on Tourism and Culture: Investing in future generations. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.eunwto.org/doi/epdf/10.18111/unwtodeclarations.2019.28.04?role=tab>

196. Meeting of experts (category VI) on Economic dimensions of intangible cultural heritage safeguarding. Case studies. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://HKC.unesco.org/en/expert-meeting-on-economic-dimensions-01316>

197. Muscat Declaration on Tourism and Culture: Fostering Sustainable Development, point 3. - Электронний ресурс. – Режим доступу: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/imported_images/48227/muscat_declaration_0.pdf

198. Les mesures de soutien au patrimoine immatériel — Québec, Conseil québécois du patrimoine vivant, 2012, 285 p. (оригінал французькою) - Quebec Living Heritage Council, 2012, 285p. – Электронний ресурс. – Режим доступу: https://www.academia.edu/2108397/Les_mesures_de_soutien_au_patrimoine_immat%C3%A9riel

199. Oxford Economics, 2016. The impact of cultural tourism on the UK economy. Available at. - Электронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.oxfordeconomics.com/recent-releases/the-impact-of-heritage-tourism-for-the-uk-economy>

200. Oxford Economics, 2022. - Электронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.oxfordeconomics.com/resource/european-tourism-2022-trends-amp-prospects-q3-2022/>

Ось продовження вашого списку з 201:

201. Richards, G. (2021). Rethinking cultural tourism. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA. 195 p. - Электронний ресурс. – Режим доступу: <https://cutt.ly/DFnQhvG>

202. Speaking of Culture from Below: Interview with Dr. Marc Jacobs. Contributed by B.B.P. Hosmillo // HKCPlus. HKCCAP e-Newsletter, 21 Jul 2017. - Электронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.HKScap.org/speaking-of-culture-from-below-interview-with-dr-marc-jacobs/>

203. Sámi Tourism Project Aims at Building a Responsible and Ethically Sustainable Sámi Tourism Collaboration Network. - Электронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.samediggi.fi/2021/10/26/sami-tourism-project-aims-at-building-a-responsible-and-ethically-sustainable-sami-tourism-collaboration-network/?lang=en>

204. Shenyang Intangible Cultural Heritage Tourism Development Model. Cross-Cultural Communication 9(5), 43-46. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://doi.org/10.3968/j.ccc.1923670020130905.2763>

205. The 17 Sustainable Development Goals. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

206. Tourism is on the agenda until 2030. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.unwto.org/tourism-in-2030-agenda>

207. The HKC NGO Forum. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.HKCngoforum.org/web-dossier-on-intangible-cultural-heritage-and-sustainable-tourism/#introduction>

208. The Economist / Inside the hunt for Ukraine's stolen art. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://surl.li/pijrt>

209. UNWTO, 2013. Sustainable Tourism for Development Guidebook - Enhancing capacities for Sustainable Tourism for development in developing countries. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284415496>

210. UNWTO. Декларації з туризму та культури. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.e-unwto.org/action/doSearch?AllField=declarations+tourism+and+culture&ConceptID=>

211. UNWTO. Глобальний етичний кодекс туризму. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism>

212. UNWTO. Поради для відповідального мандрівника. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-03/tips-for-responsible-traveller-EN.pdf>

213. UNESCO Final Report on the International Meeting of Experts on Intangible Cultural Heritage: Priority Domains for an International Convention. 2002. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://HKC.unesco.org/doc/src/00074-EN.pdf> (accessed date:)

214. UNESCO. Decisions adopted by the Executive Board at its 155th session. P. 9. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114238.nameddest=3.5.5>

215. UNESCO-EIHCAP Regional Meeting Hué, Viet Nam. Safeguarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges. Bangkok: UNESCO Bangkok, 2008. P. 137. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000178732.locale=en>

216. UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: a vision, a conceptual platform, a pool of ideas for implementation, a new paradigm. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162?posInSet=3&queryId=30517ee0-57db-4c7e-aa7e-dbc373645c5a>

217. UNESCO. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nkc.unesco.org/en/directives>

218. UNEP. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.unep.org/resources/report/making-tourism-more-sustainable-guide-policy-makers>

219. UNWTO. Про вимірювання стійкості туризму. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.unwto.org/standards/measuring-sustainability-tourism>

220. UNWTO, 2021. Туризм і культура. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.unwto.org/tourism-and-culture>

221. UNWTO – Рекомендації щодо сталого розвитку туризму корінних народів (2019). - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://doi.org/10.18111/9789284421299>

222. UNWTO організація (2008). Туризм і ремесла. UNWTO, Мадрид. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284412327>

223. UNWTO (2008). Міжнародна конференція з туризму, релігій та діалогу культур; Кордова, Іспанія, 29-31 жовтня 2007 р. UNWTO, Мадрид. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284412792>

224. UNWTO (2006). Poverty Aleviation Through Tourism - A Compilation of Good Practices. UNWTO, Madrid. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284409204>
225. UNWTO. Синергія туризму та культури. UNWTO, Мадрид, 2018. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284418978>
226. UNESCO. Україна. <https://ich.unesco.org/en/state/ukraine-UA>
227. Сайт МапаКосів. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mapakosiv.if.ua/1124/>
228. VOGUE. 2023. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://vogue.ua/article/fashion/brend/noviy-poglyad-na-kosivsku-keramiku-u-kolekciji-my-my-53303.html>
229. WIPO. The Protection of Traditional Knowledge: Draft Articles. October 3, 2016. Annex. P.6. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=353556 (accessed date: 07.08.2023)
230. Imon, Sharif Shams & Distefano, Lynne & Lee, Ho-yin. (2011). UNESCO–ICCROM Asian Academy for Heritage Management initiative to establish interpretation and presentation standards at World Heritage Sites in Asia. *Journal of Heritage Tourism*, 6, 245-254. DOI: 10.1080/1743873X.2011.579616
231. Гаврилюк А.М. (2019). Туристичне портфоліо елемента нематеріальної культурної спадщини як засіб реалізації державної регіональної політики в Україні // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*, Том 30 (69) № 2, С. 21-26.
232. Офіційний сайт МКСК. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mcip.gov.ua/news/mykola-tochyczkyj-my-czinuyemo-rishuchu-pidtrymku-ukrayinskoyi-kulturnoyi-spadshhyny-vidobrazhenu-v-neapolitanskij-inicziatyvi-ministriv-kultury-g7/>
233. Офіційний сайт МКСК. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mcip.gov.ua/news/ssha-vydilyly-1-miljon-dolariv-dlya-zahystu-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny/>

234. Поливач, К., Чабанюк, В., Дишлик, О., Піоро, В. (2022). Використання картографічної продукції при розробці національних реєстрів культурної спадщини. Західне геодезичне товариство, Том І(43), 89-100.

235. Електронне видання Kolo.News. Із раками, яблуками, качкою, в'яленими сливами – на етнофестивалі в Опішні готували 60 видів борщу. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://kolo.news/category/dozvillia/15584>

236. Суспільно-політичний інформаційний портал «Сектор Правди»: Кролевецька Міська Рада. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/sectorpravdy.ua/videos/8266450816785293>

237. Офіційний сайт МКСК. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mcip.gov.ua/news/ukrayina-ta-yaponiya-prodovzhat-spivpraczyu-u-sferi-zahystu-kulturnoyi-spadshhyny/>

238. UNESCO. Intangible Cultural Heritage. Living Human Treasures: a former programme of UNESCO. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nkc.unesco.org/doc/src/00031-EN.pdf>

239. Решетилівські дивотвори: каталог. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2018. – 28 с.

240. Офіційний сайт Міністерства відновлення. Розвиток спортивно-реабілітаційної інфраструктури для людей з інвалідністю. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/34347.html>

241. Урядовий кур'єр. Опішне стає туристським центром України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/opishne-staye-cikavim-turistskim-centrom-ukrayini>

242. Журнал «Музейний простір», 18 липня 2018 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/40917>

243. Опішнянська громада. Офіційний сайт. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://opishnya-gromada.gov.ua/album/4537/>

244. Мелько Л.Ф. Спадщина ЮНЕСКО у туризмі: порівняльний макрорегіональний аналіз // Регіональний туризм: сучасні виклики та перспективи розвитку: колективна монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права» КРОК». 2022. С. 283-330. – Електронний ресурс. – Режим доступу:

https://library.krok.edu.ua/media/library/category/monografiji/melko_0032.pdf#page=284

245. PATA, UNWTO, WINTA. (2012). Декларація Ларракії. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ecotourism.org.au/assets/Resources-Hub-ndigenous-Tourism/International-Indigenous-Tourism-Human-Rights-Review-Analysis-Checklists.pdf>

246. Волинський монітор. Караїмські шляхи. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://monitorwolynski.com/uk/news/1325-1605>

247. Google Earth. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/earth/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Відображення туристичних ресурсів UN, спрямованих на конвергенцію між туризмом і культурною спадщиною

Події, заходи, ресурси UN	Провідна тема / підрозділи	Посилання
Туризм і нематеріальна культурна спадщина. UNWTO. <i>Мадрид, 2012 рік.</i>	Дослідження UNWTO з питань туризму та нематеріальної культурної спадщини висвітлює зв'язки між туризмом та нематеріальною культурною спадщиною (НКС): основні виклики, ризики та можливості для розвитку туризму, пов'язані з НКС, водночас пропонуючи практичні кроки для розробки, управління та маркетингу туристичних продуктів на основі НКС. Пропонуються напрямки сприяння відповідальному та сталому розвитку туризму з врахуванням захисту нематеріальних культурних цінностей.	DOI: https://doi.org/10.18111/9789284414796
22-а сесія Генеральної Асамблеї UN з питань туризму. <i>2017 рік</i>	Визначення поняття культурного туризму як виду туристичної діяльності, в якому головними причинами відвідування є дослідження, відкриття, досвід і використання матеріальних і нематеріальних культурних пам'яток, які є продуктами в туристичній галузі.	https://clipr.cc/Nf52D
Рекомендації щодо сталого розвитку туризму корінних народів. <i>Мадрид, 2019 рік.</i>	Традиційне життя корінних народів представляє фактор притягання для потенційних туристів, які хочуть відчувати культурну спадщину корінного населення. Рекомендації заохочують туристичні підприємства розвивати діяльність у відповідальний та сталий спосіб, дозволяючи корінним громадам скористатися можливостями туризму,	DOI: https://doi.org/10.18111/9789284422890
UNWTO. Рамкова конвенція UN про етику туризму. <i>Мадрид, 2020 рік</i>	Стаття 7 (підпункти 1-4). Туризм, як споживач культурних ресурсів, має відігравати активну роль у їх збереженні та розвитку. Політика туристичної діяльності ґрунтується на повазі та захисту культурної спадщини. Модернізація музеїв спрямована на створення умов доступності, а прибутки, принаймні частково, використовуватися для утримання, охорони, розвитку цієї спадщини. Туристична діяльність має сприяти традиційним культурним продуктам, ремеслам і фольклору, щоб вони жили та процвітали та не стали причиною виродження їх автентичних особливостей.	https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421671

Продовження додатку А

Проект Weaving the Recovery - Жінки корінного населення в туризмі. UNWTO, Всесвітній туристичний альянс корінних народів (WINTA), Centro de las Artes Indígenas (CAI) та НУО IMPACTO. <i>Париж, 2020 рік.</i>	Створення моделі можливостей, заснованій на сприянні розвитку відповідального туризму нематеріальної культурної спадщини та принципах справедливої торгівлі виготовленими виробами в спільнотах з високим глобальним потенціалом відтворення. Мета проєкту збереження культурної спадщини, зміцнення ідентичності та створення нових економічних можливостей.	https://clipr.cc/2zjC0
Посібник UNWTO з інклюзивного відновлення туризму - Соціокультурні наслідки COVID-19, випуск II: Культурний туризм. <i>Мадрид, 2021 рік.</i>	Пропонуються рішення для відновлення культурного туризму на основі принципів спільної відповідальності та більшого залучення. В контексті Міжнародного року креативної економіки для сталого розвитку 2021, як ініціативи UN, включено рекомендації визнання культури та творчості, які через представлення їх в культурному туризмі, рушіями сприяння просуванню ЦСР (цілям сталого розвитку).	DOI: https://doi.org/10.18111/9789284422890
Посібник UNWTO з інклюзивного відновлення туризму, Випуск 4: Корінні громади. <i>Мадрид, травень 2021 рік.</i>	Визнання актуальності та культурного капіталу корінних народів органами влади місць їх побутування і туристичним сектором. Рекомендації конкретного рішення для розширення соціально-економічних можливостей корінних народів через туризм.	DOI: https://doi.org/10.18111/9789284422890
Всесвітня зустріч експертів афілійованих членів UNWTO з питань культурного туризму. <i>Мадрид, Іспанія, 1–2 грудня 2022 р.</i>	Співпраця та обговорення альянсу та спільної відданості UNWTO і Регіону Мадрида через регіональне Міністерство культури туризму та спорту що до подальшого вивчення зв'язку між туризмом і культурою.	https://clipr.cc/17gKn
Рекомендації для ключових гравців культурного туризму щодо доступності від UN, Fundación ONCE, UNE, Міжнародний комітет культурного туризму ICOMOS та Європейської мережі доступного туризму (ENAT). <i>вересень 2023 року</i>	Висвітлення важливої діяльності, що до створення умов доступності, щоб зробити культурний туризм більш інклюзивним для всіх людей. Цей керівний інструмент створено в рамках просування стандарту ISO ISO 21902.	https://clipr.cc/jsSb7

Продовження додатку А

Перший туристичний Компендіум передових практик у сфері туризму корінних народів – регіональний фокус на Америці. Створений спільно з Всесвітнім альянсом туризму корінних народів (WINTA) . Мадрид, березень 2023 року	Концептуально висвітлено аспекти планування, управління та просування відповідального та сталого розвитку місцевого туризму, заснованого на культурній спадщині. Включає низку рекомендацій для державних адміністрацій та перелік порад яким чином сприяти відповідальній поведінці туристів в громадах корінного населення, з метою запобігання культурній сенсibiлізації.	DOI: https://doi.org/10.18111/9789284424184
Всесвітні конференції туризму та культури UN/UNESCO	Перша Всесвітня конференція UNWTO з туризму та культури: побудова нового партнерства. <i>Сієм Рін, Камбоджа. 4-6 лютого 2015 року</i>	Сіємреапська декларація про туризм і культуру – побудова нової моделі партнерства. Вироблено стратегію шляхів зміцнення взаємодії між туризмом і культурою. https://clipr.cc/XrIHk
	Друга Всесвітня конференція UNWTO з туризму та культури: сприяння сталому розвитку. <i>Маскат, Султанат Оман. 11-12 грудня 2017 року</i>	Маскатська декларація з туризму та культури: сприяння сталому розвитку. На конференції сформовано шляхи зміцнення взаємодії між туризмом і культурою та можливості вкладу культурного туризму у сфері сталого розвитку на період до 2030 року та досягнення 17 ЦСР (Цілей сталого розвитку). Визначено роль туризму та культури у побудові миру та охорони спадщини, особливо в зонах конфліктів. Розглянуто яким чином будувати відповідальне та стале управління культурною спадщиною у туризмі. https://clipr.cc/p5Agq
	Третя Всесвітня конференція UNWTO з туризму та культури: на благо всіх. <i>Стамбул, Туреччина. 3-5 грудня 2018 року</i>	Стамбульська декларація з туризму та культури: на благо всіх. Визначено заходи по зміцненню синергетичної взаємодії між зацікавленими сторонами в туризмі, галузі культури та місцевих спільнотах з метою подальшого сприяння реалізації Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року. Вибудовано заходи спрямовані на розвиток культурного туризму, на користь стійкості та творчого розвитку міст. Виокремлено заходи, спрямовані на посилення ролі відповідального туризму у сприянні охороні нематеріальної культурної спадщини. https://clipr.cc/Mks1a

Продовження додатку А

	Четверта Всесвітня конференція UNWTO з туризму та культури: Інвестиції в майбутні покоління. <i>Киото, Японія. 12-13 січня 2019 року</i>	<i>Киотська декларація з туризму та культури: інвестування в майбутні покоління.</i> Про впровадження інноваційної політики та моделей управління у передових проєктах в галузі культурного туризму. Визначено заходи, спрямовані збагачення туризму шляхом передачі культурних цінностей та зміцнення взаєморозуміння. Визначено заходи перетворення управління туризмом, спрямовані на сприяння розширенню прав та можливостей місцевих громад та відповідального туризму.	https://clipr.cc/PjmN7
--	--	--	--

Джерело: розроблено автором на основі аналізу офіційного сайту UNWTO [220]

Додаток Б

Типологія культурного туризму відповідно меті та вибору об'єктів

Різновиди культурного туризму		Основні завдання (фокус) різновиду культурного туризму, в залежності від пріоритету пізнання об'єкту культури
Різновиди культурного туризму, в яких пріоритет пізнання базується на матеріальних об'єктах		
1.	Музейний туризм:	Відвідування музеїв різної тематики
2.	Архітектурно-історичний туризм:	Подорожі до місцевостей, пов'язаних з історичними подіями, об'єктами архітектури, містобудування та історичними об'єктами культурної спадщини (стародавні міста, історичні будівлі, історико-архітектурні заповідники, садово-паркові ансамблі, комплекси пам'яток архітектури тощо)
3.	Історико-археологічний:	Подорожі до історичних місцевостей, участь в археологічних розкопках та археологічних експедиціях
4.	Художній туризм:	Подорожі, які здійснюються з метою дослідження та вивчення окремого мистецького напрямку
5.	Колекційний туризм:	Головним мотивом подорожі є пошук певних предметів колекціонування
Різновиди культурного туризму, в яких пріоритет пізнання базується на об'єктах нематеріальної культури		
6.	Подієвий туризм (фестивальний, спортивний туризм):	Участь у фестивалях, карнавалах, церемоніях, спортивних змаганнях, спортивних тренуваннях, великих спортивних подіях, благодійних спортивних заходах, модних показах тощо
7.	Кулінарний або гастрономічний туризм, включно з вином та іншими напоями:	Відвідування фестивалів їжі, «доріг» смаку, музеїв їжі, вина, дегустування, кулінарні курси, винні стежки, веганський туризм, відвідини виробництв, місцевих фермерських ринків
8.	Музичний, танцювальний:	Відвідування музичних, танцювальних подій або вивчення стилів виконання
9.	Кінотуризм:	Відвідування кінофестивалів, місць зйомок відомих кінострічок
10.	Туризм полювання на знаменитостей:	Отримати можливість побачити наживо, познайомитися чи відвідати місця, пов'язані з життям або роботою відомих людей творчих професій – акторів, письменників, музикантів
11.	Фотографічний туризм	Мотивацією для подорожі є створення фотографічних зображень – професійних або аматорських, для особистого використання
12.	Письменницький туризм	Подорож з метою створення літературних творів, участі в письменницьких заходах (семінарах)
13.	Культурно-релігійний та духовний туризм:	Ознайомлення з релігією та релігійними звичаями країни, участь у релігійних заходах, паломництво з відвідуванням святинь, релігійних місць, подорож з метою поклоніння
14.	Міський КТ:	Вивчення міської культури, незалежно від розміру міста
15.	Етнографічно-красназнавчий туризм:	Ознайомлення з місцевою історією, культурою, побутом, народними ремеслами, мовою і фольклором, гастрономічною спадщиною
16.	Етно-фольклорний туризм	Відвідування місць з інтересом до вивчення історії народних традицій: народної музики і танців, ремесел, обрядів
17.	Етнічний, особистий	Спосіб дізнатися про етно-історичне коріння вченими,

	історико-культурний (темний туризм):	любителями відвідувань місць історичного побутування етносу та місць походження власного роду (предків)- генеалогія, ДНК
--	--------------------------------------	--

Продовження додатку Б

17.	Мистецько-ремісничий туризм	Головною мотивацією подорожі є створення творів мистецтва, за допомогою ремесел для особистого використання та отримання задоволення від процесу
18.	SAVE туризм (науковий, освітній, волонтерський):	Участь у науковій, академічній, навчальній, волонтерській діяльності з метою отримання знань з особистих чи професійних причин
19.	Культурний пригодницький:	Участь в подорожах, які характеризуються пригодницькими заходами, природним середовищем і культурним досвідом
20.	Діаспорний туризм	Туристи з діаспори повертаються додому. Відбуваються приватні зустрічі, святкування. Візит відбувається на відому територію, яка раніше вважалася батьківщиною туристів (ідентичність людей, які мігрували)
Різновиди культурного туризму, які сформувались на початку ХХ століття		
21.	Мистецький туризм:	Пошук і дослідження шедеврів світової культури, відвідування художніх галерей, музеїв та виставок, дослідження сучасних технологій мистецтва, артпросторів
22.	Творчий туризм:	Не тільки ознайомлення з продуктами сучасних форм культури, вивчення мистецьких практик з метою отримання власних умінь, розвиток власного творчого потенціалу, отримання творчого досвіду
23.	Креативний туризм:	Пропонує відвідувачам можливість розвинути свій творчий потенціал через залучення до місцевої культури. Основною мотивацією є отримання досвіду від активної участі у культурному житті та відтворенні культури в творчій взаємодії з мешканцями місцевих громад: фотографування, створення творів мистецтва для особистого використання або задоволення, участь в арт-заходах, майстер-класах, перформансах (відвідувач забирає щось більше, ніж просто сувеніри та знімки смартфона – враження, досвід, мотивацію змінити життя)
24.	Туризм у сільському середовищі або місцевий туризм на базі громад (community-based tourism – CBT, життя в місцевих громадах):	Вивчення культури малих сіл; спілкування з місцевими жителями в незайманих селах і природі, які ще не були спустошені наслідками масового туризму. Споживання місцевої кухні, отримання досвіду, який дає гостям справжнє занурення й розуміння культури та життя місцевих громад (нічого сценічного чи сценарного). Підтримка місцевої економіки та розширення економічних можливостей місцевих громад на умовах збереження сталого і відповідального життя
25.	Туризм нематеріальної культурної спадщини (ICH-туризм):	Основною мотивацією є ознайомлення або вивчення елементів, які визнані нематеріальною культурною спадщиною або знаходяться в стані дослідження, щоб бути визнаними такими: досвіду виконання автентичних обрядів та звичаїв, діалектів та фольклору, кулінарної та гастрономічної спадщини, традиційних ремесел та промислів, соціальних практик, ритуалів та святкових заходів, музики та виконавського мистецтва, усних традицій, знань та практик щодо природи. Головним є участь в збереженні нематеріальної культурної спадщини в усіх її проявах і сталого способу життя громади носіїв НКС

Джерело: адаптовано автором за [198]

Додаток В

Порівняльна характеристика різновидів культурного туризму з культурним туризмом НКС

	Різновиди культурного туризму	Напрямки культурного туризму НКС за формами проявів
1.	<i>Кулінарний або гастрономічний туризм, включно з вином та іншими напоями</i>	<i>Гастропадщина як елемент НКС</i>
Спільне	Мета подорожі вивчення культури та технології приготування їжі, напоїв	
Відмінності	Молоді сучасні проєкти. Розміщення може бути штучно прив'язані до місця демонстрації за принципом зручності розташування	Жива культура наповнена сакральним значенням, яка передається у спадок, неперервна вікова традиція, місце побутування автентичне
2.	<i>Музичний, танцювальний, культурно-релігійний, фестивальний, SAVE туризм, культурний пригодницький туризм</i>	<i>Традиційні форми усного мовлення, музикування, виконавського мистецтва; традиції, звичаї, обряди, пов'язані з календарно-обрядовими подіями</i>
Спільне	Можливості отримання неформальної освіти	
Відмінності	Жива спадщина не є ключовою туристичною пропозицією, демонструється поверхнево в ряді багатьох інших пропозицій та ресурсів. Відбувається отримання вражень від спостереження, а сам процес більше схожий на «колекціонування». Часто демонструються професійними виконавцями	Неформальна освіта в туризмі НКС автентична і нерозривно пов'язана з місцем побутування елемента. Ремесла та виконавські мистецтва є частиною повсякденного життя носіїв, і туристи вивчають їх як приклад сталого життя та автентичного світогляду, а не тільки спостерігають за майстерністю.
3.	<i>Творчий туризм, креативний туризм, туризм спадщини</i>	<i>Культурний туризм НКС всіх форм проявів, але особливо, ремесла</i>
Спільне	Усі ці різновиди туризму передбачають активне занурення туристів у культуру місця, яке вони відвідують, включаючи участь у культурних заходах, взаємодію з місцевими жителями, дослідження історії та традицій. Вони орієнтовані на автентичний досвід, пропонуючи туристам можливість доторкнутися до справжньої культури, яка часто знаходиться поза межами масового туризму. Більшість із цих видів туризму сприяють збереженню та популяризації культурних цінностей, традицій і спадщини, що є важливим аспектом сталого розвитку туризму.	

Продовження додатку В

Відмінності	Можуть бути більш орієнтовані на сучасні культурні практики або творчий процес. Туризм спадщини зосереджений на матеріальних об'єктах культури. В креативних індустріях, які є об'єктом креативного туризму, першочерговим мотивом виникнення є підприємницька діяльність	Визначаюча складова та головна мета – збереження та передача традиційних знань і практик. Першопричиною є спостереження за живою культурою, яка є частиною повсякденного способу життя її носіїв
4.	Етнічний туризм	Культурний туризм НКС всіх форм проявів
Спільне	Занурення в автентичне культурне середовище, спостерігати або навіть брати участь у ритуалах, святкуваннях та інших культурних практиках, характерних для певних етносів. Цей вид туризму часто спрямований на взаємодію з місцевими громадами та отримання глибшого розуміння їхньої культурної спадщини	
Відмінності	Орієнтований на дослідження культурної ідентичності конкретних етнічних груп. Пошук за географічною спрямованістю може включати відвідування місць проживання етнічних груп, які знаходяться у віддалених чи малодоступних регіонах	Може охоплювати практики різних культур, не обов'язково прив'язаних до конкретної етнічної групи
5.	Етнографічно-краєзнавчий туризм	Культурний туризм НКС всіх форм проявів
Спільне	Обидва види туризму забезпечують глибоке занурення в культуру місця, знайомлячи туристів з місцевими звичаями та традиціями, і сприяють збереженню етнічної спадщини. Вони акцентують на збереженні культурних цінностей для сталого розвитку та мають освітній характер, надаючи нові знання про культуру, історію і традиції регіону	
Відмінності	Є більш широким за охопленням, включаючи вивчення як матеріальної, так і нематеріальної культури, а також природних, історичних особливостей регіону. Орієнтований на комплексне розуміння регіональної спадщини- багатocільовий	Зосереджується на збереженні і передачі нематеріальної культури, тобто таких аспектів, як традиції, ритуали, знання, мистецтва, що не мають фізичного вираження. Має чіткий фокус на нематеріальних цінностях, які передаються між поколіннями і потребують спеціальних заходів для збереження
6.	Етно-фольклорний туризм	Культурний туризм НКС всіх форм проявів
Спільне	Обидва види спрямовані на збереження культурних традицій та спадщини, передаючи знання наступним поколінням. Туристи беруть участь у культурних	

	заходах, взаємодіючи з місцевою культурою. Освітній аспект також важливий, оскільки ці види туризму поширюють знання про традиції та ремесла
--	--

Продовження додатку В

Відмінності	Фокус зосереджується на фольклорних аспектах етнічних культур, таких як музика, танці, пісні, костюми та свята. Метою є занурення в етнічну культуру через участь у традиційних заходах, що відображають етнічну ідентичність і можуть мати регіональний або національний характер	Культурний туризм НКС не обмежуються лише фольклорними аспектами. Ставить за мету комплексне збереження та передачу різних елементів нематеріальної спадщини, охоплюючи як етно-фольклорні, так і інші культурні традиції, що можуть мати глобальний або міжкультурний характер
7.	Мистецько-ремісничий туризм	Культурний туризм НКС всіх форм проявів
Спільне	Ці різновиди туризму спрямовані на підтримку та збереження культурної спадщини, забезпечуючи передачу традицій, знань та навичок майбутнім поколінням. В обох випадках мандрівники активні в процесі вивчення та створення культурних цінностей (в майстер-класах, ремісничих заняттях або культурних заходах), тому що обидва різновиди мають сильний освітній аспект	
Відмінності	Мистецько-ремісничий туризм зосереджений на створенні художніх виробів через ремесла, з акцентом на задоволення від творчого процесу. Основна мета - оволодіння практичними навичками, як-от гончарство, ткацтво, різьблення, де туристи відчують себе митцями або ремісниками. Туристи можуть шукати ремісників, які зробили відому торгівельну марку/ мають авторське право	КТ НКС охоплює ширший спектр нематеріальної спадщини, включаючи усні традиції, знання, звичаї, ритуали, фестивалі та ремесла, з метою їх збереження та передачі. Він спрямований на поширення та відтворення НКС у всіх формах, а не тільки створенні матеріальних об'єктів. У НКС ніколи не буде торгівельної марки, а у носіїв авторського права (це виключається правилами внесення елемента НКС до НП)
8.	Сільський туризм (community-based tourism – CBT, життя в місцевих громадах; міський культурний туризм	Культурний туризм НКС всіх форм проявів
Спільне	Ці різновиди КТ однаково сприяють розвитку місцевих громад, підтримують сталий розвиток, збагачують культурний досвід туристів, відіграють важливу роль у розвитку культурного та соціально-економічного потенціалу регіонів	
Відмінності	Сільський туризм зосереджений на проживанні в сільській місцевості. Міський КТ фокусується на відвідуванні культурних інституцій і подій міста та на доступі до сформованих культурних продуктів і послуг	Акцент уваги на збереженні та передачі нематеріальних культурних елементів. Туризм НКС фокусується на глибокому зануренні в традиції та звичаї, які можуть бути поширені як у міських, так і у сільських районах

Джерело: розроблено автором за [183]

Додаток Г

Практичні приклади позитивних результатів взаємодії туризму та НКС

Назва проєкту / Тематика дослідження	Місце	Інвестори	Кількість залучених носіїв НКС / Результати для носіїв НКС
Мистецтво заради засобів до існування. Майстри з виготовлення сувойів (пагачітра-малювання природними фарбами та розповідь за допомогою співу) [с.49, 99] / Ремесла та образотворче мистецтво	Індія, Західна Бенгалія, Західний Медініпур, село Найя в кварталі Пінгла	Міністерство сільського розвитку уряду Індії (2006-2009); Європейський Союз (2009-2011)	3200 / -Проведено навчання художників з метою покращення якості художніх робіт; - створено групи самопомогі з власними банківськими рахунками (у цьому контексті означають групи з 10-12 осіб, переважно бідних осіб та/або жінок, які часто працюють разом, утворюючи «кластери», які, у свою чергу, об'єднуються в «кооперативи»); - надано медичну страховку митцям і їх сім'ям; -налагоджено зв'язки з новими ринками збуту та аудиторіями; - організовано вивчення англійської мови окремими носіями, що сприяло можливості виставляти власні роботи за кордоном; - підвищення рівня життя: середній дохід зріс з 500 рупій (9\$) на місяць в 2004 році до 7000 індійських рупій (126 \$) в 2011 році, 60% художників заробляють приблизно 15 000 індійських рупій (270\$) ; - побудовано багато цегляних будинків з санітарними вбиральнями; - у 60% населення з'явився доступ до електрики; - жінки отримали можливість розширити свої права та приймати активну роль у процесі: управління власним домогосподарством; підтримка високих стандартів гігієни в громаді, навчання дітей; участь у вставках і майстер-класах; організація туристичних турів до свого села.

Етнофестиваль Козара / Соціальні практики, ритуали, події [с. 58, 99]	Регіон Козара, 9 муніципалітетів Республіки Сербської, Боснія та Герцеговини, м.Баня-Луцька	У 2005 р. жителями Баня-Луцька, туристичною радою та членами культурно-містецького товариства Піскавица, за підтримки ЄС. З 2011 року місцевий муніципалітет Козара і Міністерство туризму.	5000 / Було організовано навчання для місцевих жителів з питань сільського та культурного туризму, збереження традицій, сталого розвитку та доступу до фінансування. Підвищено рівень підприємництва, інфраструктури та екологічної обізнаності. Культурні асоціації збирали дані про культурну спадщину, гостинність, планування сіл і місцеве виробництво. Місцеві жителі глибше усвідомили важливість збереження традиційних цінностей, а їхня підтримка проєкту зростає. Гості проживали в сільських домогосподарствах, що забезпечило економічну вигоду для громади. Туризм та НКС стали ключовими елементами місцевого розвитку і сприяли примиренню в країні.
---	---	--	--

Продовження додатку Г

Міжнародний фестиваль фольклору та перкусії (три на ударних музичних інструментах) у Луґа (Festival International de Folklore et de Percussion de Louga-FESFOP) / Музика та виконавське мистецтво [с. 67, 99]	Сенегал, місто Луґа	З 2002 року некомерційна організація FESFOP керувала культурним контентом фестивалю, Асоціація з розвитку Keur Serigne Louga (ADKSL) вирішувала питання проживання та ремесел. Туристичне село FESFOP отримало фінансування від UNWTO (через програму UNWTO ST-EP) та Italian NGO CISV (Comunità Impegno Servizio Volontariato).	Офіційний сайт фестивалю FESFOP https://www.fesfop-louga.org не наводить статистичних даних, але непрямі підрахунки вказують на десятки тисяч. / - сприяння збереженню, визнанню багатой культурної та музичної спадщини Сенегалу; - підсилення відповідального туризму як засобу економічного та соціального зміцнення місцевих спільнот: підтримка сталого розвитку місцевих громад і зростання їх економічного рівня за рахунок туристів, які проживають в приймаючих сім'ях (community-based tourism – CBT), де вони беруть участь у щоденних діяльностях, таких як приготування традиційних кулінарних страв, відкриваючи інші нематеріальні культурні активи спільноти; відвідують фольклорні вечори, анімовані місцевими оповідачами, відвідують новостворений місцевий музей музичних інструментів, а також майстер-класи з оповідання, місцевої мови та перкусії, у яких беруть участь видатні музиканти з різних культурних середовищ (відвідувачів заохочують ходити на танцювальні заняття та приєднуватися до танцюристів під час виступів); - сприяння вирішенню нагальної проблеми регіону, зокрема, економічних труднощів та еміграції місцевої молоді.
---	---------------------	--	--

Джерело: розроблено автором за [99]

Додаток Д

Базові результати та рекомендації для використання ресурсів КТ НКС

Ремесла / візуальне мистецтво, що демонструє традиційну майстерність	<u>Результати:</u> • ремісничі вироби є популярними туристичними сувенірами (дохід); • продаж виробів ручної роботи забезпечує довгострокові джерела фінансування для навчання ремісників традиційній НКС; • жінки часто є основними виробниками ремесел. Вони можуть отримують економічну та соціальну підтримку; <u>Рекомендації:</u> • спільноти, які виробляють популярні товари, повинні керувати своєю пропускнуною спроможністю через збільшення кількості відвідувачів; • ініціативи зі зниження бідності є більш ефективними, коли недержавні організації або маркетингові організації допомагають з підвищенням якості, маркетингу, управління; • спільнотам потрібна допомога у встановленні контролю над їх інтелектуальною власністю для збереження культурної автентичності, економічних вигод та якості
Гастрономія та кулінарні практики, які можна враховувати як ремесла	<u>Результати:</u> • включення традиційної гастрономії в туристичну пропозицію має позитивний вплив на розвиток ланцюга постачань, збереження традиційних методів ведення сільського господарства та біорізноманіття; • ефективна координація та маркетинг сприяють розвитку гастрономічних маршрутів, які можуть каталізувати розвиток сільської місцевості та запобігати міграції з сільської місцевості в міста <u>Рекомендації:</u> • створювати комерційні асоціації для підтримки та регулювання таких практик, як гігієна харчування, безпека, брендинг та контроль авторських прав; • спеціалізовані програми підвищення кваліфікації, щоб забезпечити стандарти якості та гігієни в приготуванні та подачі їжі та напоїв

НКС соціальних практик, ритуалів і святкових подій	<u>Результати:</u> • місцеві громади вважають туризм головним вкладником у свій економічний розвиток: збільшення завантаженості туристичних підприємств, громадського харчування, використання транспорту, робота екскурсіводів; • можливість досягнення розвитку шляхом постійного відтворення культури. <u>Рекомендації, які потрібно враховувати:</u> • фестивалі повинні управлятися та рекламуватися професіоналами, спеціально призначеними для цього, протягом усього року; • організації, які займаються управлінням потоками туристів і дорожнім рухом, повинні вирішувати проблеми з перевантаженням на популярних заходах та атракціях; • ризик стандартизації, коли всі фестивалі в регіоні починають виглядати однаково, потрібно уникати шляхом постійного моніторингу; • використання можливостей культурного обміну між туристами та місцевими громадами через ресурси НКС цієї категорії
--	---

Продовження додатку Д

Музика та виконавське мистецтво	<u>Результати:</u> • спеціальні програми розвитку потенціалу є дуже важливими для допомоги громадам у демонстрації НКС через заходи; • перспектива виступів артистів з різних культурних середовищ допомагає місцевим громадам аналізувати свою спадщину з іншого підходу і додає цінності туристичному досвіду <u>Рекомендації, які потрібно враховувати:</u> • економічне стимулювання, яке туризм надає громадам, може допомогти у відродженні їх сценічних мистецтв; • створення адекватної інфраструктури сприяє організації нових або відродженню старих культурних заходів; • цінності, пов'язані зі сценічними мистецтвами, слід представляти в зрозумілій формі для відвідувачів з врахуванням двох аспектів - їх автентичність повинна зберігатися, але не на шкоду природної еволюції
Усні традиції та вираження, включаючи мову як носій НКС	<u>Результати:</u> • усні традиції є важливими для збереження культурної ідентичності, різноманіття та передачі знань і дуже чутливі до зовнішніх факторів, включаючи туризм; • міграція з сільських населених пунктів до міст ускладнює або навіть загрожує передачі усних традицій. <i>Розвиток туризму через створення фестивалів та культурних центрів створює нові можливості для зайнятості</i> <u>Рекомендації, які потрібно враховувати:</u> • оскільки цю категорію НКС важко представити туристам, потрібні нові підходи, такі як: поєднання її з <i>волонтерським туризмом</i>, зосередженим на культурному зануренні, моніторинг задоволеності відвідувачів щодо інтерпретації та представлення НКС, або <i>створення спеціалізованих об'єктів</i>, таких як театри та простори для виступів

Знання та практики, що стосуються природи та Всесвіту	<u>Рекомендації, які потрібно враховувати:</u> • розробники маркетингу в туризмі повинні проявляти чутливість та повагу до духовних та культурних цінностей громад і розвивати туризм спільно з місцевими жителями, які мають основний інтерес, як у культурному аспекті, так і з точки зору зайнятості; • важливо залучати ключових лідерів громади до розробки туристичних проєктів з самого початку, особливо якщо це стосується духовного життя громади; • потреби в туризмі не повинні домінувати в повсякденному житті громад, а натомість слідувати моделі, яка найкраще відповідає місцевому способу життя та віруванням
---	--

Джерело: таблицю розроблено автором за [186, 206, 207]

Додаток Е

Область конкретних завдань всіх зацікавлених учасників розвитку сталого туризму з метою охорони та популяризації НКС

Бенефіціари	Область конкретних завдань
Туристичні організації державного сектору	Сприяння та ініціювання заходів на національному рівні, які створюють або впливають на відповідні умови на інших рівнях для заохочення соціально відповідального туризму, зокрема шляхом: – заохочення туристичних компаній, готельних мереж та інших комерційних операторів продумано включати увагу до НКС у свою діяльність (популяризувати); – взаємодія з галузевими асоціаціями та бізнесом для створення заходів та інфраструктури, які покращують процес представлення товарів та послуг НКС, таких як ремісничі вироби; – консультування щодо координації та маркетингу туристичних продуктів з включенням ресурсів НКС, наприклад, маршрутів, особливо коли це не можливо робити на місцевому рівні; – підтримка політики ставлення з великою повагою до будь-якого прояву НКС та сприяння залученню різних типів туристів з різними мотиваціями; – заохочення туроператорів працювати з місцевими ліцензованими екскурсоводами, які володіють найновішими знаннями про НКС; – надання початкового фінансування громадським ініціативам, які сприяють поширенню передового досвіду, політики та практичних інструментів покращення управління та стійкості продуктів НКС; – налагодження партнерства з <i>університетами</i> у створенні дослідницьких центрів для <i>моніторингу впливу туризму на НКС</i>; – проведення моніторингу та заохочення галузевих партнерів вживання

		заходів посилення позитивного впливу та пом'якшення негативного впливу на НКС
Приватна складова туристичного сектору	Туроператори	– вироблення стратегій, спрямованих на побудову партнерства у розробці турпродуктів на основі залучення НКС; – забезпечення довгострокових туристичних проєктів з НКС, на основі відповідального менеджменту та маркетингу; – планування бізнес-діяльності, яка не заважає довгостроковому виживанню активів НКС, наприклад, координація роботи з іншими туроператорами, щоб уникнути заторів у невеликих селах або культурних місцях
	Експертні компанії	– НКС мають представляти ліцензовані та навчені екскурсоводи та асоціації екскурсоводів, які тісно співпрацюють з місцевими громадами та іншими зацікавленими сторонами; – мають створювати для туристів можливість отримувати позитивний і надихаючий досвід від НКС; – сприяти тому, щоб кінцевий туризм приносив користь місцевим громадам
	Транспортні компанії	– працювати з туроператорами, які мають досвід корпоративної соціальної відповідальності та наймають ліцензованих екскурсоводів; – готові підтримувати турпродукти НКС і зацікавлені сторони у сфері туризму, які здійснюють екологічні проєкти

Продовження додатку Е

Приватна складова	Організатори послуг проживання	– залучення місцевих майстрів для декорування об'єктів гостинності, – наймати місцевих виконавців для демонстрації подій, – продавати автентичні місцеві чи регіональні ремісничі вироби в торгових зонах своїх закладів; – праця з громадами над розробкою туристичних продуктів, які мають приносити користь бізнесу зацікавленої сторони розміщення
	Організатори послуг харчування	– заохочення туристів до споживання місцевої традиційної їжі, приготування якої не завдає шкоди навколишньому середовищу; – надання туристам інформації про НКС, яка відноситься до місцевої гастрономії; – для популяризації продуктів харчування та напоїв, характерних для власного регіону, об'єднання в проведенні спільних заходів з іншими зацікавленими сторонами
Стейкхолдери: недержавні та державні фонди, організації, що працюють на проєктній основі <i>Фонди, мережі, асоціації, проєктні організації:</i>		– сприяння створенню стратегічних альянсів з кооперативами, підприємствами, органами влади та громадськими організаціями; – підтримка навчальних проєктів розвитку та передачі знань; – забезпечення ретельного планування проєктів туризму НКС, з використанням даних ринкових досліджень, прикладів належної практики успішних і стійких туристичних продуктів НКС; – пошук, сприяння та консультування щодо схем фінансування громад, які бажають брати участь у розвитку туризму; – підтримка та фінансування доступу до інформаційних технологій з метою покращення та захисту активів НКС (носії НКС мають можливість використовувати ІТ для створення цифрових архівів, віртуальних виставок, веб-сайтів з метою збереження та просування своєї культури)

Організації з управління туризмом на місцевому рівні (громади, міста, району, області)	Вони бачать «загальну картину», щодо національних маркетингових рамок країни, можуть впливати на те, як напрямок використовує основну чи вторинну привабливість НКС, тому їх роль: – просування ресурсів НКС на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях; – робота з виробниками/постачальниками НКС щодо створення бренду (наприклад, просування якісних виробів ручної роботи або презентація гастрономії чи традиційних танців на міжнародних туристичних виставках); – рекламування товарів, які є продуктом (виробами) НКС, через офіційні торгові точки ліцензованих роздрібних продавців: музеї, спеціалізовані крамниці в аеропортах і в готелях; – сприяння соціально відповідальному туризму, підготовці та працевлаштуванню місцевих екскурсіводів, справедливій торгівлі, гендерній рівності, повазі до культури та духовності; – співпраця з іншими зацікавленими сторонами над маркетинговою платформою для туристичних продуктів НКС за межами традиційних туристичних напрямків
---	---

Продовження додатку Е

Місцеві громади (найактивніші учасники всього процесу) представлені через громадські неурядові організації, асоціації або кооперативи	– створення місцевих організацій та робота над гарантіями непорушності прийнятних меж збереження НКС; – проведення програм нарощування потенціалу для підвищення обізнаності про активи НКС (вплив на свідомість про цінність та різноманіття НКС, забезпечення людей навичками для ефективної роботи в цій області); – адаптація, відповідно до місцевих соціально-культурних умов, впровадження підприємницьких навичок; – запровадження спеціальних громадських програм моніторингу продажу сакральних та культурно значущих артефактів; – підтримка та фінансування доступу громади до ІТ з метою розширення, документування та захисту різноманіття НКС; – визначення пріоритетності реінвестування доходів, отриманих від туризму, для покращення соціально-економічних умов: охорону здоров'я, освіти, санітарію, інфраструктуру та створення робочих місць; – створення культурних просторів, як місць для соціального зібрання та сцени для демонстрації НКС; – вирішення, якою мірою туристи можуть брати участь у святкових або релігійних заходах, які відзначають місцеві культурні чи духовні практики
Навчальні заклади, які пропонують програми з туризму та управління спадщиною	– створення курсів для студентів і для фахівців у галузі культурної спадщини, туризму та маркетингу, зосереджених на принципах і практиках, пов'язаних зі сталим туризмом та НКС; – створення програми підтримки соціально відповідального маркетингу, справедливої торгівлі, руху Slow Food, культурного взаєморозуміння та поваги між студентами та спільнотами; – розробка програми навчання екскурсіводів із залученням інших зацікавлених сторін [230]; – створення дослідницьких центрів для збору й аналізу інформації про

	туристичні продукти НКС та програми моніторингу впливу туризму на НКС; – підтримка та фінансування дослідницьких і навчальних програм щодо ролі інформаційних технологій у захисті активів НКС; – розробка моделі та визначення ресурсів для адаптації підприємництва до місцевих соціокультурних структур; – надання ресурсів та консультування громад для допомоги в документуванні розмаїття НКС, яка або зникає, або перебуває у стадії відновлення; – проведення конференцій, семінарів та робочих нарад для поширення кращого досвіду досліджень політики та практичних інструментів в покращенні управлінням НКС
--	---

Продовження додатку Е

Вповноважені державою органи управління НКС та їх підрозділи в осередках	– заохочення національних урядів стати підписантами Конвенції UNESCO про охорону НКС (2003); – підтримка та адміністрування процесу ведення переліку та управління інформацією для реєстрації НКС; – пошук форм НКС, що перебувають під загрозою, і забезпечення виконання планів управління ними; – допомога громадам у переліку, документуванні та управлінні ресурсами; – допомога захисту прав громади та спрямування переваг, пов'язаних з НКС до самих громад; – вирішення спорів щодо права власності та управління нематеріальною спадщиною; – розробка стратегії фінансування для управління ресурсами на рівні громад; – створення проєктів на охороняємих територіях, які можуть допомогти НКС отримати вигоду від правил, що застосовуються до таких територій
--	---

Джерело: розроблено автором за [67,186]

Додаток Є

Скорочений інструментарій веб-досьє про туризм і НКС

Зміст досьє	Розкриті питання
1.Вступ	-навіщо зосереджуватися на живій спадщині та сталому туризмі; -яким чином можна зробити так, щоб максимізувати переваги сталого розвитку для спільнот-носіїв, а також сприяти охороні НКС, щоб дати можливість громадам представляти свої НКС туристам на власних умовах, вибірково надаючи доступ, коли це необхідно
2.Основні поняття	-що таке НКС (термін «жива спадщина» використовується як синонім нематеріальної культурної спадщини); -поняття «охорони» НКС та основні документи; -що таке туризм (природа, форми, учасники, розвиток); -як спадщина пов'язана з туризмом (позитивний і негативний впливи)
3.Чому і як туризм може викривити НКС або загрожувати охороні НКС	- чому НКС приваблива для туризму; - як туризм впливає на захист НКС: складний зв'язок між НКС та туризмом, в результаті якого НКС не має стати лише товаром для споживання туристів, а продовжує практикуватися в контексті громади
4. Як туризм може загрожувати НКС	- позитивна та негативна роль туризму як джерела доходу; -маркетинг спадщини і наслідки (деякі органи місцевого самоврядування беручи справу у свої руки, перетворюються на групи із власними маркетинговими ідеями та інтересами, політичними програмами, де прибуток

	є головним або єдиним фокусом, не маючи стійкої моделі управління та відповідних заходів щодо охорони спадщини); - роль внесення в Репрезентативний список UNESCO
5. Як туризм може посилити та підтримати дії щодо <i>охорони</i>	- за допомогою (сталого) туризму на основі НКС підвищується економічна, соціальна, екологічна та культурна цінність спадщини на користь зацікавлених громад, груп або окремих носіїв; - можливість для громади навчитись інструментам і менеджменту туризму; - шлях до створення місцевих туристичних підприємств, власниками яких є самі громади-носії, які зможуть приймати власні інвестиційні та маркетингові рішення; - сприяння розвитку сільської місцевості; - працевлаштування, зменшення міграції; - зменшення негативного впливу туризму на навколишнє середовище шляхом відповідального використання та управління ресурсами; - підвищення видимості елементів НКС через представлення на фестивалях, що сприяє підвищенню обізнаності серед туристів

Продовження додатку Є

6. Сталий туризм	- захист НКС через сталий туризм і позитивний вплив порівняно зі звичайним туризмом; - як виглядає сталий туризм у контексті НКС: дотримується етичних принципів, сприяючи культурній стійкості; очолює громада; створює справедливі, економічно стабільні вигоди для місцевих громад; туризм не повинен бути єдиним джерелом доходу для місцевих громад; <i>планування сталого розвитку туризму, яке залежить від НКС, не те саме, що планування охорони НКС</i>; популяризує практики НКС таким чином, щоб залишатись екологічно стійким; - моніторинг та оцінка сталого туризму та його відношення до НКС: добробут приймаючих громад, задоволеність туризмом, соціальні переваги, зміни в стилі життя, житло, демографія, доступ місцевих жителів до ключових активів, збереження культурних цінностей, участь громади в туризмі, економічні вигоди для громади, контроль туристичної діяльності, управління подіями (заходи, ярмарки, свята, кількість рекреантів), інтеграція туризму в місцеве/локальне/регіональне планування); - <i>вимірювання стійкості через індикатори ЦСР [219,220,213].</i>
7. Загальні цілі та керівні принципи КТ НКС	- залучення спільноти-носія; - захист НКС; - розробка туристичної пропозиції та оцінка впливу (негативного і позитивного), подальший моніторинг і оцінка; - повага до цілей і підходів сталого розвитку; - унеможливлення надмірної комерціалізації та деконтекстуалізації через туристичну діяльність; - громади чи групи-носії мають бути основними бенефіціарами будь-яких передбачуваних фінансових чи економічних вигод, які можуть виникнути в результаті розвитку КТ НКС;

	- визнавати та поважати звичайні права, практику та вираження спільнот (форми правового захисту, такі як права інтелектуальної власності та права на конфіденційність, повинні надаватися практикам НКС, щоб гарантувати, що їхня НКС не буде використовуватися іншими для комерційних чи інших цілей);
8. Перелік дій, які можуть сприяти ефективному захисту НКС в процесі розробки туристичної пропозиції	- створення умов, в яких спільноти-носіїв є лідерами у розвитку туристичної пропозиції, пов'язаної з їхнім НКС, шляхом прозорості партнерства, залучення фахівців для консультування носіїв елемента НКС, розширення прав і можливостей членів громади носіїв в моніторингу та реалізації; - шляхом оцінювання потенційного впливу туризму, належне керування ризиками та загрозами (розробка стратегій щодо загроз, визначення показників ризиків, практична перевірка їх ефективності); - прояв поваги до прав спільнот -носіїв НКС; - забезпечення життєздатності, цінності і значення елементів НКС, визнаних спільнотою, які можуть бути представлені в туристичній пропозиції; - повагою до динамічності та живого характеру елементів НКС, а також волі та бажання спільнот - носіїв; - інформування третіх сторін, включно з туристами, про охорону НКС та культурну цінність елементів НКС шляхом підвищення обізнаності про цінності та функції НКС, освітньої діяльності в підходах до туристичної діяльності

Продовження додатку Є

	- сприяння сталому розвитку через розвиток туризму НКС шляхом забезпечення економічного зростання, соціальної інклюзивності та захисту навколишнього середовища при розробці туристичної пропозиції НКС (створення робочих місць, малих і середніх підприємств, орієнтованих на цілі сталого розвитку); - забезпечення прямої вигоди громадам - носіям отримання прямої вигоди від туристичної діяльності на основі використання НКС; - впровадження інновацій, з метою захисту спадщини від невідповідної деконтекстуалізації та сприяння сталому туризму; - партнерством в сфері сталого КТ НКС між туризмом і управлінням НКС (побудова взаємної довіри між різними акторами в процесі прозорі співпраці та забезпечення спільної відповідальності між усіма учасниками, організація тренінгів і інформаційних сесій про сталий туризм та спадщину для всіх учасників, вибудова довгострокових спільних цілей)
9. Приклади туризму НКС та сталого розвитку	- тематичні дослідження (14 досліджень з усіх континентів та різних форм проявів НКС, які були зібрані та вивчені за допомогою кабінетного дослідження; - досвід на місцях (7 прикладів), який збирався через відкритий конкурс для обміну досвідом (в подальшому і ми можемо поділитися своїми пропозиціями за електронною адресою: NKCNgoforum.research(at)gmail.com).
10. Міжнародні документи, які є правовою основою організації	1. Конвенція UNESCO про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 року, яка створена не лише для охорони НКС, пов'язаного з громадами, групами та окремими особами, а й для підвищення обізнаності про важливість НКС та сприяння міжнародній співпраці та допомозі [117]; 2. Операційні директиви [217]; 3. Етичні принципи збереження НКС [142];

сталого туризму НКС	4. UNESCO – Охорона нематеріальної спадщини та сталого культурного туризму: можливості та виклики (2008) [193]; 5. UN– Порядок денний сталого розвитку до 2030 року та Цілі сталого розвитку (2015), [205]; 6. UNEP (Програма UN з навколишнього середовища) і UNWTO – Зробити туризм більш стійким, посібник для політиків (2005) [218]; 7. UNESCO та UNWTO – Декларації з туризму та культури [210]; 8. UNESCO-ЕПНКАР– Регіональна зустріч: Збереження нематеріальної спадщини та сталого туризму: можливості та виклики (Establishment Initiative for the Intangible Heritage Center for Asia-Pacific, ЕПНКАР -Центр нематеріальної спадщини для Азіатсько-Тихоокеанського регіону) [215]; 9. UNWTO – Посібник ЄС зі сталого туризму для розвитку. Посилення потенціалу сталого туризму для розвитку в країнах, що розвиваються (2013) [209]; 10. UNWTO – Індикатори сталого розвитку для туристичних напрямків. Посібник (2004) [103]; 11. UNWTO – Глобальний етичний кодекс туризму (GCET), (1999) [211]; 12. UNWTO – Рекомендації щодо сталого розвитку туризму корінних народів (2019) [221]; 13. UNWTO – Поради для відповідального мандрівника, [212]; 14. UNWTO – Туризм і нематеріальна культурна спадщина (2012) [99]; 15. Посібник UNWTO з інклюзивного відновлення – Соціально-культурний вплив COVID-19, ВИПУСК II: Культурний туризм (2021) [210];
---------------------	--

Продовження додатку Є

	16. Рамкова конвенція UNWTO про етику туризму (статті 4, 6 і 7) (2020) [143]; 17. Всесвітня конференція зі сталого туризму – Хартія сталого туризму (1995) [100]; 18. Всесвітня конференція зі сталого туризму – Всесвітня хартія сталого туризму +20 (2015) [101]; 19. ICOMOS (International Council on Monuments and Sites- Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць) – Хартія міжнародного культурного туризму (1976, 1999) [192]; 20. ICOMOS – Документ Нара про автентичність (1994) [123]; 21. ПАТА (Тихоокеанська туристична асоціація Азії), UNWTO та WINTA (Всесвітній туристичний альянс корінних народів) – Декларація Ларракії (2012) [245]
--	--

Джерело: таблицю розроблено автором за [93]

Додаток Ж

Обласні центри народної творчості, обласні центри народної культури, навчально-методичні центри культури, обласні організаційно-методичні центри культури, обласні методичні центри культури і мистецтва, методичні центри клубної роботи та народної творчості, учбово-методичні центри культури, навчально-методичні центри культури і туризму та ін.

№ п/ п	Назва та адреса закладу	Телефон	Керівництво	Електронна адреса / офіційний сайт
1.	Обласний центр народної творчості. 21000, м. Вінниця , вул. арх. Артинова, 33	(043) 267-31-57; (043) 267-03-32	Цвігун Т. О.	Vin_ocnt@ukr.net http://vocnt.org.ua
2.	Науково-методичний центр культури Волині. 43025, м. Луцьк , вул. П'ятницька Гірка, 16	(033) 272-35-46	Рожнова Л.В.	nmckv@ukr.net / http://nmck-volyn.com.ua
3.	Обласний організаційно-методичний центр культури. 88000, м. Ужгород , вул. А.Волошина, 18-а	(031) 223-60-35;	Дрогальчук Г.В.	oomckuzh@gmail.com / https://zakfolkcenter.info/
4.	КЗ «Обласний методичний	(061) 263-81-56	Т.в.о.	ocnt@i.ua

	центр культури і мистецтва». 69095, м. Запоріжжя, проспект Соборний, 152	(061) 263-80-49	директора Златова О.Б.	http://zomc.org.ua / https://www.facebook.com/groups/zomc.org.ua/
5.	Методичний центр клубної роботи та народної творчості. 49044 м. Дніпро, вул. Ливарна, 10	(056) 766-49-93 (056) 766-49-92	Кітасва І.М.	omckr@ukr.net / https://www.facebook.com/97-507249849433746/
6.	КУ культури «Донецький обласний навчально-методичний центр культури» 84301 м. Краматорськ, вул. Паркова, 43а	(050) 020 00 18	Армяновська Н.О.	doumck2020@gmail.com / http://doumck.wordpress.com
7.	Обласний центр народної творчості. 10003 м. Житомир, вул. Трипільська, 5	(041) 247-03-50 247-03-86, 247-05-50	Сердечна А.В.	zt.folkart@gmail.com / https://www.facebook.com/zhocnt

Продовження додатку Ж

8.	Навчально-методичний центр культури і туризму Прикарпаття. 76000 м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 12	(034) 253-73-60; 53-72-00	Панько С. П.	ifnmzkitp@gmail.com / http://cultcenter.if.ua
9.	Київський обласний центр народної творчості та культурно-освітньої роботи 01032, м. Київ, вул. Симона Петлюри, 16/108	(044) 235-82-49	Завальська О.В.	kocntkor@ukr.net / https://www.facebook.com/kocntkor
10	Київський міський центр народної творчості та культурологічних досліджень. 02002, м. Київ, вул. Митрополита Андрея Шептицького, 1-б; 01015, м. Київ, вул. Лаврська 41 (Культурно-мистецький комплекс «Співоче поле»)	(044) 517-85-33, (044) 516-65-06	Баландін Ф. В.	kmcnt@ukr.net / https://uk-ua.facebook.com/kmcnt.pole/
11	Обласний центр народної творчості. 25006 м. Кропивницький, вул. Гоголя, 66/50	(052) 232-15-69	Назаренко Т.В.	26143895@mail.gov.ua / kocnt@meta.ua

				http://kocnt.at.ua
12	Кримська Республіканська установа «Науково-методичний центр культури, мистецтва та народної творчості. АР Крим			
13	Луганський обласний центр народної творчості. 93404 м. Сєвєродонецьк пр-т Центральний, 26	(099) 161-38-78	Дячук І.І.	02215302@mail.gov.ua / narodna.tvorchist@gmail.com http://locnt
14	Львівський обласний центр народної творчості і культурно-освітньої роботи». 79007 м. Львів , вул. Курбаса, 3	(032) 260-13-55	В.о. директора Дулява Б.В.	cnt-lviv@ukr.net / http://cnt.lviv.ua
15	Обласний центр народної творчості та культурно-освітньої роботи. 54001 м. Миколаїв , вул. Адміральська, 41	(051) 237-59-35 (051) 237-59-68	Баштова Н.А.	ocnt.mk@gmail.com / http://ocnt.com.ua

Продовження додатку Ж

16	Обласний центр української культури. 65100 м. Одеса , вул. Польська, 20-а	(048) 722-28-71 (048) 722-10-13	Вітас В. Г.	oocuk@ukr.net / http://oocuk.com.ua/
17	Обласний центр народної творчості та культурно-освітньої роботи. 36000 м. Полтава , вул. Європейська, 49	(0532) 27-20-69; 56-98-05	Соколов Д.О.	ocnt.poltava@ukr.net
18	Обласний центр народної творчості. 33000 м. Рівне , вул. Драгоманова, 22	(0362) 22-22-36	Самчук В.В.	rivne-ocnt@ukr.net
19	Обласний науково-методичний центр культури і мистецтв. 40030 м. Суми , вул. Петропавлівська, 49	(0542) 22-27-31; 22-00-52	Бистрицька Є.М.	kultura@sm.gov.ua
20	Обласний методичний центр народної творчості. 46008 м. Тернопіль , вул. Медова, 3	(0352) 25-28-75; 25-44-31	Сушко В. І.	Tomcnt1939@gmail.com
21	Комунальний заклад “Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва”.	(057) 700-26-62; 725-12-36;	Омельченко Л. Г.	oomckm@gmail.com

	61002 м. Харків , вул. Пушкінська, 62			
22	Обласний центр народної творчості. 73000 м. Херсон , Ушакова, 16	(0552) 22-33-97; 22-63-06;	Капелюшний В. В.	ocntkherson@ukr.net
23	Обласний науково-методичний центр культури та мистецтв. 29013 м. Хмельницький , вул. Володимирська, 103	(0382) 76-45-20	В.о директора Бєлеванцев А.В.	onmccm@ukr.net
24	Обласний центр народної творчості. 18002 м. Черкаси , вул. Фрунзе, 29	(0472) 32-23-64	Іванова Т. В.	ocnttakor@ukr.net
25	Учбово-методичний центр культури Буковини. 58000 м. Чернівці , вул. Йосипа Главки, 1-а	(03722) 52-67-64	Шкрібляк М.М.	bukcentre@ukr.net
26	Обласний навчально-методичний центр культури і мистецтв. 14027 м. Чернігів , вул.Шевченка, 54	(04622) 3-81-97; 3-80-14	Заваліна Н.П.	chocnt@ukr.net

Джерело: зібрано автором на основі комунікації з ОЦНТ в результаті польових натурних досліджень

Додаток 3

Листування з ОВА Дніпропетровської області з метою отримання інформації, щодо наповнення обласного переліку збереження НКС

Начальнику управління культури,
туризму, національностей і релігій
Першиній Наталії Геннадіївні
Безносюк Олени Іванівни
аспірантки КНУ ім. Т. Шевченко
beznosiukoi.kvb@gmail.com,
т. +38(067) 494 14 59

Звернення

Шановна Наталіє Геннадіївно, дякую за відповідь на моє попереднє звернення від 12.09.2023 р.

Враховуючи необхідність уточнення, що до інформації, яка є предметом мого дослідження, вношу додаткові пояснення.

Метою мого дисертаційного дослідження є виявлення кількісного та якісного потенціалу елементів нематеріальної культурної спадщини в якості ресурсу, який за дотриманням всіх правил, зазначених в статті 187 Базисних текстів ЮНЕСКО (стор. 98. Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural. 2022 Edition), може бути цікавим при плануванні нових напрямків культурного туризму - творчого, креативного туризму, туризму досвіду та дослідження спадщини.

За результатами свого дослідження планую розробити інтерактивний ресурс, яким зможуть користуватись всі, хто зацікавлений в цьому виді туризму. За сприятливих умов повоєнного життя, цей вид туризму може позитивно впливати на зростання соціально-економічного стану громад, де побутують елементи, до яких він приведе зацікавлених споживачів.

Вже зібрана майже вся інформація: частина з офіційних сайтів обласних управлінь культури, частина в результаті особистого спілкування з методистами, відповідальними за НКС в обласних управліннях. Для повноти інформації не вистачає тільки даних Дніпропетровської області, а моніторинг всіх 86 громад сьогодні ускладнений умовами війни.

Дуже сподіваюсь на ваше сприяння у вирішенні мого питання.

Елементи, внесені до Національного переліку та Репрезентативного списку ЮНЕСКО та представляють культурну спадщину Дніпропетровської області, мною вже відзначені в роботі.

Можливо є часткова інформація про елементи, які досліджені в місцевих територіальних громадах або алгоритм як її отримати, то це зробить моє дослідження повним і практично корисним для країни. Дніпропетровщина багата на прояви нематеріальної культури, які хотілось би популяризувати.

Якщо не має можливості надати таку інформацію, то буду формувати довідниковий матеріал без широких ресурсів Дніпропетровської області, що, на превеликий жаль, зробить роботу не повною.

З повагою Олена Безносюк

12.10.2023

Продовження додатку 3

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, ТУРИЗМУ,
НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ І РЕЛІГІЙвул. Ліварна, 10, м. Дніпро, 49044, тел. (056) 732 48 99, факс (056) 732 48 99,
e-mail: culturedoda@adm.dp.gov.ua, Код ЄДРПОУ 38530952

Олені БЕЗНОСІЮК

beznosiukoi.kvb@gmail.com

Щодо надання інформації

Шановна пані Олено!

На лист від 12.09.2023 зареєстрований в управлінні культури, туризму, національностей і релігій облдержадміністрації 12.01.2023 за №50/0/166-23 інформуємо.

Згідно із статтею 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Відповідно до статті 12 "Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини" кожна держава учасниця з урахуванням своєї ситуації складає один чи більш ніж один перелік нематеріальної культурної спадщини, наявної на її території.

Відповідно до пункту 5 статті 16 Закону України "Про культуру" Перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини складає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Наказом Міністерства культури України від 11.12.2017 №1319 затверджено Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Таким чином, введення місцевих (обласних) переліків елементів нематеріальної культурної спадщини не передбачено чинним законодавством України.

Інформація яка стосується елементів що перебувають на території Дніпропетровської області є у вільному доступі та розміщена на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України, за посиланням <https://mci.gov.ua/kulturna-spadshchyna/natsionalnyy-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/>

Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Управління культури, туризму, національностей і релігій
Вих. № 2103/0/161-23 від 11.10.2023

Щодо питання виявлення та моніторингу елементів, які перебувають на території Дніпропетровської області, просимо Вас повідомити методологію такого дослідження, а також звертаємо Вашу увагу, що подібна інформація може надаватися лише за умови поінформованості та добровільної згоди громади, яка практикує той чи інший елемент.

З повагою

Начальник управління

Наталія ПЕРШИНА

Миронівський 22 49 01

Продовження додатку 3

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, ТУРИЗМУ,
НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ І РЕЛІГІЙвул. Ливарна, 10, м. Дніпро, 49044, тел. (056) 732 48 99, факс (056) 732 48 99,
e-mail: culture.doda@adm.dp.gov.ua, Код ЄДРПОУ 38530952

Олені БЕЗНОСЮК

beznosiukoi.kvb@gmail.com

Щодо надання інформації

Шановна пані Олено!

На лист від 12.10.2023 зареєстрований в управлінні культури, туризму, національностей і релігій облдержадміністрації 13.10.2023 за №50/1/166-23 інформусмо.

Згідно із статтею 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Відповідно до статті 12 "Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини" кожна держава учасниця з урахуванням своєї ситуації складає один чи більш ніж один перелік нематеріальної культурної спадщини, наявної на її території.

Відповідно до пункту 5 статті 16 Закону України "Про культуру" Перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини складає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Наказом Міністерства культури України від 11.12.2017 №1319 затверджено Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Таким чином, введення місцевих (обласних) переліків елементів нематеріальної культурної спадщини не передбачено чинним законодавством України.

У свою чергу повідомляємо, що територіальними громадами області проводиться робота щодо виявлення та ідентифікації елементів нематеріальної культурної спадщини. Громади здійснюють відбір та документування елементів спільно з носіями елементів, практикуючими їх та готують облікові картки.

2

Інформація про елементи, які досліджені в місцевих територіальних громадах, може надаватися лише за умови поінформованості та добровільної згоди громади, яка практикує той чи інший елемент.

Також зазначимо, що територіальні громади Дніпропетровської області, відповідно до наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 (зі змінами), входять до Переліку територій, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією.

Воєнні дії на території України, зовнішня міграція населення до інших країн призвело до руйнування зв'язків між родинами, створило проблеми з передачею практик у сфері нематеріальної культурної спадщини. Сподіваємося, що після закінчення дії воєнного часу з'явиться можливість проведення моніторингу стану елементів нематеріальної культурної спадщини на території регіону, у тому числі і для планування нових напрямків культурного туризму.

З повагою

Начальник управління

Наталія ПЕРШИНА

Джерело: розроблено автором для актуалізації теми дослідження

Додаток И

Список опитуваних

	Осередок	Прізвище, ім'я
1	м.	Вакуленко Надія
2	Решетилівка	Вакуленко Олександр
3		Тушко Юлія
4		Пілюгін Євген
5		Колінченко Владислав
6	м.	Шприндель Вікторія.
7	Кролевець	Гуменюк Ігор
8		Карась Людмила
9		Якущенко Тетяна
10	с.	Рибак Наталія
11	Петриківка	Пікуш Андрій
12		Карпець Валентина
13		Дека Микола
14		Кібець Ірина
15	м. Косів	Березка Тетяна
16		Радиш Мирослав
17		Стринадюк Микола
18		Гринь Марія
19		Труш Михайло
20	с. Смодна	Шкрібляк Юрій
21	с. Яворів	Копчук Ганна
22	с. Опішня	Литвиненко Тетяна
23	м. Чернівці	Шкрібляк Микола
24	м. Обухів	Матвійчук Ольга
25	м. Богуслав	Ткач Валентина
26	м. Львів	Мельничук Юрій

Джерело: розроблено автором в результаті польових натурних досліджень

Додаток Й

Анкета №1

Опитування носіїв НКС, щодо організації туризму НКС

Мета: Дослідження ставлення носіїв НКС та керівників культурного сектору
щодо розвитку туризму НКС в їхніх осередках і на локальному рівні

1.	Яке Ваше основне ставлення до ідеї розвитку туризму НКС у Вашому осередку?	
	Позитивне	
	Негативне	
	Нейтральне	
2.	Які можливості, на Вашу думку, відкриває розвиток туризму НКС для Вашої громади? (Можна обирати декілька варіантів)	
	Збільшення доходів	
	Збереження культурної спадщини	
	Створення нових робочих місць	
	Покращення інфраструктури	
	Підвищення інтересу до місцевих традицій	
3.	Які ризики, на Вашу думку, пов'язані з розвитком туризму НКС? (Можна кілька варіантів)	
	Втрата автентичності традицій	
	Економічна нерівність	
	Екологічний вплив	
	Комерціалізація культури	
	Інше (вказіть)	
4.	Як Ви вважаєте, чи готові місцеві жителі до прийому туристів і представлення своїх традицій?	
	Так, повністю готові	
	Частково готові	
	Не готові	
5.	Чи існує, на Вашу думку, необхідність у додатковому навчанні місцевих жителів для залучення в туристичну діяльність?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	
6.	Які елементи НКС, на Вашу думку, можуть бути найцікавішими для туристів? (Можна обирати декілька варіантів)	
	Місцеві ремесла	
	Виконавські мистецтва (танці, співи, музика)	
	Усні традиції (казки, легенди, перекази)	
	Обряди та свята	
	Місцева кухня	
	Інше (вказіть)	

Продовження додатку Й

7.	Як Ви оцінюєте рівень інформованості місцевих жителів про туризм НКС?	
	Високий	
	Середній	
	Низький	
	Важко відповісти	
8.	Чи є у Вашій громаді приклади успішного туризму НКС?	
	Так	
	Якщо так, будь ласка, опишіть коротко	
	Ні	
9.	Які заходи, на Вашу думку, необхідні для розвитку туризму НКС у Вашій громаді? (Можна обирати декілька варіантів)	
	Проведення навчальних семінарів	
	Розробка інфраструктури	
	Промоція та маркетинг	
	Взаємодія з іншими громадами	
	Підтримка місцевих ремісників	
	Інше (вказіть)	
10.	Чи є у Вас побоювання щодо впливу культурного туризму на місцеві традиції?	
	Так	
	Ні	
	Якщо так, поясніть, будь ласка	
11.	Які канали комунікації, на Вашу думку, найбільш ефективні для залучення туристів до Вашої громади? (Можна вибрати кілька варіантів)	
	Соціальні мережі	
	Веб-сайти	
	Туристичні агентства	
	Виставки та ярмарки	
	Прямий контакт з туристами	
	- Інше (вказіть)	
12.	Які ресурси, на Вашу думку, потрібні для успішного розвитку туризму НКС у Вашій громаді?	
	Фінансові ресурси	
	Людські ресурси (професіонали, волонтери)	
	Інформаційні ресурси	
	Технічна підтримка	
	Інше (вказіть)	
13.	Чи готові Ви або Ваша громада брати участь у проектах, спрямованих на розвиток туризму НКС?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	

Ця анкета допоможе зібрати дані для оцінки можливостей і ризиків розвитку туризму НКС та зрозуміти позицію носіїв НКС та керівників культурного сектору щодо цього питання

Джерело: розроблено автором для актуалізації теми дослідження

Додаток Й 1

Анкета №2 для оцінки готовності носіїв НКС та керівників культурного сектору до навчання в сфері туризму

Мета: Визначення рівня готовності та зацікавленості в навчанні, пов'язаному з розвитком туризму у їхній локації (регіоні)

1.	Чи вважаєте Ви необхідним отримання додаткових знань і навичок у сфері туризму для успішного залучення туристів до Вашої громади?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	
2.	Чи маєте Ви або члени Вашої громади попередній досвід навчання у сфері туризму?	
	Так	
	Якщо так, будь ласка, опишіть коротко	
	Ні	
3.	Які теми, на Вашу думку, є найбільш важливими для навчання у сфері туризму? (Можна вибрати кілька варіантів)	
	Основи туризму НКС	
	Маркетинг і просування туристичних продуктів	
	Управління туристичними проектами	
	Екологічний туризм	
	Робота з туристами (гостинність, етикет)	
	Інше (вказіть)	
4.	Яка форма навчання Вам підходить найбільше?	
	Очні семінари та тренінги	
	Онлайн-курси	
	Вебінари	
	Самостійне навчання за матеріалами	
	Інше (вказіть)	
5.	Скільки часу Ви готові приділити навчанню у сфері туризму?	
	Менше 4 годин на тиждень	
	5-10 годин на тиждень	
	10-20 годин на тиждень	
	Більше 20 годин на тиждень	
	Важко відповісти	
6.	Які перешкоди, на Вашу думку, можуть заважати Вам або членам Вашої громади брати участь у навчанні? (Можна вибрати кілька варіантів)	
	Відсутність часу	
	Недостатнє фінансування	
	Недостатня мотивація	
	Інше (вказіть)	

Продовження додатку Й1

7.	Чи вважаєте Ви, що навчання у сфері туризму сприятиме розвитку Вашої громади?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	
8.	Який рівень навчання Вас цікавить?	
	Середній (поглиблене вивчення)	
	Високий (спеціалізовані знання)	
	Важко відповісти	
9.	Чи зацікавлені Ви в отриманні сертифікатів або інших документів, що підтверджують проходження навчання у сфері туризму?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	
10.	Чи готові Ви ділитися набутими знаннями та навичками з іншими членами Вашої громади?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	

Джерело: розроблено автором для актуалізації теми дослідження

Додаток Й2

Анкета №3

опитування організаторів закладів харчування та гостинності

Мета: Дослідження готовності закладів харчування та гостинності до роботи з туристами, які цікавляться туризмом НКС

	Вкажіть назву Вашого закладу /кількість місць розміщення в Вашому закладі	
1.	Як Ви оцінюєте рівень підготовки Вашого закладу до прийому туристів, які цікавляться туризмом НКС?	
	Високий	
	Середній	
	Низький	
	Важко відповісти	
2.	Чи має Ваш заклад досвід роботи з туристами, які цікавляться місцевою культурою та традиціями?	
	Так	
	Якщо так, опишіть коротко цей досвід	
	Ні	
3.	Які елементи місцевої культури та традицій Ваш заклад вже інтегрував у свою діяльність? (Можна обрати декілька варіантів)	
	Місцева кухня	
	Традиційні інтер'єри	
	Місцеві культурні заходи	
	Традиційні ремесла і сувеніри	
	Інше (вкажіть)	
4.	Чи плануєте Ви розширити спектр послуг, пов'язаних з туризмом НКС?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	
5.	Які ресурси, на Вашу думку, необхідні для підвищення привабливості Вашого закладу для туристів? (Можна обрати декілька варіантів)	
	Додаткове навчання персоналу	
	Інвестиції в інфраструктуру	
	Маркетинг та просування	
	Взаємодія з місцевими культурними організаціями	
	Інше (вкажіть)	

6.	Чи зацікавлені Ви в проведенні спеціальних заходів або подій для туристів, орієнтованих на місцеву культуру?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	
7.	Як Ви оцінюєте рівень знань та навичок Вашого персоналу у сфері туризму?	
	Високий	
	Середній	
	Низький	
	Важко відповісти	
8.	Чи вважаєте Ви необхідним проходження додаткового навчання для персоналу Вашого закладу, пов'язаного з туризмом НКС?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	
9.	Які труднощі, на Вашу думку, можуть виникнути у Вашого закладу при роботі з туристами, орієнтованими на туризм НКС? (Можна обрати декілька варіантів)	
	Відсутність достатньої інформації про місцеву культуру	
	Невідповідність інфраструктури	
	Мовний бар'єр	
	Брак часу або ресурсів для адаптації	
	Інше (вкажіть)	
10.	Чи готові Ви до співпраці з місцевими культурними та туристичними організаціями для розвитку туризму НКС?	
	Так	
	Ні	
	Важко відповісти	

Джерело: розроблено автором для актуалізації теми дослідження

Додаток К

Динаміка наповнення обласних переліків елементів НКС протягом 2015-2024 років

Область / посилання на обласний перелік елементів НКС	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Всього по окремим областям	Внесено до Національного переліку	Внесено до Репрезентативного списку UNESCO	Подано на розгляд в UNESCO (2024-2025)
1. Вінницька https://vocnt.org.ua/nks/region?page=2					5	8	8	11	20	6	58	7		
2. Волинська http://nmck-volyn.com.ua/video.php				5	1	1	2	3	3	14	29	2		1
3. Дніпропетровська https://www.facebook.com/profile.php?id=100064999804329											*	3	2	
4. Донецька http://surl.li/kwdub				3	1	8	3				15	4	-	-
5. Житомирська http://surl.li/kxbkt		1					7		9		17	1	-	-
6. Закарпатська https://zakfolkcenter.info/load-cat/elementy-nks	6	3	4	2	1	1	3		2	2	24	4		
7. Запорізька http://www.zomc.org.ua/nematerialna-kulturna-spadhina/perelik-elementiv-nks		4	1						1		6	1		
8. Івано-Франківська http://cultcenter.if.ua			1	1	3	2	2	3	4	2	18	7	1	
9. Київська https://kocntkor.com.ua/				1				3	2	1	7	6		
10. Кіровоградська http://kocnt.zzz.com.ua/					18	14	15	13	9		69	0		
11. Луганська https://locnt.com.ua/home/zvit/799-zvit2020.html				6	4		8				18	2		
12. Львівська http://surl.li/lrqmja https://loda.gov.ua/news/53614					1	3		6	2	4	16	9		
13. Миколаївська https://ocnt.com.ua/nematerialna-kulturna-spadshyna-ukrayiny-chastyna-2/				2	8		1		2		13	0		
14. Одеська http://oocuk.com.ua/about		1				3	5	6	3	1	19	10		
15. Полтавська http://surl.li/kxbxo					2	1	1	2	2	1	9**	4		1
16. Рівненська http://rocnt.com.ua		3			2				3		8***	3		
17. Сумська https://cnt.sumy.ua/rehionalnij-perelik-elementiv-nks/		1	2		5	5		1	1	2	17	5		

Продовження додатку К

18. Тернопільська https://www.facebook.com/ternopilomcnt/						2	1		1		4	2		
19. Харківська https://www.cultura.kh.ua/uk/intangible-cultural-heritage		9		1		1	3				14	3		
20. Херсонська https://ocnt.pro.kherson.ua/							4				4	0		
21. Хмельницька https://honmccm.com.ua/diialnist-tsentru/#dearflip-df_6090/1/					3	6					9	1		
22. Черкаська http://ocnt.ck.ua						6			1		7 ****	1		
23. Чернівецька http://bukcentre.cv.ua/				5		3			5	1	14	5		
24. Чернігівська https://onmckim.com.ua/index/0-3 http://surl.li/nujnar				4	7	3	-	-	2	6	22	2		
25. АР Крим http://surl.li/kziav				1				1		2	4 *****	4	1	
Міжрегіональні пропозиції (декілька областей одразу)												17	1	3
Всього	6	22	8	31	61	67	63	49	72	42	421 *****	103	5	5

* «Включення елемента НКС до місцевого переліку елементів НКС не є обов'язковою умовою для включення елемента до Національного переліку» (Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України [136,154] В Дніпропетровській області не ведеться обласний перелік. Об'єднані територіальні громади самостійно виявляють елементи НКС і ведуть їх облік. На Дніпропетровщині 86 ОТГ та 7 районів і в умовах війни дослідити їх не можливо. подано 150 заявок, визнано 90 форм з 70 країн

** Три елементи НКС: «Опішнянська кераміка», «Технологія виконання вишивки білим по білому м Решетилівка» та «Традиції рослинного килимарства м. Решетилівка» Полтавської області відсутні в обласному переліку, але в 2018 році внесені до НП.

*** Елемент НКС «Традиція наряджання могильних хрестів на Рівненському Поліссі» в 2023 році внесено до НП, але не зареєстровано в обласному переліку.

**** Елемент НКС «Бузинник – десертна страва з бузини, традиції приготування та споживання» (Черкаська область) в 2022 році було внесено до НП, але не зареєстровано в обласному переліку.

***** Елемент НКС «Орєнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього» В 2018 році внесено до НП України, в 2021 році включено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства.

***** В суму не ввійшли 3 елементи Дніпропетровської області та 17 міжрегіональних номінацій.

Джерело: розроблено автором на основі досліджень обласних переліків і Національного переліку на основі результатів зафіксованих до 26.07.2024 року за [135]

Додаток Л

**Кількісний склад елементів НКС за категоріями в усіх списках збереження,
що внесені до Національного переліку або Репрезентативного списку
UNESCO**

Область / посилання на обласний перелік елементів НКС	Традиційні ремесла (вишивка, ткацтво, розпис, лозоплетін- ня та ін.), знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	Традицій- на кухня	Усні традиції, форми вираження, виконавські мистецтва	Практики з охорони НКС	Звичай, обряди, святкування	Загальна кількість (27.07. 2024)
1. Вінницька http://vocnt.org.ua/site/nkc	18	23	6	-	11	58
2. Волинська http://nmck-volyn.com.ua/video.php	15	7	2	2	3	29
3. Дніпропетровська https://www.facebook.com/profile.php?id=100064999804329	1	1	1	-	-	3
4. Донецька http://surl.li/kwdub	3	5	2	-	5	15
5. Житомирська http://surl.li/kxbkt	6	10	1	-	-	17
6. Закарпатська https://zakfolkcenter.info/load-cat/elementy-nks	11	5	3	-	5	24
7. Запорізька http://www.zomc.org.ua/nematerialna-kulturna-spadhina/perelik-elementiv-nks	1	1	2	-	2	6
8. Івано-Франківська http://cultcenter.if.ua	6	3	3	2	4	18
9. Київська https://kocntkor.com.ua/	4	-	2	-	1	7
10. Кіровоградська http://kocnt.zzz.com.ua/	23	18	17	-	11	69
11. Луганська https://locnt.com.ua/home/zvit/799-zvit2020.html	3	8	2	-	5	18
12. Львівська http://surl.li/lrqmja https://loda.gov.ua/news/53614	9	2	4	-	1	16
13. Миколаївська https://ocnt.com.ua/nematerialna-kulturna-spadshhyna-ukrayiny-chastyna-2/	4	4	-	-	5	13
14. Одеська http://oocuk.com.ua/about	6	7	1	1	4	19
15. Полтавська http://surl.li/kxbxo	8	-	-	-	1	9
16. Рівненська http://rocnt.com.ua	3	1	1	-	3	8

Продовження додатку Л

17. Сумська https://cnt.sumy.ua/rehionalnii-perelik-elementiv-nks/	5	6	4	1	1	17
18. Тернопільська https://www.facebook.com/ternopilomcnt/	1	1	-	-	2	4
19. Харківська https://www.cultura.kh.ua/uk/in-tangible-cultural-heritage	9	3	-	-	2	14
20. Херсонська https://ocnt.pro.kherson.ua/	2	1	1	-	-	4
21. Хмельницька https://honmccm.com.ua/diialnist-tsentru/#dearflip-df_6090/1/	3	2	1	-	3	9
22. Черкаська http://ocnt.ck.ua	0	3	1	-	3	7
23. Чернівецька http://bukcentre.cv.ua/	8	1	1	-	4	14
24. Чернігівська https://onmckim.com.ua/index/0-3 http://surl.li/nujnar	8	10	-	-	4	22
25. АР Крим http://surl.li/kziav	1	2	1	-	-	4
Міжрегіональні пропозиції (декілька областей одразу)	8	2	2	3	2	17
Всього за категоріями	166	126	58	9	82	441

***Крайня дата дослідження 25.07. 2024**

Джерело: розроблено автором за [135]

Додаток М

Комплекс вимог до практичного використання НКС як ресурсної бази культурного туризму

Якісні вимоги	Кількісні та якісні показники: часові, обсягів відвідування	Ресурсна база, представлена формою вираження спадщини. Організаційні, додаткові туристичні послуги	Приклади елементів НКС (охоронний номер в Національному переліку н.к.с.)
1.Календарний час, коли їх можна відвідувати з туристичною метою:	1.1. Протягом всього року:	Всі традиційні ремесла або інше: побутова діяльність, традиції оздоблення, дизайн інтер'єру, елементи одягу:	- Гончарство, вишивка, лозоплетіння, ткацтво, ліжникарство, гутництво, соломоплетіння, мосяжництво, різьбярство, виготовлення музичних інструментів, та інші. Наприклад, - Традиція Косівської мальованої кераміки (001); - Кролевецьке переборне ткацтво (002); - Культура традиційної гуцульської сирної пластики (096)
		Традиції приготування та споживання їжі, виключаючи приготування обрядових страв, пов'язаних з календарною подією:	- Культура приготування українського борщу (022); - Традиції приготування та споживання каші «Зозулі» в окремих селах ТГ Вінницького району Вінницької області (089)
		Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії НКС; знання та практики, що стосуються природи та Всесвіту; народні ігри:	- Надсянська говірка на теренах Мостищини (056); - Традиція виконання ритуального чоловічого танцю «Сербен» у селі Чортовець(095); - Традиційна народна гра «Ашик» (094)
		Звичай та традиції, які пов'язані з повсякденним побутуванням носіїв:	- Весільний обряд «Читання корони» (097)
		Виконавське мистецтво, форми його представлення; традиційна музика:	- Пісенна традиція села Лука Києво - Святошинського району Київської області (006); - Агир ава ве Кайтарма - традиційний танець кримських татар (092)
		Інвентар належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини:	- Практика з охорони «Гуцульських узорів (орнаменту) та пов'язаного з ним культурного простору» (093)

Продовження додатку М

		Культурні простори, артефакти та виготовлення інструментів, пов'язаних з проявами НКС, які визнані громадами, групами та, в окремих випадках, окремими особами як частини їх культурної спадщини:	- Кавова традиція кримських татар (091)
	1.2. Один або декілька разів на рік, відповідно до календаря подій:	Події, пов'язані з календарно-обрядовими діями, традиціями їх підготовки, виконання:	- Традиція приготування та споживання обрядових хлібів до Дня Святого Георгія села Криничне (062). - Різдвяний обряд «Мошу» (обряд чоловічої коляди) (033). - Традиційний обряд Маланка с. Белелуя Івано-Франківської області (072)
2. Потужність осередку:	2.1. Кількість туристів має бути співрозмірною до кількості носіїв НКС:	Один носій:	- Поліська дудка-викрутка: традиції виготовлення та гри (061). Найяскравіший майстер і музикант, мешканець с.Переброди Миляцька ОТГ, Сарненський р-н, Рівненської обл. Хомич Гарасим Карпович, 1944 р. н.[139] - Традиційне виготовлення весільного воскового віночка в сільській місцевості Волноваського району (Обласний перелік НКС Донецької області)[139]
		Декілька окремих носіїв НКС:	- Козацькі пісні Дніпропетровщини (005) офіційно зафіксовано 5 носіїв. Вік зазначених в момент оформлення елемента був 86-96 років, що дуже обмежує доступ до носіїв з туристичною метою [124]
		Громада носіїв НКС в одному осередку:	- Петриківський розпис (004); - Традиції рослинного килимарства в місті Решетилівка (008)
		Громади носіїв НКС в різних локаціях:	- Опішнянська кераміка (003). Носії побутують безпосередньо в Опішні та навколишніх селах: с.Міські Млини, с.Малі Будища. - Технологія виготовлення «воскових» вінків на Вінниччині (021). Носії побутують в місті Вінниця, місті Тульчин, селі Чагів Оратівського району Вінницької області

Продовження додатку М

3. Доступ- ність:	3.1. Інфраструк- турна:	Якість комунікацій:	- Шляхи, дороги; - їх завантаженість; - якість і безпека
	3.2. Транспортна	Можливість регулярних перевезень для індивідуального планування туристичного відвідування без організації туристичного трансферу	Можливості, зручність використання та територіальна та інформаційна доступність до різних видів транспорту: - автобусні перевезення, авто- - залізничний транспорт, - водні види транспорту, - авіаперевезення
	3.3. Інклюзивна:	Облаштування місць побутування:	- Для осіб з інвалідністю; - для сімей з маленькими дітьми; - для людей похилого віку; - для людей, які не володіють мовою носіїв
	3.4. Інформацій- на	Можливість отримати інформацію про прояв нематеріальної культури:	- сайти та ресурси, відображаючі діяльність носіїв НКС; - публічна інформація у різних комунікаційних форматах
		Можливість ознайомлення з НКС:	- наукова розвідка елементу НКС; - з метою отримання досвіду; - з метою колекціонування; - з метою отримання майстер-класу; - отримання неформальної освіти
4. Фахове представ- лення НКС в галузі туризму:	4.1. Організація турпослуг:	Пошук напрямку культурного туризму НКС:	- туристи шукають та обирають самостійно елементи НКС; - туристичні компанії пропонують новий туристичний продукт; - носії НКС або представники громад, в яких представлено елемент НКС самостійно організовують туристичну пропозицію
		Екскурсоводи, гіді:	- фахівці туристичної компанії; - фахівці з місцевої громади, які пройшли спеціальну підготовку
		Організація послуг проживання, харчування:	- у носіїв в місці побутування НКС; - в осередку НКС: в сільських, зелених садибах; - в готелях, хостелах
		Організація послуг харчування:	- у носіїв в осередку НКС; - в осередку в сільських, зелених садибах; - в кафе, ресторанах
		Організація додаткових послуг:	- дозвілля, розваг; - торгівельних; - і т. ін.

Джерело: розроблено автором на основі аналізу Національного переліку НКС[135]

Додаток Н

Вплив туризму НКС на живу спадщину, осередки та громади носіїв НКС

Вимір	Загрози для НКС	Позитивний вплив на громади носіїв НКС
Суспільно-культурний вимір	<i>Деконструктуалізація</i> – як негативний процес, якщо вона призводить до втрати автентичності та значущості культурних практик <i>Деконтекстуалізація</i> – процес, під час якого елементи культурної спадщини виводяться з їхнього автентичного контексту, переносяться в інше середовище або піддаються трансформації для нових цілей, в тому числі, туристичного споживання. Цей процес може призвести до втрати оригінального значення, функції та цілісності цих елементів <i>Комерціалізація</i> – процес, коли, наприклад, традиційний танець або ремесло використовується для розваг туристів, з відходом від його первинного значення та соціального контексту <i>Фольклоризація</i> – процес, коли культурний елемент перетворюється на фольклорний атрибут, втрачаючи свою життєву функцію і глибину <i>Тематизація</i> – процес, при якому культурна спадщина інтегрується в індустрію розваг, наприклад, у тематичні парки, де вона спрощується або змінюється для задоволення очікувань публіки	<i>Часткова деконструктуалізація</i> - може бути позитивним процесом, тому що дозволяє ширшій аудиторії ознайомитися з культурними явищами. Це має бути виважений процес з аргументованими діями, який не має підмінювати автентичний прояв НКС, але стати в допомозі її представлення туристам (дивитись додаток Е) Можливості демонстрації <i>різноманіття</i> проявів національної культури <i>Зростання самооцінки</i>: - важливості спадщини як базової складової національної ідентичності; - усвідомлення цінності живої спадщини в глобальному світі; - важливість передачі / отримання нематеріальної культури у спадок; - відродження гордості та ідентичності громади (солідарність громади переходить від спільного культурного фону до спільного іміджу) <i>Можливість представити Україну в світі</i> <i>Закладання підґрунтя зміцнення національної свідомості</i> у наступних поколіннях <i>Підтримання наявних місцевих сервісів та послуг і розвиток нових</i> <i>Нові зручності та інфраструктура</i> для місцевої громади, створені для туристів <i>Зменшення міграції населення</i> <i>Полегшення доступу до віддалених та неміських районів</i> <i>Нові можливості для молоді, зменшення відтоку молоді із села</i> <i>Налагодження соціальних контактів</i> <i>Сприяння зменшенню гендерних та інших дисбалансів соціальної влади</i>

Продовження додатку Н

	«Втома» місця побутування елементів НКС, носіїв від надмірної кількості туристів Скупчення та <i>перенаселення</i> Конфлікти в процесі зіткнення культури місцевого населення та культур відвідувачів Можливе зростання злочинності та антисоціальної поведінки	<i>Культурний обмін</i>: безпосереднє спілкування різних народів і різних культур сприяє взаємозбагаченню та саморозвитку культури, відіграє значну роль в укріпленні миру та порозуміння Збереження спадщини, <i>ревіталізація</i> традицій, звичаїв та ремесел
Економічний вимір	Місцева <i>інфляція</i> цін <i>Підвищення цін на землю й житло</i> <i>Розбалансування ринку праці</i> (з великою перевагою сезонної, погодинної) та місцевої структури зайнятості (люди, наприклад, можуть бути вимушені залишати свою роботу в сільському господарстві) <i>Виникнення автономних комерційних комплексів</i> із неміцними зв'язками з місцевою економікою <i>Розвиток сезонних моделей попиту</i> (якщо ресурс - не ремесла)	<i>Осучаснення</i> існуючих об'єктів гостинності, харчування, дозвілля <i>Створення робочих місць</i> у таких сферах, як роздрібна торгівля, транспорт, гостинність (у готелях та сферах громадського харчування), неформальної освіти, обслуговування виставкових площ <i>Підтримання наявного бізнесу</i> та нові можливості для бізнесу, підприємництва <i>Збільшення продажу</i> виробів декоративно-прикладного мистецтва <i>Збільшення доходів</i> місцевого населення <i>Підтримання наявних місцевих сервісів</i> та послуг і розвиток нових <i>Диверсифікація джерел доходу</i> та джерел додаткового доходу <i>Відкриття нових ринків</i> для місцевих виробів і послуг <i>Вигоди</i> для місцевого самоврядування через податки та збори <i>Загальний мультиплікаційний ефект</i>
Екологічний вимір	Надмірне екологічне навантаження від транспортних засобів, сміття Забруднення і виснаження навколишнього середовища Руйнування та знищення звичного середовища існування Потенціал для неналежного або занадто великого розвитку та будівництва	<i>Збереження сталого способу життя</i> відповідно до цілей, з якими пов'язана життєдіяльність елемента НКС <i>Захист та збереження ландшафту</i> місця побутування елементів НКС <i>Збереження, утримання та відновлення історичного забудованого середовища</i>

Джерело: розроблено автором за [135]

Додаток О

Роль і значення НКС для сфер суспільного життя

	Суспільна роль НКС	Значення у сферах суспільного життя	Приклади
1.	Наочний незамінний освітній ресурс	Сприяє здобуттю формальної освіти та неформальному пізнанню історії, культури, природи	Для вчителів початкової та базової середньої школи фахівцями UNESCO розроблено посібник, «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні» (2024 рік) [179]
2.	Важливий чинник ідентичності	Сприяє утвердженню політичної нації, а внашій ситуації протистояння загарбнику – відіграє роль укріплення національної безпеки	В Законі України «Про національну безпеку і оборону» визначається, що збереження культурної спадщини України є одною з головних складових створення національної ідентичності, чинника її консолідації, розвитку та елемента національної безпеки [181]
3.	Джерело гордості, духовного піднесення для нації, громади та окремих людей	Надихає та спонукає до творчості, сприяючи натхненню до творчого процесу появи нових творів у різних жанрах, які у свою чергу збагачують саму живу спадщину	Цей особливий проявом ресурсів НКС до відтворення та примноження демонструє сучасний розвиток НКС: Петриківський розпис на ящиках від зброї став осоловим сучасним сувеніром, а глиняний глечик - півник з Бородянки-символом незламності (Васильківська кераміка)
4.	Сприяє утвердженню самосвідомості місцевої громади як сталої спільноти та розвитку місцевої демократії, сповнює життя громади сенсом	Громадська участь у збереженні та належному управлінні спадщиною	Косів, Івано-Франківська область: Центр карпатської культури. Спрямований на формування позитивного іміджу регіону, задоволення культурних, освітніх і мистецьких потреб, а також залучення громадських ініціатив та підприємців для розвитку соціально відповідального бізнесу [114]
5.	Є предметом захоплення та естетичної насолоди	Успадковані естетичні традиції культивують серед сучасників гарні смак, стиль, сприяють вдосконаленню почерку дизайнерів, архітекторів, представників інших творчих професій, сприяють розвиток креативних індустрій	Вироби ремесл, продукція кулінарії, виконавське мистецтво та ін. стали основою багатьох колекцій, брендовими зображеннями відомих компаній: петриківській розпис на літаках компанії МАУ, новий погляд на косівську кераміку в колекції одягу Mu & Mu, клембівська вишивка стала натхненням для українського бренду Novitska, малюнки опішнянської та васильківської кераміки в колекції одягу FOBERINI [228]

Продовження додатку О

6.	Мотивує до збереження довкілля	Визнання спадщини та дбайливе ставлення до неї сприяє збереженню природного балансу та біорізноманіття	Традиційні ремесла є прикладом сталого способу життя: карпатське ліжникарство
7.	Вагомий чинник економічного розвитку, що переважає для носіїв та громади	Наявність елемента НКС у громаді надає переваги для довколишніх гром. ад	Збереження та раціональне використання може стимулювати економічний розвиток громад, регіону та країни, особливо з огляду на зростання спадщинного туризму та унікальних брендів, компетенцій і стилів — що підтверджує наше дослідження

Джерело: розроблено автором за [114, 179, 181, 228]

Додаток П

Особливістю чотиритижневого фестивалю Gangneung Danoje є співіснування конфуціанських, шаманських і буддійських ритуалів, завдяки яким цей регіон не має постраждати від стихійних лих

Джерело: фотографії з офіційного сайту UNESCO. Республіка Корея. Фестиваль Gangneung Danoje [141]

Додаток П1

Танок дервішів - традиція духовних практик турецького народу. Під час ритуалу учасники семазени та шейх, вдягнені в символічний одяг – білу спідницю, чорний плащ і високу повстяну шапку, зі швидкістю кружляють навколо своєї осі

Джерело: зображення виконання танцю дервішів на туристичних рекламних брошурах взято з сайту туристичної компанії JoinUp [<https://joinup.ua/uk/>]

Культурна традиція Castells супроводжується звучанням національних духових інструментів і напруженим барабанним дробом, є частиною щорічних свят у каталонських містах, традиційним декором для яких є площа перед балконом ратуші

Головна подія свята «Falles» - запалення гігантських нігот (шаржів), виготовленням яких майстри займались цілий рік, що символізує очищення та омолодження всієї громади з приходом весни

Джерело: Фотографії з офіційного сайту UNESCO [137]

Додаток Р

Поле різноманіття ресурсів НКС Іспанії використовується протягом всього календарного року: ремесла, фестивалі та свята - багато років залишаються фактором вагомого впливу на прибутковість туризму.

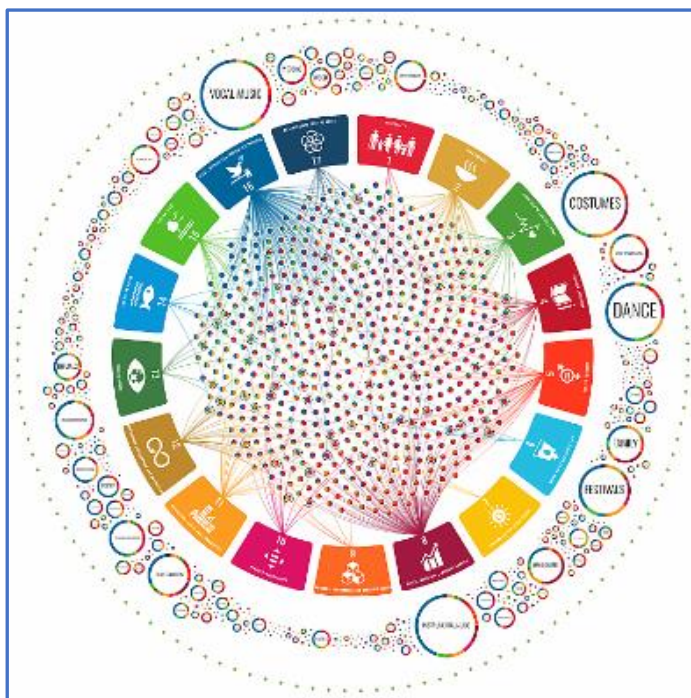
**Елементи НКС Іспанії включені у Репрезентативний список ЮНЕСКО
(категорії свята і ремесла)**

№	Назва елементу НКС	Місце побутування	Рік внесення
1	Свято Патум Берги.	Місто Берга, провінція Барселона, автономна громада Каталонії	2008
2	Свято Таємнича гра Ельче. Живий приклад релігійного середньовічного театру та вшанування Діви Марії.	Місто Ельче регіону Валенсія	2008
3	Кастелі. Людські вежі.	Міста автономної громади Каталонії	2010
4	Урочистість "Mare de Déu de la Salut"	Місто Альгемес в Валенсії	2011
5	Виконання танцю фламенко.	Провінції Андалусія, Мурсія та Естремадура	2011
6	Свято відпочинку-фієсти внутрішніх подвір'їв в місті Кордова.	Місто Кордова, провінція Кордова, автономна спільнота Андалусії	2012
7	Літні свята вогню сонцестояння в Піренеях. (Іспанія, Франція, Андорра)	Громади Арагони, Каталонії, Валь-д'Аран	2015
8	Святкування Валенсії Фальяс	Місто Валенсія	2016
9	Тамборадаські ритуали на барабанах.	Місто Гелліні в провінції Альбасете, місто Хіджар у провінції Теруель	2018
10	Свято Винні коні (Los Caballos del Vino).	Місто Каравакака-де-ла-Крус в провінції Мурсія	2020

Джерело: Розроблено автором за [137]

Додаток С

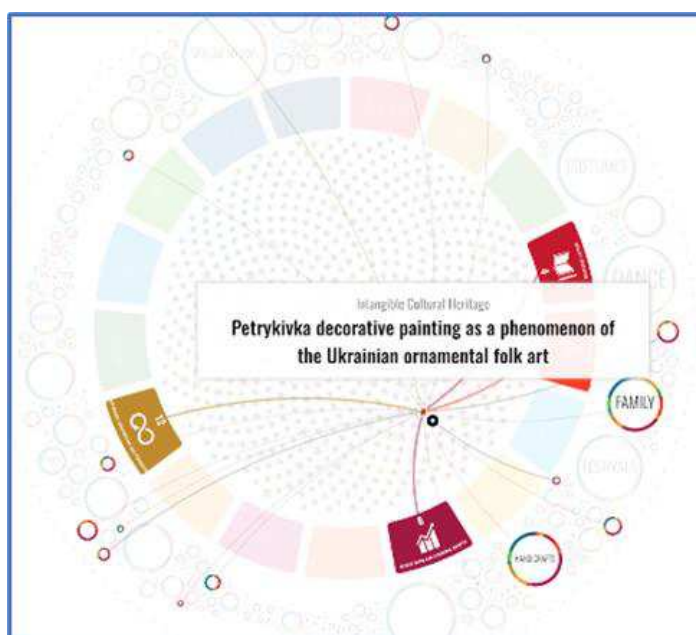
Інтерактивна карта , яка демонструє зв'язки сталого способу життя з проявами НКС

Джерело: за [205]

Додаток С1

Інтерактивна карта елементів НКС, яка демонструє зв'язки елемента «Петриківський розпис» з Цілями сталого розвитку:

Джерело: за [205]

Додаток Т

Розрахунок динаміки показників ЦСР, які відповідають побутуванню елементів НКС форми вираження «ремесла»

Цілі сталого розвитку	Показники ЦСР	Індекс поточного стану на 2021-2022	Хар-ка зростання / зниження порівняно з 2015
1. Подолання бідності	1.1.2. Частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 долара США за ПКС, %	0,4 %	- 2,9%
	1.3.1. Співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, рази	1,2	- 0,3
	1.3.3. Частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, %	47,1 %	- 7,5 %
8. Гідна праця та економічне зростання	8.1.4. Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом	55 %	- 9 %
	8.2.2. Індекс продуктивності праці, %	105,5	+6,3
	8.3.1. Рівень зайнятості населення віком 20-64 роки, %	64,8	- 0,4
	8.4.1. Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15-24 роки, %	14,3%	- 2,9%
	8.6.1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів середнього та малого підприємництва, млн. осіб	6,1млн.	- 0,4млн.
	8.6.3. Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	64%	-17%
10. Зменшення нерівності	10.1.2. Частка загальних доходів 40% найменш забезпечених у всіх загальних доходах населення, %	24,7%	-0,8%
	10.3.3. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з розвинутою інфраструктурою, %	24,7%	+0,5%
11. Сталий розвиток міст і громад	11.3.1. Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини UNESCO, одиниць	8%	+1%
	11.5.1. Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, % до рівня 2015 року	42,8%	- 57,2%
	11.6.1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання туристичної діяльності (код за КВЕД-2010 – 55.1, 55.2, 55.3, 79.11, 79.12), осіб	39 494	- 14927
17. Партнерств о заради сталого розвитку	17.1.2. Чистий притік прямих іноземних інвестицій (за даними платіжного балансу), млн. дол. США	7518	+7754
	17.3.1. Кількість проєктів публічно-приватного партнерства (одиниць)	193	+16

Джерело: розроблено автором на основі вибіркового аналізу [103]

Додаток У

Кількість елементів НКС за окремими видами ремесел

	Вид ремесла	Кількість зафіксованих елементів в переліках	
		Національному	обласних
1.	Вишивка	5	33
2.	Ткацтво та килимарство	7	25
3.	Різблення по дереву, виготовлення виробів з деревини	3	8
4.	Виготовлення виробів з глини та кераміка	5	12
5.	Розпис, малярство	3	7
6.	Виготовлення музичних і сакральних інструментів	3	3
7.	Виготовлення прикрас	3	4
8.	Виготовлення головних уборів, одягу	1	3
9.	Соломоплетіння, лозоплетіння, рогозоплетіння	3	21
10.	Бортництво, бджільництво, страви з меду	3	6
11.	Писанкарство	3	8
12.	Виготовлення виробів для обрядів і свят	1	6
13.	Метод і технології, пов'язані з будівництвом	2	2
14.	Виготовлення іграшок, забавок	2	6
15.	Виготовлення готових кулінарних продуктів (сирів, напоїв) довготривалого зберігання	5	16
16.	Ремесла землеробсько-тваринницькі	1	1
17.	Витинанка	-	2
18.	Ковальство	-	2
19.	Солеваріння	-	1
	ВСЬОГО	50	166

Джерело: створено автором за даними досліджених ОП та НП за [135]

Додаток Ф

Критерії оцінювання привабливості елемента НКС як туристичного ресурсу

	Критерій оцінювання		Характеристики, за яким відбувається оцінювання
1.	Історична та культурна значущість		Рівень історичної, етнографічної та соціальної значущості елемента для громади визначає його унікальність. Чим глибші його культурні корені та важливіша роль у збереженні національної ідентичності, тим ціннішим він є
2.	Рівень збереженості та доступності		Оцінка стану збереження елемента НКС, можливість його демонстрації. Наявність відповідної інфраструктури
3.	Популярність та розпізнаваність		Популярність відображає рівень відомості серед широкого загалу, а ступінь розпізнаваності - здатність громадськості ідентифікувати його як частину культурної спадщини
4.	Взаємодія з іншими туристичними ресурсами		Наскільки гармонійно елемент НКС інтегрується в загальну туристичну пропозицію регіону, чи може він доповнювати або розширювати інші види туризму (культурний, гастрономічний, екотуризм тощо)
5.	Можливість участі туристів		Туристи надають перевагу інтерактивним елементам, де вони можуть безпосередньо брати участь або спостерігати за живою практикою НКС, що збільшує привабливість
6.	Економічна вигода		Потенціал генерації доходів від розвитку елемента як туристичного продукту
7.	Унікальність: чим вищий рівень унікальності, тим більше шансів, що елемент приверне інтерес з боку відвідувачів, шукаючих незвичайні та автентичні культурні враження	Кількісна та якісна рідкість	Чим більш обмежена традиція або практика певною культурною групою чи регіоном, тим вища її унікальність. Наприклад, ремесло (можуть бути і інші прояви), які збереглися лише в одній громаді
		Автентичність	Унікальність, у нашому прикладі ремесла, пов'язана: чи збережено його первісний вигляд чи зазнало змін. Автентичні елементи, що залишилися незмінними, мають високу привабливість для туристів, шукаючих глибокі культурні досвіди
		Ексклюзивність	Можливість елемента бути представником конкретної культури або етносу на міжнародній арені. Наприклад, ремесло, яке не має аналогів в інших культурах
		Специфічність досвіду	Якщо турист може отримати досвід, який не можливий у жодному іншому місці, це підвищує унікальність елемента. Наприклад, можливість навчитися місцевому ремеслу, яке неможливо повторити в інших умовах
		Оцінка конкурентів	Для повної оцінки унікальності елемента варто проаналізувати, чи існують подібні елементи НКС у конкурентних туристичних напрямках

Джерело: розроблено автором за [46]

Адаптування критеріїв привабливості елемента НКС як ресурсу КТ НКС по 5-бальній системі оцінювання

Критерій оцінювання привабливості* в балах від 1 до 5		Опис відповідної оцінки критерію	
1	Історична та культурна значимість	1	Елемент має обмежену або нульову значимість для місцевої або національної культури
		2	Елемент має певне локальне значення, але не визнаний на ширшому рівні
		3	Елемент відомий на регіональному рівні, має певну історичну цінність
		4	Елемент визнано на національному рівні, включено у НП
		5	Визнаний в світі (не обов'язково це має бути Репрезентативний список UNESCO), <i>має значний вплив на культурну ідентичність</i>
2	Рівень збереженості та доступності	1	Збережений погано (протиріччя полягає в тому, що він може бути в списку елементів, які потребують термінової охорони, і як елемент, який може зникнути, має додаткову привабливість); важкодоступний для туристів
		2	Частково збережений або потребує значного відновлення
		3	Стан збереженості задовільний, проте доступ до нього обмежений
		4	Добре збережений, відносно легкодоступний для туристів
		5	Повністю збережений і доступний для широкої аудиторії
3	Популярність та впізнаваність	1	Елемент практично невідомий за межами місцевої громади
		2	Відомий на локальному рівні
		3	Визнаний на регіональному рівні, має певну аудиторію
		4	Відомий на національному рівні
		5	Міжнародно-відомий, приваблює туристів з різних країн
4	Взаємодія з іншими туристичними ресурсами	1	Існує ізольовано, не взаємодіє з іншими туристичними пропозиціями
		2	Взаємодія мінімальна, потребує розвитку
		3	Взаємодія з іншими ресурсами можлива, але не повністю реалізована
		4	Добре інтегрований з іншими ресурсами, задіяний в комплексних туристичних продуктах
		5	Високий рівень синергії з іншими видами туризму, інтегрований як ключовий компонент туристичного продукту
5	Можливість участі туристів	1	Туристи не мають можливості брати участь або спостерігати за елементом, оскільки він є закритим для зовнішніх відвідувачів через культурні, релігійні або інші обмеження
		2	Туристи можуть спостерігати за елементом, але можливість безпосередньої участі обмежена в часі, географічно або за кількістю учасників (наприклад, участь дозволена лише для обраної групи). Доступ до участі обмежений (відсутні постійні організаційні можливості)

Продовження додатку Ф1

		3	Існують певні можливості для участі туристів, але не постійно. Туристи можуть брати участь, але тільки в обмеженій формі (наприклад, участь доступна лише під час певних сезонів або подій, які відбуваються нерегулярно)
		4	Туристи можуть брати активну участь у більшості випадків протягом більшої частини року або під час регулярних подій, але є певні часові або організаційні обмеження
		5	Туристи постійно можуть брати участь, що є основною частиною туристичного досвіду. Участь є ключовою складовою туристичного продукту.
6	Економічна вигода	1	Елемент не генерує економічної вигоди
		2	Низький потенціал прибутковості
		3	Елемент приносить помірний дохід
		4	Елемент забезпечує значну економічну вигоду для місцевої громади
		5	Елемент є основним джерелом доходу від туризму в регіоні
7	Унікальність	1	Елемент поширений в інших регіонах або культурах
		2	Мало чим відрізняється від подібних елементів
		3	Містить унікальні риси, але має аналогії в інших культурах
		4	Рідкісний або автентичний елемент, має мало аналогів
		5	Абсолютно унікальний елемент, не має аналогів у світі

* Зазначаємо, що є протиріччя, яке склалося між знанням важливості та рівнозначності всіх елементів НКС для національної або світової культурної спадщини та необхідністю визначати ступінь привабливості елементів як ресурсу туризму НКС

Джерело: розроблено автором за [45, 46]

Додаток Х

Перелік елементів НКС, які внесені до Національного переліку від Івано-Франківської області, включаючи міжрегіональні номінації

Назва елементу НКС Охоронний номер, рік внесення в НП		Географічне розташування елементу НКС	Галузь НКС, представлена елементом НКС
1.Традиція косівської мальованої кераміки	001н.к.с. 2019	м. Косів Косівського району	Традиційні ремесла; інше – побут, традиції оздоблення, дизайн інтер'єру
2.Традиція гуцульської писанки	012н.к.с. 2018	Акрешори, Люча, Прокурава, Шепіт, Брустури Косівського району, село Чорний Потік Надвірнянського району міста Косів та Верховина, села Криворівня, Красноїлля	Звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла
3.Практика охорони «Гуцульських узорів (орнаменту) та пов'язаного з ним культурного простору»	093н.к.с. 2024	Програма поширюється на всю територію України через діяльність відділень МАН України та територію етнічного регіону Гуцульщина через діяльність партнера програми – Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття	Практики охорони ремесел
4.Традиція гуцульського художнього дерево-різьблення	071н.к.с. 2023	Місто Косів, селище Кути, села Яворів, Річка, Брустури, Снідавка, Шепіт, Космач, Прокурава, Соколівка, Вербовець, Старий Косів, Рожнів, Великий Рожин Косівського району, села Криве Поле, Криворівня, Верхній Ясенів, Красноїлля, Замагора, Голови Верховинського району, село Микуличин, Татарів, селище Ворохта Надвірнянського району, селище Печеніжин Коломийського району	Звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла; інше – сакральне мистецтво
5.Традиційні жіночі прикраси із бісеру на Прикарпатті	073н.к.с. 2023	Села Космач, Прокурава, Люча, місто Косів Косівського району, селище Верховина, село Криворівня Верховинського району, село Білі Ослави, місто Надвірна Надвірнянського району	Традиційні ремесла
6.Карпатське ліжникарство	023н.к.с. 2020	Села Яворів, Річка, Снідавка, Брустури, Вербовець, місто Косів Косівського району	Традиційні ремесла
7.Гуцульська бриндзя	044н.к.с. 2022	Частина Івано- Франківської області	Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; традиційні ремесла
8.Гуцульська коляда та плеси	018н.к.с. 2019	Села Віпче, Криворівня, Бистрець, Ільці, Замагора, Буковець, Волова, Зелене, Кривополе, Верхній Ясенів, Дземброня, Красник, Білоберізка, Стебні, Устеріки, присілки Плай, Підмагора смт. Верховина Верховинського району Івано-Франківської області	Усні традиції та форми вираження; виконавське мистецтво; звичаї обряди, святкування; знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту
9.Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГВерховинсько го району Івано- Франківської області	019н.к.с. 2020	Села Слобода, Рунгури, Кийданці, Княздвір, Марківка, Молодятин, смт. Печеніжин Печеніжинської об'єднаної територіальної громади Івано-Франківської області	Виконавське мистецтво; звичаї, обряди, святкування

Продовження додатку Х

10. Традиція повіншування Василів у селі Липівка Рогатинської територіальної громади Івано-Франківської області	068 н.к.с. 2023	Вся територія Івано-Франківської області	Усні традиції та форми вираження; виконавське мистецтво; звичаї, обряди, святкування
11. Традиційний обряд Маланка с. Белелуя Івано-Франківської області	072 н.к.с. 2023	Прикарпаття, зокрема село Белелуя Снятинської ТГ Коломийського району Івано-Франківської області	Усні традиції та форми вираження; виконавське мистецтво; звичаї, обряди
12. Традиційне свято «Міра»	083 н.к.с. 2024	Окремі райони Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей	Звичаї, обряди, святкування
13. Традиція Щедрого вечора в Україні	085 н.к.с. 2024	Вся територія України, однак кожна територія має свої регіональні особливості,	Усні традиції та форми вираження; виконавське мистецтво; традиції, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; традиційні ремесла; традиційна кухня
14. Культура традиційної гуцульської сирної пластики	096 н.к.с. 2024	Традиція побутує в селах Брустури, Космач, Прокурава, Шепіт, Річка, Снідавка Косівського району та селах Криворівня, Чорний потік, Красник Верховинського району. Подібні елементи існують як в інших регіонах України, зокрема Карпатського регіону, так і в інших країнах, таких як Польща...	Усні традиції та форми вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла
15. Гуцульська боднарка	057 н.к.с. 2022	Місто Вижниця та село Підзахаричі Вижницького району Чернівецької області, місто Косів, села Річка та Брустури Косівського району Івано-Франківської області	<i>Інвентар НКС, яка потребує термінової охорони</i> звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла
16. Міжнародний Різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях»	043 н.к.с. 2022	Місто Івано-Франківськ	Інше – практика з охорони НКС
17. Культура приготування українського борщу	022 н.к.с. 2022	Вся територія України	Звичаї, обряди, святкування; знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; традиційні ремесла
18. Українська писанка: традиція і мистецтво	046 н.к.с. 2022	Вся територія України	Звичаї, обряди, святкування; Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту; традиційні ремесла

Джерело: розроблено автором за [135]

Додаток Ц

Інтерактивний музей Go52

Відтворює неймовірні історії носіїв живих традицій з прикордонних регіонів України, Угорщини, Словаччини та Румунії. Кожна з наведених історій відкриває нові, несподівані аспекти місцевих звичаїв, ремесел та народної творчості, додаючи свіжого погляду на відомі культурні явища. Знято фільми та створені сторітеллінг, які надихають туристів на захопливі подорожі

Улюблена справа Марії

Hand Made Show Стринадюків

ТЕАТР КЕРАМІКИ

Свято бойківської їжі

Створені для свята

Ліжник стилізований

Все починається зі стрижки

Кому унікальний верхній одяг?

Багате вбрання на щодень

Джерело: фотографії взято автором з [107]

Проект будівництва культурно-мистецького центру «Дзбан»

Здійснюється заради залучення до туризму НКС широкого кола носіїв елемента косівська кераміка та інших видів ремесел, що розвинуті на території туристичної дестинація Гуцульщина, в яку входить вузол туризму НКС м. Косів та сіл Косівського району. Вважається, що такий оригінальний проєкт спричинить значне зацікавлення туристів до Косівщини як центру НКС, а носіям - майстрам дасть простір для самовираження на площадці, яка має стати яскравим магнітом в туризмі НКС.

Джерело: фотографія взята автором з [160]

Процес виготовлення та зразки косівської кераміка

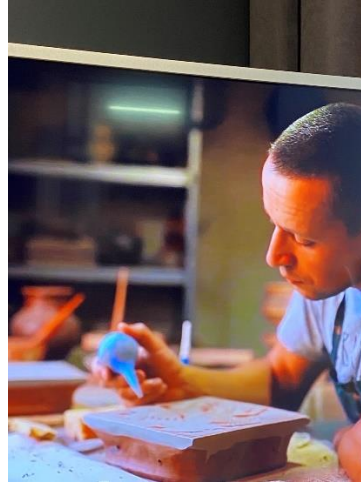

Джерело: фотографії зроблено автором під час польових натурних досліджень

Додаток ЦЗ

Майстер косівської кераміки Сергій Дутка

Сергій Дутка носій елемента НКС «Косівська кераміка» започаткував фестиваль «Золоте горно» [176], виготовляє традиційні та художні вироби.

Джерело: фотографію зроблено автором підчас польових натурних досліджень

Додаток Ц4

Копія каталогу майстрів народної творчості та художників Косівського району. Каталог підготовлено Ларисою Березкою членом національної спілки майстрів народного мистецтва України завідувачкою організаційно-методичного центру районного будинку культури м. Косова

Висловлення пункт	Прізвище, ім'я та по-батькові	Дата народження	Ремесло	Телефон
м.Косів	Байдак Іван Васильович	29.08.1922- 13.02.2001 рр.	Майстер художньої обробки дерева, член СК УРСР	
м.Косів	Баранюк Михайло Васильович	31.08.1938 р.р.	Майстер художньої обробки дерева	0986643442 3-33-69 т.а.
м.Косів	Баранюк Тамаро Тамарівна (Наша)	07.01.1925- 04.09.1974 рр.	Майстер художньої обробки дерева, член СК УРСР	
м.Косів	Бережок Олександр Валерійович	13.01.1972 р.р.	Майстер художньої обробки дерева	2-28-39 0964150332
м.Косів	Борисенко Михайло Михайлович	18.08.1916- 26.08.1981 рр.	Майстер художньої обробки дерева, член СК УРСР	
с.Шаньків	Каб'як Василь Дмитрович	04.09.1961 р.р.	Майстер гонимості рельєф	0988343332 3-84-42 т.а.
м.Косів	Ковач Василь Васильович	01.02.1957 р.р.	Майстер художньої обробки дерева, член НКС України	
с.Прокурава	Ковачук Іван Федорович	12.02.1954 р.р.	Майстер боксерства, член НСМОН України	2-21-22 т.а.
с.Ларисів	Ковачук Василь Степанович	01.01.1970 р.р.	Майстер художньої обробки дерева, член НКС України	0967102180
м.Косів	Ковач Іван Петрович	05.04.1970 р.р.	Майстер художньої обробки дерева, член НКС України	2-23-09 т.а.
м.Косів	Гаврилюк Федір Раїсич	03.05.1978 р.р.	Майстер художньої обробки дерева, член НКСМОН України	2-23-24 т.а.

Джерело: фотографію зроблено автором підчас польових натурних досліджень

Перелік подій та фестивалів, які проводяться на Косівщині

№ з/п	Назва події	Локація	Посилання
1.	«Смак з Косова»	В селі Шепіт	[https://youtu.be/HI2FeTpOb-U?si=f0FyhNaWIqFmzEJj]
2.	«Фестиваль сирних коників»	В селі Брустори	[https://youtu.be/iAbYwm32pGQ?si=yktW_huDk-Kui3ZN]
3.	Фестиваль «Барви Карпатського ліжника»	В селі Яворів	[https://youtu.be/iRyFP-EBbRs?si=vdS6gyPT6o70kufx]
4.	Фестиваль «Дні карпатської культури»	М. Косів, змінні локації	[https://youtu.be/L2LGp9vPJ58?si=qGNmbdauGD0QOLSe]
5.	Міжнародний гуцульський фестиваль	М. Косів, змінні локації	[https://youtu.be/ThpxHMM-pIM?si=tXiqkJyBBjW_vH4c]
6.	«Фестиваль колядок»	В селі Соколівка	[https://youtu.be/rRdEJm3FkrE?si=wMRpz_0UNtMC4cpS]
7.	Фестиваль «Зелені свята в Карпатах»	В селі Прокурава	[https://youtu.be/_Mf5MSXgIsA?si=JKbPu8VlxiFuiQ0x]
8.	етнофестиваль «Березів Бандер Фест»	В селі Нижній Березів	[https://youtu.be/wacJhL5NxxI?si=RQpGCGiVJdnqOXBh]
9.	Фестиваль «Лудинс-фест»	У місті Косів	[https://ludyne.huculia.info/programm/]
10.	Свято майстрів народних художніх промислів «Гуцульщина — перлина народного мистецтва»	У місті Косів та селі Яворів	[http://www.kosivart.com/index.cfm/fuseaction/events.event/id/218/#google_vignette]
11.	Міжнародний пленер керамістів «Золоте горно»	М. Косів	[https://www.facebook.com/groups/208486593652842/]

Джерело: розроблено автором на основі джерел, які розміщено в таблиці

**Виставкові простори елементів НКС в м. Косів та Косіського району
Івано-Франківської області**

№ з/п	Виставкові простори	Посилання на інформацію про виставкові платформи	Форма власності
1	Косівський музей як відділ Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського	https://hutsul.museum/museum/structure/kosiv/	Державна
2	Майстерня-музей Параски Борук	Косівський осередок національної спільки майстрів народного мистецтва України	Громадська
3	Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ	https://www.facebook.com/K.I.P.D.M.L.N.A.M	Державна
4	Виставковий простір «Дідики» Мирослава та Едуарда Радишів	https://www.facebook.com/profile.php?id=100077448705250	Приватна
5	Майстерня «Кока» Миколи Стринадюка	https://www.facebook.com/profile.php?id=100023856729434	Приватна
6	Майстерня Богдана, Тараса та Ілони Ходан	https://www.facebook.com/profile.php?id=100067102503899	Приватна
7	Арт-простір «Мосяжна майстерня» Олега Гаркуса та Христини Фарилюк	https://www.facebook.com/mosiazhnamaisternia	Приватна
8.	Майстерня Марії Гринюк	https://www.youtube.com/watch?v=B7nBSbJSK98	Приватна
9	Вишивка. Колекція старовинного одягу Богдана Петричука в с. Бабин	https://localhistory.org.ua/texts/rep-ortazhi/skarbi-gutsulskoyi-starovitchini/	Приватна
10	Майстерня «Горно» Сергія та Мар'яни Дутки	http://surl.li/esicco	Приватна
11	Музей боднарства Йосипа Приймака	http://surl.li/lnhycy	Приватна
12	Музей бджолярства Остапа Тимяка	http://surl.li/xalmsp	Приватна
13	Садиба сім'ї Троць (кераміка)	https://www.facebook.com/dayte.spoki	Приватна
14	Майстерня ткацтва руслани Гончарук с. Яворів	https://www.facebook.com/profile.php?id=100011186680953	Приватна
15	Майстерня Ореста, Мар'яни та Миколи Чорних	https://www.facebook.com/profile.php?id=100076812669172	Приватна
16	Майстерня Koty-Torba подружжя Олега та Інни Гриньків	https://www.facebook.com/KotyTorba	Приватна
17	Майстерня КОКА WOOD Богдана та Ольги Стринадюк	https://www.facebook.com/kokawood	Приватна
18	Майстерня Кока In Art Захара Стринадюка	https://www.facebook.com/realrealzahar	Приватна
19	Майстерня Yura Porokh Leatherwork Юрія Пороха	https://www.facebook.com/yura.porokh	Приватна

Джерело: розроблено та систематизовано автором за джерелами, які розміщено в таблиці

Додаток Ч

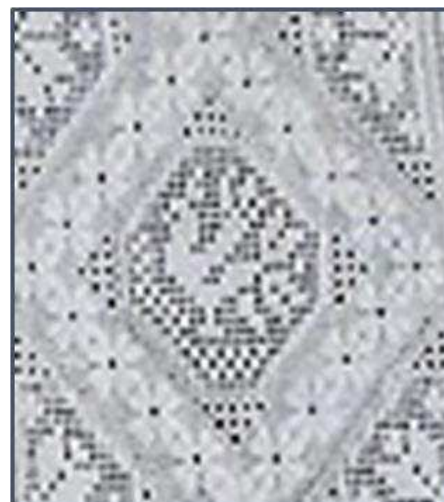
Елемент НКС «Вишивка «білим по білому» м. Решетилівка». Зразки виробів, вишитих технологією «білим по білому» Решетилівщи

а

б

в

а - традиційна решетилівська сорочка вишита «білим по білому», б - сорочка, вишита для головнокомандувача Збройних Сил України В.Ф. Залужного в 2023 р. має всі шанси отримати власну назву «Залужанка»; в - елемент узору бородянський півник, який став символ незламності українського духу.

Зразки традиційної вишивки «білим по білому» міста Решетилівка від інших технік відрізняє унікальне поєднання 4-5 видів швів, які в комбінації створюють геометричний візерунок. Робота виконується на льняному полотні або дуже тонких бавовняних тканинах (маркізет, шифон, міткаль). Часто використовуються мережкові техніки, які додають вишивці прозорості та легкості. У більшості назв швів автентичне походження: «солов'їні вічка», «курячий брід», «зерновий вивід», «лиштва» пряма та коса, «вирізування», «прутик з настилками» і т.д.

Джерело: фотографії зроблено автором під час польових натурних досліджень

Решетилівський килим з традиційним рослинним орнаментом

джерело: фотографії зроблено автором під час польових натурних досліджень

**Копія роботи Л.С.Товстухи «Народжені рідною землею» виготовлена
майстринями ВЦВК в 2021 р.**

Оригінал знаходиться в Раді Європи у Страсбурзі (Франція)

Джерело: фотографії зроблено автором під час польових натурних досліджень

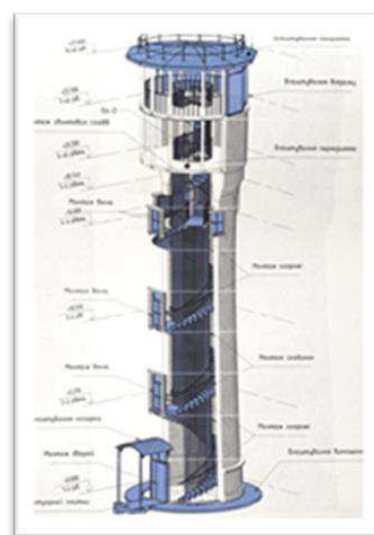
Проект розбудови Всеукраїнського центру вишивки та килимарства

а

б

в

а – загальний вигляд проєкту Art HUBу ВЦВК; б – загальний вигляд проєкту виставкової зали; в – деталізація проєкту реконструкції водонапірної башти як арт-об'єкту «Маяк».

Джерело: фотографії зроблено автором з дозволу керівника ВЦВК з оригіналів проєктувальних документів в серпні 2023 року

Додаткові сучасні атракції м. Решетилівка

а

б

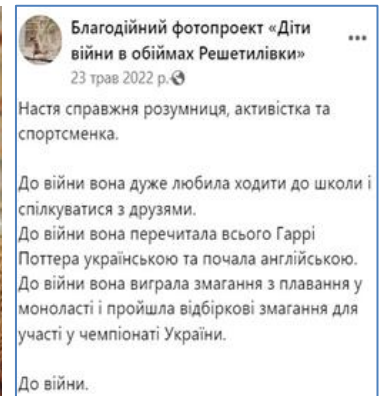

в

а – велодром; б – спортивні майданчики для ігрових видів спорту (волейбол, футбол, баскетбол, теніс) та зона відпочинку; в – роледром

Джерело: фотографії зроблено автором під час польових натурних досліджень

Розвиток елементів НКС в умовах війни: психологічна реабілітація людей постраждалих в наслідок війни

Джерело: автор фотографій А.Титаренко за джерелом [9]

Додаток Ш

Національний музей – заповідник українського гончарства в с. Опішня Полтавської області

а

б

в

а - частина колекції музею гончарної спадщини; б - карта-схема НМЗУГ в с. Опішня; в - приклад опішнянської кераміки [132].

Джерело: фотографії зроблено автором під час польових натурних досліджень

Додаток Ш І

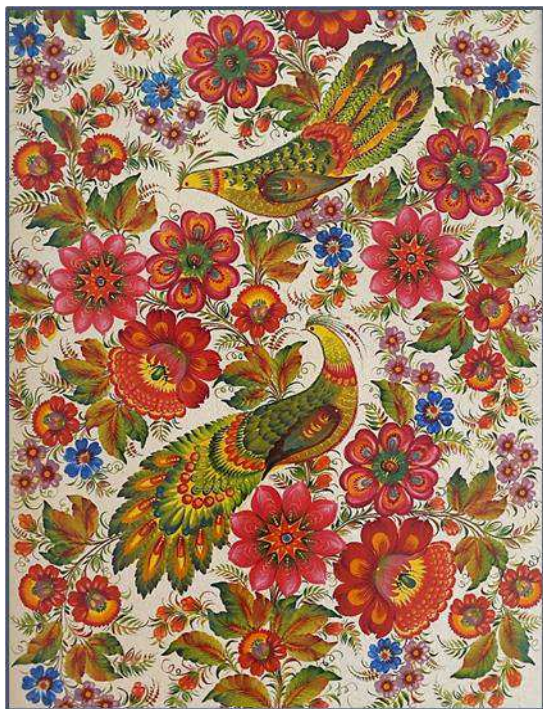
Карта-схема офіційного сайту НМЗУГ

Джерело: фотографію взято автором з [132]

Додаток Щ

Елемент НКС «Петриківський розпис»

а

б

в

а - робота на папері Уляни Скляр; б – розпис зовнішньої сторони хати, робота Н. Рибак; в, г – хата оздоблена петриківським розписом майстром Н. Рибак (серпень 2024р.)

Джерело: фотографії зроблено автором під час польових натурних досліджень

Додаток Щ1

Елемент НКС «Кролевецьке переборне ткацтво»

а - директор музею Кролевецького рушника В.Шприндель демонструє стародавній рушник кінця ХІХ століття; б – репліки узорів кролевецького ткацтва, які є відгуком на події війни та зображують український безпілотною

Джерело: фотографії зроблено автором під час польових натурних досліджень

Додаток Ю

Перелік креативних заходів, пов'язаних з особливостями побутування елементів НКС, їх історією, розвитком, популяризацією, осучасненням в центрах НКС Опішня, Решетилівка, Петриківка

Локація, головний центр представлення елементу НКС		Назва заходу, події	Рік започаткування	Статус заходу	Останній рік проведення	Посилання
Опішне Національний музей-заповідник українського гончарства	1	Національний фестиваль гончарства у межах Тижня гончарного здвиження (свято Дня гончаря)	2008	В*	2019	[130]
	2	Ковальська резиденція Вакула-XXI (заснована як змістовне продовження щорічних ковальських фестивалів «ВакулаФЕСТ-XXI» ()).	2019	В	2021	[131]
	3	Міжнародне бієнале художньої кераміки імені Василя Кричевського.	2017	М*	2022	[131]
	4	Міжнародна грантова премія Говорунів.	2016	М	2024	[131]
	5	Національний фестиваль-конкурс гончарського бодіпейнтіngu «BodyCeramicFestUkraine»	2011	В	2019	[131]
	6	Міжнародний мистецький ярмарок «Гончарний Всесвіт в Україні»	2009	М	2019	[241]
	7	КЕРАМОрезиденція	2012	В	2024	[131]
	8	Міжнародний фотоконкурс «Гончарні візії країни»	2014	М	2019	[131]
	9	Літня академія гончарства	2012	М	2024	[131]
	10	Ярмарок «Гончарська веселка» в рамках регіонального мистецького фестивалю «Феєрія гончарства»	2021	Р*	2021	[131]
	11	Міжнародний симпозиуми монументальної кераміки	2008	М	2024	[242]
	12	Культурно-гастрономічний фестиваль "Опішня. Слива Фест"	2020	В	2021	[243]
	13	Фестиваль «Борщик у глиняному горщику»	2018	В	2021	[243]
Решетилівка Всеукраїнський центр вишивки та килимарства	1	Решетилівська весна	1998	В*	2021	[17,48]
	2	Миколаївський ярмарок	2000	Р	2022	[9,14]
Петриківка	1	Петриківський дивоцвіт	2008	Р/В	2021	[13]

*Р-регіональний (обласний), В-всеукраїнський, М- міжнародний.

Джерело: розроблено автором за джерелами, які розміщено в таблиці

Додаток Я

Зовнішні чинники впливу формування туризму НКС

Можливості	Загрози
1. Припинення війни в Україні, збереження державності, суб'єктності 2. Подальша інтеграція в ЄС 3. Чіткий, зрозумілий зовнішньо-політичний курс України 4. Збільшення рівня доступності до міжнародних фінансових ресурсів 5. Боротьба з корупцією 6. Збільшення міжнародної кредитної допомоги на прийнятних для України умовах зменшення кредитних ставок для промоції осередків НКС 7. Стабілізація курсу гривні, зменшення рівня інфляції 8. Сприятливий інвестиційний клімат, який характеризується збільшенням надходжень прямих інвестицій в економіку України (внутрішніх та іноземних) 9. Зростання зацікавленості в купівлі виробів ремесел НКС населенням («купуй українське») 10. Дерегуляція економіки 11. Приведення законодавства України до міжнародних норм і стандартів 12. Покращення демографічної ситуації, повернення населення з-за кордону 13. Прийняття Закону про народні художні промисли 14. Прийняття Закону про НКС 15. Організація та проведення освітніх проєктів, які популяризують НКС, виявляючи важливість її збереження, передачі у спадок 16. Організація та проведення проєктів неформальної освіти, які спрямовані на навчання громади побутування елементів НКС туристичній діяльності	1. Ескалація війни в Україні 2. Заморозка війни та воєнне напруження на лінії замороження 3. Поглиблення міжнародної політичної та економічної кризи, зокрема на території країн ЄС 4. Політична нестабільність в Україні 5. Згортання або трансформація процесу проведення необхідних реформ 6. Недотримання національного законодавства та запровадження додаткового регулювання ведення підприємницької діяльності. Застаріла нормативно-правова оцінка земель 7. Невідповідність продукції та товарів, які є результатом ремісничої діяльності НКС європейським стандартам, що ускладнює їх вихід на зовнішні ринки 8. Наявність корупції у владі 9. Скорочення міжнародної технічної та кредитної допомоги Україні 10. Ріст інфляції, нестабільність національної валюти, високі кредитні ставки для громад осередків НКС 11. Скорочення притоку прямих іноземних інвестицій в економіку України 12. Збільшення рівня податків 13. Централізація бюджетів 14. Зниження рівня купівельної спроможності та погіршення рівня життя громадян 15. Погіршення демографічної ситуації, подальше «старіння» населення, у зв'язку з цим, втрата можливості передавати НКС у спадок

Продовження додатку Я

17. Зростання інтересу до можливостей сталого способу життя, яке притаманне громадам носіїв НКС 18. Зростання поваги та зацікавленості до речей, які виготовлені вручну та з використанням натуральної сировини 19. Позитивні зміни у ставленні громад носіїв НКС, щодо власної меншовартості 20. Децентралізація влади 21. Паспортизація дискретних елементів КТ НКС 22. Створення нових робочих місць у сфері обслуговування та інших дотичних галузях	16. Скорочення трудових ресурсів через виїзд людей за кордон 17. Знецінення важливості сталого способу життя 18. Знецінення ремісничої діяльності як частини сталого способу життя 19. Енергетична криза 20. Виникнення надзвичайних ситуацій природного походження (гірські райони)
--	---

Джерело: розроблено автором за [40,44,45]

**Внутрішні узагальнені фактори, що впливають на перспективи розвитку
місцевого КТ НКС, заснованого на ремеслах**

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Збереження НКС, виявлення нових проявів, їх документування та розвиток 2. Високий освітній потенціал НКС: майстер-класи, неформальна освіта, арт-терапія 3. Близькість розташування частини сформованих та перспективних кластерів і локацій КТ НКС до Західної Європи 4. Розвиток євроінтеграції з подальшою популяризацією НКС в межах європейського континенту 5. Низькі ризики для виникнення техногенних і природних катастроф, що сприяє стабільності КТ НКС 6. Наявність транспортної інфраструктури, яка сприяє розвитку КТ НКС 7. Покращення демографічної ситуації (природний та міграційний приріст населення) після закінчення війни, що сприяє збільшенню бажаючих бути учасниками КТ НКС з обох сторін 8. Зменшення «маятникової» міграції 9. Зацікавленість молодого покоління у вивченні проявів НКС 10. Активність і креативність громади, наявність подвижників збереження НКС. Активні громадські організації, що працюють у сфері збереження НКС 11. Налагодження прозорої комунікації між носіями, громадою носіїв НКС та місцевою владою. Розуміння владою необхідності сприяння формуванню КТ НКС 12. Багатогалузева економіка 13. Налагоджена туристична інфраструктура, до якої вливаються осередки НКС як нові туристичні магніти 14. Співпраця бізнесу, влади у створенні додаткових туристичних послуг 15. Сприятливі умови для започаткування туристичного бізнесу КТ НКС: проведення неформального навчання в громадах носіїв НКС	1. Невизначеність ситуації у зв'язку з війною 2. Відтік трудових ресурсів 3. Дефіцит професійних кадрів 4. Невідповідність попиту та потреб ринку праці до пропозиції з підготовки фахівців вищими та професійними навчальними закладами 5. Низький рівень взаємозв'язків з науковими закладами 6. Відсутність вільних пристосованих земельних ділянок для реалізації інвестиційних проєктів розвитку КТ НКС (в основному, для організації місць проживання та харчування, додаткових послуг) 7. Низька активність бізнес-асоціацій 8. Недостатньо розвинута транспортна та логістична інфраструктура (паркінги, вело- та пішохідні зони), які мають створювати додаткові зручності на територіях дискретних елементів КТ НКС 9. Невідповідність внутрішньої транспортної інфраструктури міжнародним стандартам для залучення зовнішніх туристів в КТ НКС

Продовження додатку Я1

16. Активний розвиток малого та середнього бізнесу (готелі, заклади харчування, прокат транспортних засобів, надання транспортних послуг і т. ін.) 17. Інвестиційна привабливість дискретних елементів КТ НКС 18. Високий рівень освіти створює сприятливі умови для розвитку високотехнологічного виробництва, ІТ-галузі, які стають складовою забезпечення КТ НКС 19. Наявність розвиненої логістики 20. Геопросторове наближення вузлів -кластерів, локацій, пунктів до існуючих туристичних дестинацій та використання їх ресурсної бази як доповнюючої складової 21.Привабливі природні та культурні об'єкти (наявність водойм і лісів, заповідних об'єктів, природних ландшафтних зон, історико-культурних пам'яток) 22.Збережені історичні і культурні традиції, ремесла, автентична кухня 23.Сприятливі природно-кліматичні умови	10. Не налагоджена система збуту продукції майстрів-носіїв НКС 11. Низька кількість якісних пропозицій для різних цільових груп туристів КТ НКС 12. Перенаправлення фінансових потоків до інших сфер життєдіяльності українців 13. Зростання рівня криміногенної ситуації, пов'язане з військовими діями в Україні та зниженням рівня економічного забезпечення громадян
---	--

Джерело: розроблено автором за [40,44,45,46]

Порівняльні переваги (тип стратегії – наступальна)

Сильні сторони	Додаткові фактори-чинники, які підсилюють сильні сторони	Першочергові можливості, які максимально «включають» дію факторів на сильні сторони
1. Збереження НКС, виявлення нових проявів, їх документування та розвиток	13,15,17,18, 19,20,21,22	14. Прийняття Закону про НКС
2. Високий освітній потенціал НКС: майстер-класи, неформальна освіта, арт-терапія	13,15,16, 17,18, 20,21,22	19. Позитивні зміни у ставленні громад носіїв НКС, щодо власної меншовартості
3. Близькість розташування частини сформованих та перспективних кластерів і локацій туризму НКС до Західної Європи	3,4,5,6,7,8,10, 11,12,16,17, 18,19,20,21	1. Припинення війни в Україні, збереження державності, суб'єктності
4. Розвиток євроінтеграції з подальшою популяризацією туризму НКС в межах європейського континенту	1,4,5,6,7,8,9,1 1,12,15,16, 17,18,19,20	2. Подальша інтеграція в ЄС 3. Чіткий, зрозумілий зовнішньополітичний курс України
5. Низькі ризики для виникнення техногенних і природних катастроф, що сприяє стабільності туризму НКС	1,10,11,12	8. Сприятливий інвестиційний клімат, який характеризується збільшенням надходжень прямих іноземних інвестицій в економіку України
6. Наявність транспортної інфраструктури, яка сприяє розвитку КТ НКС	2,3,8,9,15,17, 22	1. Припинення війни в Україні, збереження державності, суб'єктності
7. Покращення демографічної ситуації (природний та міграційний приріст населення) після закінчення війни, що сприяє збільшенню бажаючих бути учасниками КТ НКС з обох сторін	2,3,4,6,7,8,10, 22	1. Припинення війни в Україні, збереження державності, суб'єктності
8. Зменшення «маятникової» міграції	1,3,7,8,10,11, 15	2. Подальша інтеграція в ЄС
9. Зацікавленість молодого покоління у вивченні проявів НКС	4,9,10,11,12, 13,15,16,19, 21	14. Прийняття Закону про НКС
10. Активність і креативність громади, наявність подвижників збереження НКС. Активні громадські організації, що працюють у сфері збереження НКС	10,12,13,14, 15, 16,17,18,19,20	5. Боротьба з корупцією

Продовження додатку Я2

11. Налагодження прозорої комунікації між носіями, громадою носіїв НКС та місцевою владою. Розуміння владою необхідності сприяння формуванню КТ НКС	5,6,7,8,9,10, 11,12,13,14, 15, 16,17,18,19, 21,22	20. Децентралізація влади
12. Багатогалузева економіка	1,2,3,4,5,6,7,8, 9,10,11,12,13, 14,15,16,17, 18,19,22	8. Сприятливий інвестиційний клімат, який характеризується збільшенням надходжень прямих інвестицій в економіку України (внутрішніх та іноземних)
13. Налагоджена туристична інфраструктура, до якої впливають осередки НКС як нові туристичні магніти	1,4,5,6,7,8,9, 10,12,13,14, 15,17,19,20,21	16. Організація та проведення проєктів неформальної освіти, які спрямовані на навчання громади побутування елементів НКС туристичній діяльності 21. Паспортизація дискретних елементів КТ НКС
14. Співпраця бізнесу, влади у створенні додаткових туристичних послуг	1,5,6,7,8,12, 14,16,17,18, 19,20,22	10. Дерегуляція економіки 22. Створення нових робочих місць у сфері обслуговування та інших дотичних галузях
15. Сприятливі умови для започаткування туристичного бізнесу КТ НКС: проведення неформального навчання в громадах носіїв НКС	1,4,5,6,7,8,9, 10,11,12,13, 14,15,17,18, 19,20,21	16. Організація та проведення проєктів неформальної освіти, які спрямовані на навчання громади побутування елементів НКС туристичній діяльності
16. Активний розвиток малого та середнього бізнесу (готелі, заклади харчування, прокат транспортних засобів, надання транспортних послуг і т. ін.)	1,4,6,7,8,9,10, 11,12,13,14, 15,17,18,19,20	5. Боротьба з корупцією 16. Організація та проведення проєктів неформальної освіти, які спрямовані на навчання громади побутування елементів НКС туристичній діяльності
17. Інвестиційна привабливість дискретних елементів КТ НКС	1,2,4,5,6,7,9, 10,11,12,14, 15,16,17,18,19	8. Сприятливий інвестиційний клімат, який характеризується збільшенням надходжень прямих інвестицій в економіку України (внутрішніх та іноземних) 21. Паспортизація дискретних елементів КТ НКС
18. Високий рівень освіти створює сприятливі умови для розвитку високотехнологічного виробництва, ІТ-галузі, які стають складовою забезпечення КТ НКС	4,5,6,7,10,11, 12,15,16,17	8. Сприятливий інвестиційний клімат, який характеризується збільшенням надходжень прямих інвестицій в економіку України (внутрішніх та іноземних)

Продовження додатку Я2

19. Наявність розвиненої логістики	2,11,18	9. Зростання зацікавленості в купівлі виробів ремесел НКС населенням («купуй українське»)
20. Геопросторове наближення вузлів - кластерів, локацій, пунктів до існуючих туристичних дестинацій та використання їх ресурсної бази як доповнюючої складової	1,2,6,8,9,10,12,14,16,17,18,20	15. Організація та проведення освітніх проєктів, які популяризують НКС, виявляючи важливість її збереження, передачі у спадок 21. Паспортизація дискретних елементів КТ НКС
21. Привабливі природні та культурні об'єкти (наявність водойм і лісів, заповідних об'єктів, природних ландшафтних зон, історико-культурних пам'яток)	1,2,8,15	17. Зростання інтересу до можливостей сталого способу життя, яке притаманне громадам носіїв НКС
22.Збережені історичні і культурні традиції, ремесла, автентична кухня		
23.Сприятливі природно-кліматичні умови		

Джерело: розроблено автором за [40,44,45,46]

Виклики
(тип стратегії – конкурентна)

Слабкі сторони	Фактори-чинники, які зменшують слабкі сторони	Можливості, які максимально «включають» дію факторів мінімізації слабких сторін
1. Невизначеність ситуації у зв'язку з війною	3,4,5,6,7	1. Припинення війни в Україні, збереження державності, суб'єктності
2. Відтік трудових ресурсів	1,2,4,5,6, 7,11,12	8. Сприятливий інвестиційний клімат, який характеризується збільшенням надходжень прямих інвестицій в економіку України (внутрішніх та іноземних)
3. Дефіцит професійних кадрів	12,13,14,15	16. Організація та проведення проєктів неформальної освіти, які спрямовані на навчання громади побутування елементів НКС туристичній діяльності
4. Невідповідність попиту та потреб ринку праці до пропозиції з підготовки фахівців вищими та професійними навчальними закладами	12,13,14, 15,18	16. Організація та проведення проєктів неформальної освіти, які спрямовані на навчання громади побутування елементів НКС туристичній діяльності
5. Низький рівень взаємозв'язків з науковими закладами	14,15,16, 18,19	15. Організація та проведення освітніх проєктів, які популяризують НКС, виявляючи важливість її збереження, передачі у спадок
6. Відсутність вільних пристосованих земельних ділянок для реалізації інвестиційних проєктів розвитку КТ НКС (в основному, для організації місць проживання та харчування, додаткових послуг)	11,14,15,16	10. Дерегуляція економіки
7. Низька активність бізнес-асоціацій	5,7,8,10, 11	4. Збільшення рівня доступності до міжнародних фінансових ресурсів
8. Недостатньо розвинута транспортна та логістична інфраструктура (паркінги, вело- та пішохідні зони), які мають створювати додаткові зручності на територіях дискретних елементів КТ НКС	5,6,7	8. Сприятливий інвестиційний клімат, який характеризується збільшенням надходжень прямих інвестицій в економіку України (внутрішніх та іноземних)

Продовження додатку ЯЗ

9. Невідповідність внутрішньої транспортної інфраструктури міжнародним стандартам для залучення зовнішніх туристів в КТ НКС	1,3,4,5	2. Подальша інтеграція в ЄС 6. Збільшення міжнародної кредитної допомоги на прийнятних для України умовах зменшення кредитних ставок для промоції осередків НКС
10. Не налагоджена система збуту продукції майстрів-носіїв НКС	7,10,13,14, 15,16,17,18, 21	9. Зростання зацікавленості в купівлі виробів ремесел НКС населенням («купуй українське»)
11. Низька кількість якісних пропозицій для різних цільових груп туристів КТ НКС	12,13,14,15, 17,19,21	16. Організація та проведення проєктів неформальної освіти, які спрямовані на навчання громади побутування елементів НКС туристичній діяльності
12. Перенаправлення фінансових потоків до інших сфер життєдіяльності українців	1,2,4,6,7,9	8. Сприятливий інвестиційний клімат, який характеризується збільшенням надходжень прямих інвестицій в економіку України (внутрішніх та іноземних)
13. Зростання рівня криміногенної ситуації, пов'язане з військовими діями в Україні та зниженням рівня економічного забезпечення громадян	7,8,16,19	1. Припинення війни в Україні, збереження державності, суб'єктності

Джерело: розроблено автором за [40,44,45,46]

Ризики
(тип стратегії – оборонна)

Слабкі сторони	Фактори-чинники, які посилюють слабкі сторони	Загрози, які максимально посилюють слабкі сторони
1. Невизначеність ситуації у зв'язку з війною	2,3,4,5,8, 10,15,18, 19,20	1. Ескалація війни в Україні
2. Відтік трудових ресурсів	1,2,4,5,6, 8,10,16,19	16. Скорочення трудових ресурсів через виїзд людей за кордон
3. Дефіцит професійних кадрів	1,2,4,5,6,8, 10,16,18	16. Скорочення трудових ресурсів через виїзд людей за кордон
4. Невідповідність попиту та потреб ринку праці до пропозиції з підготовки фахівців вищими та професійними навчальними закладами	15,16	18. Знецінення ремісничої діяльності як частини сталого способу життя
5. Низький рівень взаємозв'язків з науковими закладами	13,16	5. Згорання або трансформація процесу проведення необхідних реформ
6. Відсутність вільних пристосованих земельних ділянок для реалізації інвестиційних проєктів розвитку КТ НКС (в основному, для організації місць проживання та харчування, додаткових послуг)	1,8,10,11, 12, 20	6. Недотримання національного законодавства та запровадження додаткового регулювання ведення підприємницької діяльності. Застаріла нормативно-правова оцінка земель
7. Низька активність бізнес-асоціацій	2,3,4,5, 8,9,10,11, 12,13	1. Ескалація війни в Україні 6. Недотримання національного законодавства та запровадження додаткового регулювання ведення підприємницької діяльності
8. Недостатньо розвинута транспортна та логістична інфраструктура (паркінги, вело- та пішохідні зони), які мають створювати додаткові зручності на територіях дискретних елементів КТ НКС	8,10,13,17, 20	14. Зниження рівня купівельної спроможності та погіршення рівня життя громадян

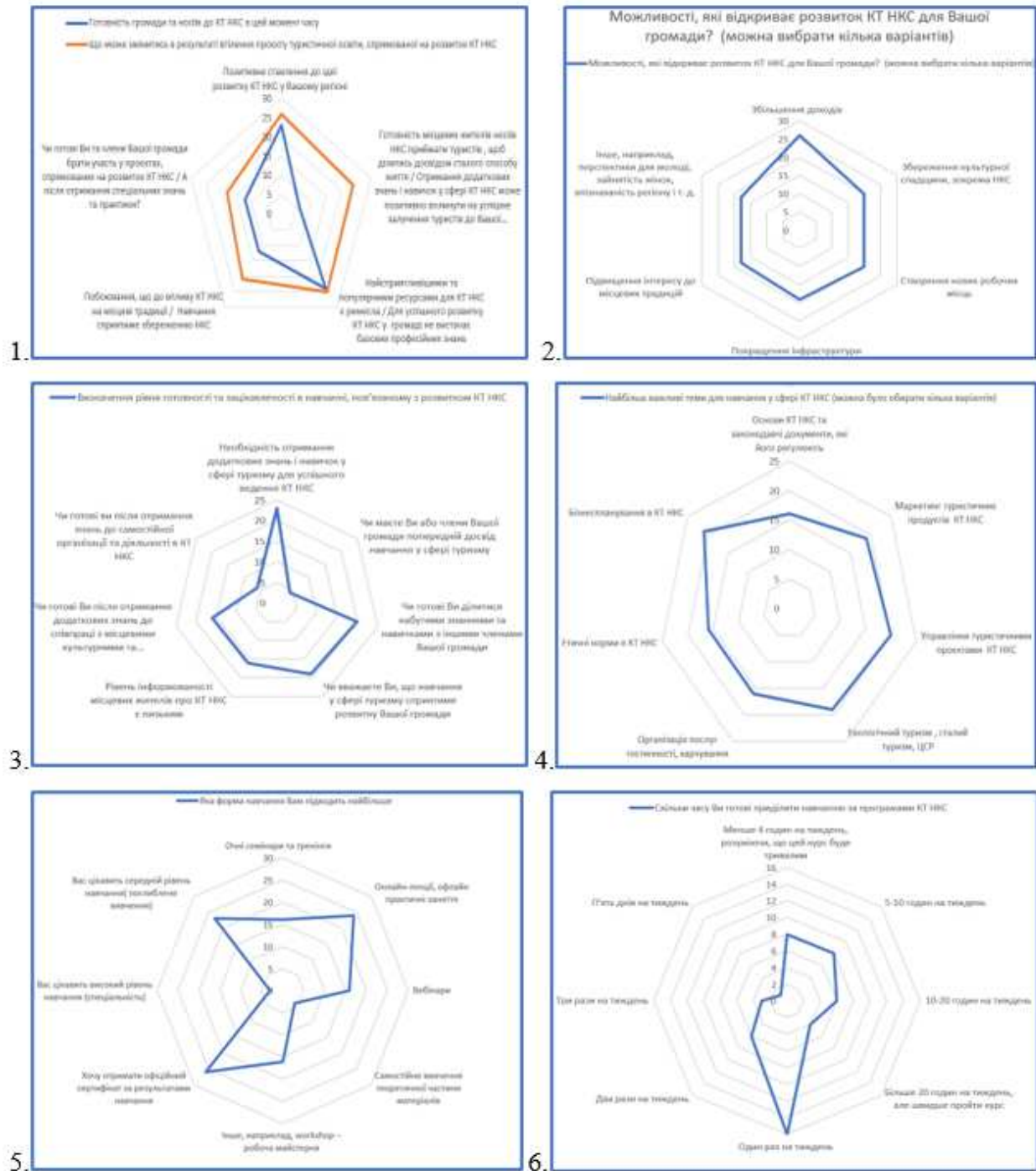
Продовження додатку Я4

9. Невідповідність внутрішньої транспортної інфраструктури міжнародним стандартам для залучення зовнішніх туристів в КТ НКС	8,10,15	17. Знецінення важливості сталого способу життя
10. Не налагоджена система збуту продукції майстрів-носіїв НКС	7,12,14	18. Знецінення ремісничої діяльності як частини сталого способу життя
11. Низька кількість якісних пропозицій для різних цільових груп туристів КТ НКС	1,4,6,10, 12,19	5. Згортання або трансформація процесу проведення необхідних реформ 14. Зниження рівня купівельної спроможності та погіршення рівня життя громадян
12. Перенаправлення фінансових потоків до інших сфер життєдіяльності українців	1,2,13,15, 18,20	17. Знецінення важливості сталого способу життя 19. Енергетична криза
13. Зростання рівня криміногенної ситуації, пов'язане з військовими діями в Україні та зниженням рівня економічного забезпечення громадян	2,4,5,9 10,11,12, 14,19	1. Ескалація війни в Україні

Джерело: розроблено автором за [40,44,45,46]

Додаток Я5

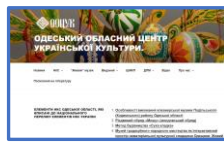
Результати анкетування демонструють актуалізацію НКС для розвитку локального туризму

Джерело: розроблено автором за результатами опитування представників Сумської, Київської, Полтавської, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Чернівецької, Черкаської, Вінницької, Закарпатської, Львівської, Рівненської областей (додатки II, Й)

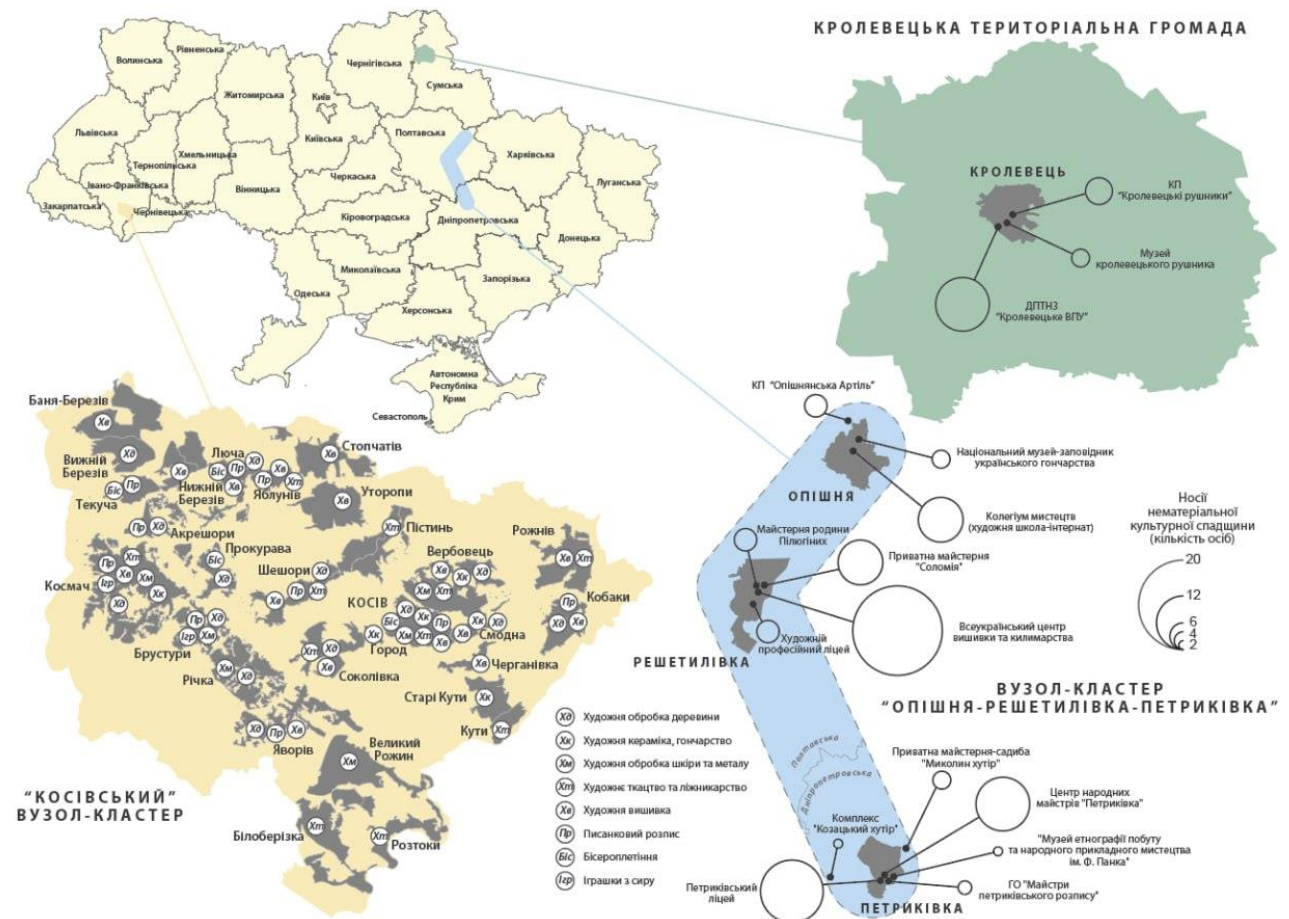
Додаток Я6

Приклад існуючих варіантів каталогізації ресурсів НКС

Область, район	Інструмент каталогізації	Посилання на інструмент, зображення карти/сайту		Результативність використання
Одеська область	«Живий» музей елементів НКС Одещини	Сайт: http://surl.li/lutbhs		Низька кількість пошукових запитів (Джерело: Google Trends), 1100 підписників в Facebook та 240 в YouTube
	Інтерактивний обласний перелік елементів НКС з картою	Сайт: http://oocuk.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/karta_new1.jpg		Низька кількість пошукових запитів (Джерело: Google Trends), Сайт не оновлювався з 2020 року
Одеська область, Кодимський район	Культурно-туристичний маршрут "Шпаків шлях", побудований на об'єктах ресурсів НКС	Проект, підтриманий УКФ в 2020 році від відділу культури і туризму Кодимської РДА Одеської області Сайт: https://ucf.in.ua/archive/5fae7ffb5d65530172696733		10000 переглядів в YouTube, 1400 підписників в Facebook [5]
Закарпатська область	Онлайн Хаб	Сайт: http://nks.zakfolkcenter.info/		161594 переглядів в YouTube, 1400 підписників в Facebook
	Електронний каталог	Сайт: https://nks.zakfolkcenter.info/catalog-ua/		Не можливо визначити, відсутні прямі дані
	QR-коди в ОТГ та пунктах побутування носіїв НКС	Сайт: https://nks.zakfolkcenter.info/catalog-ua/	Потребують оновлення матеріального та інформаційного	Не можливо визначити, відсутні прямі дані

Джерело: розроблено автором за результатами досліджень джерел, вказаних в таблиці

Картографування досліджених осередків НКС м.Косова та Косівського району, с.Опішні, м.Решетилівки, с.Петриківки, м.Кролевеця

Джерело: розроблено автором за результатами польових натурних досліджень та за [додаток Ц4, 135]

Додаток R

Відомості про апробацію результатів дослідження

Філія Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття
імені Й. Кобринського

КОСІВСЬКИЙ МУЗЕЙ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА ТА ПОБУТУ ГУЦУЛЬЩИНИ

78601, м. Косів, вул. Незалежності, 55, Івано-Франківської обл. тел./факс 2-16 43

Довідка

про апробацію результатів дисертаційного дослідження «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку локального туризму в Україні на прикладі ремесел» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 24 – Сфера обслуговування
Безпосіок Олени Іванівни

Нематеріальна культурна спадщина (НКС) важлива складова української культури та світової культури в цілому. Перед початком повномасштабної війни, нематеріальна культура протистояла процесам глобалізації, урбанізації, модернізації, які нівелювали її прояви.

Представлена нам на апробацію дисертаційне дослідження виконане підчас війни з великою вірою в перемогу України над окупантами.

В роботі досліджено приклади роботи осередків нематеріальної культурної спадщини, в яких елементи НКС стали туристичними магнітами окремих туристичних локацій. Аналізується потенціал об'єднання цих локацій в сучасні туристичні кластери, що може стати прикладом для інших регіонів України.

В окремій частині роботи досліджується стан ресурсної бази НКС м. Косів та Косівщини (с. Смодна, с. Яворів), які вже є складовою історико-культурної дестинації «Гуцульщина».

Консультації автора проводились з різними бенефіціарами НКС Косівщини: з науковими співробітниками Косівського музею Гуцульщини (філії Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського), співробітниками Центру карпатської культури, з головою Косівської регіональної організації національної спільки художників України та посіями НКС всіх громад.

Ми погоджуємось з розробленими критеріями територіальної організації культурного туризму НКС на основі ресурсного потенціалу.

Продовження додатку R

Вважаємо корисним виконаний SWOT – аналіз дослідження при визначенні оптимальних напрямів стратегічного розвитку культурного туризму НКС в нашому туристичному кластері.

Аналіз аналітичної оцінки об'єктів НКС Косівщини підтверджує перспективи розвитку культурного туризму НКС в нашому регіоні, в результаті сприяючи створенню потенціалу соціально-економічного розвитку громад міста та ОТГ.

В роботі неодноразово акцентується увага на необхідності обережного ставлення та організації аудиту щодо збереження НКС в результаті залучення спадщини в якості ресурсу КТ НКС.

Завідувачка Косівського музею
народного мистецтва та побуту
Гуцульщини

Вікторія Яремин

Продовження додатку R

Довідка

про апробацію результатів дисертаційного дослідження «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку локального туризму в Україні на прикладі ремесел» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 24 – Сфера обслуговування Безносіюк Олени Іванівни

В загальному понятті, спадщина сьогодні - це не тільки сфера збереження природних та культурних ресурсів або управління ними, це вже культурна політика, яка включає нематеріальну культурну спадщину, як важливий засіб формування ідентичності та традицій суспільства.

Представлене на апробацію дисертаційне дослідження зосереджується на визначенні ролі нематеріальної культурної спадщини у розвитку місцевих громад, а також на соціальних, економічних та освітніх аспектах, що виникають у контексті туристичної діяльності.

В роботі культурний туризм НКС виокремлено як самостійний різновид культурного туризму. Цей різновид має потенціал стати головним напрямком для нашого осередку, який за дискретним визначенням автора є центром КТ НКС.

Культурний туризм НКС має великі перспективи бути успішно сформованим для туристичного споживання шляхом розробки конкретних пропозицій на прикладі ремесл. Нами взята до уваги пропозиція організації арт-хабу, для надання можливості майстрам-носіям НКС «Кролевецьке переборне ткацтво» представляти елемент на постійній основі. З цієї позиції музей Кролевецького ткацтва, який відіграє ключову роль у популяризації кролевецького рушника, має всі передумови бути таким центром представлення живої культури та майданчиком неформальної освіти, який представляє сталий спосіб життя громади.

Цікавими є практичні розробки пропозицій впровадження єдиної універсальної форми для фіксації інформації, створення електронного каталогу носіїв НКС, створення сайту, який міститиме базу інформації про їх участь в КТ НКС, означення місць побутування носіїв на відомих застосунках Google Maps та Google Планета Земля, що створить культурну картину нашого осередку. Крім того, нами враховано перспективи розгортання проєкту, який

Продовження додатку R

сьогодні, через умови небезпеки воєнного часу, можна представити за кордоном як готовий проєкт сталого способу життя «Від зернини до тканини-країни». Це сприятиме впізнаваності нашого осередку та елементу НКС Кролевецького рушника, який сьогодні є втіленням та демонстрацією стійкості, а після перемоги стане активним ресурсом КТ НКС та сприятиме економічному розвитку громади в умовах нового світу.

Ми зацікавлені у вирішенні піднятого в дослідженні питання визначення важливості автентичності місця походження елемента НКС. Наш елемент не можна розглядати лише як технологію виконання – це прояв культури, сталого способу життя, світогляд. Культурний туризм НКС сприяє просвітницькій роботі в цьому аспекті.

Принципово-логічна модель організації локального туризму на основі нематеріальної культурної спадщини, зокрема ремесел, являє собою специфічну форму туристичної діяльності, спрямовану на збереження, розвиток та популяризацію автентичних ремісничих традицій нашого регіону, що має бути враховано при формуванні стратегічного плану розвитку громади.

Кролевецький міський голова

Віктор ЛЕХМАН

Начальник відділу культури і туризму
Кролевецької міської ради

Ігор ГУМЕНЮК

Директор музею
Кролевецького ткацтва

Вікторія ШПРИНДЕЛЬ

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА МАЙСТРІВ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

01034, Україна, м. Київ, вул. Рейтарська, 27а, т./ф.: (044) 278-56-25, 278-32-23

23.07.2024 р. № 1-2/28

№

Довідка

про апробацію результатів дисертаційного дослідження на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 24 – Сфера обслуговування
Безносіюк Олени Іванівни

У час глобальних змін культура вважається четвертою опорою сталого розвитку. У цьому контексті збереження та управління нематеріальною культурною спадщиною як ніколи в центрі міжнародних дебатів. Також залишається важливим її союз з туризмом і пошук форм впровадження в туристичну діяльність без шкоди самій живій культурі.

В контексті сьогоденної війни констатуємо, що захист культурної спадщини став необхідною складовою національної безпеки. Нагальна суспільна роль нематеріальної культури в Україні – сприяння утвердженню політичної нації, а в нашій ситуації протистояння загарбнику та зміцнення національної безпеки.

Головною метою дисертаційного дослідження є визначення проблеми та шляхів збереження нематеріальної культурної спадщини шляхом залучення її в культурний туризм в якості об'єкта, ресурсу та створення умов переходу громад – носіїв спадщини в статус суб'єкта туристичної діяльності, що є набагато важливішим стратегічним напрямом.

Це дослідження виконує два основні завдання: по-перше, здійснює детальний теоретичний огляд світового досвіду інтеграції нематеріальної культурної спадщини з культурним туризмом, по-друге, спрямоване практичному розвитку культурного туризму, заснованого на нематеріальній культурній спадщині України. Зокрема, дослідження пропонує конкретні проєкти для розвитку цього виду туризму на прикладі осередків народного мистецтва центральної частини країни – м. Решетилівки, с. Опішні, с. Петриківки, східної – м. Кролевіця, західної – м. Косова і Косівського району.

Дослідження сфокусовано на розвитку туризму, народного мистецтва та народних художніх промислів шляхом поєднання потенційних можливостей двох галузей в напрямку взаємодопомоги в процесі збереження НКС та створення економічних можливостей для громад носіїв елементів НКС, що має сприяти збереженню спадщини, забезпечуючи головну умову цього процесу – передачу її наступним поколінням.

Національна спілка майстрів народного мистецтва України є провідним об'єднанням майстрів традиційного народного мистецтва, велика частина яких є носіями живої спадщини. Тому, розроблена в дослідженні стратегія, план впровадження та надання рекомендацій, з врахуванням способів мінімізації негативного впливу туризму на НКС взяті нами до уваги. Принципово логічна структура організації локального туризму НКС на основі елементів – народного мистецтва є цікавим різновидом туристичної галузі, який має сприяти зміцненню та розвитку традиційної народної культури як важливої складової культури українського народу.

Заслужений діяч мистецтв України,
голова Національної спілки майстрів
народного мистецтва України

Шевченко Є.І.
Шевченко Є.І.

**НАЦІОНАЛЬНА СІЛКА ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ**

р/р UA 703052990000026007050287095 Код 02916559 ПАТ КБ «Приватбанк»
МФО 305299, 49000 м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 11,
т. 0981650309 e-mail: donexy@gmail.com

№ 171 від 26.09.2024 р.

Довідка

про апробацію результатів дисертаційного дослідження «Нематеріальна
культурна спадщина як ресурс розвитку локального туризму в Україні на
прикладі ремесел» на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 24 – Сфера обслуговування
Безносьок Олени Іванівни

Нематеріальна культурна спадщина як жива традиція розвивається, змінюється, адаптується до сучасного світу, але її важливими якостями залишаються незмінність першопричини виникнення елемента НКС, додержання форм вираження, моделей, змісту, технік, методів і технологій реалізації.

Культурний туризм займає значну позицію в загальній туристичній сфері. Актуальним постає питання: яким чином НКС може бути використано в туризмі, не завдаючи їй шкоди та сприяючи збереженню.

Важливою частиною представленого дисертаційного дослідження є загальні та конкретні рекомендації щодо розвитку сталого туризму та розвитку через охорону та популяризацію НКС.

Випробування війною поставило питання за що ми боремось, що дає нам моральні та духовні сили? Відповідь очевидна: боремось за волю, збереження власної ідентичності, мораль – правда на нашій стороні, духовні сили – наше самоусвідомлення, частиною якого є наша багата нематеріальна культура.

Розроблена в дослідженні стратегія, план впровадження та надання рекомендацій практичних дій, з врахуванням способів мінімізації негативного впливу туризму на НКС, взяті до уваги нашою організацією. Принципово-логічна структура організації локального туризму НКС на основі елементів – ремесл є різновидом туристичної діяльності, який має сприяти зміцненню та розвитку автентичного ремесла нашого осередку.

Ми зацікавлені у вирішенні питання, яке піднімається в дослідженні, щодо визначення важливості автентичності місця походження петриківського розпису, яке часто підмінюється. Цей процес негативно впливає на зменшення туристичних відвідувань нашого осередку культури. Автор дослідження піднімає для нас актуальне питання щодо елементу «петриківський розпис», який може втратити своє значення як

Продовження додатку R

жива культура, якщо його розглядати лише як технологію виконання. Автентичність петриківського розпису проявляється тільки на землі, де вона виникла, сформувалася і продовжує розвиватись.

Інше є імітацією, яка знецінює цей елемент НКС. Культурний туризм НКС несе просвітницьку роботу щодо цієї ситуації.

Нами взято до уваги правильну оцінку ресурсного потенціалу осередку НКС с. Петриківка та можливостей його розширення за рахунок розвитку вузла-кластеру у вигляді економічної моделі регіональної співпраці з врахуванням досвіду діяльності успішних в полі туризму осередків нематеріальної культури с. Опішного та м. Решетилівки (Полтавська область).

Автор аргументовано пропонує шляхи формування туристичного кластера Опішне-Решетилівка-Петриківка, на основі використання елементів НКС цих локацій, що має сприяти покращенню соціально-економічного розвитку місцевих громад, для яких туризм може зіграти роль «каталізатора» регіонального розвитку, з врахуванням сталого існування елементів НКС.

Народний художник України,
Заслужений майстер народної творчості України,
голова Дніпропетровської обласної організації
Національної спілки художників України

Андрій ПІКУШ

Продовження додатку R

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ

Вул. Фізкультурни, 1, м. Київ-150, Україна, 03150, тел.: (044) 2875452, факс: (044) 2876191/6821, e-mail: rectorat@uni-sport.edu.ua

від 26.07.2024 № 001-489

на № _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку локального
 туризму в Україні на прикладі ремесл»
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 242 Туризм і рекреація
 галузі знань 24 Сфера обслуговування
 Безносюк Олени Іванівни

Культурний туризм, заснований на нематеріальній культурній спадщині (НКС), має значний потенціал для розвитку інноваційного туристичного продукту. Використання ресурсів НКС у туризмі не лише збагачує туристичні пропозиції, а й сприяє, насамперед, її збереженню та популяризації. Впровадження такого підходу відповідає Плану науково-дослідної роботи (НДР) кафедри туризму Національного університету фізичного виховання і спорту України (НУФВСУ) на 2021-2025 роки за темою «Створення інноваційного конкурентоспроможного туристичного продукту» (державна реєстрація № 0121U108205).

Результати наукової роботи, виконаної згідно з Планом НДР НУФВСУ, були впроваджені старшим викладачем кафедри туризму Безносюк О.І. в освітній процес підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 242 Туризм і рекреація за спеціалізацією «Туристично-екскурсійне обслуговування», зокрема у процесі вивчення навчальних дисциплін:

«Туристично-краєзнавчий практикум» (І курс), де розглядалися окремі аспекти НКС як ресурсного потенціалу розвитку туризму в регіонах у межах тем «Визначення туристичних ресурсів і пріоритетних видів туризму в регіонах», «Ресурсний потенціал України для розвитку різних видів туризму»;

«Організація екскурсійної діяльності» (ІІІ курс), що дало можливість створити банк ідей та пропозицій здобувачів вищої освіти з метою розроблення проєкту екскурсії з використанням ресурсної бази НКС»;

Продовження додатку R

«Інновінг у туризмі» (III курс), що дозволило провести низку практичних занять з підготовки інноваційного конкурентоспроможного туристичного продукту з використанням елементів НКС;

Комплексний підхід з впровадження результатів наукової роботи старшого викладача кафедри Безносюк О.І. дозволив здобувачам здійснити власні наукові дослідження, а саме:

Макеевій М., здобувачці III курсу, «Організація екскурсійного маршруту «Стежками незвіданої Вінниччини (нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс)», що було подано на конкурс-2023/24 стипендіальної програми «Завтра.UA»;

Кучерук В., здобувачці IV курсу, кваліфікаційне дослідження за темою «Ресурсний потенціал розвитку туризму на основі нематеріальної культурної спадщини в Хмельницькій області» та здійснила його апробацію на V Міжнародній конференції «Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій» (м. Одеса, 27-28 травня 2022 року) за темою «Роль нематеріальної культурної спадщини у туризмі».

Вважаємо роботу проведenu старшим викладачем кафедри туризму Безносюк О.І. актуальною, інноваційною та важливою для освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців сфери туризму. Також отримані результати її наукового дослідження можуть бути використані для викладання низки фахово-орієнтованих дисциплін для спеціальності 242 Туризм і рекреація та вибіркових навчальних дисциплін інших спеціальностей.

В.о. ректора,
доктор філософії з права

Олександр ПИЖОВ

Завідувач кафедри туризму,
доктор педагогічних наук, професор

Світлана БАБУШКО

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ
КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ВИШИВКИ ТА КИЛИМАРСТВА**

вул. Покровська, будинок 62/1, м. Решетилівка, Решетилівського району, Полтавської області, 38400,
тел.(066)370-82-68, (096)765-65-79

E-mail: vakulenko_nadiya@ukr.net, Код ЄДРПОУ 42679367

10.10.2024 №01-14/136

На № _____ від _____

**Довідка
про апробацію результатів дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі туризму БЕЗНОСЮК Олени Іванівни
на тему «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку
локального туризму в Україні на прикладі ремесел»**

Всеукраїнський центр вишивки та килимарства функціонує з 2018 року та є важливим мистецьким, культурно-просвітницьким та науково-дослідним закладом культури. Центр знайомить відвідувачів з історією та сучасним станом народних художніх промислів, зосереджуючись на відродженні, розвитку і збереженні традиційних народних ремесел. ВЦВК має значний потенціал стати основою для нового туристичного проєкту, що об'єднає три потужні осередки художніх ремесел: Опішню (гончарство), Решетилівку (вишивка та килимарство) та Петриківку (петриківський розпис).

У дисертаційній роботі О.І. Безносюк проаналізовано механізми інтеграції ресурсів нематеріальної культурної спадщини в туристичну сферу, зокрема з акцентом на збалансоване поєднання розвитку туризму та збереження культурної спадщини. Авторка запропонувала практичні рекомендації щодо створення туристичного вузла Опішня-Решетилівка-Петриківка, при цьому визначено ключову роль м. Решетилівка та її громади в цьому процесі. Дослідження також акцентує увагу на соціально-економічних перспективах регіону, включно зі створенням нових робочих місць і залученням молоді як важливого чинника для збереження та передачі нематеріальної культурної спадщини.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці стратегії розвитку культурного туризму на основі нематеріальної культурної спадщини Решетилівки, що сприятиме економічному піднесенню громади та збереженню її культурних традицій.

Виконуюча обов'язки
Всеукраїнського центру
вишивки та килимарства

Н.Вакуленко

Надія ВАКУЛЕНКО

**РЕШЕТИЛІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Покровська, 14, м. Решетилівка, Полтавський район, Полтавська область, 38400, тел/факс (05363) 21380,
E-mail: otg@resh.gov.ua, Web: <http://reshsmart.gov.ua>, Код ЄДРПОУ 21044065

08.10.2024 № 01-28/3981

На № _____ від _____

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі туризму БЕЗНОСЮК Олени Іванівни
на тему «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку
локального туризму в Україні на прикладі ремесл»**

Нематеріальна культурна спадщина є важливою для м. Решетилівки, як осередку, в якому зберігаються та передаються у спадок унікальні традиції автентичної вишивки й килимарства, які є частиною місцевої ідентичності та культурної спадщини. З 2014 року Безносюк О.І. почала активну участь у збереженні елемента «Технологія вишивки «білим по білому» м. Решетилівка» та відіграла важливу роль у процесі внесення цього елемента до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України, сприяючи його подальшому просуванню до Репрезентативного списку ЮНЕСКО.

В дисертаційній роботі О.І.Безносюк детально досліджено нематеріальну культурну спадщину як важливого ресурсу розвитку локального туризму в Україні, а туризм представлено дієвим способом збереження та популяризації живої культури на прикладі одної з її форм прояву - традиційних ремесел.

У даному дослідженні проаналізовано механізми залучення ресурсів нематеріальної культурної спадщини до туристичної сфери, з акцентом на забезпеченні гармонійного поєднання економічного розвитку туризму із збереженням і передачею спадщини наступним поколінням. Особливий акцент зроблено на розробці як загальних, так і конкретних рекомендацій щодо розвитку сталого туризму, орієнтованого на охорону та популяризацію НКС. Серед ключових аспектів дослідження виділено ремесла, які є невід'ємним

Продовження додатку R

елементом нематеріальної культурної спадщини та мають значний потенціал для створення національного туристичного продукту. Цей продукт спрямований не лише на розвиток туризму, але й на збереження та відтворення культурних традицій через інтеграцію їх у туристичну діяльність.

У дослідженні враховано, що принципово-логічна модель організації локального туризму на основі нематеріальної культурної спадщини, зокрема ремесел, представляє собою специфічну форму туристичної діяльності, яка спрямована на збереження, розвиток та популяризацію автентичних ремісничих традицій регіону. При формуванні стратегічного плану розвитку громади важливо врахувати обґрунтовані пропозиції щодо створення туристичного вузла Опішне-Решетилівка-Петриківка, що ґрунтується на використанні елементів НКС цих центрів живої культури, з ключовою роллю осередку м. Решетилівка. Цей підхід відкриває перспективи для створення нових робочих місць, зацікавлення молоді залишатися в громаді та сприяє соціально-економічному розвитку громади, що, у свою чергу, підтримує сталий розвиток елементів НКС та забезпечує життєздатність громади в цілому.

Міський голова

Оксана ДЯДІОНОВА

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

вул. Володимирська, 64/13
м. Київ, 01601, Україна

Тел.: +38 (044) 239-33-33
E-mail: office@knu.ua
Web: https://www.knu.ua

MINISTRY
OF EDUCATION AND SCIENCE
OF UKRAINE

TARAS SHEVCHENKO
NATIONAL UNIVERSITY
OF KYIV

64/13 Volodymyrska St,
Kyiv, 01601, Ukraine

29.10.2024 № 050/177-30

На № _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі туризму БЕЗНОСЮК Олени Іванівни
на тему «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку
локального туризму в Україні на прикладі ремесл»

Результати дисертаційного дослідження БЕЗНОСЮК Олени Іванівни на тему «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку локального туризму в Україні на прикладі ремесл» (спеціальність 242 туризм) були впроваджені в освітній процес кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема:

- досвід організації культурного туризму НКС в зарубіжних країнах та принципи сталого розвитку – при викладанні дисципліни «Міжнародний туристичний бізнес» (ОР Бакалавр);
- розробки принципів формування локального туризму в Україні на основі використання ресурсів НКС при викладанні дисципліни «Основи регіонального розвитку» (ОР Бакалавр);
- розробки зі стратегічного планування розвитку культурного туризму НКС в Україні на засадах сталості – при викладанні дисципліни «Наукові основи сталого розвитку туризму» (ОР Магістр).

Декан географічного факультету,
Д.геогр.н., професор

Сергій ЗАПОТОЦЬКИЙ

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

вул. Володимирська, 64/13
м. Київ, 01601, Україна

Тел.: +38 (044) 239-33-33
E-mail: office@knu.ua
Web: https://www.knu.ua

MINISTRY
OF EDUCATION AND SCIENCE
OF UKRAINE

TARAS SHEVCHENKO
NATIONAL UNIVERSITY
OF KYIV

64/13 Volodymyrska St,
Kyiv, 01601, Ukraine

29.10.2024 № 030/176-30

На № _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі туризму БЕЗНОСЮК Олени Іванівни
на тему «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку
локального туризму в Україні на прикладі ремесл»

Результати дисертаційного дослідження БЕЗНОСЮК Олени Іванівни на тему «Нематеріальна культурна спадщина як ресурс розвитку локального туризму в Україні на прикладі ремесл» включали проведення опитування носіїв нематеріальної культурної спадщини та відповідальних осіб державних адміністрацій місць побутування елементів НКС із метою первинної оцінки впровадження культурного туризму нематеріальної культурної спадщини.

Опитування показало, що умови збереження НКС забезпечують сталий спосіб життя громади. Культурний туризм НКС стимулює економічне зростання, створення робочих місць і бізнес-можливостей, покращуючи засоби до існування тисяч людей (ЦСР 1, 8). НКС є основою ідентичності громад, сприяє повазі та толерантності (ЦСР 5, 10) і підвищує туристичну привабливість (ЦСР 11, 17).

Результати дисертаційного дослідження було впроваджено в розробці наукової теми 19КП050-01 «Індикаторний аналіз сталого розвитку в Україні» (реєстраційний номер УкрІНТЕІ 0119U103875) у складі комплексної наукової програми «Регіональні проблеми раціонального природокористування» кафедри країнознавства і туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в період 2023-2024 рр.

Декан географічного факультету,
Д.геогр.н., професор

Сергій ЗАПОТОЦЬКИЙ

Додаток S

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Монографії:

1. Безносьок О.І. Нематеріальна культурна спадщина України як туристичний ресурс культурного туризму. Колективна монографія «Напрями удосконалення соціально-гуманітарних відносин в сучасних умовах розвитку України та світу». - Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. - С.370-387 (*Розглянуто нематеріальну культурну спадщину як туристичний ресурс вітчизняного культурного туризму на прикладі Закарпатської області, Кодимської громади Одеської області, Решетилівщини Полтавської області – 0,5 авт. арк.*)

Статті у наукових фахових виданнях України:

WoS:

2. Beznosiuk O. Prospects of a tourist cluster based on the intangible cultural heritage of Opishne, Reshetylivka, Petrykivka. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2024. – №60. – С. 159-172 DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-60-11> (*Розглянуто можливості об'єднання центрів ремесел, які є осередками НКС: Опішні, Решетилівки та Петриківки у вузол-кластер культурного туризму НКС. – 1,75 авт. арк.*)

Категорія Б:

3. Безносьок О.І. Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс на прикладі Іспанії. Географія та туризм. – 2021. – №64. – С.13-20. <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.64.13-20> (*Розглянуто нематеріальну культурну спадщину України як туристичний ресурс та запропоновано алгоритм її використання на прикладі Іспанії – 0,75 авт. арк.*)

4. Безносьок О.І. Алгоритм пошуку нематеріальної культурної спадщини та її потенціал у розробці інноваційного туристичного продукту. Індустрія туризму і гостинності в Центральній і Східній Європі. – 2023. – №9. – С. 20-29 DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-9-3> *(Розглянуто можливості використання алгоритму пошуку об'єктів нематеріальної культурної спадщини для подальшого створення туристичного продукту – 1,25 авт. арк.)*
5. Безносьок О.І. Нематеріальна культурна спадщина в загальному полі культурної спадщини: організаційно-правові і наукові підходи до вивчення. Географія та туризм. – 2024. - №. 76. С.11-17 DOI: <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2024.76.11-17> *(Нематеріальну культурну спадщину розглянуто в рамках міждисциплінарного блоку напрямів наукового пізнання. Проведена чітка лінія між витоками досліджень, пов'язаних з нематеріальною культурною спадщиною та сучасними науковими дослідженнями в даній науковій царині – 0,5 авт. арк.)*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Beznosiuk O., Liubitseva O., Popovych S. Intangible cultural heritage as a resource for cultural tourism: the case of embroidery and carpet weaving in Ukraine. Studia Periegetica. - 2021. - no. 3(35). – p. 153-170. <https://DOI: 10.5604/01.3001.0015.6952> *(Особистий внесок автора: на прикладі вишивки та килимарства, розглянуто нематеріальну культурну спадщину України як ресурс культурного туризму – 1,08 авт. арк.)*

Наукові праці апробаційного характеру:

7. Безносьок О.І. Становлення творчого туризму заснованого на нематеріальній культурній спадщині. II Міжнародна науково-практична конференція «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика». Львів: Львівський торговельно-економічний університет, 27-29 жовтня 2021. С.16-20 <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/3216/1/conrefence-tourism2021.pdf#page=19> *(0,25 авт. арк.)*

8. Безносьок О.І. Можливості використання елементів нематеріальної культурної спадщини «вишивка білим по білому» та «рослинного килимарства» м. Решетилівки як туристичного ресурсу. V Міжнародна науково-практична конференція-фестиваль «Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації», 19-20 травня 2022 (он-лайн, доповідь). URL: <http://knukim.edu.ua/nematerialna-kulturna-spadshhyna-yak-suchasnyj-turystychnyj-resurs-4/>
9. Безносьок О.І. Залучення потенціалу Всеукраїнського центру вишивки та килимарства в розвиток інклюзивного туризму. II Всеукраїнський науково-практичний симпозиум з Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму з міжнародною участю, 28 травня 2021 (он-лайн, доповідь). URL: <http://surl.li/eacvd>
10. Безносьок О.І., Вакуленко Н.В. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс. Протиріччя. Winter session of the international Carpathian school – 2022. «University education on the way to sustainable development: clean environment and life safety». Kyiv, Kosiv (UA), Kaunas (LT), Kalmar (SWE), online 24-27 February, 2022. Pp.29-31. URL: https://necu.org.ua/wp-content/uploads/2022/02/programa_zymova-sesiya-mksh-22-fin.pdf (0,19 авт. арк.)
11. Безносьок О.І. Елементи НКС як туристичні ресурси на прикладі створення нового маршруту в Одеській області. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки», Одеса, 23 грудня 2022. С. 36-41. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2022/12/RE-23.12.22.pdf>? (0,38 авт. арк.)
12. Безносьок О.І. Нематеріальна культурна спадщина України як туристичний ресурс культурного туризму. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання науки, освіти і суспільства в сучасних умовах», 21 грудня 2022 р. Полтава: ЦФЕНД. С. 66-69. URL: <https://www.economics.in.ua/2022/12/21-2022.html> (0,38 авт. арк.)
13. Кучерук В.В., Безносьок О.І. Роль нематеріальної культурної спадщини в туризмі. V Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій», 27–28 травня 2022 р.,

Одеса : ГО «Інститут інноваційної освіти», Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. С. 62-64. URL: <https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2022/06/ModTrSc-Odesa-May2022Rev.pdf> (0,19 авт. арк.)

14. Безносьок О.І. Нематеріальна культура українців як формотворча основа національної культури та креативної економіки. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах сучасних реалій», 15 червня 2023 р., Полтава. С.238-240.

URL:<https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2023/mnpik-srvzusr/zbirnik.pdf> (0,38 авт. арк.)

15. Безносьок О.І. Приклади практик розвитку туризму на основі використання елементів нематеріальної культурної спадщини. III Міжнародна науково-практична конференція «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика», 23-24 листопада 2023 року, м. Львів. С. 135-138. URL: <https://fakultet.site/category/conferences/> (0,25 авт. арк.)

16. Безносьок О.І., Вебер Р.А. Інформаційні практики в туризмі. Міжнародна науково-практична конференція «Researching Advanced Horizons of Global Progress: Challenges and Innovative Concepts», 27-29 грудня 2023. Стокгольм, Швеція. С. 399-401. URL: https://isu-conference.com/modern-strategies-of-global-scientific-solutions/?utm_source=eSputnikpromo&utm_medium=email&utm_campaign=Zaproshennja_5_Var_2&utm_content=2241926521 (0,19 авт. арк.)

17. Безносьок О.І., Комарницька Л.Й. Вивчення питання нематеріальної складової дерев'яних церков Карпат - об'єктів UNESCO. Міжнародна карпатська школа, Зимова сесія, 21-25 лютого 2024 року, Косів. С. 220-223.

URL:https://www.researchgate.net/publication/382829714_KARPATSKA_SKOLA_Zimova_sesia_2024 (0,38 авт. арк.)

18. Вебер Р.А., Безносьок О.І. Адаптивний туризм як складова безбар'єрного суспільства на прикладі міста Ужгород. XVII Міжнародна студентська наукова конференція «Спорт та сучасне суспільство», 27 березня 2024 року, НУФВСУ, Київ. С. 57-59. URL: <https://uni->

sport.edu.ua/sites/default/files/vseDocumenti/zbirnyk_tez_xvii_sport_ta_suchasne_suspi
lstvo_13_05_24_0.pdf (0,38 авт. арк.)

19. Безносьок О.І. Рекомендації у сфері досліджень туризму на основі нематеріальної культурної спадщини. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «70 років України в ЮНЕСКО: освіта, наука, культура». 30 квітня 2024 року, Інституту культурології НАМ України, Київ (on-line, доповідь)

20. Безносьок О.І. Характеристики відновлення психофізичного здоров'я ветеранів з ураженнями опорно-рухового апарату, порушеннями зору, слуху та іншими засобами арт-терапії через майстер-класи від найвидатніших майстрів з усієї України VII Всеукраїнська електронна конференція з міжнародною участю «Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті та реабілітації», 31 травня 2024 року, НУФВСУ, Київ. С. 57-59 URL: https://drive.google.com/file/d/1uLW8tN98YwXt_VIDKMhxDq2KxuP5LhIE/view (0,38 авт. арк.)

21. Безносьок О.І. Рекомендації у сфері досліджень туризму на основі нематеріальної культурної спадщини. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики та актуальні проблеми науки, освіти та технологій», 23 жовтня 2024 року, Полтава. С. 52-54 URL: <https://www.economics.in.ua/2024/10/23.html> (0,38 авт. арк.)